

88-4

L 156 III I

Arhivs

Viļa Olava

Kopoti Raksti

Trešais sējums

I. puse

Galvenie virzeeni etikā

I.

Ligotņu Jēkaba sakārtojumā

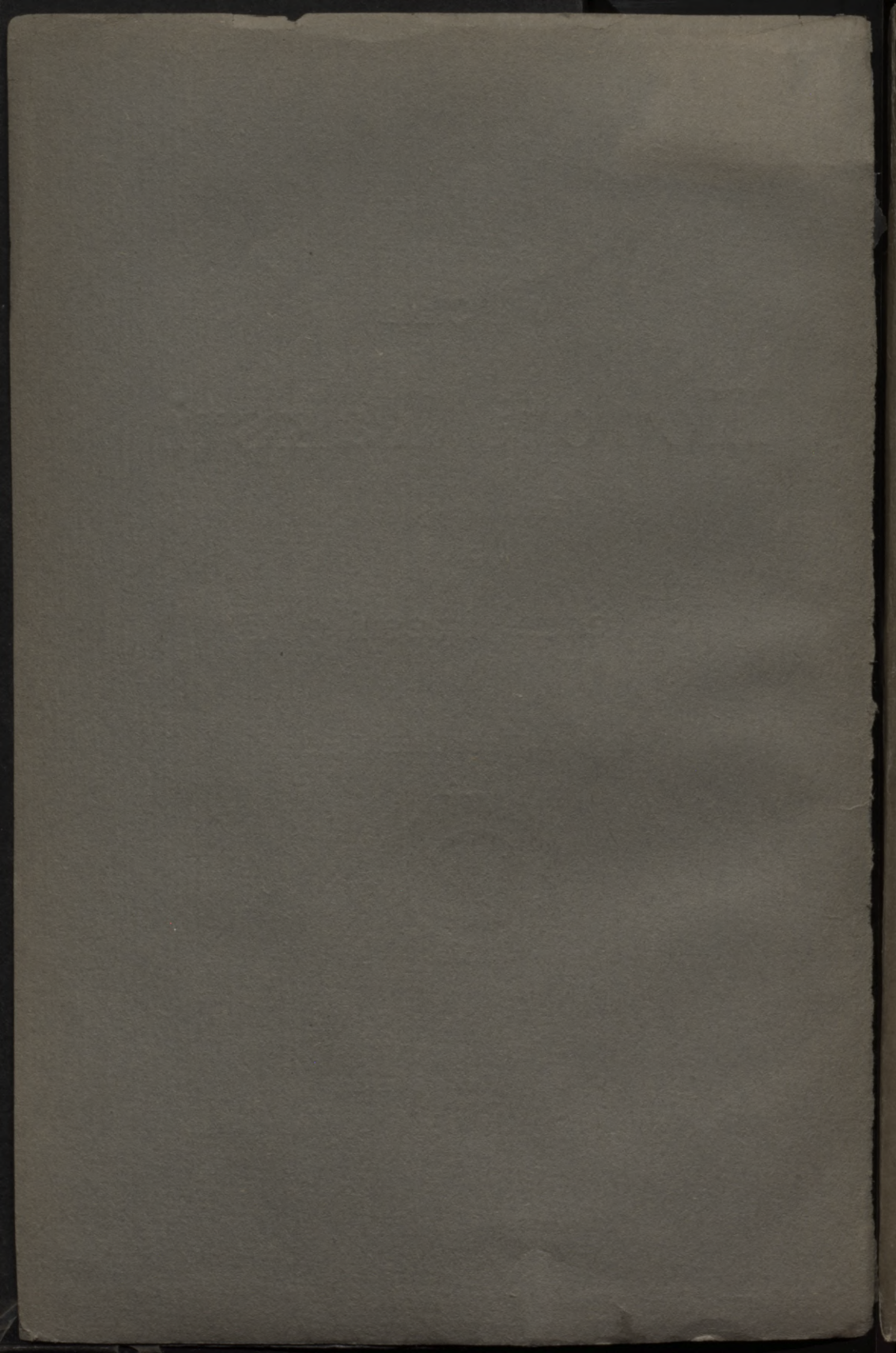

Rigā, 1923.

V. Olava Fonda izdevums

Krājumā pee Valtera un Rapas akciju sabiedrības.

28

L 88-4

156

dubl.

L
3

Viļa Olava

Kopoti Raksti

Trešais sējums

I. puse

Galvenie virzeeni etikā

I.

Ligotņu Jēkaba sakārtojumā

Rigā, 1923.

V. Olava fonda izdevums

Krājumā pee Valtera un Rapas akciju sabiedrības

44057m

L. V. 2456
m.

0309036440

Eespeests Sabeedribas „Izdevejs“ speestuvē
Rīgā, Elizabetes eelā 83/85. Tālrūnis 57-80

Galvenee virzeeni etikā

I.

Satura rādītajs.

Eevads.

1. Etika starp citām filozofijas nozarēm.
2. Etikas nosaukums.
3. Etikas uzdevums.
4. Etikas normas.
5. Etikas nozīme tagadnē.

A. Pamata virzeeni.

1. **Hedonisms** (eidemonisms). a) Mācība; b) kritika; c) hedonisma peekriteji.
2. **Enerģisms** (evolucionisms). a) Mācība; b) kritika; c) enerģisma peekriteji.
3. **Moralisms** (altruisms). a) Mācība; b) kritika; c) moralisma peekriteji.

B. Jaukti virzeeni.

4. **Pesimisms**. a) Mācība; b) kritika — hedonistiskais un moralistiskais stāvokļi, sabeedriskais pesimisms; c) pesimisma peekriteji.
5. **Individualisms** (ničeanisms). a) Mācība; b) immoralisms; c) pārcilveka ideja; d) subjektivismus.
6. **Zocialisms** (marksisms). a) Dialektika; b) saimnieciskās teorijas; c) revolucionarisms; d) utopisms; e) ģimene un laulība; f) veenadība un brīvība; g) apstākļu un šķiru morale; h) materialisms un reliģija; i) zocialisma peekriteji ārzemēs, Kreevijā un Baltijā.

Atskats uz etiskeem virzeeneem.

Ciņa deļ dzīves mērķa.

Eevads.

1. Etika starp citām filozofijas nozarēm.

Pēc Kanta četri jautājumi aptver visu filozofiju. Tee ir: 1) Ko es varu zināt? Uz šo jautājumu dod atbildi metafizika. 2) Kas man darāms? Paskaidrojums sniedz estētika mākslas ziņā un etika tikumības ziņā. 3) Uz ko es drīkstu cerēt? Atbild reliģijas filozofija. 4) Kas ir cilvēks? Izskaidro psiholoģija. Šīs grāmatas mērķis ir iepazīstināt lasītāju ar etiku.

2. Etikas nosaukums.

Vārds „etika“ cēlies no grieķu „etos“, t. i. paraša; tā tad etika būtu mācība par parašām. Aprakstidama dažādas parašas, etika arī viņas šķiro un vērtē, derīgās paturot un eiteicot, kaitīgās atmetot. Derīgās un labās parašas saucam par tikumeem. Tādā ziņā var arī teikt, ka etika ir mācība par tikumeem jeb tikumību; pēdējā nozīmē to tagad vispārīgi leeto. Latīņu valodas tulkojumā etiku sauc par „morali“. Tālākos atvasinājumos kā: „etisks“, „moralisks“, kas nozīmē to pašu, ko mūsu „tikumīgs“, leetosim turpmākā apcerējumā kā sinonimus, t. i. pārmaiņus veenu otrā veetā.

3. Etikas uzdevums.

Etika ir praktiska zinība, kuŗa grib rādīt, kā cilvēku dzīve caur viņu pašu darbību pareizi eekārtojama. Pēc Kanta viņas uzdevums ir atbildēt uz jautājumu: Kas man darāms? Kas man darāms? atteecotees 1) uz sevi pašu un 2) atteecotees uz citeem cilvēkiem jeb sabeedribu. Šī jautājuma izšķiršana beeži sneedzas pāri individualās dzīves robežām, atsaukdamās uz šaurākām vaj plašākām sabeedribas šķirām, pat veselu tautu, valsti un visu cilvēci. Paskaidrojuma deļ aplūkosim dažus peemērus.

Pazīstamajā līdzībā kāds zamareetis ceļo pa tuksnesi, varbūt, domādams par saveem peederigeem, kas ar ilgošanos

gaida viņu sveiku un veselu pārnākam. Te peepēši tas eerauga ceļmalā asiņainu, pusdzīvu cilvēku, kas nespēj ne kustēties. Acumirkli te rodas viņam jautājums: Kas man darams? Kā zamareetis izšķirās, mums zinams. Viņa izšķiršanās tapusi viseem par preekšzīmi. — Nemsim kādu citu peemēru: Gallijas pārvaldneeks Cezars stāv ar saveem kaŗa pulkeem pee viņam uzticētās provinces robežu upes Rubikona. Viņš zin: ja ilgaki kavesees, tad pretineeki tam atņems varu un amatu, nodos to teesai un nosodis, bet Cezars vairojis Romas slavu un varu un ir pārleecinats, ka neveens no viņa pretineekeem nav spējīgs valstij tā kalpot, kā viņš. Glābtees tas var, pārsteidzot savus pretineekus, bet tad tam jāeet pār Rubikonu, t. i. jāesak pilsoņu kaŗš, kas var aprit neveen viņu pašu, bet visu valsti, kuŗas slavu un varu Cezars aizstāvejis ar savām asinim. Kas man darams? jautā Cezars pee Rubikona... Kauliņi krituši! viņš izšķirās un dod pavēli kaŗa pulkeem pārceļtees pār robežas upi. Ar viņa izšķiršanos bij saveenots Romas valsts liktenis. — Lai nostaigajam garā uz Vormsu, kur pārptulejees, nabaga mūks Martiņš Luters stāv greznas valsts saeimas zālē ķeizara un leelkungu preekšā, kas tam pavēl atsaukt viņa rakstus. Kas man darams? šaujas viņam prātā. — Neatsaukšu — tad draud sods, varbūt pat nāve... Atsaukšu — nē, tad plātisees nepateesiba, un cilvēki vēl ilgi vārgs zem garigas verdzibas sloga; sirdsapziņa to neatļauj. Es nevaru! viņš beigās nosaka, jo nav droša, nedz eeteicama leeta darit kaut ko pret sirdsapziņu. — Syarigais izšķiŗošais moments, kas jeb kad grozijis cilvēces vēsturi, ir Pilata jautājums: ko man būs darit ar Jezu no Nacaretēs? Pilats labi zin, ka Jezus nevainīgs, viņš arī pārleecinajees, ka Jezus darbiba nēvar apdraudet Romas valsts varu; pēc taisnibas peenāktos to uz veetas atsvabinat. Bet ko darīs judu virsneeki? Tee ar savām sūdizibām greezisees pee paša ķeizara; tas var maksat Pilatam amatu, varbūt pat galvu. Labak lai mirst veens juds, nekā ļaut satricinat savu stāvokli — domā Pilats — un izdod pavēli, kas Jezu noved pee krusta un — pee uzvaras. Tūkstošeem varetu uzskaitit peemēru, kur vēsturiskas personas stāvejušas ceļa jūtīs, jautadamas: kas mums darams? Vaj nu atteecībā 1) uz sevi, vaj uz 2) sabeedribu. Bet peetiks. Gluži svešas nav neveenam cilvēkam eekšķejas

cīņas. Mūsu laiku straujā dzīve sevišķi bagata ar sarežģītiem jautajumiem, kas prasa izšķiršanos, vaj pa labi, vaj pa kreisi. Neizskaitamas drammas norisinās tagad ģimeņu dzīvē gan starp laulateem, gan starp bērniem un vecākiem. Karstu cīņu izcīna mūsu laikos dēļ jautājuma par individa atteicību pret sabiedrību. Daudzi gan izvairas no cīņas, cenzdamees apslāpet uzmācošos jautājumus. Tee top ar laiku par automateem, kas kustas tīri mehāniski un visu dara pēc paraduma. Tee nedzīvo pilnīgu cilvēka dzīvi. Pee pilnīgas cilvēka dzīves peeder, ka tas pats visu pēti, sveķ un izšķīrās par to, ko atzinis par pareizu. Cits izšķīrās acumirkli, kā peem. sleežu bīditajs Zeibota dzejoli „Peenākums“: Vilceens klāt. Te sleežu bīditajs eerauga savu dēlenu uz sleedēm rotajamees, pār kuŗam draizisees vilceens pāri. Nav laika vairs bērnu glābt... Greest vilceenu uz citām sleedēm... Nē — tad ees bojā tee, kas uzticeti viņa apzinīgai ricībai... Viņš izpilda savu peenākumu. — Izšķiršanās bij ātra, bet ne veegla, jo pēc acumirkļa, kad vilceens aizripojās, un bērns vesels rotājās savā nodabā, pee sleedēm stāv sirmgalvis agrakā zaļokšņa vīra veetā. — Cits cilvēks cīnas ilgi, nevaredams izšķirtees, kas tam darāms. Tāds peemērs ir daņu princis Hamlets, kas tēvoci tur aizdomās, ka tas vainīgs pee viņa tēva peepešas nāves, bet baididamees, ka nepārskatas, ar savām mūžīgajām šaubām moca pats sevi un savu apkārti.

Etikas uzdevums ir plašs un grūts. Uz katru tikumīgās dzīves jautājumu etika nevar dot matemātiski noteiktu atbildi, kuŗa būtu derīga visās veetās un uz viseem laikeem; viņa tikai spēj palīdzēt atrast ceļu teem, kas meklē, šaubas un cīnas, atveeglināt viņeem izšķiršanos un pasargāt dažu labu reizi viņus no rūgtas maldišanās. Lai sasneegtu savu nolūku, etika vispirms izpēti cilvēka gribu; viņa cenšas izzināt, ko cilvēks grib nevis acumirkli, vaj tikai zem zināmeem eespaideem, bet ko cilvēks pastāvīgi grib, ko viņš galu galā var gribēt. Eepazīstinājusi ar cilvēka gribu, etika ūzstāda cilvēka dzīves mērķi jeb dzīves ideālu un uzrāda līdzekļus, ar kādeem tas sasneedzams. Dzīves mērķi etika mēdz saukt par „augstako labumu,“ un līdzekļus viņas sasneegšanai par „peenākumu“ un „tikumu.“

4. Etikas normas.

Zinības mēdz eedalit izskaidrojošās jeb eksplikatīvās (deskriptīvās) un noteicošās jeb normatīvās. Pēc šī eedalijuma dabas zinības peederetu pee eksplikatīvām, jo tās cenšas izskaidrot dabas parādības, uzrādot sakaru ar celoni un sekām; dabas zinības savos likumos izteic to, kas ir. Etika peēskaitama pee normatīvām zinībām, jo viņa savus likumus dod noteicošā formā, vaj nu pavēlēs, vaj aizleegumos. Viņa nerunā savos likumos par to, kas ir, bet kā vajadzētu būt. Tomēr pastāv zinams sakars starp dabas zinību likumeem un etikas normām. Katrai etikas normai ir dabas likums par pamatu, uz kuŗa tad etika dibina savas normas saistošo karakteri. Peemēram norma: „strādā! jo slinkums ir visa ļaunuma eesākums,“ pamatojas uz dabas likumu, ka meesas locekļu un gara spēju vingriba uzturama tikai caur viņu kārtīgu darbinašanu; kur viņu vingrinašana nenoteek, tur ar laiku jasastingst prātam, janotrulinas gribai, jaizsikst meesas spēkam. Etika, atrazdama, ka darbs ir norma, slinkums — nenormalība ar kaitīgām sekām preekš individa un zinamā mērā ari sabeedribas, izteic ta pateesibu likumā: strādā! Etikas likumi zimejas uz cilveka darbibu, kuŗa atkaras vairak vaj mazak no viņa paša gribas, tadēļ tee izteikti pavēlēs, vaj aizleegumos, lai cilveks, skaidri apzinotees, kas ir norma un kas ir novēršanās no tās, pēc pareizakā eeskata varetu eegrozit savu darbibu.

Paskaidrojuma dēļ salīdzinasim etikas un gramatikas likumus. Ari gramatikas likumus mēdz uzlūkot par normatīveem. Bet vaj valodneeks pats no sevis dod preekšrakstus, kā jarunā? Nebūt ne. Viņš vispirms pēti, kā cilveki runā, Ja visi runatu veenadi, tad viņš tikai uzrakstītu viņu valodu. Dzīvē tomēr izrādas, ka cilveki, leetodami to pašu valodu, izteicas ļoti dažādi. Te rodas valodneekam jauns uzdevums: viņam jauzmeklē un jaizdibina tās formas, kuŗas uzlūkojamas par normalām. Valodas mērķis ir saprašānās ar citeem cilvekeem, ja, valodu leetojot, novēršas no normas, tad var izceltees pārpratumi, tadēļ ari valodneeks mēdz dot savus likumus normatīvā formā, tas ir viņš raksta preekšā, kā jarunā, lai gan viņš pamatojas uz tās valodas, ko teešām runa vaj nu ļaužu leelakais vairums, vaj tādi cilveki, kuŗu valodas

sajūtu tas atzīst par preekšzīmīgaku. Kā valodneeka uzdevums ir vērtēt valodā sastopamās formas, tā arī moralists vērtē cilveku darbību. Uz morali sevišķi zīmejas paruna: Si duo facinut idem, nou est idem, t. i. ja divi dara to pašu, nav tas pats. Ņemsim kādu peemēru: divi cilveki: veenis bagatneeks un otra nabaga atraitne — dod dāvanu kādam labdarīgam mērķim. Tīri deskriptīva zinība var tikai atzīmet šo faktu, etika eet tālak. Kaut gan abi cilveki darijuši to pašu, tomēr etika vērtē viņu darbu dažādi. Bagatneeks devis tikai mazu daļiņu no savas pārpilnības, kamēr atraitne atdevusi, varbūt, pēdejo krājumu. Caur faktu vērtēšanu etika galvenā kārtā atšķīras no tīri deskriptīvajām zinībām.

5. Etikas nozīme tagadnē.

Līdz šim ļaužu leelakais vairums mēdza uzlūkot tikumību par negrozamu, kas likta cilvekā caur Deeva gribu. Te var celtees bažas, vaj prātošana par tikumības celšanos un attīstīšanos, kas mēģina nostādīt tikumību kā cilveku pašu darinājumu, nesatricina ceenību pret pašu tikumību? — Ticība uz deevišķo autoritāti ir leela leeta. Kur ta ir, tur etika nevar neka vairak sneegt. Labi tam cilvekam, kam tāda ticība, un laimīgs, kas spēj pee viņas atgreestees! Reliģiskais cilveks atradis savā ticībā padomu un spēku vest pareizu dzīvi, kas saskan ar tikumības prasījumeem. Bet vaj viseem ir šī ticība? Un vaj ta ir etikas vaina, ka ticība daudzeeem zudusi un citeem vēl tagad zūd? Jaatzīstas, ka ne. Cilveks pats uz zināma attīstības pakāpeena sāk prātot par dzīves mērķi, nenogaidot etikas padomus, viņš pats pārbauda tos pamatus, uz kuņeeem tas savu dzīvi dibinājis. Pētot, pārbaudot un sveņot, cilvekam beeži uz mācas šaubas, vaj tik viņš gājis un eet pareizu ceļu. Ja šaubas par pagātņi ņem pārsvaru, un cilveks neatrod sevī spēka meklet pēc jauneem pamateem un uzsākt jaunus ceļus, tad viņš var krist izmisībā, kuņa parādas vaj nu apātiskā veenaldzībā pret tikumības jautājumeem, vaj rupjos nozeegumos. Šādu ceļu staigā tikai vājee karakteri. Cilveki ar ceetaku gribu, kaut arī zaudejuši agrako drošo pamatu zem kājām, tomēr nepagurst, tee, saņemdami visus spēkus, cenšas izlaust jaunās stīgas un atrast jaunus pamatus. Tā peemēram leels dau-

dzums mūsu tautas locekļu cer atrast glābiņu Marksa un Engelsa teorijās par nākamības sabeedribu. Pēc viņu pārlecības vajadzīgs nodibinat tikai sabeedribas kartību uz komunistiskeem pamateem, tad attistisees pati no sevis jauna tikumiba, izzudis tagad parastee nozeegumi. Jaunajā sabeedribā nebūs vairs veetas ne cilveku raizēm, ne mokām; veenu vārdu sakot, nodibinot nākamības sabeedribu uz komunistiskeem pamateem, cilveka dzīve aizsneegšot eespējamo pilnības pakāpi. Citi turpretim peesleedamees Fr. Ničes mācībai, apgalvo: nevis sabeedribā meklejams cilveka dzīves uzdevums un mērķis, bet individa. Katrs cilveks nes sevī veselu pasauli jeb aptver sevī univerzumu. Attistit individa meesas, gara un tikumības spējas, tas, luk, ir istais dzīves mērķis. Kā ērglis uz saveem spārnēm paceļas pret debess dzidrumēem, tā nākamības vispusīgi attistitais cilveks pacelšotees augstu pāri pār tagadejo noželojamo cilveci, kas peelidzinama kroplim meesas, gara un tikumības ziņā. Nākamības cilveks stāvēšot tik augstu pār tagadejo cilveku, ka isteniba tas vairs nebūs cilveks, tas būs — pārcilveks. Pēc Ničes peekriteju pārlecības tagadnes cilvekaetiskais uzdevums ir attistit savus individualos spēkus, nelūkojotees uz sabeedribu un viņas interesēm, lai tā pēc eespējas tuvotos pārcilvekam — šim visas cilveces idealam.

Etika pārbauda visus uzskatus: gan vecos, gan jaunos. Vecos tadēļ veen viņa vēl neatmet, ka tee veci, un jauneem nepeekrīt aiz ta eemesla veen, kā tee jauni. Varbūt galu galā izrādas, ka vecee vēl nav viscaur novecojuši un jaanee vēl nav deezgan nobreeduši. Savos pētījumos etika atbalstas uz daždažādām zinībām un mākslām: kā psiholoģiju, sevišķi tautu psiholoģiju, fizioloģiju, medicinu, jurisprudenci, reliģiju, tautsaimneecību, kulturas vēsturi, literaturu, mākslu, pat tehnoloģiju, jo visām tak ir mērķis kaut kāda ziņā darit pilnigaku cilveka dzīvi. Tā tad katra no viņām savā specialitatē kalpo tam pašam nolūkam, kāds ir etikai: proti vest cilveku pee dzīves pilnības.

Visu pārbaudijuši, beigās ceram eemantot kā rezultatu drošus peeturas punktus.

Ā. Pamata virzeeni.

Leela domu starpība valda uzskatos par augštako labumu jeb dzīves mērķi. Ir daudz asprātīgu un pamatīgu pētījumu par šo jautājumu; daži no teem gadu tūkstošus veci, bet galīgi veenojušees cilveki nav vēl līdz šai deenai, kas uzlūkojams par augstako labumu. No bagatā domu krājumu par šo jautājumu; daži no teem gadu tūkstošus veci Tee ir: 1) Hedonisms (eidemonisms), kas kairi (baudijumu, patiku, preeku) uzlūko par dzīves mērķi; 2) enerģisms, kas atrod augstako labumu darbībā, sevišķi tādā, kuŗa veicina kulturu un 3) moralisms, pēc kuŗa labā griba, saveenota ar labdarību preekš citeem cilvekeem, ir cilveka augstakais mērķis. Kā leelām straumēm peeveenojas simtām sāņupju, peeteku un strautiņu, tā šeem etiskeem pamata virzeeneem peesleenas vairak, vaj mazak citi uzskati, kas izteikti dažados laikmetos par cilveku tikumigo dzīvi.

1. Hedonisms (eidemonisms).

a) Mācība.

Vārdi „eidemonisms“ un „hedonisms“ cēlušees no grieķu valodas: pirmais no „eidaīmonia“, t. i. laimība, un otrs no „hedone“ kas nozīmē kairi (baudījumu, patiku, preeku). Pēc šī virzeena uzskateem visi cilveki meklē laimi, un kaires jūtas ir tās, kas dzīvi dara laimīgu un patīkamu, tā ka mēs to mīlam. Kaires jūtas ceļas vaj nu caur ārejeem jūtekļeem, t. i. meesigeem, vaj cilveka garīgām spējām. Tādēļ izšķir meesas kairi un gara kairi. Pirmā atkaras no ēdeena, dzēreena, apģērba un citeem meesas dzīves līdzekļeem, otra rodas, nodarbojotees ar zinībām un mākslām. Pēdejo atzist par augstaku, nekā pirmējo, tadēļ ari tikai viņa spēj īstenībā apmeerinat cilveku. Jau no dzimšanas cilveks bēg no sāpēm un dzenas pēc patikas. Kreetnakee hedonisma aizstāvji at-

zīst, ka mērena baudišana ir ta pareizākā, jo tad patikas jūtām neseko nekāds rūgtums jeb reebums. Mēreni baudot, hedonisti cer sasniegt savu mērķi — baudījuma augstako pakāpi un drošu izvairīšanos no sāpēm. Ari citu sāpes un ceešanas var cilveku traucet baudījumos; lai izbēgtu no šis neērtības, hedonisti atzīst par pareizu rūpetees par savu apkārtni, jo tādā veidā viņi grib pavairot paši savas kaires jūtas. Eevērojamakais hedonisma aizstāvis seno greeķu filoeedomatās vajadzības. Dabiskās vajadzības veegli apmeeri-vārda šo mācību apzīmē ari par epikureismu.

Epikurs mācija: Ja viņš apgalvojot, ka kaire esot augstakais labums, tad viņš nedomajot kārumneeku meesigos baudījumus, kā aiz pārpratuma, vaj ļaunprātības tulkojot viņa vārdus, bet svabadību no meesas sāpēm un dvēseles nemeera. Zem laimības viņš saprotot veselību un dvēseles meeru. Viss, kas kaitē meesas veselībai, vaj traucē dvēseles meeru, ir ļauns un tadēļ bēgams. Kaitigas peem. ir cilveku eedomatās vajadzības. Dabīgās vajadzības veegli apmeerinas, ne tā eedomatās jeb leekās. Pee eedomatam vajadzībām viņš peeskaita greznību, mantas kāribu, negausību un citas. Tas ir bezgalīgas un tadēļ nekad nav apmeerinas. Cilvekam eeteicama peeticība, jo tad leeko dzīves preekšmetu trūkums vaj zaudejums nesacels nekādas sāpes. Leels nemeera cēlonis cilvekā ir bailes, sevišķi bailes no nāves. Tur var lidzet tikai prātneecība, kas rāda, ka nāve nav bīstama. Jo, kamēr dzīvojam, tikmēr viņas nav, bet kad ta atnāk, tad mūsu vairs nav. Kas pateesi izpratis, ka neesāmībā nav neka bīstama, tas ari sapratis, ka dzīvē nav no neka ko bītees. Tapēc nevis dzīres, meesas kāriba un bagats galds dara dzīvi laimīgu, bet saprātība, kas izpētī tikumīgās vērtēšanas eemeslus un aizdzen maldīgās eedomas, kuņas uztrauc cilveka dvēseli.

Epikurs cenšas etiku šķirt no sabeedriskās dzīves un padarīt to par tīri individualu. Viņš gan atzīst valsti par derīgu eetaisi cilveku apsardzībai, bet gudri pēc viņa domām dara tas, kas neeejaucas politiskā dzīvē. Saveem mācekļeem Epikurs deva preekšrakstu: „late biosas“, t. i. dzīvo slepenībā (veentulībā). Pat laulības saites viņš atzina par traucējošām. No visām sabeedribas formām tikai draudzība atrada daudz maz viņa peekrišanu, bet ari tikai tadēļ, ka

veegli bez kādām formalitātēm slēdzama un atceļama; bez tam viņa peesķir visleelakos labumus ar vismazākām neērtībām. — Velakos laikos Epikura mācekļi tikai pa daļai sekoja sava skolotāja preekšraksteem un viņa dzīves nesmādejamai preekšzīmei. Leelais vairums viņa peekriteju domaja atrast meesigās izpreecās laimes avotu. Tadeļ nosaukumi: epikureisms un hedonisms pazistami kā tādi uzskati par dzīvi, kas peļami un atmetami.

Praktiskā dzīvē hedonismam peekriteju nekad nav trēcis, bet nakošais eevērojamākais viņa aizstāvis zinībā atrodams tikai ap Ludviga XIV. laiku Francijā, tas ir Helvecijs (no 1715.—1771. g.). Ari viņš māca, ka cilveka dzišanās pēc laimes ir veenīgais princips visos viņa darbos. Pareiza atziņa tomēr var skubināt cilveku saveenot savas privātās intereses ar sabeedriskām, jo tādā veida tas veicina paša laimes sajūtu. Nelaimīgā apkārtņē cilveks veegli top traucets savā preekā. Helvecijs cer, ka audzinot, pamācot un likumus izdodot var no dabas egoistigo cilveku peeradinat eevērot ari sabeedriskas intereses, kas tak galu galā sakrit ar paša cilveka dzišanos pēc laimes. Helvecijs nodibinaja to uzskatu, kas atzist tikumibu par atkarigu no ārejeem apstākļeem. Visus sabeedriskos tikumus, pat uzupurešanos preekš citeem, Helvecijs atvasina galu galā no veena avota — proti, no cilveku pašmīlibas.

Vēl enerģiskaki par Helveciju aizstāvejuši hedonismu angļu filozofi Bentams (no 1748.—1832. g.) un Džons Sturarts Mills (no 1806.—1873. g.). Bentams apgalvo: kaire ir veenīgā, kas pati par sevi vērtiga, visam citam ir vērtiba tikai tādā mērā, ka tas spēj radīt kairi. Visu vērtību mērķis un abzolutā mēraukla ir eespējami leela daudzuma leelakā laimiba jeb „laimibas maksimacija“, t. i. laimes augstakā pakāpe. Pārbaudijis dažadus kaires līdzekļus, Bentams atrod, ka bagatibai jaecerāda centrala veeta, jo ta dod eespēju eegūt ari citus baudijumus, kā meesas, tā gara; caur bagatību cilveki nāk pee neatkarības, varas, labvelības un citeem preekeem. Vīspareizaki būtu, ja bagatiba izdalītos veenadi, jo kur kādas sabeedribas pilsoņu īpašuma izdališana tuvojas veenadībai, tur ir laimibas leelakā zuma. Privatīpašuma iznīcinašanu, kā komunisms, viņš tomēr nevēlas, jo tas pēc viņa domām varetu apdraudet valsts drošību. Kur valsti

nav drošības, tur arī visiem citeem labumeem draud breemas. Tur mazinātos eespēja apmierinat kairi un rastos traucējošas sāpes. — Kaire ir pēc Bentama pamudinājums uz katru darbību un viņas veenīgais mērķis. Kaire noteic, ko mēs darīsim un ko mums vajaga darīt. Viņa peē tam teek vadīta no jēgas, kuŗa no fiziskeem eespaideem uz mūsu meesu atzīst, kas derīgs, kas kaitīgs. Pa daļai cilveku vada pastāvošee valsts likumi uz pareiza ceļa; teem peebedrojas sabeedriskee un reliģiskee uzskati „atklātības spreeduma“ un „tikumības likuma“ veidā. Kaut gan cilveka pirmatnejaais un īstais dzinulis uz katru darbību ir egoisms, tomēr pārdomašana to pamāca, ka ir derīgi izliktees preekš pasaules nesavtīgam. Izlikšanās ir bistama tai ziņā, ka to var atklāt, un tā cilveku nostādīt par leekuli; tadēļ galu galā cilveks atrod par pareizaku teešam arī būt nesavtīgs, kaut gan sākumā par tādu tas tikai izlicees. — Kā redzams, tad hedonidma aizstāvjeem ir leelas grūtības izskaidrot cilveka nesavtīgo jeb altruistisko darbību, kuŗa nav noleedzama.

Ar cilveka darbības izskaidrošanu no kaires jūtām nodarbojas arī Džons Stjuarts Mills. Viņš atbalstas uz sava tēva Džemsa Milla pētījumeem, kas stāv Bentamam ļoti tuvu. Arī pēc abeem Milleem cilveka dabīgā griba teecas pēc kaires un meklē atsvabinašanu no sāpēm. Cilveks novēro, ka dažeem preekšmetem peemīt īpašība radīt kairi. Ar laiku šee preekšmeti cilveka jēgā sabeedrojas tik ceeši ar eedomām par kairi, ka viņš tos vairs nešķīr no kaires, bet eedomājas tos veenmēr sabeedribā jeb asociācijā ar pēdejo. Paskaidrojuma dēļ ņemsim kādu peemēru: Sākumā cilveks uzlūko naudu par līdzekli, ar kuŗu panākama kaire. Sīkstulim nauda no līdzekļa tapusi par mērķi. Eedomas, ka ar naudu eegūstami baudījumi, peē viņa tā sakusušas ar naudu, ka viņš atsakas no paša baudījuma, lai tik nebūtu jašķīras no naudās. Tā caur preekšmetu beedrošanu jeb asociāciju ar eedomato kairi arī citi cilveka darbības veidi dabū abzolutu vērtību. Slava un apbrīnošana sacēļ preeka jūtas. Caur asociāciju cilveks ar laiku novēro, kāda darbība izpelnas slavu. Dzīdamees pēc slavas, viņš ved tādu dzīves veidu, kāds mēdz nest slavu, un ar laiku mēģina arī būt šīs slavas ceenīgs, lai to viņam neatrautu. Beidzot cilveks peerod peē slavas ceenīgas darbības tā, ka viņš tō turpina arī tāis gadi-

jumos, kur slava nav sagaidama. Viņa dzīves kārtība ar slavas asociāciju tā saaugusi, ka viņš no tās neatsakas pat tur, kur tam draud kauns un negods. — Millu teorija par eedomatām kaires jūtām jeb jūtu asociāciju etikā, kaut arī nav gluži bez pamata, tomēr atzīstama par veenpusīgu un pārspīlētu. Millu un visas hedonisma strāvas galvenā kļūda ir, ka viņi eedomajas individu pilnīgi patstāvīgu un neatkarīgu no sabeedribas. Kur sakars ar sabeedribu izrādas par nepeceesāmu, tur viņi to meklē uzturet mākslīgā kārtā. — Džons Stuarsts Mills pats apzīmē savus etiskos uzskatus par utilitarismu, no latīņu vārda „utilitas“, t. i. derīgums. No vēlākeem rakstneekem šis nosaukums allaž leetots tāda nozīmē, kā agrakais hedonisms.

b) Kritika.

Hedonisma sludinataji labprāt atsauca uz to, ka viņu uzskateem visvairak peekriteju gan starp kulturas tautām, gan starp mežoņem. Tomēr majoritates pusē ne ik reiz ir pateesiba. Tādēļ pārbaudisim hedonismu no trejāda stāvokļa: psiholoģiska, bioloģiska un etiska, lai varetum izšķirtees par vaj pret šīs mācības pareizību.

Eevērosim vispirms psiholoģisko stāvokli. Te var būt divējādi mēģinājumi: var lūkot peerādīt, ka 1) eedomata kaire, vaj atkal 2) sajustas sāpes skubina cilveku uz darbību.

Vaj teešam eedomata kaire visur ir par pamudinājumu cilveka darbībai? Vaj cilveka pašapziņā kaire iztelojas par mērķi un darbība kā līdzekļi viņa sasneegšanai? Veenosimees papreekš, ko saprotam zem mērķa un līdzekļa. Cilvekam salst, tas vēlas sasilditees. Mērķis te ir sasildišanās. Bet kādi ir līdzekļi? Līdzekļi te var būt dažādi: cilveks var kustetees, apvilkt siltas drēbes, vaj eekurt uguni. Uguns kurinašanai var atkal izvēletees malku, kūdru, ogles. Te skaidri redzami mērķis un līdzekļi. Sasildišanās ir mērķis, to cilveks grib pašu par sevi, līdzekļus tikai dēļ mērķa sasneegšanas. Līdzekļi kā tādi ir cilvekam veenaldzīgi, viņš izvēlas starp viņem tos, kas tam visērtākī dabujami un visveeglaki un ātrākī ved pee mērķa. Vaj tads sakars ir starp kairi un cilveka darbību? Cilveks izsalcis, nosēžas pee galda. Vaj kaires apmeerinašana ir viņa īstais mērķis, kuŗa sasneegšanai ēdeens tikpat veenaldzigs līdzeklis, kā sasildi-

šanai ogles vaj malka? Jeb cits peemērs: kāds cilveks eekritis ūdenī, otrs dodas breesmās, lai to glābtu. Waj glābejs to dara savas kaires deļ jeb sajuzdams vēlešanos glābt cilveka dzīvību? Leetu pārdomajot, janāk pee pārleecibas, ka cilveka dabā ir dzinuļi un spēki, kas to skubina uz darbību, gluži tāpat kā no seklas grauda pats no sevis rodas digiis, kas aug, attistas un nes augļus. Dzinulis uz darbību ir cilveka pirms kaires; tikai kad dzinulis sasneedzis savu mērķi, tad cilveks sajūt kairi, bet ja dzinulim rodas kavekļi — sāpes. Tā tas ir pee meesigi, garigi un tikumigi vesela cilveka. Pee nenormaleem, izvirtuļeem, kārūnneekeem un bezdarbjeem gan noteekas, ka tee sajūt vispārīgu vēlešanos pēc kairinošeem baudījumeem un nevar sadomat deezgan līdzekļu viņu apmeerinašanai. Pret hedonistu mācību, it ka eedomata kaire pastāvīgi škubinatu cilveku uz darbību, var eebilst vēl sekošo: Jo dzīvakas ir eedomas par baudījumu, un jo skaidraki iztelo pēdejo, jo stiprakai ari vajadzetu būt kairei. Tadeļ pēc nupat notikuša baudījuma ari kairei vajadzetu paleelinatees. Istenībā leeta tomēr citadaka. Pēc meelasta eedomas par baudījumu vairs nemaz nekairina; tā ir zīme, ka dzinulis ir agrak, nekā kaire; nevis eedomata kaire ir dzinuļa un gribas cēlonis, bet dabīgais dzinulis rada kairi, ja tas sasneedzis savu mērķi. Sakaru starp kairi un gribu skaidri atzinis un pareizi apzīmejis greeķu filozofs Aristotels. Kaire pēc viņa nav mērķis, nav ari eedomatais gribas mērķis, bet pastāvīga gribas pavadone, kad griba saaneegusi savu objektivo mērķi, vaj vismaz droši tam tuvojas. Atšķirta no dabīgās gribas objektīvā mērķa, kaire vairs nav mūsu vēlešanās preekšmets. Neveens peein. negribēs visu mūžu palikt par bērnu, preecajotees par leetām, kas bērneem mēdz darīt preeku.

Aplūkosim tagad otru veidu, kā hedonisti mēģina pēerādīt savas mācības pareizību. Nevis eedomata kaire, bet sajustas sāpes un neērtība mēdz skubinat visus dzīvus radījumus uz darbību. Atsvabinašana no sāpēm ir tadeļ pēc bedonistu uzskateem gribas mērķis. Pirmajā acūmirklī izleekas, it ka še hedonisteem būtu vairak pamata: Slimība skubina meklet dzeedinājumu, garlaicība pamudina cilveku dzitees pēc laika kavekļeem un baudījumeem. Bet vaj tas visos gačījumos tā? Vaj sāpes dzejneeku pastāvīgi skubina dzejot un

bērnu rotatees? Jaatzīst, ka tās nav kārtigee un pastāvi-
geee pamudinājumi. Ir teesa, sāpes un neērtība dzen gribu
novērst tos apstākļus, kas viņas radijuši, bet griba nevar
gluži iztikt bez kavekļeem. Dzīve bez šķēršļeem, bez ciņas
un raizēm, nebūt nepatīktu cilvēka gribai. Sāpes
nevar no dzīves izmest, ja negrib pamazināt pašas dzīves
vērtību. Ja dzīvei atņemtu breesmas, neizdevību, pūles, tad
izzustu arī dedzība uz darbu, dziņa uz ciņu, gaviles par uz-
varu. Mēs tādu dzīvi, kur viss izdots bez kavekļeem, driz
apnīktu, tāpat kā spēli, par kuŗu jau eepreekš zinām, ka droši
to vīnnesim. Neveens medneeks nevēletos tādas medības,
kur katrs šāvejs un šāveens ar matemātisku noteiktību aiz-
sneegt mērķi. Nedrošība un neizdevība ir tik pat vajadzī-
gas cilvēka dzīvē, kā laime un uzvara.

Gluži to pašu varam novērot dabā. Putnam zeemas
salā, kaujotees ar izsalkumu un badu, varbūt, varetu izlik-
tees cilvēki apskaužami, kas dzīvo siltā istabā, pee bagati
klāta galda. Labi. Peenēmsim, ka tādu putnu cilvēki sa-
gūstītu, eelīktu būri un eenestu istabā. Te putnam būtu
viss, ko tas agrak vēlejees: siltums, patvērums, ēdeens,
dzēreens. Bet vaj viņš būs vairak apmeerinats, nekā agrak?
Nebūt ne. Nepaees ne stunda, ka viņš vēleseees būt atkal
agrakos apstākļos: kautees ar badu, cīnītees ar negaisu. Ari
cilveka dabā tas ir, ka viņš grib cīnītees un nest upurus
par to leetu, kas peeder pee viņa labklājības. Angļu filo-
zofs Karleils izteicis šo pateesību sekošos vārdos: „Ta ir
cilveces apmelošana, ja apgalvo, ka uz varonīgu darbību viņu
pamudina ērtība, cerība uz izpreecu, alga un saldumi šinī
vaj viņā pasaulē. Pat nabadzīgajam Adama dēlam ir tumša
vēlešanās baudīt nevis saldumus, bet darīt celus un kreetnus
darbus un izrādītees par Deeva radītu cilvēku zem debesim.
Rādī viņam šo ceļu, un visstulbakajā algadzī eedegseees
varonības uguns. Grūtības, pašaiizleedzība, pašuzpureša-
nās, nāve — ir tee kairinājumi, kas dara eespaidu uz cilvēka
sirdi.“ — Visu to apcerot, jānāk pee pārleecības, ka cilvēka
griba teecas nevis pēc baudu jūtu maksimuma un sāpju jūtu
minimuma; nē, viņas mērķis cits: ta dzenas pēc dzīves pilni-
gas attīstības tāi virzeenā, kurp ved cilvēka ideāls par dzīvi.

Psicholoģijas pētījumu rezultātus apstiprina bioloģija.
Dabas pētneeks, izdarījis novērojumus kustoņu un cilvēku

dzīvē, eerāda kairei un sāpēm dzīvības uzturešanā sekošu lomu:

Starp kustoņem sāpes vispirms parādas, kā nīkstošās meesas dzīves pavadoņēs, veenalga, lai nīkšanas cēlonis būtu meklejams ārējā eevainojumā, vaj eekšeja traucejuma. Sāpju nozīme skaidri saprotama: tās skubina gādaļ par lidzekļem, kas novērš, jeb pareizaki sakot, uzkvē dzīvības iznīcinašanu. Ja divi kustoņi visadā ziņā būtu veenadi, izņemot tikai sāpes, kuņas veens sajūt, bet pret kuņām otrs ir bezjūtīgs, tad pirmais dzīves ciņā spētu ilgaki turetees, jo sāpes to beedinatu no kaitigeem eespaideem. Nejutīgais pret sāpēm būtu peelīdzinams kroplim, kam nav visu organu. Kaire kustoņu dzīvē novērojama vispirms divos gadījumos: barību uzņemot un vaislojotees. Pee augstaki attīstīteem kustoņem kaire no šeem diveem avoteem attīstas tālak. Viņa parādas tā barību meklejot un sagādajot, kā ari uzturot vaislu un rūpejotees par viņas apsardzību. Abu darbību nozīme kustoņu dzīvē veegli noprotama: pirmā atteecas uz individa, otra uz sugas uzturešanu. Organiskā dzīve pastāv nomiršanas un atjaunošanas procesos. Izleetotās veelas organisms izmet un uzņem to veetā jaunas; kur veelu atjaunošana nenoteek, tur acumirkli eestājas nāve. Tas pats novērojams ari sabeedriskā dzīvē: pastāvīgi šķījas no viņas noleetoti elementi, ta ir individu nāve; viņu veetā dzīms pēcnāceji, ja to nebūtu, tad isā laikā suga iznīktu. — Pēc visa te aprādītā varetu sāpju un kaires nozīmi dzīvības uzturešanā izteikt apmēram šādi: Caur sāpēm griba dabu atzīt dzīvības apdraudejumu, caur kairi — dzīvības veicinajumu; sāpes beedina no breesmām un skubina hēgt no tām, kaire pamudina staigat tālak pa uzsākto ceļu. Sāpes un kairi var uzlūkot par pirmatnejām laba un ļauna atzišanas formām. Uz augstakeem dvēseles dzīves pakāpeeneem jūtu lomu turpina jēga, kas daudz pilnīgākā veidā izšķīr derigo no kaitīgā.

Beidzot bioloģija aizrāda vēl uz to apstākli, ka dāba nekādi nav saprotama hedonisma nozīmē. Kad dzinulis apmeerinats, tad kaire izzūd. Kad uzņemta dzīves uzturam vajadzīgā barība, tad ēšanu nepavada vairs kaires jūtas, bet eestājas pretejas jūtas, kas leedz tālaku barības uzņemšanu. Ja individs neklausu šim mājeenam, tad var notikt organisma

saslimšana. Tāpat tas ir ar dzimuma dzinūļa apmeerinašanu. Ja dzimuma organus leeto kaures dēļ, tad daba šādu aplamību soda ar visadeem traucējumeem organismā. Bet ja indivīds stūrgalvīgi turpina rīcību pret dabas likumeem, tad viņa dzimuma organi var panīkt un beidzot arī pats indivīds aizeet bojā.

Psicholoģija un bioloģija, kā redzam, izteicas pret hedonismu, tām peeveenojas arī svarīgi etiski eemesli, kas leedz atzīt hedonisma mācību par pareizu.

Apspreežot kāda cilveka darbību, varam nodot par to divus spreedumus: pirmais zīmejas uz personas apziņu, otrs uz viņas darba objektīvo vērtību; pirmā gadījumā taujajam pēc motiveem, kas pamudinājuši darīt zināmu darbu, pēdeja — kādas dabīgas sekas var celtees no tāda darba. Peem. žēlsirdīgais zamareetis palīdz nelaimīgam cilvekam. Kas viņu pamudinaja uz palīdzību? Līdzceetiba. Kādas sekas var būt palīdzībai? Dzīvības glābšana. Abos spreedunos atzīstam zamareeša izturešanos par tikumīgi preekšzīmīgu. — Kas pamudina hedonistu uz darbību? Velešanās radīt paša kairi un novērst savas sāpes. Novēršot sāpes, tas var vislabākā gadījumā aizsargat pats savu dzīvību, bet tīši dzeņotees pēc kaires pret dabas likumeem, tas var sabojat savu veselību, apdraudet savu dzīvību un beidzot pat novest to kapā. Svarīgākā starpība tomēr ir, ka hedonista darbības motīvs un mērķis atteecas tikai uz viņu pašu, kamēr zamareeša darbības motīvs un mērķis atteecas uz citeem cilvekeem. Pirmo mēs tadēļ sauksim par egoistu, otru par altruistu. Ja cilveki būtu tikai egoisti, tad hedonisma mācība būtu vislabākā un veenīgi pareizā. Bet cilveki nav egoisti veen, tee ir turklāt arī altruisti. Ja zem egoisma saprot pilnīgu nejutību pret cita preekeem un bēdām, tad tīra egoista nav. Katrs cilveks vismaz šād un tad jūt arī citeem līdz, ir pat gatavs viņu labā kaut ko darīt, ja tas var notikt bez eevērojameem zaudejumeem preekš paša labklājības. Leelākais vairums cilveku, varbūt, neželos spēkus un līdzekļus tās sabēdribas veicinašanai, pee kuņas tee peeder. Tadēļ varesim apgalvot: cilveka griba teecas uz paša un cita labumu ļoti dažādā apmērā, bet veenmēr tā, ka abas teeksmēs sastopamas. Cilvekus, kas ārkārtīgā mēra savas intereses stāda zemāk par citu interesēm, saucam par ne-

savtīgeem jeb altruisteem; tos, kas pārak maz eevēro citu intereses — par patīgeem jeb egoisteem. Nav ko šaubītees, ka cilvēka dvēselē atrodami blakus blakam egoisms un altruisms. Ir fakts, ka cilvēks var kalpot citeem pret savām interesēm un savu patīgo dziņu. Viņš pats, viņa labums, viņa kaire paleek nomaļus. Šo parādību izskaidro tas apstākļis, ka vēsture cilvēku nepazīst kā atsevišķu dzīvneeku, kas pilnīgi nošķirts no citeem viņam līdzīgeem, bet atrod to tikai sabeedrībā ar citeem. Jau grieķu filozofs Aristotels atzīst, ka cilvēks ir „zoon politikon“, t. i. sabeedrisks dzīvneeks. Sabeedriskā dzīvē attīstas blakus eedzīmtai pašuzturešanas dziņai arī zīmpatija jeb līdzjūtība, kuŗas uzdevums ir veicināt sabeedrīsku labklājību. Sākumā viņa gan mēdz būt vāja, kā peem. pee bērneem un mežonēem, bet ar laiku tā attīstas, top stipraka un darbigaka. Vispirms tā darbojas ģimenē, no tureenes pāriet uz cilti, pēc uz tautu, galu galā uz visu cilvēci. Zīmpatija nav nekādi atvasinama no egoisma, tā izsledez domas par paša individualām interesēm, labumu, vaj zaudejumu. Zīmpatija ir altruisma sakne un pati kā tāda pilnīgi patstāvīga, tikpat patstāvīga, kā patība jeb egoisms. Tadeļ cilvēka gribas mērķis nevar būt ne tīri patīgs, ne pilnīgi altruistisks, bet ir sakopojums no abejām dziņām. Grafs Šeftsberijs izteicis šo atzinumu sekošos vārdos: Cilvēka gribas mērķis ir: sabeedrisks labums, kopots ar paša labumu jeb paša labklājība sabeedriskā labklājībā. Tas apstākļis, ka atgadas daži indivīdi, pee kuŗeem sabeedriskee dzenuļi visai vāji attīstīti vaj pavisam nav nomanāmi, nevar apgāst šo pateesību, gluži tāpat, kā caur vājprātīgu un mēmu indivīdu uzrādīšanu nevar atcelt vispārīgo likumu, ka cilvēkeem ir prāts un valoda. Sabeedrisko dzenuļu trūkums ir kroplums; ja tas taptu vispārīgs, tad sabeedrīskai dzīvei jabeidzas. Bet ja katrs rīkotos tikai pēc saveem patīgeem dziņuļeem, tad izceltos visu cīņa pret vīseem. Acīm redzot, tad arī cilvēcei draudetu iznīkšana. Hedonisms veicina egoismu un kavē sabeedrīsku darbību. Valsts kārtība hedonistam ir veenaldzīga. Viņš ir gan ar meeru no tās saņemt apsardzību savai personai un savam īpašumam, bet tas nerūpejas par pārlabojumeem un attīstību valsts dzīvē, jo nepazīst augstāku ideālu, kas eetu pāri pār individualo baudījumu. Valsts

un sabeedriski ideali istam hedonistam ir neerti, tadēļ viņš pēc eespējas izsargas no sabeedriskas darbības. Bet tā kā cilvēks nespēj par sevi veen dzīvot, tad tam jaaprobežo egoisms jeb patmilība; un kur cilvēki apkaņo pēdejo, tur teem jaatmet arī bedonisms, jo abi, tiklab egoisms, kā hedonisms, peegreež visu vēribu zsubjektam un neprasa pēc objektiva mērķa ārpus cilvēka.

Beidzot var vēl aizrādīt uz šādu hedonisma vājo pusi:

Kaire, baudijums, nav nekas noteikts, bet parak nepastāvīgs, relatīvs jēdzeens. Ko veens sajūt par baudijumu, tas otram var būt reebums. Baudijuma sajušana pat pee tās pašas personas nav veenmēr pastāvīgā: kam šodeen peekrītam, to rīt jau atmetam; pēc ka acumirkli ilgojamees, no ta pēc brīža atkal novēršamees. Baudijuma princips nevar tapt par cilvēku dzīves un darbības mērauklu, jo tad būs gandrīz vaj katram cilvēkam sava: citam nauda un manta, citam gods un slava, citam izglītība, citam vara, citam veentulība. Bez tam laime, ko caur baudijumeem kāro eegūt, nav sasneedzama. Cilveka daba nav tāda, ka ta kādā veetā baudijumos un mantas kāribā varetu apstātees un sacit: nu ir deezgan! Apmeerinašana tanīs nav atrodama, kaut gan cilvēki baudijumos un mantā to labprāt meklē. Dzīves preeki tikmēr kairina, kamēr teem dzenas pakaļ. Sasneegti, tee atstāj aukstumu un tukšumu, viņu peevilcība kā begtin aizbēgusi. Tadēļ tādu cilvēku dzīvei, kas dzenas veenīgi pēc baudijumeem, nav nekādas vērtības.

c) Hedonisma peekriteji.

I'gi pirms bedonisma zinatniskas nodibinašanas tam bijuši peekriteji praktiskā dzīvē. Praktisko hedonistu dzīvi un uzskatus apraksta peem. Zalamans mācitajs savas grāmatas II. nodaļā: „Es saciju savā sirdī: nu tad, gribu baudīt preekus un redzet labas deenas; bet redzi, arī ta ir neeciba! Un uz smeešanu es saciju: tu esi traka; un uz preeku: ko tu dari? Tad es savā sirdī apņēmos meelot savu meesu ar vīnu, un, kamēr sirds uz gudribu dotos, baudīt arī gēķību, teekam es redzetu, kas teem cilvēku bērneem labi būtu, kas teem jadara apakš debess savā dzīvības laikā. Es dariju leelus dārbus: es uztaisiju ēkas, dēstiju vīna dārzus; es kopu dārzus, jaukas birzes un stādiju visadus augļu ko-

kus. Es sev izraku diķus, lai iz teem slacitu birzi, kur koki zaļoja. Es pirku sevim kalpus un kalpones; man ari bij dzimta, saime un vēršu un avju leelaks pulks, nekā viseem, kas pirms manis bijuši Jeruzalemē. Es ari sakrāju zeltu un sudrabu un dārgas leetas no ķēniņeem un valstim. Es sevim gādaju dzeedatajus un dzeedatajas un ko cilveku bērni mēdz eekārot, seevas par seevām. Un es tapu leelāks un leelaks, peeņēmos vairak par viseem, kas pirms manis bijuši Jeruzalemē, ari mana gudriba palika pee manim. Visu, ko manas acis eekāroja, to es tām neatrāvu, es neleedzu savai sirdij nekāda preeka, jo mana sirds preecajās par visu manu pūliņū, un šī bij mana daļa no visa mana pūliņa. — Tad es uzlūkoju visus savus darbus, ko manas rokas bij darijušas, un to pūliņu, ar ko es grūti biju pūlejees, un redzi: vis! bij neeciba un grābstišanās pēc vēja, un labuma nav pašaulē.“

Lidzīgas veetas bibelē sastopamas deezgan beeži; tur labi pazist cilvekus ar devizi: Ēdisim, dzersim, ligsmosimees, jo rīt mēs būsime miruši! Bet kurp noved pastāvīgā kāre pēc jauneem baudijumeem? Pee tikumīga bezdibeņa, kādu apraksta apustulis Pavils grāmatā romeeseem pirmās nodaljas beigās.

„Deevs tos nodevis viņu siržu kāribās uz nešķīstību, savas meesas sagānit savā starpā... jo viņu (t. i. paganu) seeveeši pārvērtuši sadzīvi, kas ir pēc dabas, par tādu, kas ir pret dabu; tāpat ari vīreeši atstājuši sadzīvi ar seevu, kas pēc dabas, un savā kārtā cits uz citu eekarsušees, un vīreeši ar vīreešeem dzinuši bezkaunību un dabujusi savas noma'dišanās peenācīgu algu pee sevim pašeeem... Deevs tos ir nodevis pārvērstam prātam, darīt to, kas neklājas. Peepilditus ar visadu netaisnību, nešķīstību, blēdību, mantas kāribu, niknumu, pilnus skaudības, slepkavības, ķildu, viltības, netiklības, mēlnešus, apmelotajus, Deevam negantus, varas daritajus, nepaklausīgu vecakeem, neprātīgu, derības pārkāpejus, ceetsirdīgu, nesaderīgu, nežēlīgu, kas zinadami Deeva likumu, ka tee, kas tādas leetas dara, pelna nāvi, neveen paši dara tādas leetas, bet ar labu prātu tur pee teem, kas tā dara.“

Apustulis Pavils nebūt nepārspīlē, šādi aprakstīdams kārumneeku dzīvi. Viņš neraugas caur tumšākām brillēm,

nekā citi ta laika dzīves leecineeki. Keizaru valdības laikā Romā bij plašas aprindas, kas par dzīves mērauklu uzlūkoja devizi: Carpe diem! t. i. baudi acumirkli! Fridlenders savā Romas tikumības vēsturē sneedz šausmīgus aprakstus par izšķērdību un rafinetu baudu kāri; viņa ziņas nav fantāzijas auglis, bet dibinātas uz dokumentāriskeem peerādijumeem. Blakus bagatībai un varai, blakus spožumam un diženumam Romā novērojams breesmīgs garīgs tukšums un tikumīgs posts. Izleekas, it ka milzīgās valsts uzdevums būtu barot galvas pilsētas eedzīvotajus un gādat par viņu izpreecām. Romā nav darba pilsēta, viņa neka neražo un nekā neizved, viņai ir tikai milzīgs eeedums. No visam pasaules malām saved šurp ražojumus un bagatību paterešanai. Petronijs raksta: „Visi cilveki šai pilsētā dalami divās šķirās, veeni maksškerē, otri ļaujas maksškeretees,“ jeb, „jūs redzat pilsētu, kas līdzinas laukam mēra laikā, uz kauja neka cita nav, kā miroņi un kraukļi.“ Kraukļi ir: pulis klientu, ubagu, mantojuma kārotāju, dzeedataju, akteeru, makslineeku, astrologu un dažu dažādo leekēžu; miroņi ir: leelgruntneeki un leelkapitalisti, kas Romā izšķērš to, ko viņu senči salaupijuši, pārvaldot provinces, izvilinot dāvajumus un mantojumus. Leelakās augstmaņu rūpes bij: kā sagādat ļaudīm izpreecu. Šim nolūkam izleetoja teatru, cirku, amfiteatru, pirtis u. c. Cirkus izražu greznums un leelums bij apbrīnojams. Keizara Augusta laikā bij 66 izražu deenas, Tiberija laikā 87, vēlāk pat 175. Bez kārtējam izradēm bij vēl ārkārtējas, svinot kādu uzvaru, vaj citu eevērojamu notikumu. Trajana laikā Roma reiz svētija uzvaras svētkus 123 deenas no veetas. Svētku izrādes sākās deenai austot un turpinājās līdz saules reetam. Veetu skaits bij milzīgs: teatrī ap 50.000, amfiteatrī 87.000, cirkū sākumā 150.000, vēlāk pat 385.000. Beeži notikās, ka keizari visus svētku veesus pameeloja. Kamēr skatitaji meelojās, gladiatoru sagatavojās uz asiņainu cīņu. Cīnijās viņu starpā gan algadži, gan gūstekņi, gan vergi, gan nozeedzneeki, gan kristigee. Trajana peeminetos svētkos uzstājās ap 10.000 bagati apbruņotu un labi izmācītu cikstītajū, kas, uz kauju eedami, locīja savus ceļus preekš pasaules valdneeka un sacīja: morifuri te salutant, t. i. nāvei nolemtee tevi sveicina. Visu tautu peederigee cīnijās uz arenas un mira

preekš Romas baudījumu kāro eedzivotaju acim. — Ar visadu tautu asinīm sajaucās uz arenas dažu dažado zveru asinis. Augusta laikā nomaitaja uz arenas 3500 un Titus laikā ap 9000 dažadu Afrikas zveru. Veenmēr nāca jauni kairinajumi un baudījumi. Kaujas izcīnija neveen deena, bet arī naktī; kaujām uz sausuma peeveenojās ar laiku kaujas uz ūdens, pee kam arenu pārvērta ezerā. Riņķi ap arenu, ap asiņu un šausmu veetu, sēdeja ķeizars un senatori, bruņineeki un ļaužu pūlis, vīreeši un seeveeši, ēzdami, dzerdami, smeedami un lakstodami, gaviledami un trokšņodami. Teešam, šausmu pilsēta, kuņas eedzivotaji nepazīna darba, bet tikai uzbāzīgu ubagošanu pēc divām leetām: panem et circenses!, t. i. maizi un cirkus izrades. Nav brīnums, ka tāda dzīve apnika un tapa daudzēm par leeku nastu, jo laiskums un nemitīgi baudījumi rada ar laiku reebumu mekletās kaires veetā.

Ka Romas hedonistēm līdzīgi ļaudis bijuši arī citos laikos, rāda Tens, aprakstīdams franču karaļu galma dzīvi Ludviga XIV. laikā: „Pee galma pulcejās visa Francijas muižneeciba, nevis lai strādātu, bet lai caur savu klātbutni izrādītu karaļa varas diženumu un spožumu; visa dzīve bij tikai laiska reprezentācija; neveens nedzīvoja savā mājā un preekš sevīm, katrs bij pastāvīgi preekš visu citu acīm; svarīgākās rūpes viseem bij, lai no strādājošo franču nodevām, kas eeplūda karaļa kasē, pēc eespējas leelai daļai liktu kā dāvajumam vaj penzijai eetecet savā kabatā; kārtīgais deenas darbs katram bij: izpreecatees ar citu palīdzību un uz citu rēķina. — Leelā revolūcija nāca kā Deeva rīkste pār Francijas plītneeku un leekēžu sabeedribu. Viņas boja eešanu vēsture nenožēlo.

Rupjais hedonisms, kas agrak bija sastopams valdneeku pilsgalmos un muižneecibas aprindās, tagad leekas pārgājis uz pilsoņēm, jeb, kā mēdz teikt, buržujiem. Pilsoņu namos tagad visvairak plātas bagātība ar savām pavadonēm: greznību, izšķērdību, baudu kāri. Izšķērdība skubina pilsoņus raust veenmēr vairak mantas. Nācis pee bagātības, cilvēks nespēj turetees pretim kārdinājumeem, kas ar mantu saveenoti; āriigi pacelts un aplaimots, tas eekšķīgi top daudzreiz sekls un tukšs. Kā daba necees tukšuma, tā arī tiku-

migā dzīve. Kur trūkst augstaku mērķu, tur mēģina robu peepildit ar baudījumeem un dārgēem laika kavekļeem.

Ir mums tagad ari latveešu pilsoniba, kas staigā parasto pilsonibas gaitu. Mums netrūkst vīru, kas caur izdevigeem apstākļeem un laimīgām spekulacijām ātri kļuvuši pee mantas. Bet vaj visi tee teešam prot mantu pārvaldit un savu bagatibu pareizi izleetot? Deemžēl, jasaka, ka ne. Citam nepeeteek no ātri saraustās mantas ne paša mūžam. Te veetā sakamais vārds: kā nācis, tā gājis. Nav daudz to, kas atstāj kādu daļu mantas saveem bērneem, bet zeedojumi sabeedriskeem mērķeem ir visai reti un sīki. Visa manta noderejusi tikai izdzīvei un izpreecai. Pee šādas tukšas un nevērtigas pilsoņu dzīves leekas domajis Pludons, saceredams: „Divas pasaules“ iz peldu sezonas:

Kad saule sarkstot kāpu klēpī slīd...
 Parks atmosfāstas nō deenas snaudeena:
 Ap leepu lapām lampu leesmas vijas,
 Un veegleem spārneem maiga muzika
 Pa gaisu lido debess ģarmonijās.
 Kā zibošs zeedu mežs,
 Kas kairu smaržas dveš,
 Sēd zidā, zeltā damas, cēli, gliti;
 Un kavaleeri treec,
 Un puto šampaneets, — — —
 Un lepni dižā baltās vestēs šviti.

Būtu veenpusiba un nepareiziba, ja mekletum dzišanos pēc baudījumeem tikai starp augstakām šķirām un bagatneeku aprindās. Kāre pēc izdzīves un izpreecas nav sveša ari nabadzigeem ļaudim. Zemākās ļaužu šķiras aizņemas dzīves paraugus no augstakām; nabaga ļaudis ne reti cenšas, cik spēdami, darit pakaļ bagateem. Teesa, viņeem trūkst līdzekļu izpreecu sagādašanai, bet izsalkumu pēc baudījumeem tee tadēļ sajūt vēl dzēligaki, un nāvīga skaudiba eedegas viņu sirdīs pret teem, kam peeeetamas visadas baudas. Nabags atdod dažreiz pēdejo kapeiku, lai par to nopirktu sevim kādu preeku. Tādu peemēru lasam Ed. Veidenbauma dzejolī „Domaju es dziļas domas“.

Domaju es dziļas domas:
 Kadēļ laime mani nīd;

Viss, ko daru, viss man viņas,
Visās veetās kāja slid.

Citam nav nekāda darba,
Nauda kā no gaisa birst,
Man ir dzīve sūra, skarba,
Jabadojas, kamēr mirst...

Ceļš vēl garām ved gar krogu,
Eekšā danco, dzeed un smeļ,
Un caur apgaismotu logu
Redzu: alu glāzēs lej.

Vaj tad es jau gluži bešā:
Roka atri svārkos ķeļ —
Desmit kapeikas vēl ķešā,
Tās preekš nāves janodzeļ...

Kaut ko šim līdzīgu apdzeedajis R. Baumbacbs dzejoli
„Esmu apkārt staigulis“. Peevedu dažus pantus Zvārguļu
Edvarda tulkojumā:

Esmu apkārt staigulis,
Raizes, rūpes nīstu...
Tikko nāku pilsētā,
Pirmā krogā eju;
Veesnicneeka meiča smīn,
Peetvīkušu seju.
Kaktā smaida muzikants,
Uzrauj valci retu,
Un es viņa cepurē
Pēd'jo grasi metu.

Veeglis prāts un jautra sirds,
Beigts ir beigts un šķirts ir šķirts.

Aizeet!

Cik tāļi izplatīti mūsu tautā hedonistiskee uzskati, rāda
Cstarp citu beeži izsacitā želošanās, ka veenam vaj otram
no dzīves neka neesot bijis, ka viņš no tās neka neesot
„baudijis“. To dzirdot, varetu teešam nākt uz domām, it
ka dzīves vērtība atkaratos no izbauditeem preekeem. Bet
tas tik tā izleekas. Īstenībā leeta ir citada. Vēsture nevērtē
cilvekus pēc ta, ko tee izceetuši vaj baudijuši, bet ko tee
strādājuši. Viņa neapspreēž peem. Cezara sāpes un baudas,
bet gan atzīmē viņa darbus. — Greeķeem ir zīmīga teika,
kas rāda, ka cilveki nebūt neatrod laimi tikai baudījumos:

Burve Kirke pārvērs katru, kas atnāk viņas salā, par cūku. Cūkas ta labi kopj, tā ka tām nav neka ko vēleetes. Bet kas gribeja labprāt palikt par cūku? Saprotams, ka ļaudis steigšus devās atpakaļ jūras viļņos, no kuņģem nupat bij glabušeēs; uzņēmas atkal ciņu ar breesmām un trūkumu, lai tikai netaptu eeveetoti Kirkes labi bažoto cūku pulkā.

Latveešu literatūrā apstrādajis līdzīgu tematu Skalbe savā pasakā: „Kā es braucu Zeemeļmeitas lūkotees“. Skalbe rāda ne tik veen hedonistu dzīves ērtību, bet arī šausmīgotukšumu, no kuņa jabēg, tāpat kā no Kirkes salas. Sauleša stāstā „No rita“ saimneeks Sēja spreež par lauku inteliģenci: „Visa dzīve tāds leels mironis — un cilveki dzīvo ņudzēdami... Labi pabažotees, izguletees, vairotees... Tārpu dzīve ap mirušu lopu meža stūrī“.

Te var celtees jautajums, vaj kairei, patikai, preekam, baudai nav nekādas nozīmes? Ir gan. Bauda ir vērtīga, ja ta seko kreetneem darbeem, bet viņa ir cilveka neceenīga, ja cilveks to padara par savas dzīves mērķi; ja viņš baudas dēļ top par vērgu savam „es“, aizmirstot peenākumu pret saheedribu. Sekojot hedonisma mācībai, tas veegli var notikt. — Ja beigās saņemam kopā visu augšā izsacīto, tad jānāk pee spreeduma: hedonismu nedrīkstam atzīt par etisko vērtību augstako mērauklu.

2. Enerģisms (evolucionisms.)

a) Mācība.

Atraduši, ka hedonisms nevar noderēt par tikumības mērauklu, peegreecisim vēribu otram etikas virzeenam — enerģismam. Vārds enerģisms cēlees no grieķu „energeia“ un apzīmē eekšeju, sparīgu darbību jeb spēku. Enerģisms atzīst tādu darbību par tikumīgu, kas rada vaj veicina kulturas vērtības. Cilveka dzīves īstais uzdevums atrodams intelektualo spēju attīstībā un nodarbīnašanā: strādājot zinības un mākslas laukā, izpētot dabas spēkus un leetojot viņus technikā, lai cilvekam palīdzētu eegūt valdību par dabu. Enerģisms cenšas pēc augstakas zinātniskas un saimneeciskas attīstības, pēc pilnīgākas kulturas. Viņa aizstāvji uzsver, ka cilveka īpatnība parādotees garīgā darbībā, kas leekotees vaditees no zināmeem mērķeem. Te cilveks paceļas pāri

pār meesigo un materiālo un teecas pēc ideāla, ko indivīds kā tāds gan nenasneedz, bet kam cilvēces dzimumi tomēr tuvojas. Ari indivīds var justees pacelts caur apziņu, ka viņš ir vajadzīgs loceklis leelajā cilvēces attīstībā, lai arī cik zems būtu viņa stāvoklis. Pat viscēlākajam starp cilvēkiem nav vairak kā ta pārleecība, ka arī viņš līdzī strādājis pē cilvēces diženuma. Indivīds pats par sevi neka nenozīmē, viņa vērtība atkaras no stāvokļa un darbības saheedribā. Indivīdi var mirt un eet bojā, kalpojot vispāribas attīstībai jeb progresam, viņu veetā stājas jauni, ar jauneem spēkeem un jaunu sparū. Tā kā enerģisms peegreež leelu vēribu attīstībai, tad to sauc arī pār evolucionismu no latiņu vārda „evolutio“, t. i. attīstība.

Starp grieķu filozofeem eevērojamākais enerģisma aizstāvis ir Aristotels (no 384.—322. g. pr. Kr.), ko Dante dēve pār visu „to meistarū, kas zin“; Kants viņu sauc pār visu „īsto domataju mūžīgo valdneeku“. Celes no ārstu cilts, kas paradusi novērot cilvēka dabu, Aristotels leeto arī etiķā empirisko metodi, dibinādams savu spreedumu pār etiskeem jautajumeem uz sauseem novērojumeem, smelteem no cilvēku dzīves un darbības.

Aristotels savā etiķā izeet no jautajuma: Kas ir dzīves īstais mērķis „telos“? Jeb, kas ir augstākais labums?

Katra māksla — saka Aristotels — katrs amats, katra darbība, katrs nolūks atteecas uz kādu labumu. Ir daudz centeenu un mākslu, tadēļ arī daudz mērķu jeb labumu: ārstu mākslas mērķis ir veselība, kuģu būvneecības — kuģis, kara vadoņa mākslas — uzvara, saimneecības — bagatība. Starp mākslām un amateem var novērot zinamu atkarību: sedle- neeka amats atkaras no jājamās mākslas, pēdeajā no kara mākslas; tā redzam dažādas mākslas atkarajamees veenu no otras. Vadošā māksla saveeno sevī viņai padoto mākslu mērķus, pēc kuņeem dzenas tikai viņas dēļ. Tā kā nu visa cilvēka teekšanās nevar izbeigtees tukšumā, tad vajag būt arī kādam vispārigam, galejam mērķim, kas vairs nav līdzeklis, bet pēc kuņa dzenas viņi pašā dēļ un pēc visa cita tikai viņa dēļ. — Kas ir augstākais, caur cilvēku darbību aizsneedzamais labums? Vārda ziņā — turpina Aristotels — visi vee- nojušees, tā pūlis, kā izglītotee: ta ir laimība jeb labklājība. Bet kas ir laimība? Te domas šķīras: pūlis domā to atrast

vaj nu kaire, vaj bagatibā, vaj ceenā, vaj tai līdzīgās leetas. Noteekas ari, ka cilveks groza savus uzskatus par laimi: ir viņš slims, tad domajas to veselībā; ceš viņš trūkumu, tad izleekas bagatība leelakais labums. Meesigeem baidijumeem, bagatibai, godam ir zinama vērtība, bet Aristotels viņus neatzīst par augstako labumu. Pēdejs pēc Aristoteļa jameklē cilveka dveseles īpašā darbībā. Tā kā pee fleites spēlmaņa un tēneeka un katras būtes, kam kads darbs un uzdevums, labo un preekšzīmigo atrodam viņu uzdevuma izpildīšanā, tā ari pee cilveka. Te ceļas jautajums: kas tad ir īpaši cilveka uzdevums un viņa specifiski cilveciskā darbība? Aristotels to atrod sekošā kārtā: Salīdzinot cilveku ar kustoņem, redzam, ka dažas cilveka dzīves funkcijas ir ar kustoņem veenadas jeb teem līdzīgas. Cilveks tāpat kā kustoņi uzņem barību un vaislojas — tās ir viņa zemākās dzīņas. Jūtas, kāres un kaislības sastopamas pee cilveka līdzīgā veidā, kā pee kustoņem. Viņas gan pee cilvekiem stipri attīstītas, bet specifiskā starpība starp kustoņi un cilveku te nav meklejama. Tas, kas cilveku pateesi šķīr no kustoņa, ir viņa prāts. Veenīgi cilvekam caur prātu dota spēja aptvert pagātņi un tagadņi, un no tām taisīt slēdzeenus par nākamību. Cilveka istā darbība un līdz ar to ari viņa augstākais labums meklejams prātā un viņa nodarbīšanās, kā ari darbībā, kas teek vadita no prāta. Aristotels parleeināts, ka tāda darbība sagatavos cilvekam visleelako laimību, jo organismā un būtēs likto spēju netrauceta un sekmīga nodarbīšana rada patīkamas jūtas. Locekļi preecajas par kustībām, acs par skatu, fleites spēlmanis par spēli, runatajs par runu, un tā katra būte par savu specifisko funkciju izdaišanu; tadēļ ari cilvekam vajaga sajust visleelako preeku, darbinot savu prātu. Pareizā prāta nodarbīšanās atrodams cilveka dzīves mērķis jeb augstākais labums, kuņa sasneegšana saveenota ar laimības jūtām. Spējas, prātu pareizi nodarbināt, Aristotels sauc par tikumeem. Pēdejee ir divejadi: teoretiskee un praktiskee. Augstaki stāda Aristotels pirmos, kuņus sauc par dianoetiskeem. Teoretiskee jeb dianoetiskee tikumi parādas domašanā. Domašana ir vismazak atkarīga no ārejeem eespaideem. Praktisko tikumu peenemšana atkaras no gadījuma, domašana gudrajam veeamēr un visur eespējama. Tikai viņa sagatavo apmeerīšanu; tikai

viņa ir mērķis pats par sevi. Viseem praktiskeem tikumeem, kā peem. politiķa un kara vadoņa darbībai ir mērķis ārpus sevis, veenīgi domašana atrod mērķi sevī pašā. Tādēļ prātīga apcerešana uzlūkojama par augstako starp visām citām cilveka spējām. Dzīve tīri teoretiskā prātošanā būtu deevišķa dzīve; cilvekam ta ir par augstu. Cilveka prāts ir nešķīrāmi saistīts ar tām dzīves funkcijām, kas cilvekam veenadas ar kustoņeem. Prāta uzdevums te ir vadīt zemākās dziņas, jūtas, kāres un kaislibas tā, ka tās kalpo prāta mērķeem. Tās cilveka spējas, kas pēc prāta likumeem cenšas eekārtot dzīvi un vadīt cilveka gribu, lai ta nepaklausītu zemajeem dzinuļeem, Aristotels sauc par praktiskeem jeb etiskeem tikumeem. Kā teoretiskee tikumi atteecas uz domašanu, tā praktiskee uz gribēšanu, kuŗu Aristotels šķīr no zinašanas. Pēc Aristoteļa pareiza zinašana ari gan vajadzīga pee pareizas gribēšanas, bet pēdeja nav sajaucama ar pirmējo. Etiskais tikums galu galā atkaras neveen no pareizas zinašanas, bet ari no gribēšanas. Lai griba prātam veenmērklausītu, tad vajadzīgs vingrināt gribu. Tikai tāda ceļā viņa top stipra un nepadodas zemajeem dzinuļeem. Par pamudinājumu, stiprināt un vingrināt gribu tikumos, noder laimības sajūta, kas pavada katru tikumīgu darbu. Etisko tikumu skaits nav aprobežots, jo kur saprātīga gribēšana, tur ari ir tikums. Tikuma jēdzeenu Aristotels apzīmē vēl tuvaki: Cilveka jūtas, kāres un kaislibas parādas pretībās, tāpat ari cilveku netikumi. Katram netikumam stāv pretim otrs ar gluži pretejam īpašībām: sikstulībai izšķērdība, gļēvulībai pārdrošība, pārgalvībai līdeja pazemība. Ja tikums ir kāribu savaldīšana caur prātu, — turpina Aristotels — tad prātam vajag rādīt vidus ceļu starp diveem pretejeem netikumeem. Prāts teešam ari leek staigāt šo vidus ceļu, jo starp diveem pretejeem netikumeem atrodas kāda īpašība, kuŗu atzīstam par tikumīgu un kuŗa sagādā cilvekam laimības jūtas. Tā, peem., droširdība ir vidus mērs starp pārdrošību un gļēvulību, pašsavaldīšanās starp meesas kāribu un asketisku atturību, devība — starp sikstulību un izšķērdību, augstirdība — starp zemsirdību un leelību. Pareizais vidus mērs jeb mērenība starp diveem pretejeem dzinuļeem ir visu etisko tikumu pamats. Cilveka tikumīgais uzdevums ir: atrast caur prātu vidus mēru, padarīt gribu caur vingrinašanu tik stipru,

ka ta pēc paraduma eetura pareizo vidu starp pretejam dziņam. — Augstak par viseem citeem atsevišķeem tikumeem Aristotels stāda taisnibu. Ta ir pareizais vidus starp netaisnības darišanu un netaisnības ceešanu, jeb dod katram savu teesu: ne veenam par daudz, ne veenam par maz.

Taisniba sasneedzama tikai valstī, kur ir vajadzīgā apsarzība caur likumu. Etikas turpinajums pēc Aristoteļa tadēļ ir politika, kas māca pareizu valsts eekārtošanu. Bez valsts cilvēks nespēj sasneegt tikumigu pilnibu. Aristotels rāda, ka dažadas valsts formas, kā: monarchija, aristokratija, politija — turigo vidus šķiru valdība — un beidzot demokratiija ir dabiskas attīstības pakāpes, kas atkaras no simneeciskas labklājības un politiskas izglītības. Ari te netrūkst pretību. Blakus taisnām un mērenām valdības formām sastopama netaisna un pārmēriģa varas leetošana. Gandrīz katrai valdības formai ir nedabiska nozare, kas izaug tad, kād nodibina valdības formu, kuģa nesaskan ar pastāvošeem saheedriskeem apstakļeem: monarchijas veetā parādas tiranija jeb pilnīga veenas personas varas un patvaļības valdība, aristokratijas veetā nāk oligarchija jeb nedaudzo varas valdībai, „politijai“, nav pēc Aristoteļa tādas nedabiskas pretivarmāciģa valdība. Tikai saprātīģai turigo vidus šķiru valdībai, „politijai“, nav pēc Aristoteļa tādas nedabīģas pretības, jo ta izrādas par pareizo vidu starp veena valdību un visu valdību. Turīgās vidus šķiras valdība „politija“ ir tadēļ pēc Aristoteļa ta derīgākā un labākā par visām pārejām valdības formām. Lai pilsoņi spētu netrauceti nodotees valsts labklājības veiciņašanai, izkoptu vispusīgi cilvēka prāta un grības spēģas, tad viņi ģaatsvabinot no zemākām darbības formām, kur vairak vajadzīgi meesas spēģi, nekā inteliģence. Šo uzdevumu izpilda vergģi. Viņi vajadzīgi tikumības veiciņašanai. Bez vergeem — saka Aristotels — nebūtu brivo, visi būtu veenlidzīgi nospeesti no rūpēm par uzturas lidzeģleem. Tikai kad darba rīģi pašģi no sevis kustesees, nevajadzēs vairs vergģu. Pateicotees verdzģibai, eespējams dzģvei dot cilveciģaku saturu un pacelt kulturas stāvokģli.

Aristoteļa eespaids etiģā visai leels. Tas parādas neveen pee senajeem greeģeem un romeešeem, tas novēroģams ari pee šolastiģeem vidus laikos, pat lidz ģaunakeem laikeem tas nav vēl izzudģis.

Starp jaunu laiku filozofeem kā eeverojami enerģisma aizstāvji būtu minami vacu filozofi: Šellings, Hegels un Šleiermachers, kas izskaidro visus cilveka garigos un praktiskos darbus par veenas attīstības sekām.

Šellings (no 1775.—1854. g.) meklē attīstības ideju vēsturē. Vēsture viņam ir eekšķīgi vajadzīga jeb immanenta ideju attīstība. Viņa nekad nav galīga, tomēr viņā domājami zinami likumi, jo savā visumā, turpinoties un pastāvīgi izvēršoties, ta ir abzolutā (Deeva) parādišanās. Cilveks caur savu vēsturi ir Deeva esamības peerādijums. — Augstākais cilveka mērķis ir estetiska (daiļuma) kultura, jo daiļumā saveenojas daba un gars, idealais un realais.

Pamatigaki nekā Šellings apstrādājis vēstures attīstības ideju Hegels (no 1770.—1831. g.). Pēc Hegeļa vēsture ir pats Deevs jeb gars abzolutā attīstībā. Prāts, tikumība un īstenība ir galu galā veens. Īstenības vērtību mēro pēc tā stāvokļa, kādu ta eeņem vispārigajā garīgās dzīves attīstībā. Individa nozīme stāv zemāk par sabeedības un valsts nozīmi, un pēdejā dabū paleekamu vērtību caur savu stāvokli vēsturē. Individualā jeb zsubjektīvā tikumība ir zema pakāpe vispārigajā tikumības attīstībā, kuņas augstakee veidi jeb „objektīvā tikumība“ parādas cilveku kopdzīves kārtībā, kā: ģimenē, sabeedībā, valstī un beigās vēstures tikumīgā garā. Īstais tikumības avots pēc Hegeļa nav zsubjektīvā, bet objektīvā griba jeb vispārigais pasaules prāts; atsevišķee individi ar savu zsubjektīvo gribu ir tikai vispārigā prāta neseji un izpilditāji. Ap vēstures jeb pasaules gara troni pulcejas atsevišķas tautas kā viņa „godības leecineeces un greznumi“. Katra tauta pasaules gara attīstībā reprezentē zinamu ideju. Tā austrumneeki (judi), greeķi, romeeši un ģermaņi ir katri savu ideju neseji vēsturē. Māksla, reliģija un filozofija ir garīgās dzīves formas visos laikos. Tanis attīstas un parādas pasaules gars vispīlnīgākā veidā, sasneegdams augstāko pakāpi filozofija. Teesības, sabeedības kārtība, valsts — nav līdzekļi cilveka mērķeem, tām ir pašām sava vērtība, kas nesalīdzināmi augstāka par individu. Tāpat arī māksla, reliģija un filozofija nav cilveka dēļ, tās nes savu mērķi pašas sevi, individs pret viņām ir tikai kalpojošs spēks. Individa nozīme beidzot pavīsam pazūd starp objektīvajām tikumības vērtībām. Hegeļa veenpusība un pārspīlejumi vis-

labak redzami viņa uzskatos par valsti. Hegels zobojas par teem, kas dzīves eestādes un sabeedribas veidus atvasina no viņu derīguma preekš cilveka: Tai veetā viņš apgalvo: teesibas, valsts un monarkijas jēdzeens to prasa. Nevis personīgā dzīve, kas attīstas šais formās, ir Hegeļam vērtīga, bet pati forma. Ārejā satversme un peeradinašanās pee viņas ir valsts īstais pamats, kuņam japarāda abzolūtā ceeniba. — Hegeļa pārspilejumi un veenpusiba, kas pazaudē sakaru ar pateeso dzīvi, izskaidrojami leelā mērā ar viņa spekulatīvo metodi, pēc kuņas tas uzcēla savu tikumibas ēku, izrādīdams pilnīgu nicinašanu pret empiriskās metodes novērojumeem u. pētījumeem. Hegeļa kļūdu un veenpusibas dēļ spekulatīvā metode nāca neslavā, tā ka vēlākos laikos sāka no viņas pavisam izvairītees.

Pareizaki nekā Hegels vērtējis individualo tikumību Šleiermachers (no 1788.—1834. g.). Īsumā saņemot viņa etika šāda:

Daba un prāts ir divas leelākās pretības īstenībā. Dabu grib atzīt dabas zinības, ar prāta atzišanu nodarbojas gara zinības, to starpā ari etika. Zinatniskas atzišanas forma ir divejada: spekulatīva un empiriska. Etika leeto spekulatīvo metodi, lai atzītu prāta darbību uz dabu. Kur prāts dara kādu eespaidu uz dabu, tur rodas tikumīgs labums. Tikumīgo labumu tadēļ ir tik daudz, cik dauddz ir prāta ārejo darbības formu. Visu labumu kopība ir augstākais labums. Prāta spēks par dabu ir tikums; likums, pēc kuņa darbojas prāta spēks, ir peenākums. Prāta darbībai uz dabu ir dažādas pakāpes: Neorganiskā dabā, stādos un zemākos kustoņos ta parādas kā dziņa, pee attīstītakeem kustoņeem — kā griba, beidzot pee cilveka gribas ta aizsneedz augstāko pakāpi. Cilveka gribā var izšķirt divejādu prāta darbību: organizejošo un zimbolizejošo. Organizejot jeb kārtojot, prāts padara dabas preekšmetus par saveem eeročeem, ar kuņeem var darīt tāļākus darbus un eegūt jaunus panākumus. Zimbolizejot un izveidojot dabu, prāts pats sevi attēlo un pazist zimbolos sevi pašu. Bez tam jāeevēro, ka prāta darbība noteek divejadā formā: prāts ir vispirms veens un tas pats pee viseem cilvekeem, to var saukt par identisku jeb unīverzālu; blakus tam atrōdams sevišķais, īpatnejais prāts, kas atkaras no indivīda īpašībām un viņa stāvokļa sabeedri-

bā, to var saukt par diferento jeb individualo. Tādā kartā Šleiermachers izšķir pavisam četrejādu prāta darbību tiku-
mīgā dzīvē: identisku un diferentu organizēšanu un identisku
un diferentu zimbolizēšanu.

Kur noteek veenada jeb identiska organizēšana, tur
parādas tādi labumi, kas viseem līdzīgā mēra var noderet
par prāta darbības eeročeem. Identiskas organizēšanas dar-
bības lauks ir satiksme. Etiskā eestāde satiksmes uz-
turešanai ir valsts. Valsts kartību sargat caur teesību eevē-
rošanu ir peenākums, un tikums teesību ceenišanā ir ap-
domība.

Individualā organizējošā darbība rada īpašumu. Zem
īpašuma Šleiermachers saprot vispirms to, ko nekādi nevar
šķirt no individa, nepamazinot viņa vērtību. Īpašuma šaura-
kais apmērs ir katra cilveka meesa, paplašinats īpašums ir
māja ar viseem viņas peederumeem, kuři toteesu vērtigaki,
jo mazak tee šķirami no mājas, nepamazinot viņas īpatnību.
Ja mājas dzīvi dara peeeetamu cilvekeem, kas stāvejuši ār-
pus tās, tad nodibinas saveesiga sabeedriba. — Pareizais
ceļš, kā cilveks teek pee īpašuma, ir darbs un amats. Tadēļ
katra cilveka peenākums ir izveletees kādu amatu un ar to
nodarbotees. Amats nav uzlūkojams par laika kavekli, ar ko
šad un tad var nodarbotees, tas peekopjams pastāvīgi. Pa-
stāvība darbā ir tikumigais ceļš pee īpašuma un stāvokļa
saveesīgā sabeedribā.

Prāta zimbolizējošā darbība parādas valodā un māksla.
Valoda ir prāta identiska darbība, jo ta ir daudzveem veenada.
Valodā cilveks eeterpj savas domas un dara tās citeem zina-
mas. Domu darba lauks ir zinība. Eestāde zinību kopša-
nai ir skola. Peenākums pret zinību ir milestība, un gudrība
— tikums.

Kad prāta zimbolizējošā darbība atteecas uz individa
īpatnību, tad rodas māksla. Kā valodā cilveks izteic savas
domas, tā mākslā jūtas. Sakuma tas izteicas vaibstos un
veenkāršās skaņas, kamēr ar laiku ceļas mākslas darbi. Vis-
pilmigākā jūtu izteiksme ir reliģija, kuři Šleiermachers definē
kā abzolutās atkarības jūtas. Eestāde reliģijas kopšanai
jeb univerzuma atspoguļošanai jūtas ir baznica; atteecigi
peenākums un tikums ir — sirdsapziņa un milestība.

Šleiermachera etikā ir daudz asprātības, bet ar realo dzīvi tai nav ceeša sakara. Labaki nekā Hegels Šleiermachers atzinis individa etisko nozīmi, lai gan pēc viņa eeskata etikas svara punkts pārceļams uz sabeedribu. Tikumīgās kulturas visumam, kā tas parādas sabeedribā, valsti un cilvece, ir leelaka vērtība, nekā atsevišķai personai, bet atsevišķā persona nepazūd visumā; tai kā īpatnejai univerzuma tikumīgu spēku daļai ir sava nezaudejama vērtība.

No jaunakeem evolucionisteeem būtu minams Darvins (no 1809.—1881. g.), kas no bioloģiska stāvokļa aplūkojis attistības ideju etikā.

Pēc descendences (celšanās) teorijas sugai derīgās īpašības pāreēt caur eedzimtību uz pēcnākameem. Pee tādām īpašībām peeder kustoņu zocialeē instinkti. Ari cilveks ir zocials dzīvneeks, kas no zemakajeem atšķīras tikai caur savu domašanas spēju. Zocialeē instinkti laikam bijuši jau cilveka preekšteceem. Pēc vispārigajeem eedzimtības likumeem pastāvigakeē instinkti pārvar mazak pastāvigos; sugai derigeeē instinkti ir veenmēr pastāvigaki, nekā tee, kas der individa uzturešanai, tadēļ arī individualām dziņām japeekāpjas pret zocialām. Ar citeem vārdeem, zocialajos dzīvneekos ir tikumības dīglis. Tomēr zocialais dzīvneeks tik tad top par morālisku, ja tas savas pagājušās un nākošās darbības un pamudinajumus uz darbību spēj salīdzinat citu ar citu. Tāda eespēja ir tikai cilvekam. Tadēļ arī tikai viņam ir morālitate. Zem morālitates Darvins saprot inteligēnces kontrolei padoto zocialo instinktu. Tikumības likumu saturu noteic sugas vajadzības. Darvins pee tam izteicas pret hedonistu uzskateem. Savā darbā „Par cilveka celšanos“ viņš raksta: „Atteecotees uz zemakeem dzīvneekeem, laikam būs pareizaki sacīt, ka viņu zocialeē instinkti attistijušees vairak vispāriga labuma, nekā vispārigās laimes virzeenā. Zem vārda „vispārigs labums“ saprotams nosaukums — eespējami leela skaita individu eegūšanai, kam ir pilns spēks un veselība un pilnīgi attistitas visas spējas zem teem apstākļeeem, kādos tee nostāditi. Tā kā bez šaubām arī cilveka zocialeē instinkti attistijušees gandriz tādā pat kārtība, tad būtu eeteicami leetot abos gadījumos to pašu definiciju un peņemt drīzak vispāribas labumu jeb labklājību par morales mērauklu, nekā vispārigu laimi.“ — Ar leelu sajūsmību uzņēma etiskeē evo-

lucionisti Darvina bioloģisko teoriju par dzīvneeku ciņu uzturas dēļ. Šai ciņā var uzturetes tikai tee, kas spēj peemērotees zinameem apstākļeem un mērķeem, kas spēj preekššeeem mērķeem organizetees un papildinatees zinamā virzeenā, stiprinot derīgās īpašības caur eedzintibu. Ciņā nespējigee aizeet bojā. Tādā kārtā pašuzturešanas princips tapa par univerzuma attīstības sviru. Bezsidrigakajā un bezvērtigakajā paša spēku izleetošanā domaja atrodamu visa progresa noslēpumu. Pārspēto posts un bojā eešana ir mēsli nākamai audzelibai. Bojā gājušos nav ko nožēlot, tikai kreetneem un stipreem peenākas dzivot un uzvaret. —

Līdzigus uzskatus izteikuši vairaki evolucionisti, bet viņu aplūkošana vestu par tālu. Pārskatam un virzeena karakterizešanai peetiks ar peevestajeem peemēreem. Tagad aplūkosim, ko kritika saka par enerģistiski-evolucionastisko zeenu.

b) Kritika.

Salīdzinot enerģismu ar hedonismu, pirmajam jādod katrā ziņā preekšroka. Enerģisms šķīr etiskās vērtības no eidemonistiskām. Neraugotees uz individa kajri, viņš meklē tikumigo vērtību individa darbos un ražojumos. Hedonisms peekēras subjektīvām vērtībām, enerģisms meklē objektivas. Te ir enerģisma preekšrocība pret hedonismu. Tikumības jēdzeenu enerģisms šķīr no patikamā un subjektīvi derīgā. Tikumība ir patstāvīga garīgās dzīves vērtība, neatkarīga no kāires. Tikumīgs ir, kas der kulturas labumu ražošanai un vairošanai. Tikumīgs uzdevums pastāv veselā virkne konkrētu darbu, kā: peenākumos pret tēviju, valsti, zinību, mākslu un citeem.

Daudz labak nekā hedonisms eevēro enerģisms zocialo dzīvi. Hedonisms nespēj veicināt zocialo attīstību, viņš pārak saistīts pee individualām jūtām. Enerģisms eeņem tai ziņā pavisam citadaku stāvokli. Zocialais virzeens pee viņa pat tik stipri attīstīts, ka tas aprobežo pārak leelā mērā individualās personības teesības. Progresam un civilizacijai enerģisms upurē neveen atsevišķus individus, bet plašas ļaužu šķiras un veselus augumus. No enerģisma stāvokļa attaisno verdzības un dzimtbūšanas vajadzību, jo bez tam toreizejos laikos nevoreja būt kulturas. Enerģismam pat varmācīgi kaņi un vājako nospeešana var būt tikumīgi darbi,

jo ar teem panākama civilizācijas veicinašana. Progresā dēļ upurē vājo un mazāk vērtīgo. Ceļš uz attīstību ved pār liķu kaudzēm. Tikai uz preekšu! Bet kur ir mērķis? Kur ir cīņai gals? Kad beigsees bezsirdīgā cilvēku upurēšana progresā dēļ? Nekad. Jo aizsneegtais mērķis rada atkal jaunu. Nākamee augumi nevarēs atdusetees, vaj iztikt bez upureem, teem būs atkal citi mērķi, kupeem tāpat bez žēlastības būs jaupurē miljoneem cilvēku dzīvības. — Evolucionisti labprāt aizrāda uz dabu, kur norisinās līdzīgs bezgalīgs process. Dabā teešam noteek tāda cīņa. Nemsim tikai veenu asi no mūsu zemes virusus. Simteem, tūkstošeem, pat miljoneem tur cīnās dažu dažādās dzīvības dēļ zemes, dēļ ūdens, dēļ saules, dēļ gaisa. Bez žēlastības stiprākais iznīcina vājāko, kamēr pats beidzot krīt par upuri vēl stiprākam. Daba soda veenlīdzīgi bargi tā aiz nezinašanas, kā ar apziņu izdarītu pārkāpumu pret viņas likumeem. Viņa nepazīst ne laba, ne ļauna. Bet vaj cilvēka jūtas peļauj pārcelt šādu nežēlīgu veenaldzību arī uz zocīalo cilvēku dzīves kārtību? Jasaka, ka ne. Ja ārejā kultura top veicināta, varmācīgi izsūcot atsevišķus individus, tad cilvēks atrod to par netikumīgu. Cilvēka tikumīgās jūtas sacēlās savā laikā pret vārdzību un dzimtsbūšanu un darija tām galu. Tās pašas jūtas bargi noteesā tagad strādneeku izsūkšanu caur kapitālu un, jadamā, ātraki nemitesees, kamēr būs vājākajam — šīnī gadījumā strādneekam — nodrošinājušas stāvokli pret stiprāko — kapitālu. Stingri turotees pee enerģisma uzskateem, vajadzētu attaisnot kapitalismu, jo tas leelā mērā veicinājis un vēl tagad veicina kulturu. Bet tas neeet, cilvēka sirdsapziņa to nepeļauj. Kadēļ tas tā, to enerģisms nespēj peeteekoši izskaidrot. Acim redzot, viņa slēpjas kāda nepilnība, vaj kļūda, kuņu vislabāk atradisim, aplūkodami, tāpat kā pārspreežot hedonismu, cilvēka darbību no divejāda stāvokļa: no subjektīvi-formālā un objektīvi-materialā, tas ir: tautasim pēc pamudinājuma uz darbību un pēc darbības sekām. Enerģisti, peegreezdami visu vērību cilvēka darbības mērķim, beeži izdara kļūdu, ka katru darbību, kas ved pee laba mērķa, atzīst par labu. Daudzreiz tas teešam tā ir. Peemēra dēļ nemsim Balkanu pussalas kīstīgo tautu cīņu dēļ politiskās un reliģiskās brīvības. Še mērķis cēls. Viņa sasneegšanai gan nesti asiņaini upuri,

bet jaatzist, ka tee bijuši veetā. Bez eevērojameem upureem reti kad sasneegti celi mērķi. Šillers saka „Jātneeka dzeesmā“ Ed. Veidenbauma tulkojumā:

Kas dzīvību baidas ķilām likt,
Pee istas dzīvības nevar tas tikt.

Zvarguļu Edvards dzeed „Lai ari deezcik nabagi“:

Tik nākamība mums ir viss,
Tai visu upurejam,
Tai savus sveedrus, asinis
Bez mitešanās lejam.

Nenoleedzot upuru vajadzību cēlu mērķu sasneegšanai, tomēr nevar atzīt, ka katra darbība būtu jau tadēļ veen pareiza, ka viņa teecas pēc laba mērķa. Lai ari še peemēri paskaidro leetu. Jezuitu ordeņa mērķis ir: sargat baznīcas veenību un uzturet ceenību pret viņas autoritāti. Mērķis kā tāds nav no mazajeem. Cik cilveku būtu pasargati no maldišanās, cik ķildu un ašins izleešanu būtu novērsts, ja baznīca būtu tikai veena, stipra un vispār ceenita! Tomēr jezuiteem pārmet morali: mērķis attaisno līdzekli! Ja jezuiti teešam, lai aizsneegtu savu mērķi, visu to darijuši, ko teem mēdz uzkraut, kā: revoluciju sacelšanu, slepkavības, melus un varmācību, tad bez šaubām viņu rīcība nosodama kā netikumīga. — Franču kultura 18. gadu simteni bij tā augstakā, franču tauta gāja visas civilizācijas preekšgalā. Nebūtu vis zems mērķis, ja visā Eiropā eevestu franču kulturu, varbūt domaja Napoleons, uzsākdams savus nemitigos kaņus. Lai ari peenemtum, ka viņa mērķis bij cēls, tomēr nevar peekrišt viņa līdzekļeem. Vismaz tās tautas, kas toreiz pret viņu bruņojās, atzina par savu svētu peenākumu, stātees pretim Napoleona varmācīgai rīcībai, ne acūmirkli nešaubīdamās, ka moraliskā taisnība viņu pusē. — Viseem labā atmiņā zociāldemokratiskās partijas cīņas līdzekļi. Viņas mērķis: strādneeku jeb proletariata interešu aizstāvešana, nav smādejams; pats par sevi tas pilnīgi atļauts. Bet vaj tadēļ jau attaisnojami viņas parastee līdzekļi: ekspropriācijas, boikoti, draudi un ar nodomu izplatīti meli par pretineekeem? Bezpartejiskam cilvekam nebūs šaubu atbildes ziņā. Viņš bez žēlastības nosodīs tādu rīcību, kaut ari nebūt nav mērķa pretineeks, ka strādneeka intereses vairak

apsargajamas, nekā līdz šim. Vēl pāris peemēru iz šaurakām dzīves aprindām. Gādat par bērneem vecakeem neveen atļauts, bet viņu teešs peenākums. Tā tad gādība par bērneem labs mērķis. Bet ko teiksim, ja tēvs zogot un laupot savāc līdzekļus ģimenes uzturam? Draugam draugu aizstāvēt ir peenākums, tā tad labs mērķis. Bet vaj ir pareizi dot nepateesu zvērestu, lai draugu glābtu no soda? Tee ir jautājumi, kas skubina cilveku atzīt, ka labs mērķis nedara labus visus tos līdzekļus, ar kādeem tas aizsneedzams. Šī pateesiba, protams, ari energisteem nav sveša. Vismaz veena daļa no viņeem atzistas, ka ne katra mērķa aizsneegšanai atļauti visi līdzekļi. Tikai, ja mērķis atteecas uz plašaku sabeedribas šķiru jeb cilveces labklājību, tad viņa aizsneegšanai varot leetot visus līdzekļus, pārkāpjot pat likumus un laužot pastāvošo tikumigo kārtību. Ir teesa, ka leeli pārgrozījumi cilveku dzīvē notikuši tikai caur konfliktu ar pastāvošo kārtību un likumeem. Bet vaj tadē katram atļauts pārkāpt likumus? Kas lai noteic, kuņā momentā pārgrozījumi cilveku dzīvē vajadzīgi, lai veicinātu labklājību? Energīsti mēdz atbildēt, ka prāts ir pareizais vadonis; viņu spreedumam japadodas. Prāta nozīme bez šaubām leela. Bet vaj viņš teešam spēj paredzet visas tās sekas, kas var celtees, atstājot parastos likuma un tikumibas ceļus? Aplūkosim sekošu peemēru. Kādā valstī pastāv novecojuši likumi. Pulciņš energīsku cilveku atzist, ka tālak tā nevar un nedrīkst vairs eet, jo pastāvošee likumi kavē labklājibas attistišanos. Pēdejo spēj veicināt tikai jauni likumi, jauna kārtība. Savas tautas un valsts labklājibas vārdā tee sariko revoluciju un gaž pastāvošo kārtību. Līdz tam, varbūt, viss gājis pēc aprēķina. Bet kas vēlāk? Vaj gaiditā labklājiba ikreiz eestājas? Beeži peedzivots pavisam kas cits. Gaiditās labklājibas veetā rēgojas visur pretim bezgaligs posts. Ceeniba pret likumu un tikumu satricinata, tā pāreet kā mantojums uz nākamām paaudzēm. Revolucijā plūdušās asinis izleetas neveen par velti, bet nesušas turklāt neaprakstamu ļaunumu. — Leelu energīsmu izrādija franči, sarikojot daudzās revolucijas. Pirms leelās revo'ucijas tee kulturā stāveja daudz augstak par angleem. Tagad pēc daudzajām revolucijām viņu labklājiba nav tādā mērā augusi, kā pee angleem, kas pratuši

tai laikā novērst pilsoņu kaŗu. Par spīti viseem beedina-
jumeem, revolucijas, protams, notikuŗas un nōtiks ari turp-
mak, ja dzives apstākļi uz to speedis. Augŗejais aprādi-
jums lai der tikai par atgādinajumu teem, kas pārkāpj pa-
stāvoŗos likumus, ka viņeem jāreķinas neveen ar prātu, bet
ari ar cilveku sirdsapziņu, kuŗa galu galā speeŗ cilveku
darit tā, un ne citādi. Ja Luters ar aukstu prātu Vormsā
būtu sācis reķinat visus tos labumus un ļaunumus, kas pēc
viņa eeskata eventueli vareja celtees no viņa mācibas, dee-
zin, vaj tad tas būtu nācis tik drīz pee pazīstamās izšķir-
ŗanās. Dodot atbildi, viņŗ tadēļ atsaucās neveen uz prāta
spreedumeem, bet pār visām leetām uz sirdsapziņu. Sirds-
apziņa to neatļauj — es nevaru citādi. Cik leela nozīme
ir apziņai cilveka darbos, lai rāda šādi peemēri:

Judu augŗta teesa vajā kristigo draudzi Jeruzalemē. Se-
kas ir: draudze izklīst pa visu Judeju, Zamariju, Galileju,
Ziriju un ar laiku pat pa visu pasauli. Kristigo vājaŗana
Jeruzalemē deŗa pirmo ārejo pamudinajumu darit kristigo
ticību par pasaules ticību. Judu augŗstas teesas rīcībai bi-
juŗas labas sekas. Viņas darbu tomēr nevar dēvet par
tikumigu, jo viņas apziņa bij ļauna: ta velejās iznīcinat kri-
stigo draudzi. — Agrakos laikos Baltijas vāceeŗi leedza
latveeŗeem un igauņeem mācitees vācu valodu. Tādā
kārtā notīkas, ka uzglabajās abas minētās tautības. Tomēr
latveetis un igauņis nevar atzīt vāceeŗus tadēļ par savas
tautas labdareem, kam peenāktos pateicība par tautības
uzglabaŗanu, jo vāceeŗu apzīmetā rīcība nenotīka aiz lab-
vēlības uz latveeŗeem vaj igauņeem, bet, lai, atturot no aug-
stakas kulturas, tos veeglak varetu kalpinat. — Pēc cilveku
apziņas visur jataujā, kad grib tikumības ziņā vērtet kādu
darbu. Ar darba mēŗķi un līdzekļeem veen nepēeteek.
Kapitalists peem. uzcēlis kādu namu labdarības nolūkeem.
Mēŗķis nav sliķts; viņam ari bija teesība svabadi rīkotees
ar saveem līdzekļeem. Bet mēs zinam, ka kapitalistu uz
tādu darbu nav pamudinajusi labvēlība uz cilvekeem; kapi-
talista īstais motīvs bijusi slavas kāre; varbūt viņa darbs
nav vairak nekas, kā seviŗkas reklamas līdzeklis. Tādā
gadījumā viss rīkojums, kas sākumā izlikās tik cēls, daudz
zaudē no moralīskas vērtības. Par tādas sugas ļaudīm, kuŗu
netrūkst ari mūsu laikos, jau Kristus deŗis savu spreedumu

(Mat. 6, 2): „Kad tu nabagus apdāvini, tad neleec savā preekšā pūst trumetes, tā kā leekuļi dara baznicās un eelās, lai no ļaudīm top godināti. Pateesi, es jums saku: teem jau ir sava alga.“ Cilveka darbam turpretim var būt augsta moraliska vērtība dažreiz pat tādā gadījumā, kur tam nav nekādu peenākumu, kur kārotais mērķis paleek neaizsneegts. Deg peem. nams... Raudošā bērna balss leecina, ka degošā namā ir cilveka dzīvība. Te kāds no klātesošēem žigli dodaš leesmās, lai glābtu nelaimīgo bērnu. Tai acumirkli sabruk degošais nams un aprok zem gruvešēem ir glābeju, ir glābjamo... Mērķis palika neaizsneegts, bet glābejam sarīko svinīgu bērū gājeenu, jo cilveki jūtas peespeesti godinat viņa labo apziņu. Leeta ir skaidra: Lai atzītum kāda cilveka darbu par tikumīgu, tad vajag mums būt pārleecinateem, ka tas darīts ar labu apziņu.

Kas atteecas uz enerģisma aizstāvjeem, tad tee neecrāda sirdsapziņai peenācīgo veetu savās etiskās zistemās. Daži viņu atzīst pat par kaitīgu, kas aptumšo prāta rīcību un kavē spēku enerģiski darbotees. Citi gan nenostāda sirdsapziņas darbību tikumīgā dzīvē par kaitīgu, bet blakus prātam tā paleek nomalē un neteek pareizi apgaismota. Atsaukdamees uz objektīvajām vērtībām, enerģisma aizstāvji šķīr tikumīgu darbību no subjekta, tā ka viņa eekšējā līdzdalība pee darbības top veenaldzīga. Macidami, ka spēku attīstība ir veenīgi vērtīgais tikumīgā dzīvē, tee aptumšo tikumīgo darbu īsto vērtību, jo nevar tak apziņu saukt tadēļ par tikumīgu, ka tā ved pee vērtigeem darbeem, bet gan otrādi: teem darbeem ir tikumīga vērtība, kas nākuši no tikumīgas apziņas. Caur sirdsapziņas neevērošanu un viņas darbības nepareizu apgaismošanu izskaidrojas ta neželība un bezsirdība pret individu, kādu novērojam enerģismā. Nepareizais stāvoklis, kāds sirdsapziņai eerādīts enerģisma macībā, ir šī virzeena galvenais trūkums. To robu grib izpildit un enerģisma trūkumu izlabot trešaīs etiskais pamata virzeens — moralisms.

Pirms peegreežamees moralismam, palūkosimees, kādu lomu enerģisms spēlejis vēsturē.

c) Enerģisma peekriteji.

Enerģisma peekriteju nav gan gluži tik daudz, kā hedonisma, bet mazais arī viņu skaits nav, un, kā rādas, tad

pēdeja laikā tas augtin aug. Enerģisma peekriteji mēdz būt inteligēnti, sparīgi, patvarīgi cilveki, tadēļ ari enerģisms vēsturē spēlejis ļoti leelu lomu. Bibelē enerģismu reprezentē Tirus, Eģiptes, Babeles un it sevišķi Asirijas valdneeki. Pazistama ir varaūs, laikam Ramzesa II., atbilde, kad Mozus un Arons greezās pee viņa ar prasijumu, lai atlaižot izraeleešus kalpot Jebovam, t. i. tam Kungam. Viņš saka 2. Moz. 5, 2: „Kas tas par kungu, ka balsi man būs klausīt un izraeleešus atlaist? Es to kungu nepazīstu, nedz ari izraeleešus atlaidišu.“ Viņa vēlakee darbi pilnīgi saskaneja ar šeem vārdeem. — Babeles ķēniņš pēc praveša Ezajas (14., 13. un 14.) runā sekošus pārgalvigus vārdus: „Es uzkāpšu debesīs, es paaugstinašu savu goda krēslu pār Deeva zvaigznēm; es apsēdišos saeešanas kalna zeemeļa galā (t. i. pēc austrumneeku mitoloģijas deevu sapulces veeta). Es uzkāpšu padebešu kalnos, es līdzinašos tam Visuvarenajam.“ — Asirijas ķēniņš Zanheribs leelas pret Judas ķēniņu Izkiju: „Tu esi dzirdejis, ko Asirijas ķēniņi darijuši visām zemēm, tās izpostidami; vaj tu izglābsees? Vaj paganu deevi tos glābuši, ko mani tēvi izdeldejuši?“ Austrumneeku varenee valdneeki lepojas ar savu kulturu, kuŗa bij celta no pārvareto un izsūkto tautu vaimanām, asarām, sveedreem un asinīm. Šāda kultura nav dibinata uz moraliskeem un drošeem pamateem. Tadēļ jau praveetis Jeremija beedina (Jer. 9, 23): „Gudrais lai neleelas ar savu gudribu, stiprakais lai neleelas ar savu stiprumu, bagatais lai neleelas ar savu bagatibu.“

Sekodami enerģismam, greeķi pārspēja austrumneeku kulturu un sasneedza zinibā un mākslā nemirstamu slavu. Bet nešķirama no greeķu kulturas ir verdziba. Simteem vērģu darbojās katra turigaka pilsoņa mājā; vergi radija veenumēr jaunus kulturas preekšmetus, cenzdamees tos peemērot savu kungu smalkajai garšai. Vergi atsvabinaja kungus no rupjā darba un deva teem eespēju attistit augstakas vajadzibas un censtees pēc cēlakeem mērķeem.

Pee romeēseem enerģisms parādas idejā: pārvaldit visu pasauli. Šim nolūkam romeēši attistija kaŗa mākslu, izstrādaja pamatigus likumus, kas vēl tagad dažā ziņā der par paraugu. Romeēši teešam uztureja ārejo kārtību visā toreiz pazīstamā pasaulē, tomēr viss ārejais diženums un spo-

žums dibinajās neveen uz verdzibu, kā pee greeķeem, bet uz plaši attīstītu un nekaunīgā mērā peekoptu izsūkšanas sistemu. Ne par velti romeēseem bij paruna: vae victis! vaj pārvareteem!

No Romas mantoja pasaules valdības ideju baznica vidus laikos. Kā Romas imperatori savā laikā izlaida pavēles visai pasaulei, tā pāvesta mājeeneem vidus laikos klausīja zemi un augsti no Spanijas līdz Ņevas krasteem un no Zicilijas līdz Grenlandei. Bij tikai veena baznica, veena ticība, veena kultūra, veena stipra vara visā Reetumeiropā. Kas uzdrošinājās šai varai pretim stātees, to ķeceru teesa jeb inkvizīcija steepa bez žēlastības uz ugunssārtu. Kā pāvesta varas atspīdums peeminami krusta kaņi, kas laupīja dzīvību vairakeem miljoneem cilveku. Daži viņi no leelās krusta kaņu kustības atsītās arī pee Baltijas krasteem, atvezdami šurp krusta kaņotājus un tirgotājus, garidzņeekus, mūkus un bruņineekus. Viņi visi teicās nākam augstakas idejas: kristīgas ticības un kultūras vārdā. Kas negribeja peņemt viņu ideju, to izdeldeja uguns un zobins. Parleecība un sirdsapziņa viņeem tapa par blakus leetām. Peetika, ja jaunatgreestee saņēma kristību ar ūdeni. Jo vairak tādu ar ūdeni slacīto, jo vairak bij kalpots idejai. Tadēļ tikai uz preekšu, svētā kaņā pret pagaņeem!

No XVI. g. s. franči stādījušeos sevīm mērķi eet civilizācijas preekšgalā. Kādu laiku viņeem tas teesām izdevās: tee eveduši smalku gaŗšu un smalkas satiksmes formas, attīstījuši likumus un teesības, pārlabojuši pārvaldes eestādes un izdarijuši reformas zocialajā dzīvē. Viss tas saņeegts ar nežēlīgu zemako šķīru izmantošanu un gaŗu virkni asiņainu kaņu. Ilgu laiku Francija bij leelakā meera apdraudetaja Eiropā.

Anglijā enerģisms parādas tā saucama „imperialisma“ veidā, zem kuŗa angļi saprot plašu koloniju valsti, kuŗas atsevišķās daļas, kaut arī attīstīdamās pastāvīgi kultūras ziņā, tomēr paleek ceešā politiskā sakarā ar Leelbritāniju, lai ar to kopā iztaisītu Leelako-Britāniju. Angļu līdzekļi imperialisma izvešanai ir valdība pār jūru un pasaules tirdzniecība. Vispār pazīstama leeta, ka angļi nesuši Eiropas kulturu visattālākajās pasaules malās un pee vistumšakeem mežoņeem. Tas viņu nenoleedzams nopelns. Bet viņu gā-

jeenam sekojis eedzimto tautu posts, nereti pilniga iznikšana. Starp citām kolonijām ari Indijai Anglija devusi savu kulturu, un tomēr daudzi miljoni eedzivotaju tur ilgotees ilgojas pēc ta acumirkļa, kad varetu nokratit nelūgto kakla kungu jūgu.

Veena no tagadejā enerģisma formām ir nacionalisma ideja. Ta veda pee Itālijas un Vācijas apveenošanās, ta paskubināja ari slavu tautas domat par visu slavu beedrošanos zem Kreevijas vadības. Nacionalisma ideja prašijusi daudz asiņainu upuņu un izaicinajusi politiskus spaidus no leelo tautu puses pret mazajām: Anglija apspeež irus, Vācija daņus un poļus, Austrija slavus, Kreevija pūlas pārkreevot visas dažādās mazās tautas, kas atrodas viņas robežās. Ja enerģisms būtu veenigais un pareizais etikas virzeens, tad mazajām tautām bez pretrunas japadodas leelo tautu uzmācībai, jo leelo tautu kulturai dota eespēja tālak attīstītees, nekā mazo tautu. Mazās tautas tomēr neatzīst leelo tautu teesību viņas nomākt. Cik spēdamas un prazdamas, mazās tautas pulcina visus savus spēkus uz kulturas darbeem, lai peerādītu leelajām, ka zināmā mērā ari mazās tautas spēj kalpot kulturai. Leelo tautu enerģismam mazās stāda pretīm savejo un cīnas dēļ savas kulturelās eksistences.

Nacionalais enerģisms nav ari mums latveešiem svešs. Pirms kāda pusgadusimteņa to modināja tautiskās kustības vadoņi, uzsaukdami līdz tam no kulturas maz aizskartai latveešu tautai ar Juņa Allunana vārdeem:

Nevis slinkojot un pūstot,
Tautu labā godā ceļ;
Ne, pee prāta gaismas kļūstot,
Tauta zeed un tauta zeļ.

Prāta gaisma un ar viņu sakarā stāvošee kulturas darbi ir pazīstamais tautiskā enerģisma mērķis. Bet kur lai ņem ļaudis, kas strādātu nepateicīgo darbu, ceļot godā neevato latveešu tautu? Tādu cilveku ir maz; sākumā viņus var saskaitīt pee pirksteem. Katrs jauns spēks, kas pavairo sīko pulciņu, ir no svāra. Katrs kaunīgs latveetis, kas atklāti sāk atzīt savu tautību, pastrādājis pēc nacionalistu uzskata tikumīgu darbu, kuņa vērtība ir leelaka par visām citām tiku-

migām vērtībām. Tautiskais enerģisms prasa pār visam leetām: latveetības atzišanu. Viss cits ir mazak svarīgs. Visu var peedot, tikai tautiskās apziņas trūkumu ne. Goda prāts un skaidra sirds, protams, ir labas īpašības, bet ja to trūkst vīram, kas karsts latveetības peekritejs, tad atļauts skatīties arī caur pirksteem. Neraugotees uz tādu trūkumu, cilveks var skatīties pee godīgas sabeedribas, jo viņš ir „latveetis“. Tautiskā enerģisma ciņu meistariski attēlojis A. Needra savā romanā „Liduma dūmos“, kur Strautmaļa dēli, it sevišķi inženeers reprezentē etiskā ziņā enerģisma virzeenu. Kā zinams, A. Needra šī romana sižetu pārstrādājis vēlāk par dramu „Zeme“. Uz tautiskā enerģisma sīvo ciņu un viņa grūto stāvokli, kā leekas, zīmejas arī Sterstu Andreja „Dzīves laiviņa“.

Gan stingrām rokām aireju,
Ka plīkš un atskan silā,
Bet projam nevar, nevar kļūt,
Kaut airus veikli cilā.

Veena no jaunakām enerģisma formām pee mums ir zocialisms. Tas neprasa pēc tautas kulturas, tautas izglītības, tautas labklājības un tautas nākamības. Peeminētās kulturas vērtības gan arī viņš atzīst, bet tās visas ir nodomatas un vajadzīgas proletariata pācelšanai un atsvabinašanai no kapitalisma. Ciņa ar kapitalismu nav veeglā, ta prasa daudz roku. Bez daudzām rokām nevar sarīkot streiku, izvest boikotu, izdarīt ekspropriācijas, pat balsošanai mītiņos rokas vajadzīgas. Kā zocialisms eegūst rokas, to labi vareja novērot pa mītiņa laiku Griziņa kalnā. No runataju tribīnes uzaicināja, ka turpat blakus esot galds, kur varot peerakstīties pee zocialdemokratu partijas. Ceremonija bij veenkārša un īsa. Pēc pārleecības un apziņas tur netaujāja: dodī tikai savu parakstu, un tu esi gatavs zocialdemokrats! Tādā kārtā minētā partija dabuja tūkstošeem roku, jo dotais paraksts bij drošākā leeciba par šo roku eksistenci. Kā tautiskā laikmeta sākumā atzišanos par latveeti uzlūkoja par nopelnu, tā zocialistiskai kustībai cilveku vērtība atkaras no peeveenošanās, kaut arī tikai ārejas, zocialdemokratiskai partijai. Partijas locekļi var pa starpām izsūkt mazos brājus, vest vēl izšķērdīgaku dzīvi, nekā nīci-

natee buržuji, viss tas viņu īsto vērtību nemazina, jo ņee ir — „zocialdemokrati“. Kalpošana zocialdemokratijas mērķem leekas augstakā ideja, kaut ari kalpošana notiktu, izmetajot smirdošas veelas sapulcēs, eedauzot logus un durvis un noslepkavojot kādu pretineeku. Galvenais zocialisma varmācīgas etikas aizstāvis ir Rainis, kā to leecina šāds viņa pants:

Un zini: šī augstakā ideja,
Ta nepazīst cilveka želuma;
Kas viņas ugunīs eededzees,
Tas neprasa, vaj viņš boja ees;
Ne sevis, ne cita tas eevēro,
Tas zeedo tai savu visdārgako...

Metot skatu atpakaļ uz visām še peeminetām strāvām un kustībām, jaatzīst, ka ziniskā, politiskā, nacionalā un zocialā ziņā tās ir ļoti dažadas parādības, kas izaugušas katra savados vēsturiskos apstākļos; no etiska stāvokļa lūkojotees, viņas tomēr var peeskaitīt leelakā vaj mazakā mērā enerģismam, kaut gan dažām parādībām, kā peem. zocialismam ir sakars ar citeem etiskeem virzeeneem, kā to vēlāk redzesim.

Visās dažādās enerģisma formās redzam skaidri izteiktus mērķus, kas mēdz būt plaši, dažreiz ari atļauti, derīgi, pat cēli. Sprausto mērķu sasneegšanai leeto nesaudzīgi dažu dažadus līdzekļus, to starpā ari netaisnus, zemus un varmācīgus. Ar sirdsapziņu enerģisms maz rēķina, it kā viņas nemaz nebūtu.

Beidzot pārskatu par enerģisma nozīmi vēsturē, jaaizrāda vēl uz veenu šī virzeena tendenci: viņam peemit ipašība leelā mērā veicināt valdošo šķīru jeb aristokratijas attīstību, kaut ari viņš nav aristokratijas veenīgais cēlonis. Kur enerģisms bijis galvenā etiskā strāva, tur uzplaukusi aristokratija vaj nu varas, vaj gara, vaj naudas vaj kanclejās (birokratija). Aristokratija veenā vaj otrā veidā būt enerģisma sekas. Nacionalais laikmets deva latveešiem tautiskos vadonūs, kuņus tagad bez želastības apkaņo zocialdemokratijas barveži. Bet vaj proletariats tadē palicis bez aristokratijas? Nebūt ne. Kā austrumneeku despoti, nepazīti no pavalstneekem, dara sevi zinamus, tikai caur bār-

gajām pavēlēm, tā federatīvā, centralā un citas sīkakas komitejas, neeceltas un nepazītas no strādneeku vairuma, bez žēlastības dzina tos no veena streika otrā, neprasadamas, vaj strādneekem eespējams nest tādus upurus, vaj ne. Dzird gan, ka strādneeki kurnot par inteliģenteem, kas bez aicināšanas uzmetušees teem par kakla kungeem, un grībot no teem atkratītees, bet jašaubas, vaj tas daudz līdzēs. Nosaukumu un personas, varbūt mainīs, bet pati parādība paliks.

3. Moralisms (altruisms).

Tagad peegreezīsim vēribu moralismam, trešajam pamāta virzeenam etika.

a) Mācība.

Moralisms pārceļ tikumības svāra punktu uz labu apziņu. Par labu apziņu sauc tādu, kas top vadīta no mīlestības jeb labvēlības uz cilvekiem. Šo stāvokli apzīmē arī ar vārdu „altruisms“. Cilveki kalpo tuvaka labklājībai nevis savas kāires dēļ, nevis tadēļ, ka tuvākais arī ir līdzdarbineeks progresa veicināšanā, bet tadēļ, ka cilveks, nododoties cilvekam, atzīst tādā darbībā savu augstāko dzīves mērķi un isto uzdevumu. Darbs saucams moraliski par labu, ja tas nācis no labas gribas, viņa sekas var būt kādas būdamas. Cilveku tikumīgā vērtība pasaulē neatkaras no tā veen, cik daudz viņš īzdarijis un izvedis, bet ar kādu uzticību, apziību un nesavtību viņš visu to darijis, ko sirdsapziņa tam pāvelejši. — Sevišķi angļu un skotu filozofi 18. g. s. uzsvē labvēlības principu. Cilveka rūpes par paša labklājību ir gudrība; tikai rūpes par citu labklājību ir tikums. Tā kā cilveks pats par sevi nav nekas vesels, bet ir leelaka veseluma, t. i. sabēdribas loceklis, tad viņam peederas kalpot šai augstākai veenībai. Pat cilveka peenākumi pret sevi ceļas iz tā paša avota. Cilveks ar slimu meesu, neattīstītu garu, neapmeerinātu sirdi un bez materialeem līdzekļeem nevar sekmīgi gādāt par citeem, tadēļ tam jārupejas par savu veselību, paša izglītību, jātru prātu, un, ja eespējams, par mantas atlikumu. Labvēlībai, protams, jāśakas neveen tad, kad jau eegūti aprādītee līdzekļi, bet tā jāizrāda un jāpeekopj, kamēr rūpejas par līdzekļu sadabušanu. Labvēlība uz citeem ir cilveka

dabas pirmatnejs princips, kas dota tam kā tikumības pamats. —

Starp grieķu filozofiem par moralisma aizstāvi dažā ziņā uzlūkojams Platons (no 429.—347. g. pr. Kr.). Apkarodams zofistus, kas apgalvoja, ka labs ir, kas katreiz katram patīk, Platons grib pierādīt, ka labums ir neatkarīgs no uzskateem, ka tas dots caur pašu dabu. Kas ir labums pats par sevi? Platons atbild, ka labums nav nekas cits, ka pati pasaule jeb istenība; istenība — nevis kāda ta rādas ārējā jeb nomanamā pasaulē, bet idejā. Ko vispārīgi mēdz uzlūkot par istenību, visu manāmo leetu kopība, nav labums; ārējā jeb materiālā pasaule ir nepilnīga. Bet viņa arī nav pateesā istenība, viņa ir tikai rēgi, kas paspīd, lai pēc tam izzustu un izniktu. Ārējā pasaule nav tirā esamība, viņā esamība kopota ar neesamību. Tirā esamība jeb pateesā istenība ir jēdzamā pasaule. Pedejā sastādas no idejām, starp kuřām ta augstākā ir labuma ideja; to var saukt arī par deevigo, par pašu Deevu. Ideju pasaulē valda pilnīga harmonija, jo katra ideja par sevi saskan ar labuma ideju. Ārējā pasaulē idejas nav skaidrā veidā sastopamas, tās parādas visur aptumšotas un vājinatas; tas var veena otrai pretim stātees un sanākt nesaskaņā ar labuma ideju. Ta ceļas ļaunums un nepilnīgums, kas galīgi nav pārspējams ārējā pasaulē, bet tikai garīgā. Nomanamā pasaulē cilvēks var caur domām nojēgt ideju pasauli. Ārējās pasaules iespāidi cilvēkam atgādina, ka tam ir dalība pee ideju pasaules, no kuřas tas kādreiz cēlees un kuřā tas atkal reiz atgriezisees. Labuma ideju cilvēkam jo spilgti sauc atmiņā nomanamā pasaulē sastopamais daiļums. Aplūkojot ārējā daiļuma veidus, eedegas mīlestība, kuřa modina cilvēkā ilgas pēc daiļuma neiznikstamā parauga, t.i. pēc labuma idejas. Caur ārējās pasaules daiļuma attēlojumeem modinātā mīlestība pati attīstas un top pakāpeniski pilnīgāka. Sākumā ta saistās pee individa meesas skaistuma, vēlāk, kaut arī vēl palikdama pee materiāla skaistuma, prot pēdejo atzīt un ceenit dažū dažādākās formās. Augstākā pakape ir ta, kur rodas mīlestība uz individualas dvēseles skaistumu; pēc ta arī atsvabinas no individa un peegreežas zinībai, kā pilnīgākajam ideju pasaules attēlojumam.

Atsevišķa individa labums atkaras no viņa stāvokļa

visumā, jeb veena elementa vērtību īstenībā noteic viņa nozīme īstenības visumā. Cilvekam, kā visuma daļai, ir dalība pē abām pasaulēm: nojedzamās un nomanāmās. Cilveka dvēsele atvasinama no pasaules dvēseles. Kā šī, tā arī viņa ir jaukta no diveem elementeem. Cilvekam, pirmkārt, ir dalība pē īstenības, pē ideju jeb domu pasaules, pē paša Deeva, otrkārt tas ņem dalību arī pē topošās un nīkstošās jeb ārejas pasaules. Ar savu prātu cilveks pēder ideju pasaulei, ar savas meesas kustoniskām dziņām tas stāv sakarā ar materialo pasauli. Cilveka dvēseles abas neveenadās sastāvdaļas Platons saveeno ar trešo. Tās ir cilveka augstākās dziņas, kā: dusmas, par neģēlību, drošsirdība, godprātība, kautrība. Platona sirdību vislabāk varetu apzīmet ar mūsu jēdzeenu „griba“. Tā tad pēc Platona dvēseles eedalījuma cilveks būtu domajoša, jūtoša un arī griboša būte. Cilveka dvēseles eedalījums, kā Platons māca, parādas āreji cilveka meesas locekļos: galva ir prāta sēdeklis, valdneeka pīls; krūtīs atrodas sirds, tā veeta, kur pēc mūsu jūtām slēpjas celakās cilveka dziņas; sirds peelīdzinama sargu mājai, kur atrodas drošsirdība un dusmas, gaidīdamas valdneeka mājeenu, lai varetu laustees uz āru; vēl zemak cilveka meesās, apakš sētas gaļas atrodami kustonisko dziņu jeb kaiuru organi, kas der uzturešanai un sugas vairošanai. Cilveks ir leelas pasaules attēlojums mazumā. Kā unīverzūmam īdealais elements dod kārtību un skaistumu, tā arī cilveks caur prātu, kā viņam īpašo īdealo elementu, dabū mēru un harmonīju, kārtību un skaistumu.

Uz cilveka trim dvēseles daļām atteecas pēc Platona trīs galvenee cilveka tikumi: gudrība, drošsirdība un saprātība, kas visas saveenotas iztaisa taīsnību. Gudrs ir tas cilveks, pē kuŗa prāts īzpīlda savu īsto uzdevumu: atzīst īstenību, un kā valdošais princīps kārtu visu dzīvi; drošsirdīgs ir tas, kam grība dara savu darbu, kalpojot prātam un vadot un savaldot nekārtīgos dzīnuļus; saprātīgs jeb ar veselu prātu ir tas, pē kuŗa kustoniskee dzīnuļi rāmi īzdarā savas vajadzības, neuztraucot cilveka dvēseli. Dvēsele, kuŗā viss tā nokārtots, kā še aprādīts, ir taīсна jeb kreeтна; tā attēlo cilveka būti jeb cilveka ideju. Augstakā cilveka dvēseles darbība ir atzīšana, kas savā pilnīgākā veidā sastopama filozofijā. Tapēc filozofija ir cilveka dzīves īstais uzdevums,

viņas pilnīgākais saturs un augstākais mērķis. Pārejā cilvēka dvēseles darbība kalpo tikai šim augstākam mērķim.

Augstākais tikums — taisnība un augstākais cilvēka dzīves mērķis — filozofija sasniedzami valsti, kuŗas pilsoņi tāpat dalas trijās šķirās jeb kārtās, kā dvēsele trijsa dalas. Augstākā šķira ir valdneeki, kuŗeem kā prāta principa nesejeem uzticeta taisnības kopšana, valsts eestāžu aizsardzība un jaunības audzinašana. Otrā šķira ir kareivji, kas rūpejas par ārejo drošību. Trešā un pēdējā šķira ir zemkopji un rūpneeki, kas gādā par zemākajām nepeeceesamajām dzīves vajadzībām. No zemākajām šķirām nevar prasīt un sagaidīt visus tikumus, peeteek, ja tām peemīt viņu kārtas specifiskee tikumi, bet gan prasa no valdneekeem, ka teem būtu arī zemako šķiru tikumi un galu galā visu tikumu sakopojums — taisnība. No taisnības atkaras valstu kārtības uzturešana, jo taisnība gādā, ka atsevišķās daļas ar saveem uzdevumeem un tikumeem saskanetu ar valsts visumu. — Dziļu eespaidu uz viseem laikeem atstājusi Platona mācība, ka īstenība pastāv tikai idejās, pēc kuŗām neizsakami ilgojas cilvēka dvēsele un izrāda savas slāpes pēc viņām, nemitīgi mekledama kaut ko augstāku un cēlāku par to, kas sastopams nepilnīgajā, āreji nomanamā pasaule. Ļoti sekmīgi un augligi tikumības mācībā izleetojams Platona dvēseles eedalijums. Pēc Platona dzīve izvēršas par prāta cīņu ar zemajām kārēm, pee kam prātu pabalsta cēlakās cilvēka sirds dziņas. Prāts ir īstais „es“, brīvais cilvēka „pats“, tas ņem savā vadībā cēlo droširdību, taisnās dusmas, preecigo dziņu pēc atzinas un goda. Tikumības mācībai veenumēr jagreežas pee šī „es“ un jaatgādina tam eevērot savu ceenību. Kalpošana kāribām turpretim ir kauna pilna vērdzība, kur „pats“ padots zemeem, kustoniskeem dzinuļeem.

Greeķu filozofijā moralisma strāvai vēl peesleenas stoīcisms. Arī stoīķi domāja, ka dabīgā uzdevuma izpildīšanā atrodams augstākais labums un leelakā laime. Savus eeskatus tee izteica īsos vārdos: dzīvot peemēriģi dabai! Katra dzīva radijuma pamata dziņa ir sevi uzturet un nevis meklet kāiri. Dabas likums tadēļ ir: atmetst kaitīgo un dzītees pēc dabai derīgā. Ja būte sasneegusi savai dabai derīgo, tad peerodas no sevis kaire. Zinamas dziņas pēc derīgā novērojamas jau pee stādeem; augstakas tās ir pee kustoņeem, kas

apbalvoti ar jūtām. Cilvekam bez tām ir vel prāts. Tadēļ vārdeem: dzīvot peemērigi dabai! ir preekš cilveka ta nozīme, ka jadzīvo saskaņā ar prātu, jo prāts cilvekam dots kā dabas dziņu regulators. Ja cilveks klausītu tikai neprātīgām dziņām, tad ta būtu nedabīga dzīve. Turotees pee mācības, ka kaitīgais cilveka dabai atmetams un derīgais meklejams, stoīķi cenšas apzīmet ūvaki, kas ir kaitīgs un kas derīgs. Pee tam izrādas, ka leela daļa tā saucamo ārejo labumu nav paši par sevi ne derīgi, ne kaitīgi, bet ir veenaldzīgi jeb, kā viņi teic, „adiofora“. Pee tādeem labumeem peeskaita: bagatību, veselību, skaistumu, ceņņu un c., kas stāv vidū starp labumu un ļaunumu. Tikumīgajam viņi var būt derīgi, netikumīgajam pat kaitīgi. Stoīķi uzsver breesmas, kas draud no veenaldzīgu labumu nepareizas leetošanas. Gudrais nesajūt tādu leetu trūkumu. Viņš izteek arī bez tām. Galvenais gudrā uzdevums ir: sargatees no ļauna, kas ceļas no cilveka kaislibām. Stoīķi uzsver četrejadu ļaunumu: kairi, kāribas, bēdas un bailes. Ļaunums apkaņojams, izrādot pret viņu pilnīgu nejutību jeb apatiju. Gudrā ideāls ir neuztraukt dvēseles meeru ne caur sāpēm nedz breesmām, nedz caur godkāribu, nedz līdzceetību, jo visas tās leetas, kas modina godkāribu un līdzceetību, ir veenaldzīgas. Stoīķi mācīja, ka ceēši sekojot prāta vadībai un stingri izturotees pret sevi un citeem, cilveks visdrīzak var izbēgt teem ļaunumeem, kas uztrauc dvēseli. Visveeglak sasneedzams dvēseles meers, dzīvojot atšķirti no pasaules, kur kaislibas cilveku nevar sasneegt. Kēniņi un valsts vīri nevar nekad būt pateesi labi un laimīgi, tikai veentulīgais filozofs, kas atsacījees no katras vēlešanās, eemanto pilnīgu dvēseles meeru.

Pavisam izbēgt no pasaules cilvekam nav eespējams, jo viņš ir visuma daļa. Kā visuma daļai tam peenākas vispārigās intereses stādīt augstak par savejam. Visuma daba, kas noteic arī cilveka dabu, ir, ka indivīds kalpo pēc eespējas daudzem, lai uzturētu „cilveku dzimumu“. Starp stoīķu tikumeem tadēļ mīlestībai un labdarībai eerādīta zinama veeta. Visi cilveki, kā visuma daļas, ir īstenībā veenadi. Nacionālā un šķīru starpība ir veenaldzīga. Visi cilveki pateesība ir radi un veenas valsts pilsoņi, pat vergā jaceena cilveks. Tādā kārtā stoīķi top par pirmajeem kosmopolitisma sludinatajeem. Peenākumi pret tēvijū un valsti stā-

dami zemak, nekā peenākumi pret cilveci. Īsts stoiķis ir pasaules pilsonis, visi cilveki ir brāļi; augstākais cilveka uzdevums ir saveenotees ar visumu. Cilveka peenākums ir padošes visuma likumam un neatlaidīgi rikotees pēc viņa gribas. Kas ir visuma griba, to teic cilvekam viņa demons jeb kā mēs sacītu, sirdsbalsis. Tikai tas pilnīgi izpilda savus peenākumus, kas neatlaidīgi seko savam demonam.

Mācību par eekšejo demonu jeb sirdsbalsi stoiķi aizņēmušies no Zokrata, kas neveen ar savu mācību, bet arī savā dzīvē teem dereja par preekšzīmi. Vispārīgi jāsaka, ka stoiķi labprāt uzstādīja tikumības paraugus, kā: Zokratu, Diogenu un vēl kādus, lai, viņu dzīvi aprakstot un iztēlojot, sajūsminātu arī citus, dzītees pakal viņu preekšzīmei. Stoiķu mācības svarigakeem elementeem, kā: pilnīgai dvēseles meera ceenišanai, stingrai tikuma eevērošanai, neatlaidīgi sekojot eekšejam demonam, un visu cilveku veenadības jeb brālības uzsvēršanai, bijusi paleekama vērtība, jo vēl mūsu laikos viņu nozīme nav zudusi. —

Eevērojamaki aizstāvji nekā senatnē moralismam rodas jaunakos laikos, it sevišķi Anglijā un Skotijā. Aplūkosim še Bakona, Šeftsberija, Hečesona, Jūma un Smita mācību par tikumību.

Jaunlaiku filozofijas tēvs ir Francis Bakons (no 1564. līdz 1624. g.). Viņš ir ļoti vispusīgs zinību vīrs, kas stādījis saveem darbeem motto: *knowledge is power*, t. i. zinašana ir vara. Starp citām zinībām tas peegreezis vēribu arī etikai. Ar nodomu viņš izvairas no konflikta ar teoloģiju un neprasa pēc augstākā labuma citā pasaulē. Praktiskai tikumībai pēc viņa eeskateem ir darišana tikai ar aprobežoteem jeb relativeem labumeem, kādi aizsneedzami šinī pasaulē. Praktiskā tikumība ir neatkarīga no reliģiskās pārleecības, pat ateists var būt tikumīgs, bet pilnību tikumībā var aizsneegt veenīgi reliģisks cilveks, paskubinats un pacilats uz tikumību caur savu reliģisko apziņu. Bakons, kā jau minets, nedefinē augstako labumu, bet meklē pēc tikumības avota. Tādu avotu viņš atrod cilveka „dabiskajā gaismā“ (*lux naturalis*). Dažadas tikumības formas Bakons vērtē, pamatodamees uz peedzīvojumeem, smelteem no cilveku dzīves realajeem apstākļeem. Labā jēdzeens pēc viņa ir identisks ar derigo. Visam derīgajam ir divejads mērķis: individa un kopības

labklājība. Individa labklājība pastāv individualo dabisko dziņu apmeerinašanā, kā: pašzturešanā, pašpapildinašanā un dzimuma uzturešanā. Kopības labklājība meklejama viņas vajadzību apmeerinašanā, kuņas noteic cilveces apstākļi. Tādā kārtā individam rodas peenakumi pret to sabeedribu, pee kuņas tas peeder, un beigās ari pret visu cilveci. Abas dziņas: ir individualā ir zocialā prasa eevērošanu un apmeerinašanu, tomēr cēlakā un stiprakā starp viņām ir sabeedriskā. Ka tas teešam tā, to rāda pati daba, kas, upurejot individu, cenšas uzturet sugu. Īsts tikums tadēļ pastāv vispārderigos darbos. Tiklab kustoņi, kā ari cilveks, ja tas nav izvirtis, dod sugas interesēm preekšroku pret individuālām. Mīlestībai, kas teecas eevērot otra labumu, tadēļ jaeerāda starp tikumeem augstakā veeta. Bez tam novērojams, ka mīlestība nav padota pārmēribai, kā tas gan mēdz notiktees pee citeem cilveka tikumeem. Mīlestība nevar nekad būt deezgan leela, viņas nekad nav par daudz.

Eevērojamu lomu morales filozofijā spēlejis grafs Šeftsberijs (no 1671.—1713. g.), pamatodams tikumību uz cilveka dabas pirmatņejām dziņām un cilveka jūtām. Viņa uzskati, isumā saņemot, šādi:

Katra būte cenšas sevi uzturet, bet jaeevēro, ka indivīds nav patstāvīga būte, kam pašam sevī būtu pašzturešanās spēja. Tikai suga ir vārda pilnā nozīmē patstāvīga būte, pret kuņu indivīds atteecas, kā locekļi pret visu meesu. Indivīds eksistē tikai caur sugu un top caur sugu par būti; vairojotees tas top par sugas pašzturešanās organu. Savus bioloģiskos eeskatus grafs Šeftsberijs pārceļ uz cilveka dvēseles dzīvi, izšķirdams vairakas dziņas cilveka gribā. Tādu dziņu ir pavisam trīs: 1) individualās, kuņas speež cilveku dzītees pēc individualās labklājības; 2) zocialās, kas skubina meklet vispārības jeb sabeedribas labumu; pēdejas Šeftsberijs apzīmē ari par „dabīgām dziņām“; un 3) „nedabīgās dziņas“, kā: eenaidis, dusmas, skaudība un citas, kas neder ne pašā, nedz sugas labklājības veicīnašanai. Visas minētās dziņas ir pirmatņejas cilveka dabā un nav veena no otras atvasinamas. Tikumība pastāv pareizā individualo dziņu samērā pret zocialajām un nedabīgo dziņu pilnīgā trūkumā. Tādu harmoniju cilveks panāk caur moralisko prātu un moraliskajām jūtām. Cilveka moraliskais prāts parādas, par-

spreežot cilveku darbibu. It kā, mākslas darbus apiūkojot, rodas nesavtīgas patīkamas, vaj nepatīkamas jūtas, tā ari cilveka darbi un īpašības sacel nolūkotajā vaj nu peekrišanas, vaj atmešanas jūtas. Cilveku darbus mēdz apzīmet par la-beem vaj ļauneem, tāpat kā mākslas preekšmetus par skai-steem vaj nejaukeem. Cilveka moraliskais prāts vispirms vērtē citu darbu, bet beidzot atteccas uz paša darbeem; tādā gadījumā to sauc par sirdsapziņu. Moraliskas jūtas tāpat kā prāts dara eespaaidu uz cilveka gribu, nosodidamas dar-bibu, kas traucē vispārīgo labklājību — kurā, protams, at-rodama ari individualā un peekrizdama tādai darbībai, kas teecas veicināt zocialo labumu līdz ar individualo labumu. — Cilveka moraliskais prāts nav no sākuma stiprs, bet viņu var stiprināt, attīstīt un papildināt. Te rodas cilvekam tikumīgs uzdevums: viņam jaudzina pašam sevi, tā ka viņa morali-skais prāts jeb sirdsapziņa eegūst pilnīgu valdību par cilveka pirmatnejam dzīņām. Cilveks ar stipri patīgu dabu saucams par tikumīgu, ja viņš ar tikumības principeem stājas savai dabai pretim, to savaldidams un peespeezdams kalpot vis-pārības mērķeem. Tikumība ir māksla, kas prot harmoniski sakārtot paša dabā atramos elementus, gluži tapat ka daile izleeto dabas preekšmetus, lai radītu jaunus daiļuma objektus. Neveena cilveka dabīgā dziņa nav pati par sevi slikta, par sliktu viņa top tikai tad, kad traucē harmoniju ar citām. Tadēļ ari patīgās cilveka dziņas ir labas, jo tās ir ne-peeceesāmas dzīvas būtes uzturešanai, sliktas viņas top caur veenpusīgu, pārmērīgu attīstību. Peļņas dziņa peem. ir pati par sevi laba un vajadzīga; tikai, izvēršotees par mantas kā-ribu un apspeežot pārejās dziņas, viņa top slikta. Žēlsirdība pati par sevi laba, bet ja atgadītos kāds cilveks, kas gan no-teekas reti, ka viņš tai pilnīgi nodotos, atmezdams savus uz-devumus, tad viņš drīz savu dzīvi izpostītu un nespētu ari citeem vairs palīdzēt. Tikumīgi vesela un pilnīga pēc Šefts-berija ir tāda cilveka dvēsele, kuŗā patīgām dziņām ir vaja-dzīgs zinams stingrums, lai izdarītu visas pašuzturešanai va-jadzīgās funkcijas, un kuŗā zocialās dziņas attīstījušas par stingrām karaktera īpašībām, kas veenmēr peeteekoši aizstāv sabeedribas labumu. — Cilveka dabas apspreešanā Šefts-berijs izrāda leelu optimismu, t. i. aplūko to no labākās puses. Viņš labprāt uzsvē, ka pēc katra cilveka paša jūtām nav

leelakas laimes, kā darbotees lidzi pee citu labklājības dibi-
našanas un vairošanas. Tādā ziņā tikums nes sevī pašā
savu algu un viņam nevajaga nekādas citas, ārejas algas ne
šini, ne viņa pasaule. Viņa alga ir: eekšējā laime, ko tas
sajūt strādājot vispāribas labā. Ka zocialee tikumi cilveku
dara laimigu, tā viņu trūkumu cilveks pats sajūt kā nelaimi.
Nav leelakas nelaimes cilvekam, kā palikt pilnīgi veentulim
un dzīvot bez draugeem; ne no veena neka nesaņemt un ne-
kam neka nesneegt. Tapēc nedabīgās dziņas, kā: dusmas,
eenaidis, skaudība, patmīlība, kas traucē satiksmi ar citeem,
dara nelaimigus tos cilvekus, kam peemit šis īpašības. Sa-
vus pētījumus par tikumu Šeftsberijs beidz ar vārdeem:
„Tadēļ tikums ir katram cilvekam labums un netikums
ļauņums.“

Šeftsberija morales mācība derejusi par pamatu vēla-
keem angļu un skotu moralisteem, kas viņa eeskatus dažā
ziņā papildinājuši. Šeftsberija eespaidis sneedzees tāli pāri
Anglijas robežām, starp citeem ari leele vācu dzejneeki
Herders un Šillers skaitami pee viņa dedzīgajeem peekrite-
jeem, kopodami tāpat kā Šeftsberijs tikumigo ar daiļo.

Francis Hečesons (no 1694.—1747. g.) pūlas šķirt eti-
skas jūtas no estetiskām, kas pēc Šeftsberija saplūda abas
kopā. Hečesons neapmeerinas ar Šeftsberija apgalvojumu,
ka tikumība pastāv egoistisko un zocialo dziņu harmonijā.
Nevis tāda harmonija, bet nesavtigas tīras mīlestības uzvara
par visām pārejām dziņām izpelnas mūsu peekrišanu. Lab-
vēlības teeksme ir pilnīgi patstāvīga; ta nav atkarīga no ap-
slēptas patmīlības un neraugas uz atlīdzību, pat ne uz cēlo
apmēerinājumu, ko sagādā pašpeekrišana. Eekšējās peekri-
šanas laime nav pamudinājums uz tikumību, bet viņas sekas,
jo eekšejo laimi tik tad eemantojam, ja bez personigeem sāņu
nolūkeem dzenamees pēc citu labklājības. Ja mīlestība būtu
apslēpts egoisms, tad ta ļautu vaditees turp, kur sagaidams
kāds labums, bet, kā zinām, tas nav eespējams. Labvēlība
ir patstāvīga un dabīga un tikpat vispāriga tikumībā, kā gra-
vitacija starp ķermeņeem. Ari tāi ziņā labvēlība peelidzi-
nama gravitacijai, ka viņas stiprums peeņemas samērā ar
tuvumu: jo tuvāk mīļejamā persona, jo stipraka mīlestība.
Moraliskais spreedums nav atkarīgs no apcerejuma par deri-
gam vaj kaitīgām sekām preekš darītāja un aplūkotāja. Laba

darba skaistums pats modina teešu labpatikšanu. Pateico-tees moraliskajām jūtām, rodas patika, aplūkojot tikumigu darbu, un nepatika — eeraugot nekreetno. Šis jūtas ir pilnīgi neatkarīgas no domām par apsolutu algu un peedraudeto sodu, kā arī brīvas no aprēķina par derīgumu un kaitīgumu preekš mums pašem. Mēs vērtejam uzspeestu, vaj aiz pašlabuma kāres izdaritu labu darbu citadaki, nekā to, kas nācis no mīlestības; augstsirdīgam karakterim rādam ceenību, veenalga, vaj tam klājas labi, vaj slikti. Izdomatu labvēlības darbu, peem. luga, sajūtam tikpat dzivi, it kā tas būtu noticis īstenībā. —

Hečesona veenpusīgo jūtu morali cenšas izlabot un paldinat Davids Jūms (no 1711.—1776. g.). Viņš mazak eevērojams savas oriģinalitātes un domu dziļuma dēļ, nekā dēļ skaidrā pārskata par angļu morales filozofiju un dēļ peevilcīgās formas. Jūms pasneedz savā ziņā visu savu preekšteču rezultatus, spēledams izlīdzinataja lomu un novērdzams preekšgājeju veenpusības. Hečesons uzsvēra veenpusīgi labvēlības nozīmi un peegreeza vēribu veenīgi jūtām; Jūms turpētim eerāda blakus jūtām arī jēgai savu veetu tikumībā. Jēgas palīdzība vērtības spreedumos ir vajadzīga, jo jēga var sneegt paskaidrojumu par darbības gaidamām sekām, tomēr ar jēgu veen nepeeteek, lai pamudinātu mūs uz slavešanu, vaj smādešanu; tikai jūtas mūs skubina labdarīgam un derīgam panākumam dot preekšroku pret nederīgo. Jūms, tuvodamees Šeftsberija uzskateem, neatmet individualas dziņas, kā netikumīgas, bet zimpatijai jeb līdzjūtībai tomēr eerāda augstako veetu. Zimpatijas jūtas parādas preekā par citu laimi un nepatikā par viņu ceešanām. Caur eedomu spēju mēs pārceļamees citu stāvokli un izdzivojam līdz ar viņem viņu preekus un bēdas. Aiz paraduma, apspreežot ar zimpatiju citu tikumības darbus un redzot savejus no citeem tādā kārtā vērtejam, attīstas spreedums, kas pastāvīgi pārrauga mūs, mūsu apziņu un darbus no citu labklājības stāvokļa. Tādu pašvērtešanu sauc par sirdsapziņu.

Starp zocialajeem tikumeem, kuņus Jūms atzīst par svarīgākajiem, viņš izšķir dabīgos, kas cēlušees no labvēlības, un mākslīgos, kas radušees caur cilvēku darbību, savstarpeji veenojotees. Pee māksligeem tikumeem, kas nav izskaidrojami ar eedzimto zimpatiju preekš citu labklājības,

Jūms peeskaita taisnību un uzticību. Taisnība peem. tik tur var celtees, kur cilvekam ir zinami peedzivojumi un kur tas sāk jau pārdomat par saveem darbeem. Pārdomajot savas darbības sekas, cilveks pārleecinas, ka savaldot patīgās dziņas, viņš vairak panāk, nekā ļaujot tām pilnu vaļu. Taisnība un citi mākslīgie tikumi, kaut arī tie ir cilveku atradums, ir tikpat vajadzīgi, kā eedzimtās tikumīgās īpašības. Pee tam Jūms pūlas peerādīt, ka visi cilveka darbi nenāk pastāvīgi no tāda apslēpta egoisma, kā taisnība, bet ka teešam atrodama nesavtīga labvēlība, kas kā pirmatneja sātāvdaļa likta cilveka dvēselē un teecas pēc citu laimes. Starp citu tas parādas arī labvēlības objektivitātē. Mēs atrodam peem. tikumīgu labpatikšanu pee darbeem, kas mums nemaz neder, varbūt pat kaitē, un apbrīnojam tikumīgo cēlumu pee personām, kas dzīvojušas sirmā senatnē.

Jūms, šķīrot tikumus dabīgos un mākslīgos, bij pazaudejis veenību savā zistemā. To cenšas atrast pazīstamais tautsaimneeks Adams Smits (no 1723.—1790. g.).

Arī Smits leek tikumības pamatu zimpatijas jūtās, kuņas eedala zubjektīvās un objektivās. Zem zubjektīvajām zimpatijas jūtām saprotam eedomāšanos tās personas dvēselē, kas darijusi kādu darbu. Ja viņas apziņa bijusi cela, tad sajūtam dziļu apmeerinajumu, taisni tādu, kādu pēc mūsu pārleecības vajadzētu sajūst pašam tikumīgo darbu darītajam; ja zinamā darba darītajā novērojam ļaunu apziņu, tad esam nemeerā ar viņa darbu un domajam, ka tāds pat nemeers plosas arī darītajā dvēselē. — Objektīvā zimpatija eedomajas tās personas stāvoklī, uz kuņu atteecas kāda darbība. Ja darbības tendence bijusi, lidzet zinamai personai, tad pēdeja jūtas izaicināta uz pateicību; ja darbība turpretim viņu aizskārusi, tad rodas atreebības dziņa. Aiz objektivās zimpatijas arī novērotajs sajūt vaj nu pateicību, vaj atreebību. Objektīvo zimpatiju var saukt arī par atlīdzības dziņu. — Pēc Adama Smita taisnības jūtas nav nekas cits, kā vispārīgi sajūsta atlīdzības dziņa. Katra darba darītajais zin, ka viņa rīcību apspreedis neveen tas, uz kuņu teeši zimejas viņa darbs, bet caur objektīvo zimpatiju arī pārejee. Bez tam apspreedeeji caur zubjektīvo zimpatiju eedomasees darītajā dvēseles apziņā un vērtēs to nevis pēc izdarītā darba ārejeem peenākumeem, bet pēc motiveem, kas pamadina-

juši uz darbu. Šai pārleecībā, ka atlidzības jūtas pāreet uz sabeedribu, pastāv pēc Smita cilveka sirdsapziņa.

Ar Adamu Smitu sasneedz zimpatijas jūtu morale savu augstako attīstības pakāpi angļu filozofijā. — Tagad pee-greezisimees vācu filozofeem, no kuņeem eevērosim Leib-nicu, Kantu un Herbartu.

Leibnics (no 1646.—1716. g.) spraudis savai filozofijai mērķi: izlidzinat filozofiju ar teoloģiju un, ja eespējams, sa-veenot uz filozofijas pamata visas naidigās kristīgās konfe-sijas. Leibnics tadēl top par eklektiķi, t. i. izlasa no dažu dažādām zistemām to, kas der viņa nolūkeem.

Deevs ir pasaules raditajs un valditajs, un it sevišķi tikumīgā pasaules kārtība ir no Deeva radīta un uzturēta. Deevs pats ir neizsmēlama pilnība, tadēl arī no viņa radītā pasaule ir eespējami labakā. Pasaulē gan atrodas ļaunums, bet tas ir tikai peerādījums, ka pasaule bez ļaunuma nevar būt. Labums dabū savu isto vērtību caur ļaunuma pretību; daudzreiz ļaunums ir līdzeklis labuma sasneegšanai. Leib-nics Deevu attaisno par ļaunumu pasaulē, jo Deevs ļaunumu nav radījis, bet tikai peelaidis. Bez tam ļaunumam ir leela nozīme attīstībā, kuņa Leibnica zistemā spēlē svarīgu lomu. Ļaunums ir kā kāds trukums, ko caur attīstību cenšas novērst. Viss, kas ir pasaulē, ir pakāpeniskas attīstības sekas, un visam vajaga attīstītees tālak un dzītees pēc pilnības. Šim likumam padots arī cilveks, jo katrs individs ir pasaules atspoguļojums un Deeva līdzība. To, kas likts jau no sā-kuma cilveka dvēselē, peenākas attīstīt; tumšo nojausmu vest caur novērojumeem un peedzīvojumeem pee pilnas skaidribas. Leibnics aizrāda, ka cilvekam jau no dzimuma dotas līdzjūtība, saveesības, ceenības un citas jūtas. Caur audzinašanu un peedzīvojumeem tās var attīstīt un stipri-nat. Tādā kārtā cilvekam rodas tikumības ideals, kuņam tas pastāvīgi tuvojas, kaut gan pilnīgi viņu neaizsneedz. Katrs dzenas pēc pilnības, bet pilnība ir tikums. Pilnība pastāv teeksmē pēc skaidrakas atziņas par mūsu stāvokli pasaulē, kas parādas mīlestībā uz Deevu un cilvekeem. Mīlestību uz Deevu nespējam izrādīt darbos, tadēl mīlestība uz cilvekeem paleek par isto praktiskas tikumības avotu. Mīlet pēc Leibnica nozīmē atrast preeku pee citu pilnības un laimes un veicināt pēc eespējas viņu labklājību. Tā cil-

veks arī no savas puses vairo pasaules harmoniju un strādā līdzī pē Deeva mērķu sasneegšanas. Tikums un laimiba nav sasneedzami individualā dzīvē, bet harmoniskā kopdzīvē ar citeem cilvekeem. Tikumiba pēc Leibnica nevar būt egoistiska, ta var būt tikai altruistiska.

Leelakais moralisma aizstāvis visā filozofijā ir Emanuels Kants (no 1724.—1804. g.). Kants tāpat kā Platons izšķir divas pasaules: nomanamo jeb ārejo un nojēdzamo jeb prāta pasauli. To pasauli, kas pēeetama mūsu ārejeem prāteem: nomanamo jeb rēgu pasauli cilveka prāts var atzīt, bet viņš nespēj sneegtees pāri par viņas robežām tai pasaulē, kas stāv ārpus novērojumeem, transcendentajā jeb metafiziskajā pasaulē, leetā pašā par sevi. — Prāts pēc Kanta ir neveen atzīstošs, bet arī praktisks, t. i. viņš rāda mūsu gribai un darbībai augstakus likumus, rāda, kas pareizs un labs. Kas ir labs? Uz to Kants dod šādu atbildi:

Pasaule, nedz arī ārpus tās, nav nekas domajams, ko bez aprobežojuma varetu saukt par labu, kā veenīgi labo gribu. Saprātība, asprātība, spreeduma spēja un cilveka rakaktera ipašības, kā: drošsirdība, apņēmība un pastāvība ir bez šaubām dažā ziņā labas un vēlamas, bet viņas var tapt arī visai ļaunas un kaitīgas, ja griba, kuŗai jarikojas ar šīm dabas dāvanām, nav laba. Tāpat tas ir ar ārejeem labumeem. Vara, bagatība, gods, pat veselība, visa labklājība un peeticība ar savu stāvokli, t. i. laimiba, rāda drošsirdību, bet beeži arī pārdrošību, ja trūkst labās gribas, kas tās vadītu un darītu leetderīgu viņu eespaīdu uz cilveka omu un cilveka darbības principu. Japeemin, ka prātīgs un bezpartejisks novērotājs neatradīs labpatikšanu pēc tādas būtes nepārtrauktas labklājības, kuŗai nav ne zīmes no tīras un labas gribas. Tādā kārtā labā griba iztaisa pat nepeeceešamo nosacījumu, lai kāds būtu laimes ceenīgs. Viss labums, kas nav potēts uz moraliski labas apziņas, nav nekas, kā ārējs spīdums un vizošs posts. — Griba netop par labu caur to, ko ta panāk vaj izdara, vaj caur kādu derīgumu kāda mērķa sasneegšanai, bet pašai gribēšanai par sevi vajaga būt labai. Tikai tāda griba ir laba, kuŗa netop vadīta no materiala mērķa, bet veenīgi no ceenības pret peenākumu. Kas ir peenākums, to katrs cilveks teeši dabū zināt, jo viņš pats sevī nes moralisko likumu, kas tam dod

saistošas pavēles. Šo likumu sauc par „kategorisko imperatīvu“ jeb, kā mēs teiktum, sirdsapziņu. Var notiktees, ka dabīgā dziņā cilveku velk uz veenu, bet kategoriskais imperatīvs ar savu noteicošo pavēli uz preteju pusi; savu peenākumu izpilda tikai tas cilveks, kas pret dabīgo dziņū seko kategoriskā imperatīva pavēlei. Tikai tāds peeradijīs, ka viņam teešam ir laba griba. Ar leelu sajūsmību Kants cildina peenākuma nozīmi: „Peenākums! tu cēlais, augstais vārds, kas tu neaptver un nenes sevī neka eemijota un glaimojoša, bet prasi padošanos; tu nedraudi gribai, lai to paskubinātu, ne ar ko, kas saceltu dabīgu pretību cilveka omā un to beedinātu, bet uzstādi tikai likumu, kas pats atrod eeeju omā un pats sevīm pret gribu izgādā ceenību, kaut arī ne ik reizes paklausību; pret tevi aplust visas dziņas, lai gan klusumā strādā tev pretim.“

Kategorisko imperatīvu Kants formulē trejadi:

1) Kategoriskais imperatīvs ir mēraukla mūsu darbībai, no kuņas mēs varam vēletees, lai ta taptu par vispārīgu dabas likumu. Kants paskaidro šo leetu tuvāk ar peemēreem:

Kādam trūkst naudas. Viņš zin, ka aizņēmumu nevarēs atdot, bet redz arī, ka viņam neveens neaizdos, ja tas neapsolisees zināmā laikā atmaksāt. Vaj tādos apstākļos tas drīkst apsolit? Viņš to tūdaļ var izzināt; viņam tikai jājautā: kā skanētu tādas darbības visparīga mēraukla? Vārūt tā: ja kādam ir vajadzība, un viņš citādi nevar līdzetees, kā melojot, tad viņam tas atļauts. — Tālak viņš var jautāt: vaj tāda mēraukla var noderēt par dabas likumu cilveku darbībai? Tad cilveks tūdaļ eeskatīs, ka ta nevar derēt par vispārīgu dabas likumu un runā pati sevīm pretim. Jo vispārīgais likums: ka katrs, ja tas vajadzībā, var apsolit, kas tam eenāk prātā, lai gan ar nodomu to neturet, atceltu pašu solījumu, tadēļ ka neveens neticētu tam, ko viņam apsola, un smeeetos par līdzīgu izteikumu kā par leekeem vārdeem. — Cits peemērs: Kādam ir zinamas dāvanas, kuņas izkopjot, tas taptu dažā ziņā par derīgu cilveku. Bet viņš atrodas ērtos apstākļos un tadēļ tur par labaku nodotees preekam, neka paplašināt un izkopt savas dabas dāvanas. Kad nu viņš jautā: vaj tāda izturešanās saskan ar peenākumu? tad viņš atradīs, ka daba gan vēl pastāvetu,

ja cilveks ari neizkoptu savas dāvanas un visu mūžu nodotos laiskumam un izpreecām, veenu vārdu sakot, mekletu tikai baudījumus; bet cilveks nekādi nevar vēletees, lai tas taptu vispārīgi par dabas likumu un būtu kā instinkts dēstīts cilveka dvēselē. Jo kā prātīga būte cilveks var veenīgi vēletees, lai visas viņa spējas taptu izkoptas, tadēļ ka tās viņam dotas dažu dažādeem mērķeem.

2) Kants formulē kategorisko imperativu bez tam vēl citādi:

Tā kā prāts, kas palīdz atsevišķai personai izskaidrot kategorisko imperativu, darbojas peē viseem cilvekeem, tad viņos jāceena prāta neseji. Tadēļ Kants kategoriskajam imperativam dod vēl otru formu: Dari tā, ka tu cilveci tiklab savā, kā katrā cita personā izleeto kā mērķi un nekad kā līdzekli veen. Augšā peevestee peemēri Kantam noder ari šīs formulas paskaidrošanai. Kas melo, tas tūdaļ noskārtis, ka viņš grib citu izleeto kā līdzekli, neeevērojot, ka tas ir turklāt mērķis. Jo tas, pret kuņu leetojam melus, nevar mums peekrist un atrastees saskaņā ar mūsu darbības mērķi. Skaidra top šī pretruņa, ja eevēro brīvības un īpašuma aizskaršanu. Tur gaiši redzams, ka teesību pārka-pejs izleeto citus kā līdzekļus, neraudzidamees uz to, ka tee kā prātīgas būtes ir mērķis un veenumēr kā tadi ceenami. — Līdzīgā kārtā ari otrs peemērs paskaidro pēdejo formulu: Cilveci dotas dāvanas uz leelaku pilnību. Ja nu atsevišķa persona neizkopj viņai uzticētās īpašās dāvanas, tad viņas izturešanās nesaskan ar cilveces attistības mērķi, un persona kā tāda neizpilda savu peenākumu.

3) Beidzot Kants formulē kategorisko imperativu, kas atrodas katrā personā, kā līdzdalībneeku peē vispārīgās tikumīgo likumu devejas gribas. Katrā prātīgā būte ir dalībneece šai likumu došanā, tadēļ ari jāceena visas personas, kas tāpat nes sevī tikumības likumu. Kas nācis peē tādas atzišanas, tas nesajūt tikumības likumu vairs kā kaut ko eekšeji viņam svešu, kas tam no āreenes rakstīts preekšā, bet viņš pats taisni vēlas šo likumu un atrod viņa izpildīšanā savu augstako vērtību. Persona, kas eeguvusi tāda mērā labo gribu, ir teešam pati savu likumu deveja, pilnīgi autonoma un eekšķīgi brīva.

No kureenes nāk kategoriskais likums, kas mūs paceļ

par istām prāta būtēm un dara mūs ceenigus būt par tikumīgām personām? Tas nevar nākt, atbild Kants, no ārejās pasaules. Kā loceklis leelajā dabas mehānismā cilvēks nekādi nav tikumīga un brīva būte, nav persona. Par tādu viņš var tapt tikai, peederedams pee prāta pasaules. Teesa, pāri pār nomanamās pasaules robežām nesneedzas prāts, bet kategoriskais imperatīvs, kas viseem dod noticeošas, negrozamas pavēles, ir leeciba, ka mēs peederam vēl pee citas pasaules. Ja mums negrozami pavēl, tad mums arī vajaga eespēt. Praktiskais prāts prasa pilnīgu cilveka brīvību, kuŗa ārejā pasaulē nav sasneedzama. Vajaga tadēļ būt citai pasaulei, kur tikumības pilnībai vairs nav kavēkļu. Ar nāvi cilveka dzīve nevar beigtees, jō tad jau visi paliktu mērķi neaizsneeguši. Tāpat kā praktiskais prāts prasa transcendentu brīvību, tā nāk no viņa arī prasījums pēc nemirstības, kur cilvekam top dota eespēja tuvotees netrauceti tikumības idealam. Beidzot cilveka tikumīgā pašapziņa neatlaidīgi prasa pēc izlīdzības starp tikumu un laimi. Šinī pasaulē beeži novērojama tai ziņā nesaskaņa; pilnīga laimība gaidama tikai transcendentā pasaulē, kur vajag atrastees svētai un visuspēcīgai būtei — Deevam, kas sneedz prasito laimību un uztura harmoniju starp cilveku tikumu un viņu dzīves algu. — Tā praktiskais prāts ved cilveku caur tikumīgo apziņu pee prasījumeem pēc brīvības, nemirstības un Deeva. Kō atzišana un zinašana neaizsneedz, to cilvekam dod sirdsapziņa un ticība. Kanta rezultats izšķiņas no teoloģiskās morales tikai tai ziņā, ka teoloģija izēet no Deeva un ved pee morales, bet Kants atrod cilveku tikumīgajā apziņā veenīgo drošo peeturas punktu, kur cilvēks var smeltees ticību par Deeva esamību, kas ar loģiskeem slēdzeeneem gan nav peerādama, bet ir neizbēgams cilveka tikumīgās apziņas prasījums. Divas leetas Kants atrod pasaulē apbrīnojamas un ceenamas. Tas ir: zvaigžņotās debesis pār mums un tikumības likums eekš mums. —

Kanta tikumības mācība izaicinajusi neizskaitamas kritikas, kas to gan cildinājušas, gan bargi nosodījušas, atrazdamas to par nepareizu, veenpusīgu, vaj pārspīletu, sevišķi zīmejotees uz viņa negrozami stingrajeem uzskateem par peenākumu. Tomēr Kanta paleekamais nopelns ir, ka viņš uzsvēris sirdsapziņas nozīmi tikumībā tā, kā neveens pirms

nedz pēc viņa. Gaiši viņš rāda, ka cilveka vērtība nepastāv zinašanā, bet gribešanā. Sirds kreetnība un apziņas skaidriba ne ik reizes sastopamas pee izglītotakajeem un augstakajeem, pee veenkāršēem ļaudīm daudzreiz ir stipraka peenākuma apziņa un leelaka uzticība. Greestees pee savas paša eekšējās teesas un teesat savus darbus no tikumības stāvokļa var katrs cilveks, lai būtu kādā kārtā un stāvokli būdams. Te Kanta mācība pilnīgi saskan ar kristigo, sevišķi evaņģeliskās baznīcas uzskatu, ka Deeva preekšā neišķir ne augstums, ne zemums, bet uzticība sava peenākuma izpildišanā.

Kantam peeslējas Herbarts (no 1776.—1841. g.). Viņš apgalvoja tāpat kā Kants, ka griba nes pati sevī savu labumu un ceenību un ka viņas labums nav atkarīgs no ārejiem objekteem, peem. no darbības panākuma. Herbarts tomēr attālinājās no Kanta mācības par kategorisko imperativu un peenākumu. Viņš atzina, ka tikumīgā persona nevis caur augstaku pavēlošu gribu pārvar kādu zemaku viņai padotu ņudzi, bet dod no sevis vērtības spreedumu par pašas un citu darbību. Izejot no vērtības spreedumeem, Herbarts atrod, ka mēs tos nododam pret savu gribu un savu labumu, it kā spreedam par mākslas un dabas preekšmetu daiļumu jeb nejaukumu. Etika eet Herbartam blakus ar estetiku. Tai ziņā viņš stāv tuvu grafam Šeftsberijam. Nostājoties uz cilveka darbības novērotāju stāvokļa, atzīstam, vaj nosodam cilveku darbus. Var, peemēram, kādu darbu atraidīt no savu interešu stāvokļa kā nederīgu, bet, novērojot to pee citeem, tomēr atrast pee viņa patikšanu un saukt to tadēļ par moraliski labu; tāpat varam atzīt to moraliski par ļaunu, kas mūsu dabīgai dziņai patik un glaimo. Herbarts uzrāda zinamus gribas sakarus, pee kuņēem ceļas etiskais vērtības spreedums. Tādu pamata sakaru ir pavisam peeci: 1) Patik saskaņa starp gribu un tās pašas personas tikumīgo spreedumu — ta ir eekšējās brīvības ideja; 2) patik leelakā blakus mazakajai jeb stiprākā griba blakus vājakai — ta ir pilnības ideja; 3) tad vēl patik divu personu gribas saskaņa — ta ir labvēlība jeb mīlestība; 4) nepatik divu gribu nesaskaņa, pretruņa jeb ķilda — ta ved pee teesību idejas un 5) beidzot patik atkal labā atmaksa ar labo un ļaunā ar ļauno — ta ir atmaksas ideja.

Herbarta etika ir mācība par tikumības idejām. Etiskās pamata idejas zīmejas tiklab uz individu, kā uz sabeedribu. Brīvības ideja, attecināta uz sabeedribu, ved pee sajūsmīnatas sabeedribas, kuņas locekļi no brīva prāta un aiz sajūsmības kalpo tikumības idealam. Pilnības ideja sabeedribā parādas kā kulturas zistema, kur katrs loceklis cenšas eegūt savu spēku eespējami leelako un pilnigako attistību. Mīlestības jeb labvēlības ideja leek nodibinat pārvaldes zistemu, kas grib nodrošināt katram loceklim eespējami leelako materialo labklājību. Teesību ideja attista teesību sabeedribu, kas izšķir ķildas, un atlīdzības ideja beidzot leek izaugt īpašai atlīdzības zistemai, pēc kuņas atmaksā ir labo, ir ļauno. Augstaku par visām citām etiskām idejām Herbarts stāda labvēlību, jo tanī parādas realizeta paša Deeva ideja. Jo ko mēs pee Deeva visvairak godajam, ir viņa labvēlība un tevišķā gādība par mums.

Herbarta etika ļoti peevilcīga caur labvēlības leelo uzsvēršanu. Visus dibinatos cilveku sabeedribas prasījumus Herbarts cenšas eevērot. Viņš veenlīdzīgi sargas no transcendentās pasaules prasijumeem, kā ari no zocialā un politiskā radikalisma. Jaunakos laikos vairaki moralisti sekojuši Herbartam, dibinadami etiku uz viņa peecām etiskām pamata idejām.

No franču filozofeem kā moralisma aizstāvis pelaa eevēribu Augusts Konts (no 1798.—1857. g.). Viņš eedala cilveces attistību trijos laikmetos: pirmajā valdijušas teoloģiskas idejas; tad attistijušas kaŗa māksla un kultura, kas ar kaŗu stāv sakarā; otrs laikmets ir metafiziskais, kas tiklab ideju, kā ari kulturas ziņā uzlūkojams par pārejas laikmetu; trešais un pēdejaais ir pozitīvais laikmets. Pats Konts labprāt dēvē savu filozofiju par pozitivismu jeb īstenības mācību. Pozitīvajā laikmetā attistas rūpneecība un tādas idejas, kuŗām ceošs sakars ar isteno dzīvi. Par pamudinajumu uz šādu filozofiju Kontam derejusi rūpneecība, kas 19. g. s. pirmajā pusē leeliski sāka uzplaukt. Tadeļ ari zocialo un politisko kārtību viņš cenšas peemērot rūpneecības apstākļeem. Pozitīvajā laikmetā pēc Konta darba dališanu izvedis tik pilnīgi, ka katrs dabūs tādu darbību, kas vislabak saskan ar viņa spējām. Caur to peeaugs cilveka intelektualee un fiziskee spēki tik leelā mērā, ka cilveks

eegūs pilnigu valdību par dabu, un tā sasneegs cilveku sa-
beedribas organizācijas augstako pakāpi. Valdības uzde-
vums ir saveenot visus spēkus šī kopīgā mērķa sasneeg-
šanai, novēršot spēku skaldišanos un kaitigo berzešanos
savā starpā. Konts pasludina jaunā laikmeta sākumu, kuŗā
būs bagatīgi līdzekļi cilveku materialo un garigo vajadzību
apmeerinašanai. Jaunā kārtība var nodibinatees tikai zem
ta nosacijuma, ka cilveki leekas vaditees savā darbībā no
mīlestības, eevēro stingru kārtību un cenšas pēc progresā.
Savus uzskatus par tikumigo uzdevumu Konts saveeno veenā
teikumā: „L'amour pour principe, l'ordre pour base, et le
progrès pour but!“ (mīlestība par principu, kārtība par pa-
matu un progress par mērķi!) Angļu moralistu zimpatijas
veetā Konts leeto vārdu „altruisms“, kā pilnigu pretību ego-
ismam, jo egoisms nozīmē mīlestību uz sevi, altruisms mīle-
stību uz citu jeb otru, un proti tādu mīlestību, kas parādas
neveen jūtās, bet pārvēršas arī darbos. Etiskā problema
atrisinašana pastāv pēc Konta egoistisko dziņu pārvēršana
caur altruismu. Ja sabeedriba sastāvetu no atsevišķeem
individeem, tad grūti nāktos pārspēt cilvekam eedzimtās
stiprās egoistiskās dziņas, tad cilveki cits citu apkaŗotu un
nebūtu nemaz paredzams šāda kaŗa stāvokļa gals. Bet jau
mežoņi dzīvo pa pāreem. Tādēļ nevis atsevišķs individs,
bet ģimene uzlūkojama par zocialo veenību. Ģimene attī-
stas un stiprinās līdzjūtība. Vēlak katrs kopīgs darbs vei-
cina zocialo jūtu attīstību. Caur darbu dališanu gan izaug
dažādi amati, kas var traucēt kopīgās intereses, bet valdības
uzdevums ir novērst kaitigo berzešanos. Tādēļ vajadzīgs
viseem ņemt dzīvu dalību pee valdības leetām, jo tas stiprina
zocialās jūtas. Beidzot Konts atceļ pavisam egoismu un
uzstāda humanitates augstako bausli: dzīvot preekš citeem!
Humanitate viņam top par reliģiju, kur cilvece ir Deevs
un kults pastāv darbībā, kas izrāda mīlestību uz cilvekeem.
Cilveku sabeedribas nākamības aina izvēršas Kontam galu
galā par utopiju. —

Ar Kontu nobeidzam vēsturisko pārskatu par moralisma
aizstāveem. Viņu, kā redzam, nav mazums, kaut gan visi
nebūt nav še minēti. Starp viņeem atrodami arī tādi filo-
zofi, kā Platons un Kants, kas peeder pee slavenakajeem
V. Olava Kop. Raksti III, I.

visos laikos. Tagad paklausisimees, ko kritika mēdz eebilst pret moralismu.

b) Kritika.

Saņemot kopā visus nosodošos un atraidošos spreedumus par moralismu, izrādas, ka pretineeki moralisma mācībā atrod četras svarīgas kļūdas. Tās ir: moralisms veenpusīgi apsveļot altruismu un pilnīgi noleedzot egoistisko dziņu nozīmi tikumība, tas prasot formālu peenākuma izpildišanu, neeevērodams apstākļus; pārceļot tikumības avotu uz jūtām, atstādams prātu novārtā un beidzot, dodams izšķīpošu nozīmi labai apziņai, neapgaismojot pareizi tikumīga darba objektīvo vērtību. — Pārbaudisim pēc kārtas kritikas aizrādījumus, lai pārleecinatos, vaj tee tešam dibināti.

Moralisma pretineeki labprāt aizrāda, ka, turotees veenīgi pee altruisma un galīgi izskauļot egoistiskās dziņas, cilveku dzīvei vajadzētu beigtees, jo bez zinama egoisma ta nevarētu pastāvet. Ja katrs dzītos tikai preekš cita labuma, savejo nemaz neeevērodams, tad tas drīz taptu nespējīgs līdzet citeem, aizeetu pats bojā un sabeedribai maz būtu kalpojis. Jaatzist, ka še izteiktee aizrādījumi nav bez pamata. Nevar ari leegt, ka daži moralisma peekriteji, kā peem. franču filozofs Konts, teešam gājuši par tāļu, sludinadami pārspīletu altruismu. Pārmērīgs altruisms, kaut gan pareti, tomēr še un te atgadas ari dzīvē. No vidus laikeem uzglabajees nostāsts par Tiringas landgrafeeni Elizabeti. Ta esot tik leelā mērā uzupurejusees vispārigai lābdarībai, nabagu un citu ceeteju kopšanai, ka lūgusi Deevu, lai tas no viņas sirds izraveļot mīlestību uz vīru un bērneem, un tā dōtu viņai leelaku eespēju kalpot altruistiskeem mērķeem. Noteekas varbūt ari mūsu laikos, ka daža augstakas kārtas dāma, nemitīgi rikojot balles, izlozejumus un bazarus labdarigeem nolūkeem, domā kalpojam cēlakeem mērķeem, nekā izpildot seevas un mātes peenākumus, bet tādu altruismu nevar saukt ne par normalu, ne par labu. Tas nesaaskan ari nemaz ar evaņģelija prasījumu: mīli savu tuvaku, kā sevi pašu! Kristus leek tuvaka mīlestībai par mērauklu cilveka dabīgo mīlestību uz sevi pašu. Jr neveen dabīgi, bet ari pareizi, kā cilveks mīl vairak tos, kas viņam tuvaki, kā: seevu, vīru, bērņus, vecakus, radus, tauteešus. Te der atgādatees Hečesona mīlestības likumu: mīlestības stiprums

peņemas ar tuvumu, jo tuvak mīļejamā persona, jo stipraka mīlestība. Ar to nebūt nav sacīts, ka zem apstākļiem gluži svešs cilvēks nevarētu tapt par tuvako. Klasiskais peemērs ir žēlsirdīgais zamareetis. Ēraugot tuksnesī veentuligo nelaimīgo cilvēku, sirdsapziņa zamareetim sacija, ka šini gadijumā viņš ir nelaimīgā cilvēka tuvakais. Žēlsirdība viņu nekaveja citos apstākļos būt par preekšzīmīgu vīru, tēvu un dēlu un izpildīt tikpat pašaižleedzīgi peenākumu pret ģimeni un peederigeem, kā tuksnesī pret nelaimīgo svešneeku. Visi moralisma filozofiskee aizstāvji nebūt neuzsver veenpusīgo altruisma nozīmi. Lai atceramees tikai grafa Šeftsberija mācību, kas atrod cilvēka tikumību saskaņā starp egoistiskām dziņām un altruismu. Pareizaki par viņu gan nevarēs apzimet šo sakaru: egoistiskām dziņām vajag būt peeteekoši stiprām, lai cilvēks izdarītu pašuzturešanai vajadzīgās funkcijas, un zociālām dziņām vajag attīstītees par stingrām karaktera īpašībām, lai kavētu egoisma izvēršanos par veenpusīgu patmīlību, kas neļauj cilvēkam izpildīt peenākumus pret sabeedribu. Pee grafa Šeftsberija uzskateem par sakaru starp egoismu un altruismu turesimees ari mēs savā turpmākā apcerejumā.

Sevišķi bargu spēredumu moralisma pretineeki nodod par Kanta tikumības mācību. Kants, kā zinām, peešķīra tikumīgu vērtību tikai tādai darbībai, kas notikusi aiz tīras ceenības pret peenākumu, neraugoties uz derīgo un patīkamo un nemeklejojot pēc atlīdzības ārejas un eekšejas laimes veidā. Tikumības likums pēc Kanta, īstenībā ir no citas pasaules, ar kuŗu cilvēkeem ir sakars veenīgi caur šo likumu. Tā kā Kants tikumības jēdzeenu pilnīgi šķīr no cilvēka peedzīvojumeem un novērojumeem, pat pārceļ viņu no šīs uz citu pasauli, tad beidzot pats tikumības likums paleekot par tīri tukšu formu.

Šādu morales uzskatu sauc par formalo intuitivismu, zem kuŗa saprot tikumības mācību, kas nav smelta no ārenes jeb peedzīvojumeem, bet no cilvēka pašā eekšejam spējam. Pēc formālā intuitivisma tikumīgā spēja cilvēkam eedzimta; pašu par sevi to nav eespējams ne stiprināt, ne papildināt; tikumīgai audzīnašanai un dzīvei atleek tikai veens mērķis: skaidraki atzīt tikumības likumu un bez pretrunas padōtees viņa pavēlēm. Peeķerdamees formalajam intuiti-

vismam, Kants neeevĕrojot cilveka dabigās dziņas. Viņam tās esot veenaldzigas, pat kaitigas, jo istā tikumiba parādotees pēc viņa mācibas tikai tur, kur cilveks izpildot savu peenākumu, pārvaredams dabigo dziņu. — Nevar leegt, ka Kants pārak nicinoši izturas pret visām cilveka dabigām dziņām. Platons peem. prata sekmigi izleetot goda jūtas, līdzjutību, teeksmi pēc atziņas prāta ciņā pret cilveka zemakajeem, kustoniskajeem dzinuļeem. Kantam šīs dabigās dziņas tikumībā ir veenaldzigas, pat traucejošas. Ne bez eemesla tas tadēļ peedzīvojis asus uzbrukumus. Starp citeem ari Šillers, peesleedamees grafa Šeftsberija mācibai, izzobo Kantu sekošā distichonā:

Labprāt es kalpoju draugeem, tak daru to, sekodams dziņai:
Tadēļ man gauži tas sāp, ka man tikuma trūkst.

Formalais intuitivisms turas pee uzskateem, it kā eekšējais moraliskais likums ar matematisku noteiktību un abzolutu drošību ik reizes un katrā veetā rādītu cilvekam viņa peenākumu. Peemērota dzīvei, šada māciba izrādas par nepareizu. Beeži atgadas acumirkļi, kur visnopeetnakee tikumibas ceenitaji un eevērotaji ir neziņā, kas darams. Viņu dvēselē plosas ciņa neveen starp peenākumu un dabigām dziņām, bet ari starp diveem un vairakeem peenākumeem, kas katrs velk cilveku uz savu pusi. Veenu vārdu sakot, kur noteekas peenākumu sadursme jeb kollizija, tur pēc formalā intuitivisma grūti izšķirtees. Peemēri šo leetu darīs saprotamaku: Ārstu aicina pee grūta slimneeka. Viņš redz, ka stāvoklis nopeetns. Sacit to pašam slimneekam? Tad ārsta speedums laupis tam pēdejo ceribas stariņu, visa enerģija zudis un viņš droši kritis nāvei par laupijumu. Ja slimneeku eepreecina un sadrošina, tad vairak ceribas, ka viņš pārvarēs grūto slimību. Tadēļ neteikt isto pateesību! Bet tee ir meli, kas aizkaņ tikumibas likumu! Ko darit? Vai izpildit formali tikumibas likumu, raidot cilveku drošā nāvē, jeb formali nozeegtees pret tikumibas likumu un tā mēģinat glābt cilveka dzīvību? Ar prātošanu veen, kā Kants to leeto, formulejot kategorisko imperativu, ārsts galā netiks. Izšķiršanās drīzak būs panākama, ja ārsts sekos savām jūtām.

Tiri formalo intuitivismu, kā Kants to šludināja, tagad nemēdz vairs aizstāvet, bet gan ir peekriteji mērenam intui-

tivismam, kas atzīst, ka cilvēkam ir zināma eekšēja spēja noteikt, kas labs, kas slikts; šis eekšējais likums nepaleek par tukšu formu, kā pee Kanta, bet dabū savu saturu no ārejās pasaules caur cilvēka peedzīvojumeem un novērojumeem.

No vēsturiskā pārskata par moralismu redzejam, ka galvenee jūtu morales aizstāvji ir angļu un skotu filozofi 18. g. s., it sevišķi Šeftsberijs, Hečesons, Adams Smits. Jūtu morales pretineeki atrod, ka jūtas nekādi nedrīkst likt par tikumības pamatu, jo tad pati tikumība būtu tikpat nepastāvīga un grozīga, kā cilvēka jūtas. Veenīgi prāts pēc viņu domām var būt pareizais tikumības regulators. Prātam beeži jaapkaņojot jūtas, lai darbība varetu sasneegt tikumīgu mērķi. Ārstu peem. aicina pee slimneeka izdarīt operaciju. Ārsts zin, ka operacija slimneekam darīs sāpes; pa operācijas laiku slimneeks, varbūt, vaimanās, kleegs un locisees kā tārps. Ja nu ārsts, tā sakot, pārplūstu no līdzceetības jūtām, tad viņš ņevaretu sekmīgi strādāt savu darbu. Zināma jūtu pārvarešana caur prātu viņam nepeeceesāmi vajadzīga. Ka jūtām nedrīkst dot pilnu vaļu, beeži novērojams audzinašanā. Ja vecaki un skolotāji liktos pastāvīgi vaditees no jūtām, tad viņi beeži staigatu turp, kur bērni grib, un nebūtu īstenībā vairs bērnu vadoņi. Nereti peedzīvots, ka aiz pārmērigām mīlestības jūtām, vecaki cenšas izpildīt bērneem katru eedomu un eegribu. Iznākums ir: bērnu izlutinašana un posts, un vecaku asaras par bērnu samaitato mūžu. Leelaka jūtu savaldišana no vecaku puses savā laikā būtu varejusi izsargāt bērnus no posta dzīves un pašcem vecakeem aiztaupīt asaras. Vēl spilgtaku peemēru, ka jūtas savaldamas caur prātu, var novērot teesneša darbībā. Ja teesnesis liktos vaditees no zimpatijas vaj anti-patijas jūtām, tad viņš nebūtu bezpartejisks un nevaretu spreest taisnu teesu. — Ar šādeem un līdzigeem aizrādījumeem mēdz apkaņot jūtu morali. Jasaka, ka pārspileta jūtu morale ir tik pat nederīga un nepilnīga, kā prāta veenpusīga uzsvēršana tikumībā. Leetojot augšā peevēstoš peemērus par ārstu, audzinatajeem un teesnesi, var veegli pārleecinatees, ka pilnīgs līdzjūtības trūkums ar slimneeka sāpēm, audzekņu preekeem un bēdām, un apsūdzetā apstākļeem nenostādītu ne ārstu, ne audzinataju, ne teesnesi

savu peenākumu augstumos. Tik tas spēs tikumībā paceltees augstu, kam sirds un galva jeb jūtas un prāts kalpos veenam mērķim. Prāta nozīmi tikumībā pilnīgi nenoleedza pat Hečesons, dedzigakais jūtu morales aizstāvis. Vēl vairak prāta nozīmi eevērojuši Šeftsberijs, Bakons un it sevišķi Jūms. Teesa, savās zistemās tee mīlak runā par jūtu, nekā prāta darbību tikumībā, tomēr ar to nolūku, lai uzsvērtu, ka tikumības pamati nav meklejami cilveka prātā, bet jūtās. Jūtas ir tas spīrgtais avots, iz kuŗa tikumīgais cilveks pastāvīgi smel jaunus spēkus. Tas nebūt nav par kavekli, ka prāts ņem jūtas savā vadībā; caur peedzīvojumeem un novērojumeem prāts spēj dot jūtām vairak skaidribas un virzit tās uz noteikta mērķa pusi.

Skarbakee uzbrukumi, kādi vispārīgi izsaciti pret moralismu, zīmejas uz mācību par labo apziņu. Pēc pretineeku pārleecības laba apziņa veen nevar dot cilvekam moralisku vērtību; pee cilveka moraliskas vērtēšanas ir nepececešami ari labi darbi. Ar labu apziņu beeži izdariti darbi, kuŗi bez šaubām nosodami no tikumības stāvokļa. Mēdz aizrādīt uz Sv. Krispina peemēru. Krispins bijis tik žēlsirdīgs, ka redzedams bāriņus un citus nabagu bērņus salā staigajam basām kājām, katrā ziņā vēlejees viņeem lidzet. Bet tā kā tam lidzekļu trūcis, tad viņš zadzis ādas bagateem tirgotajeem, lai tā sagādatu apavus nabageem. Ka Krispins domajis labu, par to nav šaubu, tomēr viņa lidzekļi atzīstami par nepareizeem. Japeezīmē, ka pat visstīngrakais moralists, kā peem. Kants, nekādi neattaisnotu ari no sava stāvokļa Krispina rīcību. Pēc Kanta Krispinam tikai vajadzeja ļautat, vaj viņa darbība vareja deret par vispārīgu likumu, tad tas tūlit būtu pārleecinajees par viņa kaitīguumu. Labās apziņas apkaņotaji mīl aizrādīt uz fanatiķeem, kas mēdz rikotees ar labu apziņu, bet tomēr pastrādā darbus, kuŗus vēsture bārgi teesā. Katoli Parizē peem. sarīkoja 16. g. s. hugenotu asiņainu vajašanu. Ka daudzi no viņeem to darija labā apziņā, leecina starp citu ari viņu pulcešanās baznicās pēc notikušās asinsizleešanas, lai pateiktu Deevam, dzeedot: „Deevs Kungs, Tev slavejam!“ Ka labā apziņa vār tapt maldinata un vest cilveku pee nepareizeem darbeem, tas nav noleedzams. Par Husa nāvi peem. stāsta, ka kāds zemneeks steepis žagaru klēpi uz viņa sārtu, acim redzot, gribedams

darit Deevam patikamu darbu. Huss, to novērodams, nav nebūt atradis zemneeka rīcību par neģēlību, bet izsaucis vārdus: „Ak, tu svētā veentesiba!“ Huss saprata šī zemneeka dvēseli un atzina viņas labo gribu. Ja tāda griba būtu tapusi pareizi vadīta, tad viņa vareja vest pee celeem darbeem. Līdzīgi uzskati ir moralisma aizstāvjeem par labo apziņu. To varetu peelīdzinat labam kokam. Noteekas gan, ka ari labam kokam aiz kaut kādeem eemesleem visi augļi nav labi, tomēr katrs zin, ka labs koks pēc savas dabas nes labus augļus. Ja nu tomēr ari tādām kokam atgadas slikti augļi, tad vēl mazak tee gaidami no sapuvuša koka. Tā tas ari ir ar labu un sliktu apziņu. Ka labā griba ceenama pat tur, kur trūkst labo darbu, leecina jau sēnō romeēšu paruna:

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas! t. i.

Kaut ari spēku trūktū, mums jaslavē tomēr ir griba.

Ka apziņai dzīvē peegreežam leelu vērību, rāda starp citu ari teesu praktika. Apsūdzets ir kāds cilveks, kas netiši otram laupijis dzīvību. Eevērojot apsūdzētā apziņu, kas nav tikojsi pēc cita dzīvības, teesa viņu attaisno no apsūdzības par slepkavības izdarišanu, bet nosoda ar veeglaku sodu par neuzmanīgu rīcību. Tās pašas teesas preekšā ved citu cilveku. Tas slepkavību nav izdarījis, jo caur laimigeem apstākļeem viņa darbs nav izdevees, tomēr teesa, atzīdama, ka viņš rīkojēes ar apziņu nonāvet cilveku, peespreēž tam nesalīdzinami bargaku sodu, nekā pirmajā gadījumā, kur caur cilveka rīcību dzīvība gājusi bojā. Acim redzot, teesnešu spreadums ticis vadīts no labas un ļaunas apziņas vērtēšanas, jo ari pēc viņu pārleecības ļaunas apziņas sekas ir pēc savas dabas netikumīgas. Ja katrreiz ļaunās sekas nav novērojamas, tad tas noticis, tikai pateicotees nejaušēem apstākļeem. Labās apziņas darbības sekām vajag pēc savas dabas būt labām. Ja dzīvē notēekas citadi, tad vaina nav meklejama apziņā, bet ārejos apstākļos, kas novērsa labo gribu uz nepareizu ceļu un kaveja laba mērķa aizsnēegšanu.

Beigās var vēl peeminēt, ka enerģisma peekriteji atzīst sirdsapziņu par kavekli leelu mērķu sasnēegšanai. Jaunakā literaturā šis temats beeži apstrādats. Peeminesim te tikai Ibsenā dramas „Kroņa pretendenti“ un „Būvmeistars Zolness“. — „Kroņa pretendentos“ sacenšas divi prinči, Hakons

un Skule, dēļ karaļa tituļa, troņa un purpura. Abeem viņem daudz cēlu un karalisku īpašību, uzvaru tomēr eegūt Hakons, tadēļ ka viņš ne nō ka nebaiddamees un nekur neatkāpdamees patur acīs sprausto mērķi. Skule ne mazak būtu ceenigs eeņemt troni, bet tas, nododamees prātojumem par karaļa peenākumeem, nevar tik nesaudzīgi riko-tees, kā viņa sāncensis Hokons, un tadēļ pazaudē cīņu. — Līdzigs peemērs ir būvmeistars Zolness. Viņam ir griba un speks valdit, bet pee valdibas viņš neteek, tadēļ ka viņa sirdsapziņa tam ir par kavekli (nav „izturiga“). — Uz tādeem aizrādijumeem var atbildēt, ka ne katrs mērķis, pēc kuņa cilveki dzenas, teešam ari pelna, ka to aizsneedz. Ir gluži pareizi, ka sirdsapziņā cilveks atrod kavekli, kas to speež labi pārdomat, vaj no viņa uzsāktais ceļš teešam ir pareizs. Atgadas gan ari cilveki, kam pārspīleti miksta, varetu teikt pat slimīga sirdsapziņa, bet tee uzlūkojami kā izņēmumi. No veena vaj otra gadījuma, kur sirdsapziņa nav ļāvusi cilvekam teek-tees pēc cēla mērķa, nevar taisīt vispārigo spreadumu, it ka sirdsapziņa visur un katrā laikā izrādītos par kavekli leelu mērķu sasneegšanai. Neveenam pasaule nav bijis augstaka mērķa par Kristu; neveens nav līcis leelaku vēribu uz skaidru sirdsapziņu par viņu, un tomēr viņa sirdsapzina to eaptureja pusceļā. Droši viņš gāja savam mērķim pretim, kamēr pee krusta, apzinadamees mērķi aizsneegt, vareja dziļā pārleecībā sacīt: „Viss ir peepildīts!“ Vēsture var uzrādīt daudz peemēru, kur skaidra apziņa cilvekam devusi spēku gan sasneegt varoņu slavu, gan eegūt asins leecineeku kroni.

Metot skatu atpakaļ uz teem spreadumeem, kas izsacīti pret moralismu, varam nostātees uz šīs mācibas pamateem, jo kritika nespēj tos nojaukt.

c) Moralisma peekriteji.

Runajot par moralisma peekritejeem, domajam vispirms pee kristīgām tautām. Vēsture pazīst moralismu daudz agrak, nekā kristīgo ticību, viņa saknes atrodamas jau Budas un Konfucija mācībās. Starp budisteem un Konfucija peekritejeem altruistiski uzskati ļoti izplatīti, un līdzceetibas jūtas budisti atteecina neveen uz cilvekeem, bet ari kustoņeem. Atceros sekošu nostāstu no kāda ārsta, kas ņēmis dalību pēdeajā kaņā pret Japanu: Mūseji nonākuši ķīneešu ceemā, kur atradees peemineklis ar seeveetes tēlu. Jautājuši

tureeneešēem, kādus slavenus darbus tad izdarījusi zinamā seeveete, kad viņas peemiņu godinot ar atklātu peeminekli. „Ta bijusi preekšzīmīga māte, seeva, vedekla un meita“, skanejusi ķīneešu atbilde. Mūsejiem bijis tīri jakaunas, atcerotees, ka par tādeem tikumeem Eiropā gan neceltu neveenai seeveetei peeminekli. Ārsts nobeidza savu nostāstu ar vārdeem: Ceļot peeminekļus varmākām un kaŗa vadoņeem, kas apkavuši tūkstošeem cilveku, eiropeeši paši nodod par sevi leeciņu, ka ir leelaki barbari, nekā tālo austrumu apdzīvotāji; kuŗeem tee domājas nest kulturu. — Berlinē un citās Eiropas leelpilsētās nodibinājušeēs pulciņi, kas turas pee budistu morales. Budistu katķisms tulkots pat latveešu valodā. Bet mums nav vajadzīgs moralismu meklet tālajos austrumos; tas mums labaki pazīstams no kristīgās ticības, kuŗa mums stāv tuvu.

Pirmo veetu starp viseem kristigeem tikumeem ceņem žēlsirdība. Tuvaka mīlestība, kas pamatojas uz Deeva mīlestību, ir kristīga cilveka pilnība. To uzsveŗ ir evaņģeliji, ir apustuļu grāmatas. Atzīmesim te tikai pāris veetu. Šķiŗotees no saveem mācekļeem, Kristus atgādina teem mīlestības peenākumu, sacidams (Jāņ. 14. 34): „Jaunu bausli es jums dodu, ka jūs cits citu mīlat, it kā es esmu jūs mīlejis“. Apustuls Jānis raksta (1. gr. 4., 7., 8.): „Mīļee, lai mēs cits citu mīlam, jo mīlestība ir no Deeva, un ikveens, kas mīl, tas no Deeva dzimis un atzīst Deevu; kas nemīl, tas Deevu neatzīst, jo Deevs ir mīlestība“. Par apustuli Jāni uzglabājees nostāsts, ka savās vecuma deenas tas draudzēs locekļeem atgādināja ik reizes: „Bērniņi, mīlat cits citu!“ Kad viņam jautājuši, kapēc tas cita neka nemācot, tad apustuls atbildejis, ka šinī mācībā esot izteiktas arī visas citas. Pēc Jezus un apustuļu mācības kristīgo peenākums pasaulē ir: ēdinat izsalkušus, dzirdinat izslāpušus, apmeklet ceetumneekus, pat ļaunumam nestāvet pretim, peedot un labu darit eenaidneekeem un vaijatajeem. Pee tam viņu žēlsirdība nebūt neizvērtās par mikštsirdīgu gaudelību un eenaidneeķa mīlestība par gļēvulīgu padevību. Žēlsirdības pretība ir svētas dusmas par teem, kas paši vainīgi pee ļaužu ceešanām, bet tomēr apceetina pret teem savu sirdi. Kristus bargi spreeŗ par netaisneem un patmīligeem, kas apriņ atraitņu un bāriņu mantu; par paštaisnajeem un

ceenigajeem, kuji, ļaužu postam gaŗam eedami, saka: ta ir viņu paŗu vaina, kapēc tee nav tik taisni un tikumigi, kā mēs, tad ari viņeem klātos ļabak! Kristigo leelakais netikums ir paŗtaisna ceetsirdiba. Preekŗ vīseem Kristum ir ŗelastības un mīlestības vārdi: savas tautas pazuduŗos delus un meitas tas eepreecina, paceļ leelo grēcīneeci un apsola parādizi laupitajam, kas pee krusta noŗēlo savus grēkus; tikai preekŗ varizeja tam nav laipnu vārdu, kas lepojas ar savu tikumu: ka viņŗ neesot tāds kā citi, kā laupitaji, netaisni, laulības pārkāpeji jeb ari kā muitīneeki. Vīseem grēcīneekeem Kristus peedod, tikai blēdigajam kalpam ne, kas bez ŗelastības spaida savu darba beedri. — Ari grēķi un romeēŗi pazina labdarību un devību, bet tās tomēr bij citadakas dabas, nekā kristīgā tuvaku mīlestība. Pēdejai par pamatu ir paŗaizleedzība, kamēr labdarība beeŗi ir tikai zināma forma augstako baudījumu sagādaŗanai. ŗelsirdība rikojas slepenībā, kamēr devība cenŗas plātītees. Kristigo mīlestības tikums pārsteidza grēķu un romeēŗu pasauli. Pat nīknaķee kristīgās ticības vajataji aprīnoja kristigo mīlestību, izsaukdamees: „Lūk, kā tee cits citu mīl!“

Pīrmajos trijos gadu simteņos kristīga ticība caur savu mīlestības tikumu bij teeŗam zemes sāls. Velak, kad kristīga ticība tapa Romas valstī par valsts ticību, stingro moralīsmu vairs tā neeevēroja, kā agrak. Kristīgā baznīcā eeevesās ar laiku ir enerģīsmis, ir hedonīsmis, tomēr gluŗi neizdeldeja ari moralīsmu.

Jauns spoŗš laikmets sākās moralīsmam caur reformāciju. Lūtera preekŗtecis Zavanarola dod ŗādu padomu: „Mans dēls, ļabam būt nozīmē ļabu darīt un ļaunu ceest un tanīŗ leetās nepeekust līdz pat galam“. — Luters caur savu reformāciju atjaunoja neveen kristigo mācību, bet ar tikumību. Vidus laiki mekleja tikumību slepenībā, Luters to pārceļ uz ikdeeniŗķo dzīvi; viņas preekos un bēdās, darbā un baudījumos ļaizpīlda kristīgam cilveķam savs tikumīgs peenākums. Nevis asketīskā mūka dzīve, kas cenŗas pēc savas dvēseles glābŗanas, bet dzīve preekŗ citeem: ģīmenē, draudzē, valstī, izpīldot amata peenākumus, gādājot par savejeem un palīdzot ceetejeem, ir kristīga cilveķa tikumības darba lauks. Savas dzīves peenākumu izpīldīŗanai var nodotees vīsi cilveķi, lai būtu kādā amatā vaj kārtā būdami. Tikumībā

nav privilīģeto. Preecīgi un pašaižleedzīgi spēj izpildīt savu peenākumu veenīgi ticīgais cilvēks. Sirdsapziņa saskaņā ar prātu rāda cilvēkam viņa peenākumu, bet ticība dod spēku apzinīgi izpildīt peenākumu un censties pēc tikumīga ideāla.

Nākošais spēcīgais moralisma vilnis plūst pār Eiropu astoņpadsmitā g. s. beigās un deviņpadsmitā gadu s. pirmajā pusē. Viņam līdzās eet dzimtbūšanas un verdzības atcelšana. Lai peeminam te kādus pāris no pazīstamākajiem darbīniekiem. Garlibs Merkels sarakstīja grāmatu „Latveeši, it sevišķi Vidzemē, filozofiskā g. s. beigās“. Viņš ar tādu pārleecību, dedzību un nesaudzību tēlo latveešu ceešanas, ka greež caur savu rakstu — kuņam sekoja vesela virkne citu — plašu aprindu vēribu uz latveešu stāvokli, tā ka beidzot ķeizars Aleksandrs I. atceļ dzimtsbūšanu Baltijā par kādeem 40 gadeem agrak, nekā tas notikās Kreevijas pārejās guberņās. — Deviņpadsmitā g. s. pirmajā pusē melno vergu stavoklis Zeemeļ-Amerikas Saveenotās Valstis bij neizsakami grūts un cilvēku neceenīgs. Bičer-Sto to attēlo tik spilgtās krāsās „Onkuļa Toma būdā“, ka viņas raksts sacel auku, kuņa ātrak nerimstas, kamēr nav panākta neģeru atsvabinašana. Tāda peekrišana leecina, ka moralisms var atrast dziļu atbalsi cilvēku sirdīs, ja istā laikā prot uzstāt atteecīgās stigas.

Moralisma panākumi jaunakos laikos ir Sarkanā Krusta nodibinašana. Agrak kaņā eevainoto liktenis bij nožēlojamaks, nekā kritušo, jo eevainotee bez cerības uz palīdzību pa leelakai daļai pēc grūtām mokām aizgāja kapa. Neapskaužams bij arī gūsteknu stāvoklis, jo ar viņeem apgājās nesaudzīgi un necilvēcīgi. Pateicōtee Sarkanā Krusta nodibinašanai, tas viss pārvērtēes. Kaņā eevainotos tagad rūpīgi kopj, veenalga, kas arī nepaturetu kaņa lauku, vaj saveji, vaj eenaidneeks; un gūstekņeem vairs nav jabaidas par savu dzīvību eenaidneeku rokās. Ta ir leela moralisma uzvara, kuņu atzinušas neveen kristīgās valstis, bet arī Turcija, Japana un citas. — Tas pats moralisms tagad skubina ļaudis domāt, rakstīt un spreest par kaņa izskaušanu, vaj vismaz pastāvīgās bruņošanās aprobežošanu. Mērķa sasneegšana šimbrīdim gan vēl nav paredzama, bet jedomā, ka meera ideja nebūs kritusi neauglīgā zemē; ar laiku ta izgādās sev vairak un siltaku peekrišanu, kamēr beidzot novedīs pee realeem panākumeem. — Līdzīgi meera idejai tagad cilā jautajumu

par seeveešu apsardzību pret „dzīvās preces“ tirgotajiem. Šveicē peem. nodibinajusees starptautiska „Jaunavu draudzeņu beedriba“, kas spraudusi sevīm mērķi apsargat veentuligas seeveetes svešumā. Kā no laikraksteem zināms, tad minetai beedribai ari Rigā dažas „amijas“ jeb draudzenes, pee kuŗām eeceļotajas var greestees pēc padoma un visai leelā vajadzībā pat pēc patvēruma, lai spētu izsargatees no dzīvās preces tirgotajiem un citeem seeveešu eksploatoreem.

Kristīgā baznicā, it sevišķi evaņģeliskā draudzē eevērojami attistijusees pēdejos gados tā saucamā eekšējā misija. Viņas dibinatajs ir J. H. Vicherns (no 1801.—1881. g.). Baznicas sapulcē Vitenbergā 1848. gadā Vicherns eekustināja domas, ka ari no baznicas puses vajadzīgs peegreest visleelako vēribu zocialajeem apstākļeem, gādat palīdzību mazajeem ļautiņeem viņu saimneeciski apspestā stāvoklī un izaudzinat jaunu sabēdribu savstarpejā brāļu mīlestībā uz evaņģelija pamata. Caur savu praktisko darbību Vicherns deva pamudinajumu attīstīt leelā mērā palīdzības gādību visadeem ceetejeem. Sekojot viņa preekšzīmei, cēla skolas, patversmes un slimnīcas, kur vareja atrast pajumti atraītnes, bāriņi, kritušas seeveetes, atlaisti ceetumneeki, bezdarba ļaudis un citi, kas atradās trūkumā. Tāds kristīgas mīlestības pabalsts nesis labus augļus, tas eepreecinājis un stiprinājis dažu pagurušu un pacēlis daudz kritušu, tomēr, salīdzinot ar vispārīgo leelo zocialo postu, jāsaaka, ka tas ir tikai mazums.

To atzina ari daži Vicherna domu beedri un tadēļ prasija, lai valsts steidzas eevest zocialas reformas un baznica aizstāv strādneeku dibinatos prasījumus dēļ viņu stāvokļa uzlabošanas. Mācitājs Stekers saziņā ar tautsaimneecības profesoru Adolfu Vagneru sastādīja (1878. g.) programmu kristīgi-zocialai partijai, kas, dibinadamās uz kristīgo ticību un tautas un tēvijas mīlestību, grib izvest valsti tādas zocialas reformas, kas nodrošina labklājību strādneeku šķīraī. Vācijā minētās partijas panākumi gan vēl nav nekādi spīdošee. Tālu preekša vāceeseem aizsteigušeem angļi ar zocialām reformām uz kristīgeem pamateem.

Deviņpadsmitā g. s. pirmajā pusē strādneeku stāvoklis Anglijā bij teešam šausmīgs. Viņu posts bija vispārīgs:

bada algas, pārk ilg darba laiks, neērtas darbnicas un dzīvokļi, pārpūlēšana un varmācīga apeešanās, sevišķi ar bērneem un seeveešem, ģimenes dzīves iznīcīnašana, audzīnašanas un izglītības trūkums, lopiska dzimumu kopdzīve, pārmēriga žūpība, mežonība un izvirtība, prāta trulums un izmisums. Nav ko brīnītees, ka tādi apstākļi radīja vispārīgu kurnēšanu. Strādneeku vadoņi aicināja strādneekus uz atklātu dumpi un šķīru cīņu. Rādījas, ka Anglija stav breesnīgas revolucījas preekšā, bet revolucīja nenotīka, jo valcošās un mantīgās šķīras atzīna, ka taisnība ir strādneeku pusē un peekāpās ar labu. Reformu ceļā Anglija dabūja veselu virkni strādneeku aizsardzības likumu. Ne mazu lomu šai cīņā spēlejuši moralīsmā aizstāvji, no kuņēem peemīnesim tīkai Tomu Karleilu (no 1795.—1881. g.). Spēcīgeem vārdeem viņš sludināja saveem laika beedreem, lai atgreežas no mantas kārības un bezjūtības. Karleils ir galvenais ceļa lauzejš kristīgi-zocīaleem centēneem Anglijā. Viņš modīnāja savus tauteešus no veenaldzības meega un pūlejās tos pārleecīnat no eekšējās atgreešanās vajadzības, lai sajūsminātu uz ārejo trūkumu novēršanu. „Nabagi — raksta Karleils — eet bojā aiz bada un pārpūlēšanās, kā nostrādāti un krituši jūga lopi, bet bagatee vēl noželojamākā kārtā caur laiskumu un pārbaņošanos. Baznīca nedrīkst palīkt īlgak mēmas nolūkotajās stāvoklī, un valsts uzdevums ir plašāks, nekā būt par policījas biroju. Kristīgai peenākuma apzīņai un tuvaka mīlestībai vajāga ķītet atkal kopā īrstošo pasauli un celt zelta tiltu pār šausmīgo bezdībēni.“ — Pamudīnāti no Karleila, sastādījas pulcīņš vīru zem nosaukuma „kristīgee zocīalīstī“. Tee nosodīja tādu sabeedrību, kur stīprais samīn vājo. Kā kristīgee tee centās pēc tādas kārtības, kur brālīs brālīm palīdz un veicīna arī viņu saimneecīsko labklājību. Deeva valstības īdeja zemes vīrsū pēc viņu eeskata nesaskan ar plašo aprīndu bezgalīgo postu un panīkšanu leelpīstētās un rūpneecības centros. Cilveka sabeedrības progress var pastāvet tīkai kristīgas brālības uzvarā par rupjo egoīsmu. Ar leelu sajūsībū viņi eeteīca veicīnat strādneeku beedrošanos, lai pakāpenīski caur tīkumīgu un garīgu audzīnašanu līktu pamatu jaunāi sabeedrībai. Pateīcotees kristīgo zocīalīstū eespaīdam, strādneeku kustība Anglijā zaudeja revolucīonāro karakterī. Tīkumīgee prasi-

jumi patureja virsroku, un angļu rūpniecība vareja meerīgi attīstīties un uzplaukt. Beedrojoties, angļu strādnieki panākuši sava stāvokļa uzlabošanu, atsvabinājušies no saimnieciska posta un iztaisa tagad šķiru ar dzīvu tautisku apziņu un augošu eespaidu uz politiku. Angļu zocialās reformas tagad noder par paraugu citām valstim, kuņas leelakā vaj mazakā mērā jūtas speestas sekot angļu preekšzīmei. Jo ari valsts viri nāk veenumēr skaidrak pee atziņas, ka labākā politika ir tā, kas dibinata uz morales drošiem pamatiem. Tagad varbūt sāks peepildīties Kanta vārdi:

„Pareiza politika nevar ne soli spert, nedodot vispirms godu moralei.“ Mūsu laiku literatūrā galvenais moralisma aizstāvis ir slavenais kreevu rakstnieks grafs Ļevs Tolstojs. Gan filozofiskos, gan beletristiskos rakstos veenumēr jaunaās variācijas Tolstojs uzsvē kristīgas un brālīgas mīlestības nozīmi un skaidras sirdsapziņas vērtību. Peemēram lai nodē viņa romans „Augšamcelšanās“, kas tulkots ari latveešu valodā. Romana „Augšamcelšanās“ paveedeens grozas ap augstās kārtas veeglprātīgu jaunekli, kas paved neapsargatu veentesīgu meiču, leekuļodams tai mīlestību. Izbaudījis mīlestības preekus, tas meiteni atstāj un aizmirst. Pēdejai tagad veenai jaatbild par savas slepenās mīlēšanās sekām, kuņas preekš viņas ir visai bēdigas: to izstumj no labas sabeedribas. Pabalstu nekur neatrazdama, ta grimst veenumēr dziļak, kamēr nonāk uz nozeedzneeķu sola. Tādā stavoklī pēc gadeem viņu sastop viņas pirmais paveedejs un visas viņas nelaimes īstais celonis. Tagad pamostas paveedeja sirdsapziņa. Gan sabeedriba, aizspreedumi, kauns un godkāriba tam vēl leek ilgi svārstīties, beidzot sirdsapziņa tak ņem virsroku un viņš nolemj sekot tai seeveetei, pee kuņas nelaimes pats atzīstas par vainīgu. Tira sirdsapziņa tam beigās izrādas par vērtīgaku mantu, nekā augstās sabeedribas ārejšais spožums, kas aplāj viņas netikumības smirdošo purvu.

Sajūsminatā peekrišana, kādu izrāda Tolstoja raksteem visā pasaulē, ir skaidra leecība, ka ari mūsu laikos cilvēku sirdis nav bezjūtīgas pret īstas mīlestības darbeem un moralisma tikumigeem idealeem.

Latveešu literatūrā līdz pagājušā g. s. šešdesmiteem gadeem moralisms bij veenīgais etiskais virzeens, kas leelā

mēra pārvaldija ari praktisko dzīvi. Toreizejee latveeši, izaugdami un dzīvodami moralisma eeskatos, āreji bij pa leelakai daļai siki un neevērojami ļautiņi, bet eekšķīgi tee bij stipri, apmeerinati un laimīgi. Veens no vecakeem ši virzeena aizstāvjeem latveešu rakstneecibā ir Vecais Stenders. Peemēra deļ uzzīmesim dažus pantus no dzejoļa: „Savas kārtas patikšana.“

Lab', ka ir bagats neesmu,
 Nei tapšu, kā man šķeet.
 Tad es bez leeka kāruma,
 Kā bērns gan varu deet.
 Gan naudas trauks, ko nesmādu,
 Daudz labas leetas dod,
 Bet veselību, meedziņu,
 Tur preeku neatrod.

Stendera pēdās staigaja viņa pēcnāceji un pirmee rakstneeki iz pašu latveešu vidus kā Liventals, Leitans, Dinsberģis un citi. Tautiskās atmošanās laikmetā sāk rāditees jauni etiski virzeeni, kā enerģisms, un pamazitēm ari hedonisms, tomēr moralisma pavedeens caur to nepārtruca nē latveešu literaturā, ne dzīvē. Eevērojams moralisma sludinatajs šai laikmetā ir Juris Neikens ar saveem stāsteem. Ar apbrīnojāmu mākslineeka izveicību Neikens graiza stāsta „Baris“ latveešu vecaku nepareizo rīcību, kas aiz aklas mīlestības izlutina bērns un neepotē teem no mazotnes peenākuma apziņu. Leeli izauguši, tee top vecakeem un galu galā sev pašēem par nastu, bet sabeedriba ir laimīga, ka atkratijusees no tādeem locekļēem. Stāsta: „Vaj pamātei nav grūti?“ Neikens uzsver sirdsapziņas nozīmi. Kad Strazdiņu audzēkne Līziņa grib dotees laulībā ar sešdesmit gadu veco atraitni Vanagu, tad mācitajs tai visu leek pee sirds, lai ta labi pārdomā savu soli, ka pašai vēlāk nav žēl, lai neļaujjas apmānitees no mantas kāribas un saimneeces goda, bet lai apdomā, kādus grūtus peenākumus uzņemas pamāte pret pabērņēem, it sevišķi, ja tee peeauguši. Līziņa neklausu mācītāja tēvišķo padomu, ta dodas laulībā ar vecu atraitni, un peedzīvo drīz, ka mācītajam bijusi taisnība. Tagad ta rūgti noželo savu soli; ta labprāt šķirtos no nemilama vīra, bet peenākums prasa, lai izpilda to, ko pati aiz brīva prāta solijusees. — Līdzās Neikenam var moralisma ziņā stādīt

Apsišu Jekabu ar viņa stāsteem „No mazām deenām“, „Pazudušais dēls“ un citeem. Apsišu Jekaba zimpatijas peeder deevbijigeem ļaudim, kas meklē un atrod laimi darbā, tiklībā un sirsniņā ģimenes dzīvē un satiksmē. Gan Apsišu Jekabam nav trūcis un netrūkst siltu peekriteju, bet viņš arī peedzīvoja, ka no viņa sludinātai brāligai mīlestībai asi uzbruka zociālā enerģisma aizstāvis Jansons. Savā pazīstamajā kritikā „Domas par jaunlaiku literatūru“, kur Jansons visu tautisko romantismu met, tā sakot, pār kārti, viņš nepāēet Apsišu Jekabam saudzoši gaŗam. Pateicotees Jansona asajai kritikai, veena daļa jaunako rakstneeku sāka vairitees no moralisma, baididamees, ka, viņu sludinot, neizpelnas bargas kritikas dusmas. Tomēr visi nebij eebaidami. Starp tādeem pirmā rindā stāv A. Needra. Gan savos stāstos, gan pazīstamajās brošūrās: „Grūtā brīdī“, „Ko nemeerneeki meklē mūsu baznicās“, „Kurp ejam“, „Kā nopostisim savu baznicu“, viņš ar leelu izveicību, apbrīnojamu izturību, dziļu pārleecību un aizraujošu sajūsmību nosoda zociālā enerģisma postošo rīcību, rādīdams turpretim kristīgās ticības un tikumības cēlumu. Drošākais glābiņš no Needras pārleecinašanas spējas bij — izvairitees no viņa rakstu lasīšanas un tai veetā jo čaklak noķengat pašu autoru, kā musinātāju pret jaunajeem un tautas nodeveju. — No jaunās paaudzes labī eeredzets rakstneeks ir Sauleets, kas savos stāstos allaž peegreež vēribu sirds izglītībai un skaidras sirdsapziņas vērtībai. Stāstā „Pa purvu“ viņš tēlo jaunu saimneeku Andreevu, kas labprāt vēletos celt sudmalas. Bet pļaviņa pee upmalas, kur būtu derīga veeta ceļamām sudmalām, peeder kaimiņam Silim. Pēdejaiss pļaviņu tik tad solas atdot, ja Andreevs nodod pee teesas Silim par labu netaisnu leecību un nepateesu zvērestu. Grūti cinas Andreevs, bet beigās sirdsapziņa ņem virsroku. Viņš atteicas no savas karstākās vēlešanās — sudmalām, un paziņo kaimiņam, ka nemelos. Pēc tam viņš veeglu sirdi un jauneem spēkeem ķeras pee sava parastā, grūtā darba — purva nosusinašanas. — Stāsta „Kalejs Indriķis“ Sauleets rāda Virzeenas muižas kalejā moralisma tipu. Kalejs ir kluss cilveks, kas preekšzīmīgi izpilda savu amatu un apzinīgi eevēro savus peenākumus pret peederigeem un apkārtņi. Kalejs Indriķis ir tāī pārleecībā, ka arī augsti mācītee cilveki ar tādu pat nopeetnību raugās uz

saveem peenākumeem, kā viņš. Ar dziļām sapēm tas novēro, ka viņa krustdēlam, studentam Valdim Rubenim nav deevišķās dzirksteles; ka tam trūkst sajūsmības preekšsava amata. Beidzot, redzedams, ka viņa krustdēls aiz baudu kāres nebaidas pat izpostīt citu cilvēku mūžu un dzīves laimi, viņš jūtas peespeests pārmetst augsti mācītajam kungam viņa zemo rīcību: ka nedrīkst pavest nevainīgu meiteni, kuŗu precet tas ne domāt nedomā. Valdis par tādu aizrādījumu tikai pasmejas. Blakus stāv mācīts vīrs un veenkāršs amatneeks, bet pēdejā tikumīgais cēlums ne acumirkli neļauj šaubītees, kuŗam no viņeem peešķīpama leelaka vēriba. Lidzās Indriķim Valdis ir kā reebīgs tārps, kuŗu cilvēki steidzas nokratīt no savām drēbēm.

No jaunako laiku liriķeem kā moralisma aizstāvjus peeminesim tikai Valdi (Zāli) un Ludi Bērziņu. Valdim cilvēka sirds ir dārgā pērle, kuŗu tas cenšas celt gaismā, lai ta mirdzētu savā burvīgā spožumā. Dzejoli „Ceļā uz mājām“ viņš apdzeed lauku meiteni, kuŗa bijusi pilsētā eepirktees un paskatītees uz savu bērības beedri, kas tagad nogrimis smalkās aprindās. Viņai nepatīk pilsētas trokšņainā, drudzainā dzīve. Tur savi eeskati par laimi, kas saveenoti ar naudu, slavu un preekeem. Savas sirdssāpes ta uztic tikai upitei.

Vēl noteiktaks moralisma peekritejs par Valdi ir Ludis Bērziņš. Viņa dzeja allaž smelta no kristīgas ticības mācībām. Bērziņš tic sasneedzamai cilvēku pilnībai, tic nākotnei, labakai un gaišakai dzīvei, bet ta nenāks, pārmainotees ārejeem apstākļeem. Ta panākama, izkopjot un izdaiļojot garīgo cilvēku, izstaltojot eekšejo dabu un stiprinot tikumīgo raksturu. Lai paklausamees sekošu lūgumu no viņa „Ceļneeka dzeesmas“:

Mēs jau dzīves neprasam,
Kas bez skumju pēdām:
Spēkus prasam pūliņam,
Paceetību bēdām.

Un ja visu leegtu tu,
Sirds lai paleek labā,
Glābā to mums, jaunībā,
Milestību glabā!

Starp pēdejo gadu sabeedriskās un politikās cīņas kara sauceņiem noskaneja šī maigā lirika kā vijoles akordi vētras svilpeenos un pārkoņa dārdeenos, neatstādama redzamu eespaidu uz mūsu tautas plašākām aprindām.

Atskatoties uz moralisma vēsturi, novērojam viņā jūras viļņiem līdzīgu svārstīšanos. Te paceļas kāds vilnis augstu, augstu, te saplok un pazūd dziļumā. Ceresim, ka arī mūsu dzīve atkal no jauna izcels moralismu redzamā veetā. Nav ko šaubīties, ka mūsu tautas dziļumos vēl ir tūkstoši, kam saprašana un silta sirds preekš moralisma ideālu cēluma. Javēlas, kaut tee jo drīz sajūsminatos uz atklāteem brāligas un kristīgas mīlestības darbeem. Nobeidzam šo nodaļu ar Ģetes vārdeem: „Lai garīgā kultura pastāvīgi attīstas, lai aug veenumēr dabas zinības plašumā un dziļumā, lai paplašinas cilveka gars: kristīgās ticības cēlumu un tikumīgo kulturu, kā ta vizuļo un spīd evaņģelijos, ta nepārspēs“.

B. Jaukti etiskee virzeeni.

Pamata virzeeni: hedonisms, enerģisms un moralisms īstenībā aptvēj visu etiku, bet tā kā jaunākā laikā beeži gadas lasīt un dzirdēt par pesimismu, individualismu un zocialismu, tad pārbaudisim arī tos, lai dabutum pilnigaku pārskatu un nāktu pee leelakas skaidribas. Pee tam varesim pārīecinatees, cik tāli šee modernee etiskee virzeeni patstāvīgī un kādā mērā tee peesleenas pamata virzeeneem.

4. Pesimisms.

a) Mācība.

Kaut gan pesimistiski uzskāti jau sen pazīstami dzīvē un rakstniecībā, tomēr par modernā pesimisma nodibinataju uzlūkojams Šopenhauers (no 1788.—1860. g.). Svarīgākais jautājums viņam ir: kāda vērtība pasaulei preekš cilvēka, un, proti, preekš atsevišķa individa. Te nu izrādas, ka pasaule ir neapnikstoši postošas varas darba lauks, kas pastāvīgi nomaitā dzīvību, lai dzīvību dzemdinātu; pasaule ir moku kambaris, ar bezgalīgu dzīšanas un cešanas. Univerzālais princips, kas darbojas kā moku pilnā dziņa, ir griba. Tā novērojama zemākās formās jau neorganiskā dabā, pilnīgākā veidā pee stādeem un kustoņeem, kamēr cilvēkā atzīst pati sevi. Gribas apzinašana ved cilvēku pee pārlecības, ka viss, kas pasaulē, ir tikai rēģi, un ka dzīve ir cešana. Visas vērtības ir tikai māņu labumi, kuři preekš ta, kas nācis pee atzīšanas, pārvēršas par ļaunumeem. Individs upurejas sugas mērķeem, eedomadamees, ka viņš tādā kārtā veicina pats savu laimi. Bet arī sugas dzīve ir svārstīšanās starp dzimšanu un miršanu; arī tūr nekās nav pārleekams, ka tikai sāpes un individa vilšanās. Valsts ir ceetums, kur savalda egoistiskās teeksmes un kāribas, kas kā dzenulis skubina cilvēku darbotees. Sekmigākais valsts līdzeklis dabīgās patmīlibas savaldišanai, kas var izvērstees

ari par ļaunprātību, ir baidīšana ar sodeem. Vēsture ir ģē-
 ķīga joku luga, kur katrs līdzspēletajs cenšas maldinat
 citus, bet galu galā maldina tikai sevi pašu. — Gribai nav
 prāta, ta ir akla dziņa uz dzīvību, tadēļ ta pati par sevi
 nevar nekad nokļūt tādā stāvoklī, kur ta atrastu galīgu
 apmeerinājumu. Katrs apmeerinājums ir negatīvs. Poziti-
 vais ir tikai sāpes, kas, radīdamas vajadzību, skubina to ap-
 meerināt. Ja cilvēka darbība nenasneedz savu mērķi, tad
 sāpes top moku pilnas un dzēligas kā nāve. Ja cilvēka
 darbība aizsneegusi mērķi, tad sāpes uz acumirkli apklust
 un viņu veetā eestājas kaire. Bet ta driz izzūd; kārotais
 labums, ja tas eemantots, izrādas par vilšanos un nespēj
 apmeerināt kāribas. Griba dzen cilvēku teektees atkal pēc
 cita mērķa. Ja cilvēks kavejas sekot savas gribas dziņām,
 tad eestājas mocoša garlaicība, kas vēl grūtāk panesama,
 nekā citas ceešanas. Starp sāpēm un garlaicību svārstīda-
 mās, aizrit cilvēka dzīve, kamēr beidzot peenāk nāve, kuŗai
 neveens nespēj izbēgt. Ceļu no šūpuļa līdz kapam cilvēks
 nostaiģā it kā starp divēem aseem ērkšķu žogeem, kas
 tik tuvu stāv veens otradm blakus, ka, izvairotees no veena,
 cilvēks katrā ziņā sadurstas pee otra; tadēļ dzīvei nav ne-
 kādas vērtības, un nebūtība ir labaka par dzīvi. — Pārejošu
 laimi cilvēks bauda veenīgi mākslā, kas viņu paceļ ideju
 tīrā apcerešanā. Bet ta ir tikai uzjautriņoša starpspēle no-
 speedošajā bēdu lugā — dzīvē. Veenigo paleekamo ap-
 meerinājumu cilvēks panāk, noleedzot gribu, t. i. atsakotees
 no katras dzišanās. Gribas noleegšanas sākumus Šopen-
 hauers atrod līdzceetībā, jo tur ir pārtraukts eedzintais
 egoisms, kas ar nevaldamu varu peeķeņas dzīvei. Ja līdz-
 ceetība ir cilvēka darbībai par pamudinājumu, tad tai ir mor-
 raliska vērtība. Labs ir cilvēka darbs, kas noteek aiz līdz-
 ceetības ar citu sāpēm, un ļauns, kas atrod preeku pee citu
 ceešanām, vaj meklē savu labumu uz citu labklājības rē-
 ķinu. Patmīlīgu dzīnuļu apspeešana veicina moralisko at-
 tīstību. Svētee patīgās dziņas pavisam apklusinājuši, un
 viņu sirdīs ir svabada eeeja līdzceetībai. Tee pārspējuši
 savas sāpes, vilšanos, bailes, rūpes un bēdas un noraugas
 ar dziļu līdzjūtību uz brāļeem, kuŗi veltīgi vēl cīnas dēļ šīs
 pasaules nevērtīgeem labumeem. Pārvēršot novērotās cee-
 šanas par sajastām, cilvēks izbauda līdzī visu radījumu mo-

kas un atzīst savu identitāti ar visu esamību, no kuņas viņš ir veena atspulga. Pārleecinājees par visas esamības nevērtību, cilvēks noleedz gribu dzīvot, viņš atkāpjas brīvprātīgi no dzīves, slikt atpakaļ neesamībā jeb nirvanā un atrod tur savu pestīšanu no visām ceešanām pasaulē.

Līdzceetiba, kā morales pamats, ir pēc Šopenhauera tik pretīga cilvēka dabigai gribai uz dzīvi, ka viņa nekādi nav atvasinama no cilvēka dabigām dziņām, no viņa novērojumeem un peedzivojumeem; ta ir šinī pasaulē kā kāds visuma noslēpums jeb misterija. Tikumības ģeniju ražošanā daba ir visai skopa, jo svētee sastopami tikpat reti, kā prāta ģeniji; uz veena cēla gara nāk tūkstošeem plebeju, uz veena gara valdneeka daudz miljonu leelais pūlis. Viss cilvēku vairums ir dabas „fabrikas prece“, kas izpelnas eeverību tikai caur savu vairumu un — lētumu. Viņas vērtība ir zema.

Ar savu pesimismu Šopenhauers pulcejis ap sevi stipru kori, kuņa balsis atskan vēl mūsu deenās. Šopenhaueru lasa un studē dzejneeki, rakstneeki un filozofi. Veens no eevērojamakeem Šopenhauera pēctečeem filozofijā ir Ed. Hartmans. —

b) Kritika.

Pārspreežot pesimismu, veegli viņā varam izšķirt divus pamata elementus: hedonismu un moralismu. Īsts pesimists ar nepeepildamu izsalkumu meklē cilvēka dabigo dziņuļu apmeerinajumu visados baudijumos, bet viņa prāts ir pārak ass, lai viņš ilgi spētu pee teem kavetees. Pesimists ātri atzīst visu baudijumu tukšumu un nevērtību, viņa prāts tam saka, ka vajaga baudijumos aprobežotees, vislabak pat pilnīgi no viņeem atsacitees, bet sirds to velk atkal veenu mēr no jauna atpakaļ pee dzīves baudijumeem. Pesimistā norisinas asa cīņa starp jūtām un prātu. Šis cīņas traģismu rāda Šopenhauers kādā savas jaunības dzejoli:

Ai kairu elle,

Ai meesas mīla,

Ne peepildamas,

Ne savaldamas!

Es vēletos aizmirst

Šis zemes pišļus,

Un nenīst leelos,

Ne ķengat ģeķus,

Ne redzet jaunus —

Tik meisteri milet

Un darbā to skatit...

Bet vājības pinekls

Velk mani zemup

Un ceeši saslēdz

Man' tukstošām saitēm,

Ka cenšanās augšup

Tad paleek bez sekmēm.

Pesimists nemeklē apmeerinajumu darbā un peenākuma izpildīšanā pret ģimeni, sabiedrību, valsti un cilvēci; viņa vēriba peegreest agalvenā kārtā indivīda jūtām un prātam. Pesimista jūtas mēdz būt ļoti vārigas un ātri eevainojamas. Viņš jūt, ka viņa snaudošās kaislibas un kāribas ir kā kādi plēsīgi zvēri, kas uz acumirkli eemiguši, bet nākošā atkal atmōdisees un ar jaunu izsalkumu plosīs viņa dvēseli. Prāts viņam teic: bēdz no saveem mocitajeem! Viņš to mēģina arī darīt, bet tas noteek ar želumu, ar sāpēm, pat izmisumu sirdi. Viņš bēg no pasaules, kā Lata seeva no Zodomas, bet sirds to skubina raudzitees atpakaļ. Pesimistam trūkst reliģiska cilvēka spēka, kas ar veeglu sirdi šķiņas no pasaules. Ja pesimists sevi teešam tik tāli pārvarejis, ka viņš bez želuma var panest baudijumu trūkumu un ar preeku izradīt līdzjutību citeem cilvēkeem, tad viņš vairs nav pesimists, bet sasneedzis moralismā augstu pakāpi. — Eevērojot pesimisma divkārtīgo dabu, kritika to var apspreest no divejada stāvokļa: no hedonistiskā un moralistiskā.

1) Hedonistiskais stāvoklis. Pesimists apgalvo, ka dzīve cilvēkam sneedz vairak sāpju, nekā kaures, atnes vairak bēdu, nekā preeka. Jasaka, ka šāds apgalvojums nekādi nav peerādams. Pesimisti mēdz atsauktees uz kaures bilanci, kas rādot šādu dzīves iznākumu. Vārds bilance ņemts iz saimneecisku grāmatu vešanas praktikas; bilance sastāv no diveem saraksteem: veenā atzīmē aktīvu jeb mantu, otrā pasīvu jeb parādus. Salīdzinot parādu zumu ar mantas zumu, var teikt, kuņā pusē pārsvars. Ja teešam caur kaures bilanci grib peerādīt, ka dzīvē vairak sāpju, nekā kaures, tad jasastāda bilance pēc viseem tehnikas prasijumeem. Varbūt tā:

I. Aktīvs:

1. Labs meegs, iztaisa tik un tik kaires veenibas.
2. Laba ēstgriba —
3. Lasīta interesanta grāmata —
4. Saņemta no drauga vēstule —

Kopā iztaisa tik un tik kaires veenibas.

II. Pasīvs;

1. Lasīts nepatīkams raksts avīzē, iztaisa tik un tik sāpju veenibas.
2. Kaimiņos pastāvīgi bungo klaveeres —
3. Kaķis saplēsis dāvato tasi —
4. Pusdeenā bijusi peedegusi putra —

Kopā iztaisa tik un tik sāpju veenibas.

Ja nu tādā ceļā kāds filozofs būtu dabūjis sāpju rubrikā leelaku zumu, nekā kaires sarakstā, tad viņš varetu teešam atsauktees uz savu bilanci, pee kam kritikai, protams, būtu atļauts pārbaudīt bilances pareizību. Pee līdzīgas kaires un sāpju bilances sastādīšanas, cik zināms, neveens nav vēl ķerees, tadēļ ka nevar kaires eepēmumu un sāpju izdevumu apzīmet skaitļos. Nav eespējams sastādīt pēc augšējā parauga neveenas deenas bilanci, kur nu vēl par visu cilvēka mūžu un beidzot par visas cilvēces dzīvi. Pesimisma apgalvojums, ka pasaulē vairak sāpju un bēdu, nekā preeka, tadēļ uzlūkojams tikai par cilvēku jūtu izteiksmi zināmos apstākļos, bet ne kā zinātniski peerādams fakts. Protams, jāreķinas arī ar cilvēku jūtām, bet tās nepeerāda, ka visi jūt tāpat, un ka tadēļ jaatzīst pesimisms par pareizu.

Uz aizrādījumu, ka nav eespējams uzstādīt pareizu cilvēka bēdu un preeku bilanci, pesimisti mēdz atbildēt, ka galu galā tas nebūt nav vajadzīgs, jo cilvēka dzīve īstenībā ir bezgalīga ceešanu virkne; ja nu tāi starpā uz kādeem acumirkļiem ceešanas arī pārtrauktas caur kairi, tad pret bezgalību tas nozīmē maz, jo preecīgam un patīkamam acūmīrklim neizbēgami sekos jaunas sāpes. Tikai sāpes ir paleekamas un pozitīvas; kaire, kas uz brīdi atceļ sāpes, ir pārejoša, ir negatīva. Kairei sāpes neveen seko, bet eet arī pa preekšu, to ceeši eeslēgdamas no visām pusēm.

Pesimisma pretineeki neatzīst tādus uzskatus par pareizeem, jo beeži peedzīvojam preeku, kur neesam jutuši nekādas sāpes. Bērns ar spulgojošām acīm noraugas, ka māte cep pankokus. Viņš pee tam nebūt nesajūt sāpes, kas dzeedinamas, pankoku ēdot. Cits dzīvo peeticīgi, meerīgi un laimīgi. Nav viņam ne leelu preeku, ne leelu bēdu, pat tādu vēlešanos, kas to sāpinātu, viņš nepazīst. Te kādā deenā viņš peedzīvo negaidītu laimi. Vaj viņa preeks par to tagad mazaks, ka viņš eepreekš par to nav sajutis sāpes? Nebūt ne. Viņš preecajas no visas sirds, un beeži viņa preeks ir leelaks un tiraks, nekā pee teem cilvekeem, kas ar nesavaldamu kāri pēc ka dzinušeas. Ja atzīst, ka var būt cilveku dzīvē, kaut ari paretam, tīri preeki un baudijs bez eepreekšejām sāpēm. Tādos gadījumos pesimistī aizrāda, ka sāpju trūkuma veetā eestājas gaļlaicība. Ja cilveks ari izbēg sāpēm, tad viņu moca gaļlaicība; veena leeta tomēr paleek — ta ir ceešana. Šis novērojums labi zīmejas uz pārsmalcinatas kulturas aprindām un pārbaŕoteem leekēzeem, kas teešam nepazīst bīstamaka leetuvena par gaļlaicību, bet uz kārtīgu ģimeni tas nav atteecinams. Kārtīgas ģimenes locekļi, peekusuši no deenas pūlēm, vakarā eet pee dusas un, atspirguši, rītā ķežas atkal no jauna pee saveem darbeem, nebūt neuzlūkodami tos par mocibas rikeem. Rets veesis būs gaļlaicība mūsu labi eekārtotās zemneeku saimneecībās. Katrai deenai, pat katram deenas laikam tur savi zinami, neatleekami darbi, kuŕus strādajot, aizrit deena pēc deenas, pat gadi un viss mūžs. Var jau būt, ka tādā dzīvē maz preeku un ari maz bēdu, bet veena leeta ir skaidra: daudzi no mūsu zemneekeem visā mūžā nav sajutuši gaļlaicību.

Ka uz zemakām kulturas pakāpēm sāpes mazakas, to atzīst pats Šopenbauers, bet kultura attīstas un izplatas un līdz ar viņu aug ari cilveku ceešanas. Vislaimīgākais, jeb, pareizaki, vismazak nelaimīgs ir kustonis. Cilveka garīgai attīstībai augot, atveņas jauni sāpju avoti: Qui auget scientiam, auget dolorem, t. i. kas vairo zinību, vairo sāpes. Četrkārtīgi peerādījumi pēc Šopenhauera apstīprina šī uzskata pareizību. 1) Jo vairak attīstīta kāda dzīva būte, jo veeglak ta peeeetama sāpēm. Kulturas progress vairo cilveku vajadzības un tādā kārtā ari cilveku kāribas, trūkumu

un vilšanos. — Jaatzist, ka tas teešam tā. 2) Cilveces intelligencei attistotees, cilveks var pārskatīt veenumēr labak nakamību. Kustonis dzīvo tikai tagadnē, sajūt tikai acūmirkļa sāpes un vajadzības. Ja līdzekļu aprūkst dzīvības uzturēšanai, tad kustonis nonikst, nāvi eepreekš neparedzejis un nesajutis. Cilveks redz uz preekšu visus ļaunumus: vecumu, trūkumu, raizes, sāpes, nāvi. Bailes no nāves ir breesmigakas, nekā pati nāve. — Nav šaubu, ka tee ir pareizi novērojumi. 3) Cilveka būtē izšķirama divejada daba: meesigais prāts un idealais pats. Idelais pats ne mazak peecetams sūpēm un ceešanām, kā meesigais. Neizsikstoši moku un ceešanu avoti cilvekam ir: neapmeerinata godkāriba, atstunta milestība, aprunašana un goda laupišana. Uz kulturas un sabeedriskās dzīves augstakām pakāpēm cilveka idealais pats top veenumēr vairak peecetams visadeem uzbruceeneem un eevainojumeem, kas tam sagādā veselu leģionu neizsakamu ceešanu. Ari te izsacītās domas ir pareizas. 4) Vēl veenā ziņā attistas cilveka dzīve un līdz ar to eespējamība cilveku aizkārt un eevainot: zimpatijas jūtas leek sajūst neveen savas, bet ari citu sāpes. Cilveks, peedzīvodams to slimības un nāvi, kas viņam mīļi, izceeš daudzkārtīgu nāvi. Cēlakās dabas visdzīvāk jūt līdzī vispārīgajām ceešanām, tadēļ leeli un labi cilveki nav domājami bez zinamas daļas grūtsirdības. Nevar leegt, ka ari šai ziņā Šopenhaueram taisnība. — Viņa novērojumi ir dziļi, un cik tāli viņš tos sneedz, pamatīgi un pareizi. Veenigais, ko var eebilst pret Šopenhaueru, ir, ka viņš visām leetām redz tikai veenu pusi, un, proti, tumšo jeb ēnas pusi. Ļaunuma atrašanās, uzrādīšanās un viņa sīkā izklāstīšanās Šopenhauers nepārspējams meistars. Bet vaj tad cilveku dzīvei teešam ir tikai ēnas puse veen? Needras „Zemneeka dēlā“ svešineeks stāsta zemneeka dēlam, kas arot, velenas met uz veenu pusi, dzeesmas dzeed no veenas puses, un visu redz tikai no veenas puses, ka katrai leetai pasaulē ir divas puses. Kāda tad nu būtu pretpuse cilveku dzīvē viseem teem ļaunumeem un sūpēm, kādas uzrāda Šopenhauers? Ta atrodama un atzistama deezgan veegli. Katram Šopenhauera novērojumam peespraužami tadēļ sekoši papildinājumi:

- 1) Teesa, kulturai augot, vairojas sāpes un vajadzības,

bet arī līdzekļi viņu apmeerinašanai. Kas viss šim nolūkam nav atrasts un izgudrots! Tas palidzejis arī vairot cilvēku kairi un preeku. Ja salīdzinām mūsu tēvu tēvu dzīvi kādu simts gadu atpakaļ ar tagadejo zemneku dzīvokļiem, apģērbu un pārtiku, tad nabadzīgākais strādneeks un veenkāršākais kalpiņš būs baudījis vairāk ērtības, nekā toreizejo saimneku leelu lelais vairums. Viņu dūmainajās rijās neveens vairs negribētu dzīvot un viņu sēnalainā maize vairs neveenam nesmeķētu. Būs jau gan tagadejiem ļaudīm tādas raizes un bēdas, kuŗas toreizejē nepazina, bet kā pretsvars ir atkal jauni preeki, jauni baudījumi.

2) Ka sagaidamās sāpēs, zaudejumi un raizes grūtāk panesamas, nekā patlaban ceešamās, tas jaatzīst par pareizu, bet tādā pat mērā atkal nākami preeki dabū caur cerību leelaku vērtību, nekā viņiem mēdz būt tāi acūmirkli, kad tos teešam bauda. Cilveka daba nav tik nelaimīga, ka tā būtu vairāk pēeeetama raizēm, bēdām un bailēm, nekā cerībai. Cilveku karakteri gan ir ļoti dažādi, bet cerības stari mēdz apspīdet katra cilveka ceļu uz nākamību un eedvēst tam drošību un pašpaļāvību, ka nākamības ceļā sastopamās neērtības un kavekļi tomēr pārvarami. Varetu, varbūt, vēl aizrādīt, ka peedzīvoti jauki un preecīgi acūmirkli, uzglabajotees atmiņā, ir pastāvīgi preeka avoti, kamēr pārceestas bēdas un grūtumi zaudē atmiņā savu asumu. Sāpēs un zaudejumi top ar laiku par maigākām un maigākām sērām, bet pārceestas un pārvaretas breesmas paceļ cilveka pašapziņu. Cilveki, kas sarakstījuši pašbiografijas, nemēdz sūrotēes par pārceesteem grūtumeem, bet atzīst, ka tee nākuši cilvekam par labu. Peemēra deļ še pēevedam vācu dzejneeka Rikerta vārdus:

Vēl preeki manim zeed, un sāpēs sadzijušas,
Ar pateicības jūtām visas sakusušas.

3) Zīmejotēes uz ideālā „paša“ eevainojumu, jasaka, ka arī tam ir sava pretība atzinībā no sabeedribas puses; ta ir kā alga, kas eegūta, sacenšotēes ar citeem. Cenšanās pēc atziņas un goda, skubina cilveku teektees veenumēr pēc augstakeem un leelakeem mērķeem. Ja sabeedriba cilveku kādu reizi aizskar, to neeevērojot, tad tas dara cilveku lepnu, un lepnums dzeedina sāpēs. Starp citeem to peedzīvojis pats Šopenhauers, kuŗa darbus sāka sabeedriba

eevērot tikai tad, kad filozofs tuvojās dzīves vakaram. Ta pārleeciba, ka viņa darbi vairak vērts, nekā dažu ļoti slavenu filozofu raksti, deva Šopenhaueram tādu lepnumu un izturību, ka gadu desmitus viņš neatlaidīgi turejās pee saveem eeskateem, neceredams savā dzīves laikā izpelnitees atzinības.

4) Beidzot japeemin, ka līdzjūtībā izceestām sāpēm stāv pretim līdzjūtībā izbauditi preeki par citu labklājību. Pazīstamā paruna saka: Dalitas bēdas ir pusbēdas, dalīti preeki ir divkāŗši preeki.

Saņemot kopā ŗi apcerejuma rezultatu, var sacit, ka, kulturai uzplaukstot, attistas ir cilveka preeki, ir bēdas; soli pa solim tās top dažadakas un intenzivakas. Vaj attīstība abās pusēs noteek veenadā samērā un vaj bēdām un sāpēm ir pārsvars par kairi un preekeem, jeb otradi, tas nav peerādams. Cilveki ir spreeduŗi un spreedis par dzīves preekeem un bēdām pēc savām jūtām, pēc savas eedvēsmas un sava gara stāvokļa. Šopenhauera iaika beedrs italeeŗu dzejneeks Leopardi raugas ar dziļu nicinaŗanu uz dzīvi, adressedams „Pats sevim“ ŗādus vārdus:

Nu dusi tagad mūŗam,
 Tu gurdā sirds! Jau zudis maldu stars
 Pats pēdejais, kas ŗķita bezgaligs. To jūtu es,
 Ka ceriba nu prom
 No saldeem māņeem; ari ilgas dus.
 Sirds, guli mūŗam! Sen jau
 Tu puksti tā. Nekas nav vērts
 Ta puksteena. Neveenas nopūtas
 Nav ceeniga ŗi zeme. Tik sāpes, gaŗlaicību
 Mums viņa dod. Tas viss. Kā dubļu piks
 Ir dzīve. Padodees! Vēl
 Reiz izsamisi! Likstens sneedz mums nāvi
 Kā balvu veenigo. Tad nicini
 Nu sevi, ļauno dabu,
 Kas, slepus valdot, moca mūs,
 Un bezgalīgi tukŗo visumu.

Ka pilnigu pretejību ŗim drūmajām skaņām un dzīves izmisumam var peevest angļu dzejneeka M. Arnolda sekoŗu pantu:

Vaj tas gan maz ir vērts,
 Ka baudīts saules stars,
 Ka mīlets, strādats un ar prātu svērts,
 Ka gaismu, dzīvību mums nesīs pavasars,
 Ka dārgēem draugeem palīdzēts un nomākti
 ir sīvi naidneeki?

Kuŗam no viņēem dodama preekšroka jeb kuŗa pusē vairak taisnibas? Ar mēru tas nav izmērojams un matemātiski noteicams. Ja greestumees pee ļaudīm, lai izzinatu viņu domas, tad dabutum ļoti dažādas atbildes. Leela daļa teiktu, ka viņi vēl nemaz nav par to domājuši, vaj pasaulē vairak sāpju, vaj preeku, citi izšķirtos preekš pesimisma uzskateem, citi atkal izteiktos pret to, tikai par gala iznākumu nevar šaubītees. Cilvekam peemitošā dziņa uz dzīvi liktu balsu vairumam svērtēes uz to pusi, kas labak vēlas turpinat dzīvi ar visām viņas neērtībām, nekā atteiktees no tās.

Tads iznākums nepārsteigtu Šopenhauera peekritejus, jo cilveku leelais vairums pēc viņa eeskata nesajēdzot pateesību, tadēļ ka esot tik dabas „fabrikas prece“. Kā neļēgas cilveki peekēpotees dzīvei, kuŗai neesot nekāda mērķa, bet kas cilveku raustot un dzenajot, kamēr aizvadot kapā. Pee tam daba, it kā izsmeedama cilveku, eedvēšot tam viliņošanās eedomas, ka turpmak būšot labak. Tā aizritot gadi, aiztekot viss mūžs. Bērns ilgojotees tapt par jaunekli, jauneklis sapņojot par vīra darbeem, vīrs krājot mantu un dzenotees pēc goda. Visas pakāpes dažs sasneedzis, tikai mērķi ne. Pat sirmgalvis, kapā grimstot, vēl spraužot sevīm mērķus, vaj nu atteecībā uz bērneem, vaj pat bērnu bērneem, kuŗi turpinašot tādu pat bezmērķa dzīvi, kā viņš, smelšot, tā sakot, ūdeni ar seetu.

Teesa, ka maz ir cilveku, kas dzīvē sasneeguši kādu redzamu mērķi un vēl retaki būs tādi cilveki, kas teešam paši sajūtis, ka viņi nonākuši pee sava mērķa. Dažā ziņā dzīve teešam līdzinas Zizifam greeķu teikās, kas vēla akmeni kalnā, bet cik daudz tas viņu pavēla uz preekšu, tik daudz tas nokrita atkal atpakaļ. Tā veenas deenas panākums bij uz mata līdzigs eepreekšējās un nākošās deenas darbam. Tā ari cilveka dzīve ir cenšanās un dzišanās bez gala, kas neaizsneedz mērķi. Bet nevajag meklet mērķi ārpus dzīves.

Bērnu gadi nav tikai tadēļ, lai sagatavotu uz jaunības dzīvi, un jaunekļa gadi nav pakāpe tikai uz vīra gadeem un vīra dzīve sagatavojums uz sirmgalvja vecumu. Katram dzīves laikmetam ir bez tam vēl sava īpaša nozīme un vērtība, un tāpat arī visai cilvēka dzīvei ir mērķis sevī pašā, kā kādam ceļojumam, kuŗu uzņemamees tikai tadēļ, lai ceļotu. Šādā ceļojumā pee paleekama mērķa nekad nenonākam, bet tomēr nebūt neuzlūkojam ceļojumu par veltīgu, vaj nevērtīgu. Teesa, viņš sagatavojis errastības, neērtības, nesis grūtumus, pūliņus un uztraukumus, bet devis arī pārmaiņas, jaukus skatus, labas pamācības un precīgus brīžus. Atgriezees mājās, ceļineeks atmiņā labprāt pakavejas pee saveem ceļojuma peedzīvojumeem, pārceestās grūtības to nebūt neatbaida pēc kāda laika gatavotees atkal uz jaunu ceļojumu. Šopenhauers saka, ka miroņi, kas dus savos kapos, nekādi nevēletos uzņemtees otrreiz zemes dzīves grūto ceļojumu. Ja teem peedāvatu otru tādu dzīvi, kā pirmējo, tad tee ar īgnumu kratītu galvas un ar reebumu noverstos no tāda peedāvajuma. Miroņus, deemžēļ, nespējam iztaujāt, bet gan beeži peedzīvojam, ka sirmgalvji, kas izbaudijaši visas pārmaiņas dzīvē, ir grūtumus, ir preekus, nebūt nav no dzīves eebaidīti. Viņi atzīst līdz ar psalmīstu, ka dzīves labums, kaut arī dzīve aizsneegtu septiņdesmit un pat astoņdesmit gadu, ir grūtums un bēdas, bet pārceestee grūtumi radījuši preeku un pēc bēdām eestājeees dzeedinošs meers. Cik sirmgalvji vēl sīkstī peeķeŗas dzīvei, to peerādīja pats Šopenhauers. Septiņdesmit divi gadi vecs būdams, vēl pāris deenas pirms nāves viņš izteicās, ka būtu ļoti noželojami, ja šim taisni tagad, kur jūtotees vēl tik spīrgts, jau vajadzētu mirt. Te Šopenhauers kā cilvēks pats izsaka protestu saveem filozofiskeem uzskateem. Šopenhaueram līdzīgi veči nav retums. Vecu cilvēku acīs sūrās nosmādetās dzīvības vērtība nebūt nav tik maza, ka tee ar veeglu sirdi to mestu projam, kā mēdz novilkēt vecu novalkatu drēbi.

Lūkojotees no hēdonistiskā stāvokļa, nevar pārleecinatees par pesīmīsmā pareizību; pamēģinasim, vaj tas izdosees labak, raugotees no moralistiskās puses.

2) **Moraliskais stāvoklis.** Šopenhauers neapnicis ceļgaismā cilvēka dabas ļaunumus. Tikums un gudrība starp cilvēkeem ir retums, parastī sastopama tikai ļaunprātība un

ġekiba kā caurmēra cilveka karaktera īpašības. Leelais cilveku vairums dzīvo bez augstakām garīgām interesēm, kaujas ar badu, domā veenīgi par pārtikas sagādašanu un, varbūt, par pēcnākamu radišanu, kuņģem būs līdzīgs liktenis. Ar skaudību un naida jūtām pūlis noraugas uz teem retajiem, kas garīgi, meesīgi un caur savu bagatību paceļas augstak par viņu. Policijai ir leelas grūtības to savaldīt. Kā plēsīgus zvērus eesloga sprostos, tā cilvekeem izdod soda likumus, lai tee cits citu neapritu. Bet kur tik gadas izdevība otram kaut ko noraut, bez ka būtu jabaidas no soda, tur cilveki veenmēr gatavi uz neģēlibām. Tā saucameem cilveku tikumeem, pamatīgi tos aplūkojot, nav pēc Šopenhauera domām nekādas vērtības: tee ir saveesīgi aiz lepniības, līdzceetīgi aiz patmilības, godīgi aiz bailēm, meermilīgi aiz ģļevulības, labdarīgi aiz mānticības. Kāds mazums cilveku, kam stipraka griba un leelaka intelīģence, bez bailēm pārkāpj no likumeem celto žogu un metas uz pūli kā plēsīgi zvēri uz neapsargātu avju pulku. Leelakais vairums ir kā avis bailīgi, eedomīgi un aprobežoti, nedaudzee ir kā vilki un lapsas varmācīgi un viltīgi. Gudriba un tikums ir reti augļi. Labi, ja veselā gadu simtenī dabai izdodas radīt divus vaj trīs ģenijus un svētos.

Kaislīgā kārtā Šopenhauers uzrada cilveku garīgo un tikumīgo nederīgumu. Viņam bijis šai ziņā daudz domu beedru, gan pirms, gan pēc viņa, kas visi veenbalsīgi spreež: cilveku vairums nekam neder. Zinatniskam peerādījumam tas tomēr par maz. Ari te vajadzētu uzstādīt galu galā labo un slikto, derīgo un nederīgo, gudro un ģeku statistiku. Bet tā kā tas nav darīts un nav ari izdarāms, tad nevar uzlūkot mineto spreadumu par stingri zinatnisku, kaut līdzīgi uzskati ļoti izplatīti. Teem, kas ņemas cilveci apsūdzēt par viņas nederīgumu, vajadzētu vismaz peerādīt, ka no viņeem uzstādītee prasījumi nav augstaki par normaleem un ka viņu novērojumi izdarīti tik izdevīgos apstākļos, kā veen domājams. Ka Šopenhauera prasījumi par cilveku tikumību nav mazee, tas veegli saprotams. Gudrs pēc viņa ir tikai rets filozofs un tikumīgs veenīgi svētais. Ar šādu mērauklu mērojot, protams, iznāk, ka viss cilveku vairums nekam neder.

Lai labak saprastum Šopenhauera nicinošos spreadumus par cilvekeem, atģādasimees, kā vispārīgi cilveki mēdz sa-

stādit spreedumus par citeem. Kāds peedzivojis peem, nepatikšanas ar pāris studenteem, kuŗu uzvešanās bijusi peedauzīga. Tas būtu teešam izņēmums, ja viņš nespreestu vispāriģi, ka studentee nekam neder; vislabakā gadījumā tas atteecinās savu bargo spreedumu uz zinamu augstskolu vajvismaz to sabeedribu, pee kuŗas peederejuši viņa novērojumu objekti. Citam nav patikuši kādas skolas daži skoleni. Nu, tur spreedums nav ilgi meklejams: ta skola tak nekam neder. Dažām avizēm peemīt kāre to ļaunumu vaj nepareizību, kas novērota pee veena locekļa viņu pretineeku pusē, bez želastības atteecināt uz pretineeku visu sabeedribu. Var deezgan droši teikt, ka tas, kam mājā japeedzīvo nepatikšanas no seevas, vispāriģi izteiksees nelabvēliģi vaj pat nicinoši par seeveešeem. Tā cilveks mēdz tos spreedumus, kuŗus viņš nodod par citeem cilvekeem, smelt no saveem peedzivojumeem un sastādit pēc saveem zubjektiveem eespaideem. Ja nu tee bijuši veenpusīgi, var būt radušees pat zem uztraukuma, kaislibas un partejības spaideem, tad spreedums iznāk neveen nelabvēliģis, bet ari veenpusiģs un nepareizs. Teem cilvekeem, kam pašeem bijis japeedzīvo neērtības, grūtības, nepatikšanas, ir psiholoģiska vajadzība, atteecināt tās uz eespējami plašām aprindām, jo tādā gadījumā paša ceešanas veeglak panesamas. Ja paša izceestās sāpes būtu tikai izņēmums, pee kuŗa, varbūt, cilveks pats vainiģs, tad tāda apziņa būtu pārak mocoša un nospeedoša. Bet ja ceešanas ir vispāriģas, tad var drīzak apmeerinatees, nav ari vajadzīģs nožēlot savu izturešanos, kas, varbūt, sagādajusi veenu daļu sāpju un moku sev un citeem. Nebūtu bijis šo ceešanu, tad viņu veetā droši būtu atkal citas, jo ceešanas tak ir neizbēģamas. Atgreetisimees tagad pēc šī apcerejuma pee Šopenhauera, lai redzetum, kādos apstākļos viņš krāja savus novērojumus par cilvekeem.

Šopenhauers no sava tēva bij mantojis ļoti drūmu dabu, kas visām leetām redzeja tikai ēnas pusi. Viņu stipri mocija kaislibas, viņš bij pārsteidziģs, sirdiģs un godkāriģs. Viņam uzmācās allaž neizsakamas bailes, tā ka viņš redzeja savā preekšā breesmīģu nelaimi, ko cits neturetu par eespējamu, nedz ari varetu eedomatees. Te viņu baidija eedomatas slimības, te to mocija domas par nāvi; neveenam cilvekam viņš neuzticejās, furedamees pee eeskata, ka visi ir

zagļi un blēži. Visu mūžu Šopenhauers palika veentulis, Satiksmē ar māti un māsu bij visai vēsa, un izredzet dzīves beedreni tam neļāva viņa nepārvarama neuzticība un aizspredumi pret seeveešiem. Tomēr savu veentulību Šopenhauers nepanēsa ar veeglu sirdi; viņš ilgotees ilgojās pēc kāda cilveka, kam varetu nodotees ar visu dvēseli. Savās vecuma deenās viņš izteicās: „Visu savu mūžu esmu jutees breesmīgi veentulīgs un esmu vēlejees no sirds dziļumeem: dodat tagad manim kaut veenu cilveku! Velti. Es paliku veentulis, un pasaule man tapusi tukša un kaila“. Ja vēl apdomā, ka pee visas šīs nelaiimes peeveenojās neatzišana, kaut gan Šopenhauera raksti bij vairak vērts, nekā dažu tāī laikā visai cildinatu filozofu, tad top saprotamas viņa sāpes un tee nicinošee un neatzinigee spreedumi, kādus tas nodevis par cilvekiem. Savā filozofijā tas izteica savas visdziļākās jūtas un atrada šādā izteiksmē apmeerinajumu un dzeedinajumu savām svelošām sāpēm. Cilveki, kas dzīvo un dzīvos līdzigos apstākļos, jutisees Šopenhaueram rada un allaž meklēs eepreecinašanu viņa rakstos. Par laimi, viseem cilvekiem nav ne tik drūms raksturs, ne ari tik nelaimīgi peedzīvojumi. Ģete peem., kam bij gadījumi daudzpusīgi eepazītees ar cilveku dzīvi un kam ari bij vajadzīgā saprašana preekš visadām karaktera īpašībām, spreek citadaki par cilvekiem. Viņa cilveku galerijā sastopami dažu dažadee tipi: tur ir citi pārspīleti un pat ļaunprātīgi cilveki, bet beežak peemīlīgi, godīgi, sapratīgi, kas izturīgi darbā, kas meerīgi strādā un preekīgi bauda. Leelakā daļa no viņeem par tiku mību maz gudro, bet dzīvo pēc savas dabas dziņām. Par tādeem ļaudim, kas mūžam gaužas par sūro dzīvi un cilveces sāpēm, Ģetem nebija nekādas labas domas.

Kadēļ gan Ģete spreek skarbi par cilvekiem, kas želojas par ļaunumu? Nu tadēļ, ka viņš pats peedzīvojis maz grūtumu un bēdu, nav izbaudījis dzīves rūgtumus līdz paddibeņeem. Būtu, protams, nepareizi, ja apspreestu dzīvi un cilvekus veenpusīgi no optimistiskā stāvokļa, pesimisma eksistences teesības pavisam noleedzot. Pateesība būs laikam vidū starp pilnigo optimismu un pārspīlētu pesimismu. Dzīvē sastopami visadi cilveki: ir labi, ir ļauni. Kas ar abām acīm uz dzīvi raudzijušees, tee ari veenumēr pazīst abus pamata tipus. Vācu humoristiskais rakstneeks Fricis Rei-

ters, kam ļoti ass skats un veikla spalva preekš cilveka ap- lamībām, vajībām un trūkumeem, pazist ari ļoti labi cilveku uzticību, labsirdību, goda jūtas un kreetnumu. Latvešu rakstneecībā braļi Kaudziši stastā „Mērneeku laiki“ graizit graiza sava laikmeta pārspilejumus un ēnas puses, tomēr viņu skats nav paslidejis gaŗam godigeem un kreetneem cilvekeem, kā Šrekhuberim, Kasparam Gaitiņam, Ilzei, Annušai un Leenai. Abus pretejos cilveku tipus atrodam ari pee mūsu jaunakeem rakstneekeem, kā: Blaumaņa, Purapuķes, Birzneeka-Upiša, Andreja Upiša un citeem. Lai spetu pareizi spreest par cilveku tikumigām ipašībām, nepececešami vajadzigs, ka eepazistas tuvaki ar citeem, vislabak viņu pašu mājās un satiksmē ar pēderigeem, kur cilveki mēdz nolikt leeko ģīmi un rādītees īstenībā. Varbūt, veens otrs, kas atklātībā izlikās ceenijams, tuvumā aplūkojot, zaudēs no savas vērtības; totees cilveku leelais vairums, tā sauktee sliktēe cilveki, izrādīseees peevilcigaki, dziļaki, mīigaki un kreetnaki, nekā no taleenes. Pesimisti nemēdz nodotees citu cilveku dvēseles pamatigeem pētījumeem; ļaužu pūlis aizrit gar viņu acīm, kā skati panoramā; pesimisti, gribedami peeskīrt sastringušajēem teeleem dzīvību, eeleeķ viņos savas jūtas, savas ceēšanas un savus peedzīvojumus. Būs jau gan pareizi, ka no cilveku tikumības negaidam pārak leelas leetas un neuzstādam pret citeem pārak augstas prasības. Labu darot, nevaram katrreiz gaidīt pateicības, un trūkumu ceēšot, paļau- tees uz citu cilveku palīdzību, bet ja tas tomēr noteekas, un tādi gadījumi nav retums, tad ir eemesls preecatees no visas sirds. Tādās reizēs, varbūt, pārleecinasimees, ka cilveki no āreenes beeži lidzinas pazaudetam grasim, kas, dubļos sāmits, vairs nespīd, bet savu eekšējo vērtību tomēr nav vēl zaudejis. Cik ļauni un atbaidoši ari neizliktos daži cilveki, dziļak tajos eeskatotees, atradisim, ka ari viņos ir deevišķa dzirkstele, un atzīsīm tos par Deeva ģīmja nesejeem.

3. Sabeedriskais pesimisms. Japeemin vēl veens avots, iz kuŗa beeži ceļas pesimistiski uzskati, tas ir: zocialee un politiskee apstākļi. Zocialā un politiskā pesimisma galvenais reprezentants ir franču filozofs Ruso (no 1712.—1778. g.). Pēc viņa eeskateem cilveka tikumība un nevainība bi- jusi visaugstaka pirmatneja stāvoklī, no kuŗa cilveki attāli- nas caur kulturu. Jo tuvaki cilveki stāv pirmatnejai kulturai,

kā gani un zemkopji, jo tīraki ir viņu tikumi. Izglītots ap-
 rindās, kas labprāt dīžojas ar mākslu un zinībam, velti ir
 meklet pēc augstakas tikumības. Pirmais un svarīgākais
 eemesls moraliskai grimšanai ir pēc — Ruso šķīru celšanās.
 Kulturai attīstotees, rodas bagati un nabagi, augsti un ze-
 mi, kungi un kalpi. No sabeedribas diferencešanās ceļas
 viss ļaunums. Veenā pusē izaug kungu netikumi: augst-
 prātība, pārgalvība un varmācība; otrā — vergu netikumi:
 gļevulība, neģēlība un viltība. Bez tam šķīru diferencešanās
 iznīcina leetu dabīgo vērtēšanu. Zem dabīgās vērtības sa-
 prot to īpašību, caur kuŗu kāds preekšmets spēj apmcerinat
 cilveka dabīgās vajadzības. Dimanteem un pērlēm kā grez-
 numu preekšmeteem ir ļoti maza dabīgā vērtība. Sabeed-
 ribā turpretim viņi eegūst konvencionalu vērtību kā bagati-
 bas un dīženuma leecības. Viņu vērtība sabeedribā pastāv
 eekš tam, ka cīteem viņu trūkst. Izglītības dabīgā vērtība
 ir: ka ta dara cilveku saprātīgaku un gudraku. Sabeedribā
 izglītībai peešķīr konvencionalu vērtību; tur izrāda viņas ne-
 sejeem ceenību un godu, neraugotees uz to, ka pee dažeem
 izglītība ir tikai areja izkārtne, kas apslēpj veselā cilveka
 prātu un dabīgā spreaduma trūkumu. Meli un leekulība
 maitā tagadejo sabeedribu. Savu spreadumu par izglītoto
 sabeedribu Ruso izteic sekošos vārdos: Nous avons de
 l'honneur sans vertu, de la raison sans sagesse, et du plaisir
 sans bonheur, t. i. mums ir gods bez tikuma, prāts bez gu-
 dības un izpreca bez laimes.

Jaunaku laiku vēsturiski pētījumi nepeekrīt Ruso uz-
 skateem, it kā pee mežoņeem būtu sastopama augstaka tiku-
 mība, nekā pee civilizētām tautām. Mežoņu parastās īpa-
 šības ir: bailība, melkulība, nētība, negausība, rupjība un
 patmīlība, turpretim tikumi, kā: drošība, pateesība, tība,
 pašsavaldīšanās, taisnība un labvēlība attīstas, kulturai augot.
 Varetu vēl peezīmet, ka Ruso gan uzrāda kungu un kalpu ne-
 tikumus bet negrib atzīt viņu tikumus. Jo blakus viņu ne-
 tikumeem sastopami arī tikumi. Kungu tikums ir: droš-
 sirdība, augstsirdība, pašsavaldīšanās, ceenība, apdomība un
 gādība; kalpu tikumi: peeķēriba, padevība un uzticība. Dzī-
 ve un literatura pazīst abas cilveku puses, gan viņu tikumus,
 gan netikumus. Latveešu rakstneecībā peem. A. Degļavs
 stāstā „Vecais pilskungs“ pratis celt gaismā arī kungu tiku-

dzīvoja nabadzībā, bet galvenās judu sāpes bij, ka teem trūka politiskās patstāvības, kādu tee bij baudījuši pirms Babeles ceetuma. Dziļlais domatajs Zalamans mācītajs nevar tadel atrast preeku pee bagatības un baudījumeem. Savas sāpes viņš izteic sekošos vārdos (2. nod. 17—18 un 22—23): „Es eenīdeju šo dzīvību, tadēļ ka es tureju par ļaunu, kas pasaulē noteek, jo tas viss ir neeciba un grābstīšanās pēc vēja. Es ari eenīdeju visu savu darbu, ko es biju pastrādājis pasaulē, ka man tas bij jāpamet citam cilvēkam, kas pēc manim būs. — Kas tad cilvēkam atlec no visa viņa darba un viņa sirds pūliņa, ko viņš ceetis pasaulē? Jo visas viņa deenas ir sāpes, un viņa darbs ir skumjība; pat nakti viņa sirds nedus. Tas aridzan ir neleetība“.

Greeķu filozofija dabū pesimistisku nokrāsu tai laikā, kad greeķu politiskā patstāvība jau zudusi. Greeķu mākslai un zinībai peeder pirmā veeta pasaulē, bet greeķu mākslineekeem un zinību vīreem jāubago svešu tautu vareno laipnība, atzinība un palīdzība. Greeķu pesimisms peem. izteikts mums jau pazīstamajā stoīcismā.

Kristīgā baznīcā eeveesās pesimisms ap to laiku, kad kristīgo ticību atzina par valsts ticību. Ar ārejo uzvaru eeplūda baznīcā pasaulīgi uzskati, kas darija leelu eespaīdu uz tikumību. Draudzes locekļu vairuma tikumība nesaskaneja vairs ar baznīcas mācībām. Cilveki, kas grībeja uzglābat agrako tikumību, bēga no pasaules un mekleja glābiņu tuknesī, veentulībā, vaj aiz kosteru mūrēem.

Ja peegreežamees jaunakeem laikeem, tad novērojam, ka pesimisms gulstas kā beeža migla uz plašām aprindām. Kas te par eemeslu? Jadomā, ka te kopīgi darbojas vairaki cēloņi, kas veicina un uztur tagadejā sabeedribā pesimistisko virzeenu. Mēģinasim dažus no teem atzīmet.

Āreajā kultūra uzplaukusi tādā mērā, ka agrakee laiki to nevareja ne sapņot. Bagatība milzīgi augusi, bet saplūdusi galvenos rūpneecības centros un atrodas nedaudzu cilvēku rokās, kas to nereti izšķerž, mekledami baudījumus visleelākās aplamībās un ģeķībās. Blakus teem milzīgs ļaužu vairums, kas kaujas ar trūkumu, nabadzību un badu. Izglītības laukā eevesta tāda centralizešana un uniformešana, ka grūti attīstīt personības individualās ipašības. Individualitātei grībot negrībot jālokas zem uniformas sloga, lai ta ari

deezin kā ilgotos pēc brīvības. Valsts varai, kas visu cenšas sagrabt savā pārvaldišanā, trūkst moraliskās autoritātes; savus mērķus ta aizsneedz tikai, atbalstīdamās uz ārejas varas līdzekļiem. Trūkst modernai sabeedribai taisnības, sevišķi zīmejotees uz zemākām šķirām; zinībai nav sajūsmības preekš pateesības un maksīlai preekšķ daļuma. Viss teek rīkots un ražots ar nolūku, lai izsistu no ta jo vairak spožā metala, ap kuņu tagad visi dejo kā ap elku. Cilveku gara dzīvē trūkst agrako laikmetu veenības. Vidus laikeem bij šolastika, renesansei — bumanisms, reformacijai — ticības un tikumības atjaunošanas ideja, apgaismības laikmets uzstādīja vispar atzītu ideālu — cilveku gara gaismas izplatišanu, jaunakeem laikeem trūkst tāda kopīga ideāla. Garīgā dzīvē novērojama svārstišanās, ķerstišanās gan pēc ša, gan pēc ta, un sika skaldišanās. Visi leekas pēc kaut ka meklejam, bet, nevarēdami veenotees par kopīgu ideālu, uzspeež mūsu laikmetam stipru pesimisma zīmogu, kas leelā mērā novērojams jauno laiku literatūrā. Pesimisma strāva, kas eet pa visu Eiropu, aizķerusi ari Latviju.

Mūsu rakstneecībā pesimisma galvenais aizstāvis ir Eduards Veidenbaums (miris 1892. g.). Optimistiskais dzives uzskats, kas valdīja Baltijā ap Manaseina revīzijas laiku, sāka apklust latveešu rakstneecībā. Lūgtās un gaidītās reformas nepeepildīja uz viņām liktās cerības. Svarīgākās, kā: agrarā, pašvaldības un baznīcas reformas palika neeevestas, bet tās, kuņas eevēda, izrādījās par nepeeteekošām; skolu reforma bij pat vedusi soli atpakaļ. Tas viss radīja ļoti nospeestu gara stāvokli, kuņam peeveenojās krīze zemkopībā. Labības cenas tik stipri kritā, ka zemkopjeem bij jaatmet parastā graudkopība un jameklē jauni eenākuma avoti, it sevišķi lopkopībā. To nevaņēja izdarīt uz veenu rāveenu, tāds darbs prasīja gadus. Bet māju eepirkšanas maksas nebīj atleekamas līdz tam laikam. Bez tam saimneekeem nācās mantošanas gadijumā izmaksat līdzmantineekeem viņu daļu tirā naudā, bij auguši prasījumi pēc ērtības un izglītības un laukstrādneeku algas stipri cēlušās. Kalpos pamodās dzīvaka kustība; neapmeerinati ar savu stāvokli uz laukeem, tee mekleja glābiņu pilsētās un svešumā, kur ne katrs atrada cereto laimi. Pilsētās sāka attistitees strādneeku šķīra, kas spēcīgi teecās uz augšu, kaut gan skaidri vēl neapzinājās, kādā ceļā tas vis-

labak būtu izdarams. — Latvešu izglītība vispārīgi bij stipri gājusi uz preekšu. Cilveku ar vidus un augstskolas izglītību latveešiem nebij vairs trūkums, bet tikai maza daļa no viņiem atrada savai izglītībai peemērotu darba lauku dzimtenē. Leelai daļai, ja negribeja nonikt badā, bij jameklē darbs un maize svešumā. Šādu nožēlojamu stāvokli padarija vēl grūtaku tas apstākļis, ka latveeši, cenšoties pēc izglītības, bij zeedojuši savus pēdejos spēkus, upurejuši savu peederigo mantu, taisijuši parādus, atdevuši savu jaunību un veselību, bet iznākums — bada maize kādā attālajā Kreevijas kaktā. Eduards Veidenbaums, kas pats peedzīvojis un līdz padibeņiem izbaudījis, ir nabadzības, ir slimības rūgtumus, eeļeļ savas jūtas izmisuma pilnā dzejā, kā peemēram:

Tumsa un migla pasauli sedz,
Mūžigas rūpes dzīvē tik redz.
Velti ir strādat,
Veltīgs ir darbs:
Galā tak zemē grauž tevi tārps.
Laimības sapņi —
Blēņas un neeks!
Nava virs zemes
Sagaidams preeks.
Ceešanas, sāpes sirds tikai jut...
Nolādets liktens,
Cilvekam būt!

Sabeedriskais pesimisms skaidri zīmets kādā citā dzejolī:

Kam veltīgi laimību kāro tu, sirds?
Met projam reiz cerības tumšajā kapā:
No saulainām lejām ir mirstīgais šķirts;
Tam ja dzīvo asaru dūksnajā slapjā,
Kur dzelži un cirvji bez rimšanas klaudz,
Pēc maizes, pēc pārtikas vergi kur sauc —
No stiprakā samīts, vājaks kur lūst,
Un asins un sveedri ik deenas kur plūst.

Apmēram gadus desmit no Veidenbauma eevaditais pesimistiskais virzeens bij stipri manams latveešu rakstniecībā. Jaunā g. s. sākumā, kad daži vēroja pee politiskā apvāršņa rīta blāzmas atspīdumu, pesimisms tā kā drusku atkāpās, dodams veetu cīņas un uzvaras gaviļu dzeesnām. Bet tagad, kur cerības izrādijušās par vilšanos, un kur no

jauna savelkas beeži tumši politiski mākoņi, jadamā, ka pesimistiskās skaņas sāks plūst atkal bagatak, jo pesimismā izteicas nemeers ar politiskeem un zocialeem apstākļeem, kā ari īgnums un nicinašana pret pārsmalcināto kulturu, kas veenīgi ārejā labklājība, nauda, manta un ar to pērkamos baudījumos eerauga cilveka dzīves augstako mērķi.

3. Individualisms (ničeanisms).

Runajot par pesimismu, atradām, ka tas ceeši saistīts ar individu, jo galvenais pesimistu prasijums skan: kāda nozīme ir pasaulei un visumam preekš atsevišķas pēsonas. Tagad eepazisimees ar individualās etikas optimistisko virzeenu, kuŗa modernais aizstāvis ir Fr. Niče (dz. 1844., tapis vājprātīgs 1889. g.). Ničes etika atbalstas uz Darvina teoriju par sugu attistiāanos. Īsumā saņemot, viņa uzskatus var izteikt sekošos vārdos.

a) M ā c i b a.

Cilveks ir tāds radījums, ko vajaga pārspēt un pārvaret. Līdz šim visas būtes centušās radīt kaut ko augstaku par sevi. Paši cilveki nonākuši no tāŗpa līdz cilveka pakapei, tadēļ teem peenākas radīt kaut ko cēlu, kam cilveks izliksees kā ērms, kā tagad apmēram pertiķis cilveka acis. Cilveks ir virve, kas ved no zvēra uz „pārcilveku“. Cēls viņā tas, ka viņš ir tilts uz mērķi. Milama cilvekā — viņa bojā eešana un viņa pāreja uz augstako, kas viņā atrodams. Laulibas nozīme atzīstama tai gadījumā, ja divas gribas veenojas radīt trešo, kas pāraka par viņām. Tikai tāda lauliba ir svēta, kas dzemdē ko augstaku, dod pirmo eekustinājumu pašritošam ratam. Nevajag raudzitees atpakaļ, bet uz preekšu; cilvekeem vajag uzlūkot sevi par izraidīteem no tēvu un tēvu tēvu zemes. Milama ir bērnu zeme, kas vēl nav atrasta, bet guļ tāļ jūrā. Uz viņu jastūrē kuģis. Tēvuzeme neka nenozīmē, cilveka cēlā un kaisligā vēlešanās teecas pēc viņa bērnu zemes.

Ničes pārcilvekā var izšķirt trīs galvenās attistības pakāpes.

Pirmajā pakāpē Ničes pārcilveks ir pilnīgi svabads cilveks, kas leekas vadītees veenīgi no egoisma. Viņš neizšķerž savus spēkus abstraktā domašanā, nekalpo nekādeem

idealeem, neceš atkarību ne no veena, pat ne no vismīļāka cilvēka, nepeeder ne pee kādas partijas; viņš neatzīst tēviju, pat ceeteji un tee, kam vajag palīdzības, ir viņam veenaldzīgi; viņš neļaujas aizrautes ne no zinībām, ne darba, ne amata, ne sekmēm, ne jūtām, ne paša tikuma, bet vismazak no līdzceetības. Veenu vārdu sakot, tas ir immoralists, kas atsvabņajees no viseem peenākumeem pret sabee-dribu, un stāv, kā Niče teic, viņpus laba un ļauna. —

Otrā attīstības pakāpē brīvais immoralists pārvēršas par jaunās aristokratijas loekli. Jaunā aristokrātija atšķīras ir no pūļa, ir no varmākām, kas patvarīgi sagrābj varu savas rokās, lai gan teem trūkst valdneeka īpašību. Jaunās aristokratijas loekļeem ir peeteekoša drošsirdība un „griba valdit“. Vergu moralei, kas līdzceetībā atrod augstako tikumu, viņi stāda pretim kungu morali ar ļoti attīstītu egoismu. Kristīgā ticība pēc Niče eeskata ir galvenā vergu morales sludinātāja, kas cēlusees no apspesto judu eenaida pret viņu pārvaretajeem romeēšiem. Kristīgā morale esot vājās, pārvaretās, sliktās un tadēļ viltīgas, atreebigas un ļaunprātīgās rasas tikumība, kas paceļotees pār kungu, par stiprās, bistamās, drošsirdīgās, atklātās, augstsirdīgas un cēlās romeēšu rasas morali. Judi, izgudrodami kristīgo tizību un izplatidami to starp visām tautām, it kā moraliski saģiftejuši romeēšus un atreebušees pee teem visbreesmīgākā kārtā, jo stipree, veselee, drošsirdigee un lepnee sākuši uzlūkot sevi par ļaunajeem, kamēr vājos, pazemīgos, nospeestos un padevīgos nostādījuši par labajeem un Deevam patikameem. Lai taisītu pārcilvekam brīvu ceļu, tad jaatsvabinot Eiropas tautas no judu saģiftešanas.

Trešajā pakāpē parādas „pārcilveks“. Apzīmets viņš visai vāji, jo viņš rēgojas tikai kā ideāls, kā sapnis, kā vēlēšanās. Tomēr Niče cer, ka tas reiz nāks kādā stīprakā laikmetā, nekā mūsejais, kas šaubas pats par sevi. Viņam vajag nākt, šim atsvabinatajam un radošam garam. Viņa spēks tam neļaus ne novērstees no ceļa, ne greestees atpakaļ. Šis nākamības cilveks atsvabinās mūs no pagātnes ideāla un no tā, kam vajadzēja iz viņa attīstītees; viņš mūs atsvabinās no leelā reebuma, no neesamības slāpēm, no nibilisma... Atskanēs tad pusdeenā aicinošais zvans, eestāsees leelā šķīrošana; nāks tas, kas noņems ķēdes no

gribas, atdodams zemei eksistences mērķi un cilvēkam ce-
ribu. Nāks šis antikrists un antinihilists, — kādreiz viņam
jaatnāk. —

b) Immoralisms.

Ničas uzskatos par morali var uzzīmet divus pamata
virzeenus: hedonismu un enerģismu, kas abi beidzot pāriet
pilnīgā immoralismā.

Pirmajā attīstības pakāpē Ničas pārcilvēkam ir pār-
smalcināta hedonista uzskati, kas raugas uz dzīvi tikai no
sava labuma stāvokļa. Peenākums tam ir tukšs vārds.
Dzīve ir cīņa deļ eksistences, kuŗā katrs līdzeklis atļauts.
Slepkavība, meli un varmācība esot labi, ja tee sekmīgi;
par slihteem tee izkleegti tikai no pūļa, kas nevarot tikt līdzī.
Teesības, likumi un reliģija esot varmāku izgudrojumi, lai
pārvaretos eekšķīgi kalpinātu. Morale esot dabas apgrai-
zišana caur filozofiju, un laba sirdsapziņa kārtīgas sagremo-
šanas sekas. Katra morale centusees apkaŗot cilvēka dabas
dzīnuļus, apgalvodama, ka prātam jāvaldot; bet viņas īstais
uzdevums bijis cilvēku pataisit slimu un vāju, lai to jo
veeglak darītu rāmu. Neesot nekādu peenākumu pret ci-
teem. Tā saucamee ideālī esot tikai seepju burzguļi, par
kuŗeem bērni preecajotees, jeb ar kuŗeem viltneeki makdīnot
ģeķus. Labs esot: ja cilvēks nesaudzīgi darot un izvedot
to, ko viņš kātrreiz velotees.

Otrā attīstības pakāpē Ničas pārcilvēks sveŗas veenu-
mēr vairak uz enerģisma pusi. Tagadejee cilvēki ir vāji
un glēvi. Tikai nedaudzi, kā Cezars, Napoleons un vēl kādī,
pacēlušees caur savu gara un darba spēju pāri pār pūli;
cilvēkeem peenākas izaudzīnat pārcilvēku, kas ir tik stiprs,
ka viņa grība ir veenīgais likums. Tas nepazišot vairs im-
peratīvu: tev būs! bet viņa imperatīvs būšot brīvas perso-
nības: es gribu! Dzīve tadēļ jāiznīcinot visi zeme, vājee,
slimee, lai varetu reiz nākt pārcilvēks. Pee viņa mēroja-
mas visas tikumības vērtības un ideālī tagadnē. Labs esot:
kas vairo „gribu pee varas“; slihts: kas vājina gribu. Labas
esot: drošsirdība, viltība, stingrība, nesaudzīgais egoisms, ka-
raktera enerģija, kas veicinot indivīda stiprumu un pilnību,
atturedamas pūli no viņa zinamā attālumā. Slihtas esot:
pazemība, lēnprātība, bēdas, līdzceetība, īsi sakot, viss tas,
ko parastā morale mēdz saukt par tikumeem. Slihtas ta-

deļ pēc Ničes esot visas reliģijas: kā Budas, judu un kristīgā ticība, kas cildinot vājību kā tikumu, un ta pazeminot dzīves vērtību; slikta esot arī katra filozofija, kas skubinot uz dzīves noleegšanu, kaut viņu sludinātu vaj pat tāds ģenijs, kā peem. Šopenhauers.

Galu galā Niče atmet ir pārsmalcināto hedonismu, ir nesaudzīgo enerģismu, tā ka viņa filozofijā atleek tikai immoralisms, kas jau no paša sākuma kā sarkans pavedeens steepjas caur viņa mācību. Kad nākšot „pārcilveks“, tad tas tīrišot dzīvi no „moralina“, kā Niče zobodamees apzīmē morali. Kā kāda breesmīga ģifts „moralins“ tagad visu samaitājis, tikai pārcilveks galīgi to pārvarešot. Tad notikšotees visu „vērtību pārvērtēšana“. Ko tagad sauc par labu, tas būšot slikts; un kas tagad ir slikts — tas būšot labs. — Tā kā hedonisms un enerģisms Ničem derejuši tikai par pakāpēm uz pilnīgu un galīgu immoralismu, tad kritika var aprobežotees ar pēdejas pakāpes aplūkošanu; bez tam hedonisms un enerģisms mums jau pazīstami no eepreekšējām nodaļām. — Ničes mācības apspreešanu apgrūtina tas apstāklis, ka viņa nav eeterpta stingri noslēgtā zinātniskā zīstēmā, bet izteikta sajūsmības pilnā dzejā un domu dzirksteles, kas paspīd kā meteori, lai pēc tam nozustu tumsībā.

Runājot par immoralismu, jāsaka, ka ar loģiskeem pēerādījumeem nav eespējams cilveku pārleecināt par morales vērtību un immoralisma nepareizību. Immoralistam var sacīt un rādīt, ka citi jūt citādi. Viņš atbildēs, ka viņam ar teem nav nekādas daļas. Peenākuma jūtas un ideālus viņš sevī neatrod un nejūt arī nekādu vēlēšanos pēc teem. Ja immoralistam aizrāda, ka tas ir trūkums; jeb, varbūt, saka, ka cilveks, kas pazīst tikai acumirkļa baudījumus, ir nīcīnams radījums, tad viņš aizstāvesees, sacīdams: faisni otrādi; nīcīnašanu pelna tāds, kam trūkst dūšas darīt, kas tam tik, un kas ļauj sevīm sarūgtināt acumirkļa baudījumus ar visādām eedomām. Ar loģiku nepeedabūs immoralistu pēerleecības, ka viņa uzskati maldīgi; tas varetu notikt tikai tadā gadījumā, ja viņš sāktu sajūst to ideālu vērtību, kādi ir citeem cilvekeem. Kam tādu jūtu trūkst, ar to spredelešana par morali ir veltīga, atnestu, varbūt, dažā ziņā pat ļaunumu. Jūtot, ka loģika nespēj to pēespeest grozīt savus

uzskatus, immoralists jo ceešak peekerseees savām eedomām un stigs vēl dziļaki maldu purvā. Bet ko tad lai dara ar immoralistu? — Ar viņu jaapeetas kā ar nenormalu vaj slimu cilveku. Vājprātīgajam arī nevar peerādīt, ka viņš jucis, un cilveku, kas karsonī murgu, nevar pārleecināt, ka tas, kas viņam rēgojas, ir fantazijas tēli un nevis īstenība. Ārsts tomēr nekavēseees tādos gadījumos izskaidrot cilvekus par nenormaleem vaj slimeem. Tāpat arī immoralists atzīstams par kropli, kam trūkst tāda organa, kā sirdsapziņas, ko sastop pee normaleem cilvekeem. Beeži noteekas, ka tikumības abnormitates parādas pee cilvekeem, kas fiziski nav pilnīgi veseli. Pee dažēem meesas kaites, pee citeem alkoholisms, vēl citeem izvirtība seksualā ziņā ir nenormalu jūtu un gribas pavadones. Pats Niče var noderēt te par peemēru, jo beidza savu mūžu ārprātības tumsā. Protams, ka būtu nepareizi likt tādu traģisku galu uz viņa filozofijas rēķina, bet tas gan novērots, ka immoralisms ved cilveku beeži pee dzīves apnikuma un pat pašnāvības.

Japeemin arī tas, ka daži, dēvejotees par immoralisteem, vajajot un nicinot morali un idealus, tomēr galu galā dzenas pēc kādas pateesības. Ar laiku izrādas, ka viņi pavisam citu ko gribejuši, nekā izsacījuši. Viņi nebūt nav tik veenaldzīgi pret citu likteni, kā paši domā. Tee maldas, ka sirdsapziņai uz viņēem nav nekāda eespaيدا. Acumirkli viņi no ta varbūt pilnīgi pārleecinati, ko runā, bet zinamos apstākļos tee paši top pārsteigti, izdzirdot sevī sirdsapziņas balsi. Peerādīt immarolistam nevar viņa nepareizību, bet gan noteekas, ka tādi cilveki, kas domajas esam immoralisma peekriteji, nāk pee pārleecības, ka cilveks pats sevi nes savu teesnesi, kas izšķir labu no ļauna. Tāds peemērs ir Raskoļņikovs Dostojevskā romanā „Nozeegums un sods“.

Romana galvenā persona ir students Raskoļņikovs, kas jau kā bērns bijis lepns, stādījis augstus mērķus un jutees pāraks par citeem. Viņš pārleecināts par savām preekšrocībām cilveku sabeedribā. Pirmais, ko viņš smeļas no zinības, ir mācība: mili pats sevi! jo viss pasaulē eekārtots tikai uz personīga labuma pamateem. Galvenā Raskoļņikova ideja ir: aizstāvet eevērojāmu personu teesības pārkāpt viņēem

viltās robežas, ar to nolūku, lai realizētu un panāktu cilvēces aplaimošanu. Pēc Raskoļņikova uzskateem cilvēki daļās kungos un kalpos. Zemākā klase ir ikdeenišķee ļaudis, kuŗu uzdevums uzturēt cilvēku dzimumu; isti cilvēki ir tikai tee, kas spējīgi sacīt jaunu vārdu, laust jaunus ceļus, veenu vārdu sakot, pacelt cilvēci. Pūlis tos nekad nesapratis; tas soda parašu un likuma pārkāpejus, tikai nākamība teem ceļ pēeminekļus. Pats Raskoļņikovs atzist savas jūtas un spreedumus, kas tam caur audzinašanu eedēstīti kā moraliski, par smeekligeem un bērnišķīgeem aizspreedumeem, par kauna pilnu vājību, no kuŗas stipram garam vajag atsvabinatees. Lai izmēģinātu savu stiprumu, viņš nokauj reebīgu veceni, kas nodarbojas ar augļošanu. Ārejšais cemesls gan ir vecenes nauda, bet īstais pamudinājums ir vēlešanās pārleecinatees: „vaj es esmu cilvēks, jēb uts, kā visi; vaj es spēju pārkāpt šķēršļus, vaj ne; vaj es drikstu teektees pēc varas, vaj ne; vaj es esmu tikai drebošs radijums, jēb man ir teesība“. Iznākums ir satricinošs. Pēc notikušās slepkavības sirdsapziņa sāk viņu breesmīgi mocit. Viņš nespēj vairs atkratītees no sava ļaunā darba; ir nomodā, ir meegā tas pastāvīgi viņu pavada. Tikai asiņains nozeēgums veda Raskoļņikovu, kas dižojās ar immoralismu, pee pārleecības, ka sirdsapziņa ir vairak nekā aizspreedumi un viltīgu preesteŗu vaj audzinataju izgudrojums. — Uz immoralisteem var attecinat greeķu teiku par mākslineeka Dedala dēlu Ikaru. Dedals bij izgudrojis vaska spārnus, kuŗus peestiprinaja pee sava dēla ķermeņa, tam peekodinadams, lai nelaižas pārak augstu, ka nenāktu saulei par tuvu, jo tad vasks izkusis. Ikars, lidinadamees gaisā, tapa pārgalvīgs, neeevēroja tēva padomu un laidās tāli prom no zemes. Notikās, kā tēvs bij sacījis: vasks izkusa, spāni nokrita, un Ikars atrada šausmīgu galu. Ikaram līdzīgs likteņs bijis daudzēem immoralisteem. Sākumā tee gan smējušees par peenākumu, tikumu, sirdsapziņu kā par bābu pasakām un bērnu bubuļēem, bet caur grūteem peedzīvojumeem nakuši pee atziņas, ka nicinot un pārgalvīgi pārkāpjot tikumības likumus, cilvēks pats krāj sevim sodu savā sirdsapziņā. Bet ja kādam retajam teešam izdevees izbēgt sirdsapziņas sodam, tad ceļas šaubas, vaj tas peeskaitams pee normalām parādībām.

c) Pārcilveka ideja.

Mācība par pārcilveku Niče izteicis savu reliģiju. Viņš sludina un gaida jaunu mesiju. Tagadejā cilvece ir gļēva, šaubīga, bez cerību, tikai kad atnāks jaunais mesija, kuŗa vārds ir „pārcilveks“, cilveki atdabūs spēku, pašpaļāvību, cerību. Galvenais jaunā mesija uzdevums būs galīgi pārvāret morali, kuŗa pēc Ničes ir vainīga pee cilveces tagadejā nožēlojamā stāvokļa. Ko vēl bez tam darīs jaunais mesija, nav droši noteicams. Jaunā mesija vārdu „pārcilveks“ izgudrojis Niče, pati ideja par mesiju jeb pārcilveku ir ļoti veca, kas, laikeem un apstākļeem mainotees, peeņēmusi visai dažādu veidus.

Senatnē tautas ceenija vairak cilveka meesas īpašības, it īpaši viņa fiziskos spēkus. Ikdeenišķo cilveku meesas spēki bij stipri aprobežoti, tadēļ daudzu tautu ideals bij varoņi ar pārdabiskeem meesas spēkeem. Uz zinamas kultūras pakāpes pazīst varoņus gandrīz vaj visas tautas. Slavenakee starp viņeem ir: grieķu Herkules, ģermanu Zigfrīds, kreevu Ilja Muromecs, igauņu Kalevipoegs, somu Kalevala, latveešu Vidvuds, Kurbads, Lāčplēsis. Visi viņi mēdz pāstrādāt ar savu izveicību un meesas spēkeem tādu varenus darbības, kas veenkaršam cilvekam neespējami un tadēļ sacej viņā apbrīnošanu.

Kāds cits pārcilveka veids ir tādi cilveki, kuŗeem pēc ļaužu domām sakars ar demoneem. Novērodams dabas spēku darbību un nepazīdams dabas likumus, cilveks sajuta savu neecīgumu un atkarību no viņam apslēpteem spēkeem. Māņu ticība un fantazija radīja tadēļ pārcilvekus, kas spēja stātees sakarā ar noslēpumu pasaulī un kalpināt to savā labā. Tādā veidā pārcilveki dabuja nosaukumu „burvji“, „raganas“ u. c.

Ļoti pazīstams un stipri eeceenīts pārcilveka tips ir varēni kuŗa vadoņi un valdineeki. Veens no slavenakajeem bij Julijs Cezars, kuŗa vārdam tik leela ceenība, ka vēlakee Romas valdneeki to leetoja par savu tituli, saukdamees par cezareem jeb pēc grieķu izrunas kaizareem. Ka Romas valdneeki teešam paši sevi uzlūkoja par pārcilvekeem, leecina Zeneka, pēc kuŗa ķeizars Nerons runā šādus vārdus: „Vaj es neesmu izredzets no mirstigajeem, lai valdītu par

zemi kā deeva veetneeks? Vaj es neesmu tautām teesnesis par dzīvību un nāvi? Vaj manā rokā nav likts katra liktenis? Vaj fortuna nepasludina caur manu muti, ko viņa katram grib sneegt? Vaj mans lēmums nedod eemeslu gavilet tautām un pilsetām? Vaj zeed kaut kur kāds valsts loceklis bez manas gribas un žēlastības? Vaj daudzee tukstoši zobenu, kas stāv makstīs caur manu meera pavēli, netop vilkti uz manu mājeenu? Vaj tas nav mans spreedums, kas tautas izdeldē, vaj paceļ, brīvību dod, vaj ņem, ķeniņus dara par vergeem un kronē, pilsētas iznīcina un leek tām celtees? Nav brīnums, ka šāds pārcilveks dēvjas par „divus“, t. i. deevišķais un pavēleja sevim nest upurus, jo visa pasaule likās eksistējam tikai viņa dēļ. — Jaunako laiku pārcilveks starp kaļa vadoņeem un valdneekēem ir Napoleons I. Ar viņu nodarbojas dzejneeki un filozofi, tādēļ ka tas izdaria tādus darbus, ko spēja eedomatees tikai dzīvākā fantazija. Viņš ir pārsteidzoša parādība, kā kaļa vadons, ir kā valsts vīrs, ir kā griba, ir kā personība. Viņš zin visu un saprot visu, viņš pilns uzņēmības, un katru brīdi tam ir vajadzīgā enerģija, lai izpildītu to, ko pats tur par derīgu un vajadzīgu. Viņa dzīve peelidzinama pusdeevam, kas eet no veenas uzvaras uz otru. Pārcilveka deevinataji ceena Napoleonā visvairak viņa „izturīgo sirdsapziņu“, kas tam atļāva bez žēlastības citus samīt, kad paša „es“ to atrada par derīgu. Pārcilveku ceenitaji Napoleonam visu peedod. Tee aizmirst viņa ceetsirdību, bombardejoj Tulonu, apspeežot nemeeru Parizē, atstājot armiju Eģiptē un raidot kapā ap pusmiljona cilveku kaļā pret Krēeviju, jo viņš tak bij pārcilveks.

Vācu rakstneeks Pauls Heize leek savā romanā: „Par viseem augstumeem“ kādas mazas valstiņas pirmajam ministrim nodot šādu spreedumu par Ničes cildinatajeem: „Kas atteecas uz šo „jauno filozofiju“, tad viņa ir tikpat veca kā pasaule. Tikai mūsu laiku sabeedriba ar savu iso atmiņu to saņēmusi kā kaut ko jaunu un nedzirdetu no nelaimīga cilveka, ko viņa mirdzošo aforismu drudzis noveda līdz gara tumsībai. Tādēļ viss muļķīgais troksnis un nenobreedušo galvu ārprātīgā ligsmība no veenas puses un ikdeenišķo cilveku neevatās morales gaudas no otras. Mēs nekad neesam šaubījušees par viņa uzskatu pareizību, izņemot ģeķi-

gos pārspīļejumus un slepkavības morali. Prātīgi politiķi veenmēr un visos laikos tā rikojušees..."

Svarīgu lomu cilveka dzīvē spēlē prāts, parādīdamees zinībā. Tadēļ mekleja arī šai laukā pārcilvekus. Jau grieķu filozofs Platons, atzīdams gudribu par valdneeka augstako īpašību, paceļ valdneeku šķiru it kā pārcilveka kārtā. Jau nakos laikos zinībai, it sevišķi teknikai milzīgi panākumi. Senakais cilveks baidījās no dabas un viņas noslēpumaiņeēm spēkeem, tagadejais tos atklājis, izpētījis un padarijis sevīm paklausīgus, kas uz tehniķa mājeenu izdara ātri un veegli milzīgakos darbus, kur agrak strādaja tūkstošeem cilveku gadu desmitus. To novērojot, teešam izlikās, ka pārcilveks nu eeradees zinību vīra un it īpaši tehniķa veidā. Eevērojamakais šāda pārcilveka tipa godinatajs ir franču rakstneeks un filozofs Renans (no 1823.—1892. g.). Napoleons savā laikā bij uzstādījis jautajumu: vaj eespējams pasauli iznīcinat caur uguni un ūdeni? Renans dod atbildi uz šo jautajumu. Pēc viņa eeskateem tas pilnīgi eespējams, jeb pareizaki, taps reiz eespējams. Katra jaunizgudrota mašina vairo zinības vīru spēju. Tee, kas galu galā atradīs līdzekļus, ar kuņeem zemi iznīcinat, taps par zemes suvereneem, jo visu eksistence būs viņu varā. Tee būs deeveem līdzīgi. Zinību vīram jeb ģenījam viss atļauts; pārejo uzdevums ir viņam kalpot un darīt eespējamu viņa eksistenci. — Renana uzskateem par dabās zinību un tehnikas nozīmi peesleenas zveedru rakstneeks Strindbergs romanā: „Atklātā jūrā“. Romana varonis ir instruktors Borgs, kas jau no tēva dabujis eeskatus par tehnikas leelo nozīmi. Nolidzinot kalnus, rokot tuneļus, nosausinot purvus, tehniķis pārtaisa uz ātru roku zemes vīrsu, kur dabai vajadzetu strādat tūkstošeem gadu, lai aizsneegtu tādus pat rezultatus. Borgs apdāvinats visadām spējām un zinašanām, viņš ir pārcilveks prāta un zinības laukā. Viņš labi apzinas sevi par putekli pasaules ekā, bet pateicotees savai domu spējai, viņš top par pasaules kungu, pat deevu. Šīm pārcilvekam, kuņa domas lido pa bezgalību un mūžību, trūkst tikai veenas īpašības — saprašanas preekš kopdzīves ar citeem cilvekeem. Sāpes par veentulību un nikna slimība beidzot speež pārcilveku Borgu atzīt savu neecīgumu. Viņa izmisums to noved līdz ārprātībai. Borgam līdzīgs liktenis bijis daudzeeem eedomīgeem un pārgal-

vigeem cilvekeem, kas nākuši pee pārleecibas, ka ari ziniba, lai gan viņas spējas ļoti leelas, nevar uzminēt visas miklas pasaulē un cilveku dzīvē.

Vilšanās par zinibas visuspēcīgo varu paskubinaja jaunakos laikos meklet cilveces pestišanu citadā veidā. Veens no pazīstamakajeem un vecakajeem ceļeem uz pārcilveka pakāpi ir morales pilnīga izpildīšana, bet tāds ceļš ir šaurs un ērkšķains un ved caur šaureem vārteem, pa kuņeem tikai reti eeeet. Grūti nākas cilvekam izpildīt morales prasījumus, bet grūti ari, dzīvot bez morales eevērošanas. — Niče un viņa domu beedri nu cer nonākt pee pārcilveka, virzotees uz immoralitātes pusi. Pilnīgais immoralists, pārvaredams morali, atsvabinās cilveci no tām ceešanām, kādām ta tagad padota, ja nozeedzas pret morales likumeem. — It īpaši mākslineeki un jaunība apsveica šo pārcilveka tipu ar leelām gaviļēm. Nu bij nācis pēc viņu domām sen gaidītais mesija. Jaunās un atkal jaunās variācijās tee steidzas izplatīt šo vēsti pa visas pasaules literaturu. Peemēra dēļ aizrādīsim te tikai uz norveģu rakstneeka Knuta Hamsuna drainu: „Pee valstības durvīm“, kur kandidats Ivars Kareno ar saījūsmību aizstāv immoralismu. Atsaukdamees uz kādu savu sacerejumu, tas saka: „Lūk, te es rakstu par stūrgalvību, te par eenaīdu, te par ātreebību — tee visi ir etiski spēki, kas atstāti novārtā... Te, lūk, par mūžīgo meeru; visi atrod, ka tas tik varen jauki — mūžīgais meers; bet es saku, ka domas par viņu ir ceenīgas to teļa smadzeņu, kas viņu izgudrojušas. Ja, es smejos par mūžīgo meeru, tadēļ ka viņš izteek bez lepnuma. Lai ir kaŗš! Ne tas ir no svara, ka aizsargā tik un tik dzīvības, jo dzīvības avoti ir bezgalīgi un neizsmeļami, bet vajag par visām leetām uzglabat mūsos cilveka ceenību. Es ticu, ka dzīvo dzimuši kungi, despoti pēc dabas, pavelneeki; es ticu uz teem, kuņus nevajag vēlet, bet kuņi paši paceļ sevi pūļa vadoņu godā, kas apdzīvo mūsu zemi. Es ticu un ceru veenu, proti, ka nāks leeli varmākas, ka parādisees cilveces kvintesence — cezari“.

Visjūsmīgāki apsveica Ničeš mācību viņa paša dzimtenē, Vācijā. Te mēģināja kultivēt pārcilveku par visām leetām mākslā. Jauni mākslineeki un rakstneeki peešķīra paši sev pārcilveka īpašības un prasija viņa teesības. Pasaule pēc viņu uzskata bij tikai mākslineeka dēļ. Pēdejam bij atļauts

visu ko darīt: viņš driksteja rakstīt bez domām un satura, viņš driksteja sakraut nesakarīgu vārdu virknes, bojāt valodu, apslēpt savu domu trūkumu aiz peeturas zīmēm. Šāda tipa mākslinieki nebūt neraudzījās uz to, vaj lasītāja publika viņus var saprast; tas izlikās modernājiem pārcilvekiem par zemu, ka katrs mirstīgais varetu uzminēt viņu domas. Ikdeenišķais cilvēks izpilda savu kultūras uzdevumu, ja viņš kalpo pārcilvekam un nes viņa dēļ upurus. Pārcilveka daba prasa, ka viņš ražo. Kas neražo un nevar ražot, tee der tikai par pakāpēm un pāreju uz pārcilveku; tee ir ka bruņu kalpi, kas pat dzīvību zeedo savu bruņinieku labā. Bet pārcilveks meerīgi turpina savu ceļu un saņem upurus kā viņam peenācīgu teesu. Šī virzeena galvenais reprezentants ir Richards Demels, kuŗa uzskati par pārejas cilvēku un viņa peenākumeem pret kultūru izteikti dramā: „Tuvakais“. „Tuvakais“ ir neražīgs cilvēks, kas savas neražības vainu var izpirkt, tikai upuredamees preekš pārcilveka.

Veegli saprotams, ka tādu lomu spēj izpildīt arī seeveetes. Tādēļ jaunmodes pārcilvekiem mēdz būt tuvākās, kas ar istu seeveetes pašai zleedzību atdodas savam elkam. Kā citreiz Babelē un Fenīķijā jaunavas aiz reliģiska fanātisma upureja elkeem par godu savu nevainību, tā modernee pārcilveki peešķīra sevīm teesību svinēt seksualas izvīrtības orgijas ar savām peelūdzejām. Erotomanija jeb mīlestības trakums ir jauns laiks, kur pārcilveks var izrādīt savu pārkumu par citeem mirstīgājiem, jeb arī nākt pee pārleecības par savu vārgulību un nespējību. Netiklības noslēpumi, dzimuma jūtu kaislīga uzbudīnašana un bezprātīga izvīrtība seksualā dzīvē tapa par pārcilveku dzejas galvenājiem preekšmeteem. Eevērojamākais erotisko orgīju un seksualo misteriju apdzedatais ir Staņislavs Pšibiševskis. Peemēra dēļ peevedam šādus vārdus, ar kuŗeem tas greežas pee seeveetes: „Ai, es tevi mīlu! Es mīlu tevī savas jūtas, kas pārgājušās krāsās, skaņās un vārdos. Es mīlu tevī savas bezgalīgās pagājības tālumu... Es mīlu tevī savas dzimtenes smaržu, savas baznīcas mistisko viraku... Bet vairak par visu es mīlu tevī savu kosmisko mocošo dziņu, augstako dzīves atzišanu savās visbreesmigākās ceēšanās, vārgulībā un bezspēcībā“.

Jaunākās literatūras uzskati par pārcilveku un viņa

teesībā m pārgāja, protams, arī dzīvē. Radās leels daudzums dažu dažādo pārcilveku, kas savas eedomatās preekšrocības pret citeem mirstigajiem centās peerādīt ar visādām nepeeklājībām un peedauzīgu dzīvi: nekopa ne matus, ne bārdū, ģērbās uzkrītoši, spļāva, kur gadījās, ēda ar pirksteem, lūkoja dzīvot uz citu rēķinu, bet par visām leetām plātījās ar netiklību. Ir gluži dabiski, ka tāds virzeens sacēla saheedribā īgnumu un sagādāja pārcilvekiem uzbrukumus un apsmeeclu. Notikās gluži otrādi, nekā Niče bij praveetojis. Pēc viņa eeskateem cilvekam vajadzēja tapt par ērmu pārcilveka acīs. Varbūt moderneem pārcilvekiem ar ir šādas domas par citu neecīgumu un savu vērtību, bet tā kā ikdeenišķee cilveki ir vismaz skaita ziņā par viņeem pārsvarā, tad smējeji vēl ir cilveku pusē, kas negrib atzīt pārcilveku diženumu, bet uzlūko tos par āksteem. Tik bēdīgs ir iznākums no skaļā pasludinājumā par „visu vērtību pārvērtēšanu“ un jauna laikmeta sākumu cilveku dzīvē. Noticees, ko jau Horacijs raksta par leeligeem ģeķeem:

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus, t. i.

Dzemdēt dzemdē kalnus, peedzimst smeeklīga pele.

Bēdīgo iznākumu, leekas, atzīst arī daži Ničes peekriteji, bet vainu uzkrauj pūlim jeb plebejeem, kas neesot sapratuši leelā praveša mācības. Tādas domas starp citeem izsaka Demels savā slavas dzeesmā: „Fridriķim Niče“:

Tee redzeja lidojam viņa ērgli,

kas saucas griba pee varas

par mazajeem. —

Bet apžiba teem acis pret viņa sauli,

kas saucas — griba pee varas

par veenigo:

par deevu Es.

Lai nu kā. Modernais pārcilveks jeb, pareizāki sakot, ākstis zem nosaukuma „pārcilveks“ kritis neslavā un apsmeeclā, bet tas ir tāds sods, ko neveena mācība nespēj ilgi pārdzīvot. —

Modernais pārcilveka tips ar visām savām ģeķībām, ākstišanās un izvīrtības cildināšanu pazīstams arī latveešu rakstneecībā un dzīvē. Ši virzeena galvenee reprezentanti mūsu rakstneecībā ir dekadenti Viktors Eglits, Fallijs u. c. Dibinādamees uz Ničes mācībām un ņemdami par parau-

geem Demeli, Pšebiševsku, Vjačeslavu Ivanovu un citus, tee pāris gadus tiri vaj pārpludināja mūsu rakstniecību ar saveem ražojumeem. Peemēram lai noder Viktora Egliša dzejols „Majas tēvs“.

Dzijupē plašā, preedula dvašā
 Ērdava valoda dzima.
 Makoņi zili, eglaji stili
 Vijganā atklīmā dima.
 Lidumā svīda, paēnā līda,
 Zvirgzdupe čureja čuru.
 Mergelji glītu, linautā titu
 Ceļgalā tureja turu.

Šo dzejoli var lasīt arī no otra gala, iznākums būs tas pats — tikpat neka nesaprātis.

Publikā jau sen bij dzirdama dibinata kurnešana par tādu ķēmošanos. Asako kritiku par mineto strāvu nodevis J. Jansons savā rakstā: „Fauni vaj klauni“. Pelnītais pēreens visai stiprs, jādama, ka pat pārcilveki nespēs to izturet. Bet par šī virzeena nogrimšanu aizmirstības kapā nav eemesla slaucīt asaras.

Ja arī beigtos, kā vēlams, pārcilveka meklešana immoralismā, mākslas saķēmošanā, erotomanijā un pārspīļējumos dzīvē, tad tomēr droši sakams, ka ideja par pārcilveku dzivos vēl jo projam. Ta ir cilvēkam psiholoģiska vajadzība. Tiklīdz veens pārcilveka tips izrādījees par aplamību jeb zaudejis peevilkšanas spēju, tad drīz veen stājas ta veetā cits, ko apsveic ar skaņām gavilēm kā jauno mesiju.

Mūsu laikos cilvēki jūtas visai nedroši pret uzbrukumeem no teroristeem, ekspropriatoreem un laupitajeem; nozeedzneeķu viltība, izmanība un pārgalvība top veenumēr bīstamakas. Te bij vajadzīgs glābejs. Šerloka Holmsa un Pinkertona romāni leekas uzminejuši mūsu laikmeta jaunako vēlešanos un tadeļ radījuši pārcilveku slepenpolicista veidā, kas visu zin, visu saprot, uzmin pat slepenakās cilvēku domas un asprātīgākos izgudrojumus. Pee tam šīs visjaunākais pārcilveks ne ūdenī noslīcinams, ne ugunī sadedzinams, ne nošaujams, ne sasprīdzinams. Ko arī viņa eenaidneeki nesagatavotu, tas viss tam laikus zinams, top laikus novērsts un padarīts nekaitīgs. Veenu vārdu sakot, tas ir pārcil-

veks, kādu vēlas tagadejee fiziski vājee, moraliski bezdušigee un tadēļ veegli eebaidamee cilveki. Visjaunakajam pārcilvekam milzīga peekrišana, it īpaši pee skolu jaunibas. Nav kō šaubitees, ka ari šis pārcilveks nozudīs drīz no skatuves, un cilveki meklēs atkal jaunu mesiju, peemērotu laika prasijumeem un garšai. Varbūt notiksees vēl daudz aplamību šai ziņā, bet meklešana pēc mesijas nevar beigtees. Kas mesiju meklēs nevis aiz jauninašanas kāres, vaj aiz mīlestības uz baudijumeem un ģeķībām, bet teešam skubinats no savas dvēseles dziļākās vēlešanās atrast glābiņu un sirds meeru, tas beeži beigs meklešanu baznicas klēpī. Mūsu laikmets gan noposta ticību un izplata šaubas, bet no otras puses tas ari rada dziļu vajadzību pēc ticības. Aiz moderno rakstneeku zimbolisma, misticisma, demonisma un citeem „ismeem“ slēpjas karstas ilgas pēc ka dziļaka un cēlaka, nekā dabas zinības, tehnika un tautsaimneecība spēj sneegt. Pēc ilgas maldišanās, veltas meklešanas un daudzām aplamībām cilveki atkal no jauna atceresees, ka no viņeem atnestā un novārtā liktā reliģija kristīgā baznicā sneedz viņeem taisni to, pēc ka viņi sajūt tik karstu vēlešanos. Tādi laikmeti vēsturē jau peedzivoti. Pirms kristīgas ticības dibinašanas bij novērojams līdzīgs nemeers, grābstišanās pēc aplamībām, glābiņa meklešana misterijās, izvirtība un dzīves apnikums, kamēr beidzot izturigajeem un nopeetnajeem mekletajeem kristīga ticība atdeva sirdsmeeru, teem rādidama dzīves mērķi un cilveka cerību.

d) Z u b j e k t i v i s m s.

Beidzot nodaļu par ničeanismu, jaaizrāda vēl uz veenu leetu, kas šai mācībā no leela svara un kas tai peevilcis un peevilks veenumēr peekritejus, ta ir individa teesību uzsvēršana pret kolektivistiskeem centeeneem.

Mācība par individa sevišķām īpašībām un teesībām ir ļoti veca. Jau greeķu filozofi mācīja, ka nav pilnīgi veenadi ne divi mati, ne divi ķermeņi, ne divas lapas, vēl mazak divas dzīvas būtes. Cilveks ir pasaule mazumā jeb mikrokosms, kam sava patstāvīga dzīve un savs paša mērķis. Jaunajos laikos atduņas šī teorija praktiskā dzīvē uz kaveķleem, kas pārak leelā mērā apdraud individa patstāvību: politiskās brīvības radītas kopigeem spēkeem, valsts kārtība grozama un labojama tikai vīseem kopā strādajot, ražošanas

kārtība veenumēr vairak nomāc individualo rīcību, pateico-
tees jaunlaiku satiksmes līdzekļiem, visattālakās pasaules
daļās tagad stāv sakarā ar pasaules tirgu, pat zinības izgu-
drojumi un jauni atradumi nepaleek vairs ilgi noslepums,
bet avižneecība tos visdrīzakā laikā izpauž visai pasaulei.
Tādi apstākļi pilnīgi pārvērtuši cilveka gara dzīvi. Gal-
venais cilveka uzdevums ir: nevis domāt un rūpēties par
sevi, bet strādāt un gādāt preekš vispārības. Morales svara
punkts pārceļts uz sabeedribu, māksla cenšas attēlot sabeed-
driskos apstākļus, audzinašanā nekultivē individa attīstību,
bet pūlas pacelt vispārīgās izglītības līmeni. Kā jaunlaiku
rūpneecība ražo simteem un tūkstošiem gluži veenadu
preekšmetu, tā modernā kultura savā visumā cenšas uz-
speest cilvekiem veenadības zīmogu un pārvērst tos par
skaitļiem. Individualā īpatnība un patstāvība jūtas vislee-
lakā mērā apdraudeta. Individualā vērtība pamazinas, ee-
vērojamas personas parādas retak, nekā agrak. Ārejās kul-
tūras peeaugšana neleekas cilveka dvēselei peeteekošs at-
līdzinajums par eekšējā cilveka nomākšanu un saistišanu.
Dvēsele jūtas izaicināta uz cīņu ar sabeedrisko kultura.
Individs, gribedams uzsvērt savas īpatnības, nolēdz sa-
beedriskās kultūras vērtību, neatzīst viņas panākumus un
lūko atsvabinātees no sabeedribas valgeem, lai attīstītos un
dzīvotu pilnīgā brīvībā. Individs cīnas pret savu eerindo-
šanu caurmēra cilveku sabeedribā un uzsvē savas īpatnības,
nebaididamees pat no pārspilejumeem un ģeķībām. Mūsu
kultura ir sabeedriska, bet individs vēlas dvēseles kultura.
Tadēļ šī asā cīņa starp pilnigo veenadību un abzoluto bri-
vību. Acumirkli pārsvars sabeedribas pusē, bet individs
nepadodas, tas aizstāv un aizstāvēs savas teesības un prasīs
savas īpatnības ceenišanu. Cīņas iznākumu, protams, nevar
pareģot, bet pateesība laikam būs atrodama vidū starp abām
galejām pretībām. Cilveka īpatnību izskaušana ir leelakā
verdžība un breesmigākais ceetums, kādu veen var eedomā-
tees, bet tikpat maz peējaujama individam abzoluta brīvība,
jō ta apdraud sabeedribas pastāvēšanu.

Zināmās robežās individualismam nenoleedzamas teesi-
bas. Ničes peekriteji, deevamžēļ, neprot eeturet ne mēra, ne
robežas. Tee spītīgi un eedomīgi noslēdzas no pārejas pa-
sauls, neatzīdami ne cilveka sakaru ar Deevu, nedz ar sa-

beedribu. Visos jautajumos tee grib rīkotees veenigi pēc savas gribas, savām jūtām un domām, negreezdami uz reliģiju un saheedribas parašām ne mazako vēribu, dažu reizi pat tiši daridami visu otradi, nekā tas parasts viņu apkārtņē. Pazaudedami atbalstu un sakaru uz visām pusēm, tee paleek it kā gaisā karajamees. Veenpusīgi turedamees pee sava „es“, tee noslīd šaurā subjektivismā, kas cilveka dzīvi dara tukšu un nabadzigu. Veenpusigais subjektivisms cilveku neizbēgami ved uz egoisma pusi, kas ne reti pāreet pilnīgā immoralismā. Pārspiletais subjektivisms tadēļ atzīstams par kropolaiņu, kaitigu mācību, kuŗa viseem spēkeem apkaŗojama.

6. Zocialisms (marksisms).

Runajot par etiskeem virzeeneem, nevar paeet gaŗam zocialismam, kuŗa mācība aizskaŗ neveen tautsaimneeciskus, juridiskus un politiskus jautajumus, bet ari reliģiju un morali. Še eevērosim galvenā kārtā zocialisma attecību pret morali un reliģiju. Zocialisms dalas vairak nozarēs, mūsu mērķim peetiks, ja aplūkojam tuvaki marksismu. To varam darit aiz diveem eemesleem: Pirmkārt marksisms ir mūsu laikos vistālāk izplatitais zocialisma veids un otrkārt, kas mums no visleelakā svara, Kreevijas un Baltijas zocialdemokrati atzistas par Marksa mācekļeem. Zem marksisma saprotama no Marksa (1818.—1883. g.) un Engelsa (1820.—1895.) kopīgi uzstādītā teorija par zocialismu, jo, kā Engels pats raksta, tad viņeem bijis paradums, ka pirms klajā laišanas Markss pārbaudijis viņa un viņš atkal Marksa rakstus.

a) Dialektika.

Markss ar Engelsu peeder pee Hegeja filozofiskās skolas, kas, kā jau zinams, mācija vēstures immanento attistību. Savus uzskatus Hegels centās peerādīt ar dialektisko metodi, kuŗa pamatojas uz likumu, ka katrai tezei ir sava antiteze, jeb ka katrs jēdzeens pats rada sevim pretjēdzeenu — savu noleegumu. No katras parādības vēsturē attistas ar laiku viņas pašas noleegums, kas savukārt atkal rada sevim noleegumu, un tā tālak līdz bezgalībai. Pateicotees dialektiskajam likumam, vēsture virzas uz preekšu un sasneedz augstakas attistības pakāpes. Istenībā nav abzolutu pretību, jo ko mēs saucam par pretībām, ir tikai relatīvas, ir tikai dažādi parādības veidi tai pašā bezgalīgās attistības virknē.

Konzekventi turotees pee dialektiska likuma, nevar ari labu un ļaunu atzit par abzolutām pretībām, jo labums rada ar laiku savu noleegumu — ļaunumu, un pēdejais atkal savu noleegumu — labumu. Šeem uzskateem ir leels peevilkšanas spēks, it īpaši atteecībā uz tādeem cilvekeem, kam dzīvē neizdodas aizsneegt tos mērķus, kādus tee sevim sprauduši. Lai ari viņu darbs paliktu nepabeigts, lai ari viņi paši eetu bojā, vēstures attistiba nav apturama. Katrs ļaunums radis ar laiku pats savu noleegumu jeb savus pretineekus, kas to galu galā pārspēs. Uzskats par katras parādības noleegšanu vēsturē saskan bez tam ļoti labi ar cilveka psiholoģisko vajadzību pēc atmaksas un atlīdzības. Kas labumu baudijis, peedzīvos vēstures maiņā ļaunumu, un kas ļaunumu ceetis, dabūs reiz redzet ari labumu. Ja to nepeedzīvotu atsevišķs individs, tad to peedzīvos tautas un cilvece. Vēsturiski notikumi leekas apstiprinam šādu likumu: Senos romeēšus pārvareja agrak no viņeem kalpinatās barbaru tautas un peesavinājās visus viņu kulturas labumus. Kreevi neveen atsvabinājušees no tataru jūga, bet kalpina savus agrakos apspeedejus. Pilsoņu šķiras novērots, ka tās beeži papildinas ar jauneem elementeem, kas pacēlušees no zemakām šķirām, bet otrkārt atkal daudzi pilsoņu šķiras locekļi nespēj ilgi turetees savā stāvoklī. Ar laiku tee slikt atpakaļ proletariatā, tā ka ari te leekas noteekam pastāvīga maiņa un attistiba pēc dialektiskā likuma, ka katrs jēdzeens rada savu noleegumu.

Hegels savu dialektiku leetoja pee prāta, domu, ideju, gara jeb paša Deeva parādības izskaidrošanas, Markss un Engelss atmet Hegela idealismu. Pēc viņu eeskata vēstures attistības process nenoteek idejās, bet dabā un realajā dzīvē. Vēstures attistības idealismam tee stāda pretim vēsturisko materialismu. Viss pasaulē noteek pēc dialektiskā attistības likuma: visi debess spīdekļi, visi ķermeņi un organiskās būtes ceļas, attistas un eet bojā. Lai ņemam peemēra dēļ meežu graudu un eeleekam to tādā veetā, kur ir vajadzīga zeme, mitrums, siltums un gaiss, tad viņš radis savu noleegumu, t. i. izdīgs. Dīglis attistisees par stādu, kas dos daudz meežu graudu, pee kam pats stāds nokaltis. Līdzīga maiņa norisinas dzīvneeku valstī. Indivīdi rada pēcnākamus, paši mirst, bet pēcnākami turpina attistības procesu un sa-

sneedz ar laiku augstakas pakāpes. Dialektiskais likums esot novērojams arī cilvēku vēsturiskajā dzīvē. Seno grieķu filozofijā valdījis materialisms; tas radījis savu noleegumu idealismu, bet nu peenākusi atkal materialisma rinda, peē kam jāeevērojot, ka tas materialisms, kas tagad attistījees, esot daudz pilnīgaks, nekā senais. Tas pats sakams par saimneecisko attīstību. Vispirms bijusi kopīga jēb sabee-driska ražošana; no tās izaudzis viņas noleegums — individualistiskā ražošana, kas, radidama kapitalismu, attīstījusi savu noleegumu — zocialismu. Pēdejaiss nebūšot vairs pirmatnejaās sabee-driskas ražošanas un kopīpašuma atkartojums, bet daudz pilnīgaks sabee-driskas saimneecības veids. Dialektika pēc Marksa un Engelsa tadēļ ir zinība par vispārigeem kustības un attīstības likumeem tā dabā, kā cilvēku sabee-drībā un domašanā. Cilveka dabīgās vajadzības, zem kuŗām Markss un Engelss saprot materialās, ir sabee-driskas dzīves pamats. No cilvēku dabīgām vajadzībām izaug saimneeciskee apstākļi, kuŗu pārmaiņā parādas vēstures dialektiskā nepeeceešamība. Tā kā atsevišķā cilvēkā materialā dzīve ir par pamatu viņa garīgai dzīvei, tā arī sabee-drībā saimneeciskee apstākļi noteic galu galā teesību un sabee-drības kārtību, reliģiju, filozofiju, morali un mākslu, kas kā virsbūve paceļas pār saimneeciskeem pamateem. Nevis idejas paškustība, kas ir tikai īstenības attēlojums cilvēka smadzenēs, bet no dabigeem eksistences noteikumeem izaugusē saimneeciskās dzīves paškustība ir vēstures īstais saturs. Zināma vēstures laikmeta dabigees saimneeciski apstākļi izteikti viņa katrreizejā teesību kārtībā. Spēkā esošās teesības mēdz būt agrako laikmetu darbs un nesaskan tadēļ katrā momentā ar sabee-drībā pastāvošeem saimneeciskeem apstākļeem. No šīs nezaskaņas ceļas caur dialektisko progresu jauna sabee-driskas kārtības pakāpe. Bet tā ka vecaja un jaunajā sabee-drības kārtībā peē valdības nāk dažadas šķiras, tad vēstures attīstība nevar notikt bez cīņas. Jaunā šķira, teekdamās pēc valdības, tomēr var droši eet cīņā, tadēļ ka vēsture ar nepeeļūdnamu nepeeceešamību atnesīs reiz viņai uzvaru. Izšķirošee acumirkļi vēstures attīstībā mēdz būt svarīgi tehniski izgudrojumi. Šaujāmā pulveŗa un atteecigo eeroču leetošana kaŗā padarija galu vidus laiku feodalismam un sagādaja valdību pilsoņu šķirai, kaut gan faktiski ta ee-

kaŗoja jaunās teesibas tikai franču revolucijā. Tādus pat pārgrozījumus izdarījusi tvaiku mašinas izgudrošana. Senākā ražošana ar roku tapusi par ražošanu ar mašinu, agrākās individualās produkcijas veetā, kad katrs raŗotajs bij vaj nu savu produktu galvenais patēretajs, vaj raŗoja tikai ņauram tirgum, tagad stājusees sabeedriska raŗošana, kas raŗo plašam, nepārredzamam tirgum. Jaunais raŗošanas un maiņas veids nesaskan vairs ar pilsonibas privatipašuma kārtību, kas savā laikā bij derīgā un pareiza, bet tagad novecojusees un tadēļ atmetama. Ar tagadejeem saimneeciskeem apstākļeem nesaskan ari vairs valsts, kuŗas galvenais uzdevums bijis sargat privatipašumu. Kā franču revolucija darījusi galu vīdus laiku feudalismam, tā nākamā zocialā revolucija iznīcinašot privatipašumu, bet par visām leetām atdošot raŗošanas līdzekļus, kā ari pašu raŗošānu, viņas vadišanu un raŗoto produktu leetošanu sabeedribai. Valsts funkcijas, kas atteecas uz privatipašuma apsardzību, beigšotees pašas no sevis, un valsts veetā tad stāšotees sabeedribas pašvaldība.

b) Saimneeciskas teorijas.

Deļ vecās un jaunās sabeedribas kārtības tagad cīnas pilsonība, jeb pēc franču nosaukuma buržuazija, ar proletariatu. Pēdejaais vārds cēlees no latīņu „proles“, t. i. pēcnākami. Senee romeēši saprata zem proletareešēem tādus pilsonus, kam bij tik knapi līdzekļi, ka tos vajadzeja atsvalbirat no nodokļeem, lai tee spētu uzturet savus pēcnākamus. Tagad šis nosaukums apzīmē cilvekus, kam trūkst raŗošanas līdzekļu, kā: zemes, raktuvju, satiksmes ceļu, fabriku, mašīnu, naudas u. c. Proletareetim raŗošanas procesā peeder tikai viņa darba spēks, ko tas par algu pārdod raŗošanas līdzekļu īpašneekam jeb kapitalistam. Buržuazija ir kapitāla galvenā īpašneece, tadēļ proletareešu cīņa greežas vispirms pret pilsoņeem jeb buržujeem.

Kapitalam, kas peeder privateem īpašneekeem, ir visai kaitīgas, varetu teikt pat tīri demoniskas īpašības. Privatais kapitalists, padots brīvai konkurencei ar citeem viņam līdzigeem kapitalisteem, lai izturetu konkurenci, peespeests eegādatees jaunākās un pilnīgākās mašinas, kuŗas tas pastāvīgi nodarbina, cenzdamees raŗot pēc eespējas daudz, lai lētaki varetu pārdot un tā atņemt tirgu konkurentam.

Citi konkurenti, protams, dara to pašu. Tā ceļas caur brīvo konkurenci pilnīga anarchija ražošanā. Katrs ražo, neprasi-dams citus, bet veenīgi vēledamees tos nomākt. Tādas anarchijas sekas ražošanā ir pārprodukcija. Beidzot sara-žots tikdaudz preču, ka aptrukst tām pirceju. Kas grib no viņām tikt vaļā, tam tās jāpārdod ar zaudejumeem. Tā rodas rūpneciska krīze, kuŗā vājakee ražotāji bankrotē, un daudzi strādneeki paleek bez darba, bez peļņas, bez pajum-tes, bez maizes. Jo beežak atkārtojas krīzes, jo leelaks top strādneeku posts. Katra krīze pavairo proletareešu skaitu, peeveenodama teem bankrotejušos patstāvīgos uz-ņēmejus un agrakos kapitalistus. Pārejee kapitalisti, kuŗi krīzi pārceetuši, turpina aprādito procesu, paši nezinadami, kas no viņeem kritīs par upuri nākamai krīzei. Pateicotees tādai ražošanas kārtībai, kapitāls pastāvīgi koncentrējas, ka-pitalistu skaits top mazaks, bet kapitāla postošā vara veen-mēr breesmigaka. Kā kāds nezvērs viņš apdraud strād-neeku, kas no viņa nevar izbēgt. Nākamība būtu bez ceri-bām, ja kapitāls pats neradītu savu noleegumu. Viņš ved strādneeku pee pārleecības, ka ražošanas anarchijai un kapi-tāla kaitīgai darbībai darāms gāls, to atņēmot privatīpaš-neekeem un atdodot pašai sabeedribai. Jo vairak kapitāls rada posta, jo skaidrak atzīst strādneeki savas istas intereses un zociālās revolūcijas vajadzību. Peevedam še Marksa paša vārdus: „Kapitāla magnātu skaitam pastāvīgi mazi-notees, vairojas posts, spaidi, vērdzība, pazemošana, izsūk-šana, bet aug arī caur kapitalistiskā ražošanas procesa me-čanismu izmācīto, veenoto un organizēto strādneeku šķiras īgnums. Ražošanas līdzekļu koncentrācija un darba zociāli-zešana aizsneedz tādu punktu, kur tee vairs nav saveeno-jami ar kapitalistisko čaulu. Ta sprāgst. Kapitalistiskā pri-vatīpašuma stunda sit. Ekspropriatori top eksproprieti.“

Kapitāls, kas, kā leetuvens gulstas uz strādneekeem un dzen viņus izmisumā, ir galu galā pašu strādneeku radīts. Strādneeks, pārdodams savu darba spēku kapitalistam, ražo leelaku vērtību, nekā pats saņem algās. Lai ražotu to vērtību, ko strādneeks dabū kā deenas algu, tad peetīktu pee-mēram ar 8 stundām darba, bet ja nu kapitāls peespeež strādneeku turpināt darbu 12 stundas, tad pārejās stundās strādneeks ražo virsvērtību, kas kā peļņa eerit kapitalista

kabatā. No strādneekem ražotā virsvērtība dod kapitalistam eespēju neveen vest laisku, plašu un pat izšķērdīgu dzīvi, bet jo vairak strādneeku viņš nodarbina, jo ātraki aug viņa kapitāls caur virsvērtību, ko tas kā darba devejs atrauj no strādneeka darba produkta. Strādneekem tadēļ neesot nekādas intereses strādāt ilgi un čakli. Jo vairak ražojot, jo drizak tee audzinot leelu savu žņaudzeju — privato kapitālu. Panākt labakus darba noteikumus strādneekem visai grūti, tadēļ ka ir vairak darba gribetaju, nekā darba peedāvajumu. Bezdarba ļaudis jeb rūpneecibas rezerves armija dod kapitalistam eespēju nospeest darba algu tik zemu, ka ta līdzinas strādneeka eksistences minimumam, t. i. uz tur tikai viņa darba spēju un vislabakā gadījumā, varbūt, palīdz vilkt dzīvību viņa pēcnākameem. Ja kapitalistiem rodas vajadzība paplašināt ražošanu, tad par darbā spēku teem nav ko bēdatees, rezervē tāds veenmēr atrodams. Kad kapitalisti pēc tam atzist par derīgu sašaurinat ražošanu, tad leela daļa strādneeku paleek bez darba un pavairo rezerves armiju. Kamēr pēdeajā vairosees, kas noteek pēc katras krizes un katra bankrota, tikmēr strādneeku ekonomiskā cīņa ar privato kapitālu palikšot bez eevērojamām sekmēm. Kurp veen raugas, visur strādneeks redz, ka privatais kapitāls viņu eeslēdz kā sprostā. Veenīgais glābiņš esot, noārdit ar veenoteem spēkeem privatkapitalistisko ražošanas kārtību un eevest tās veetā sabeedrisko, kas saskan ar strādneeku interesēm un tagadejo ražošanas un maiņas veideem. Ši jaunā ražošanas kārtība nākšot, viņai vajaga nākt, bet lai tagadejā kārtība, ilgaki pastāvedama, nepagarinatu velti strādneeku ceešanas, tad strādneekem vajadzīgs peesavinatees politisko varu, kuņa sargajot veco kārtību. — Garā Marksš jau redzeja strādneeku uzvaru 1848. g., kad, sastādidams komunistisko manifestu, to nobeidza šādeem vārdeem: „Lai trīc valdošās šķiras no nākamās komunistiskas revolūcijas! Proletareeši nevar neka zaudet, kā veenīgi savas važas. Uzvarama ir pasaule.“ No ta laika nemitīgi atskan proletariāta starptautiskais cīņas sauceens. „Visu zemju proletareeši, saveenojatees!“

Saņemot kopā Marksa saimneeciskās teorijas, izrādas, ka tanis ir šādi galvenee elementi: kapitāla koncentrācija ar postošām sekām, strādneeku nabadzības pastāvīgā paleeli-

našanās, virsvērtības teorija un sociālās revolūcijas nepecešamība. Marksisms pēdejos gadu desmitos nodarbinājis politiķus, tautsaimneekus, strādneekus, avižneekus un rakstneekus tik leelā mērā, ka literatura, kas sarakstīta šai jautajumā varetu iztaisīt jau paprāvu biblioteku. Kā visos svarīgos un sarežģītos jautajumos, tā arī te domas ļoti šķīras. Marksam netrūkst skaļas peekrišanas, it īpaši no zocialdemokratu puses, kuŗu dedzība dažreiz eet pat tiktāli, ka viņi gatavi apzvēret par tiru pateesību vaj katru vārdu, ko Markss un Engelss rakstījuši. Mērenakee starp viņeem atzīst, ka Marksa mācībā ir dažas nepareizības, kuŗas būtu izlabojamas. Marksa pretineeki cenšas viņa teorijas noārdīt, vaj nu pa daļai, vaj līdz pašeem pamateem, ne akmeni uz akmeņa neatstādami viņa zocialajā būvē. Protams, ka ta ir tāda pat nepareizība, kā nostādīt marksismu par neapgāžamu pateesību un s'udināt to kā jaunu evaņģeliju. Atzīmesim še tikai svarīgākās eerunas, kas celtās pret Marksa uzskateem.

Savu mācību par kapitāla koncentrāciju Markss pamatoja uz statistiskeem dateem, kuŗi matemātiski likās peerādām kapitāla tendenci — izskaust sīkakās patstāvīgās saimneecības rūpneecībā, tirdzneecībā un zemkopībā. Kas atteecas uz rūpneecību, tad Marksa novērojumi pareizi. Amatneecība nevar konkuret ar leelrūpneecību. Tikko kāda rūpneecības nozarē sāk darbotees fabrikas, tad patstāvīgo amatneeku skaits ātri sašļūk; līdzīgs virzeens novērots tirdzneecībā, kaut gan sikeem tirgotajeem, kā leekas, vairak šansu uzglabat patstāvību nekā amatneekeem. Lauksaimneecības statistika turpretim rāda gluži otrādu tendenci. Sīkās saimneecības te nebūt neizzūd, dažos apvidos viņu skaits pat eevērojami aug. Par peemēru te var noderēt mūsu pašu dzimtene, kur pēdejos gadu desmitos nodibinājušās ap 10,000 jaunu saimneecību. Kaut gan ekonomiskā ziņā leelākā daļa no viņām nav vēl nekādas stiprās, tomēr savu dzīvības spēju tās peerādījušās, ja apdomā, ka viņas izaugušās tīri dabīgā ceļā, nebaudidamas nekādus saimneeciskus atveeglinājumus, pat ne aizsardzības no likuma puses.

Paī nepareizu izrādījees Marksa apgalvojums, ka strādneeku nabadzība paleelinotees. Salīdzinot ar agrakeem lai-

keem, strādneeku ekonomiskais stāvoklis stipri labojees visas rūpniecības valstis. Tādi rezultāti sasniegti caur pašu strādneeku organizēšanos uz pašpalīdzību un valdību sociālām reformām. Teoriju par strādneeku nabadzības paleelinašanos atmet pat starp socialdemokrateem tā saucamie revizionisti ar Bernsteinu preekšgalā, atzīdami, ka šee Marksa uzskati nesaskan ar jaunakeem statistikas dateem. Tomēr Marksa nopelnis paleek, ka viņš ar saveem skaļajiem saucēneem modināja neveen strādneekus, bet arī valdošās šķiras, kas tagad sāk pēgreest nopeetnu vēribu strādneeku jautajumam, ko nekādi vēl nevar uzlūkot par izšķirtu. Ja eevēro, ka kulturai attistotees, aug garīgās un materialās strādneeku vajadzības, kas prasa apmeerinašanu. Tādēļ strādneeku cenšanās panākt izdevīgākus darba un algas noteikumus ir gluži dabīga un veegli saprotama. Viņu stāvokļa uzlabošana un nodrošināšana pret izmantošanu caur kapitalismu ir vajadzīga; to prasa sabeedribas un valsts intereses. Bet vaj tam janoteek caur vispārīgo katastrofu? Anglijas peemērs vismaz rāda, ka strādneeku stavoklis uzlabojams meera ceļā, un Anglija tak ir ta zeme, kur kapitalisms visvairak attistijees. Markss ar Engelsu, dzīvodami Anglijā un labi pazīdami tureenes saimnieciskos apstākļus, smēla vispirma kārtā no teem savu pārleecību par tagadejās sabeedribas drīzo sabrukšanu. Engels rakstīja: „Tagadejā sabeedriba eēt pretim katastrofai, it kā lokomotive, kuņas mašīnists nespēj attaisīt peespeesto glābšanas klapi.“ Pagājis pēc tam vairak gadu desmitu, bet pareģotā katastrofa vēl nav eestājusees un vismazak to tagad var gaidīt Anglijā. Nepeepildījās arī Bebeļa praveetojums, ka leelā sabrukšana notikšot pirms 19. g. s. beigām. Šim bīstamajam momentam esam laimīgi gaŗam, tadēļ jadomā, ka tagadejā sabeedribas kārtība nebūt nav tik nespēcīga, ka ta nevaretu vēl kādu laiku turet. Pat tādi mēģinājumi, kur proletariats gribēja vēstures ratu pagreest ātrak, lai paveicinātu jaunās kārtības nākšanu, nav neka līdzejuši. Parīzes komuna valdīja 1871. g. pāris mēnešus, un mūsu pazīstamās „pašvaldības“ 1905. g. bij darbā tikai dažas nedeļas. Neka darīt. Pat viskarstākajam nākamības sabeedribas gaidītajam jaapbruņojas ar paceetību un jagaida, kamēr vēsture atnesīs kārotos laimes laikus.

c) Revolucionarisms.

Ka socialās revolūcijas apsola vēl mazāk sekmes nekā politiskās, to atzīst arī mērenākie starp socialdemokrateem. Tādēļ paceļas balsis no viņu vidus, kas eeteic atsacīties no mūžīgās plātišanās ar revolūciju un peekopt tai veetā realu reformu politiku, caur ko visātrak un visdrošāk uzlabojams strādneeku stāvoklis. Marksa apgalvojums, it kā strādneekem revolūcijā nebūtu neka ko zaudēt, kā tikai važas, izrādījees par maldījumu. Proletareetim nav neka ko zaudēt, kā veenīgi važas! Teešam, vilinošs aicinājums uz revolūciju. Bet tas var zīmetees vislabākā gadījumā uz tā saucamo drisku proletareeti, kam vairak nekas nepeeder, kā tikai, kas mugurā; kam nav ne noteikta darba, ne ģimenes, un kam tamdēļ puslīdz veena alga, kur un kad viņš noleek savu galvu un atsteepj savus kaulus. Kārtīgs strādneeks, kam noteikts darbs, zinama peļņa un ģimene, kas gaida no viņa apgādību, nevar tik veeglprātīgi spēletees ar revolūciju. Vislabākais peerādījums ir mūsu pašu peedzīvojumi Kreevijā. Vaj tee nebij strādneeki, kas 1905. g. vispirms un visgrūtāk ceeta? Vairak miljonus tee pazaudeja, ko, darbu turpinot, būtu saņēmuši algā. Bet ta bij tikai mazākā zaudējumu daļa. Neveens nespēj aprēķinat to postu, ko strādneekem vajadzeja ceest, kad daudzas fabrikas tapa slēgtas uz viseem laikeem un pārtikas līdzekļi sadārdzinājās. Teesa, ceeta zem ta visas šķiras, bet visgrūtāk paši strādneeki, kas toreiz tik varen dižojās ar savu politisko gudribu. Pēc tādeem peedzīvojumeem gan nedrīkstetu vairs apgalvot, ka strādneekam revolūcijā nav neka ko zaudēt.

Tikpat nedibinats izrādījees jau no Engelsa izteiktais uzskats, ka kaņaspēks, kas līdz šim dereja valdībām par eerooci pee revolūciju apspeešanas, proletareešem nemaz neesot tik bīstams, jo viņš sastādotees pa leelakai daļai no proletariata; tūkstošeem cilveku tur eemācotees rīkotees ar jaunlaiku eeročeem, kuņus izšķīpošā brīdī varešot greest pret pašeem vadoņeem un nevis pret saveem braļeem. Teorija tas skan viņinoši, var ar gan būt, ka kaņa spēka jūtas ne ik reizes saskan ar to darbu, ko tam leek izdarīt, bet līdz šim militariskā disciplina bijusi stipraka par kaņevju jūtām. Dzirdejām jau arī mēs 1905. g. drošinajumu, ka kaņa speks nešausot. Netrūka, deemžēl, lētticigo, kas, ceredami panākt

apsolito uzvaru, pastrādaja aplamības un varmācības. Iz-
nākums mums zinams: cits guļ zem velenām, citam žvadz
ķēdes ap rokām un kājām, cits maldas pa svešam malām.
Izleetās asaras un asinis krīt uz to atbildību, kas veeglprātīgi
kūdiņa veentesigos ļaudis, neaprādidami teem revolucijas
nopeetnību. Kad valdība prasija gandarijumu par pastrāda-
tām neleetībām, tad galvenee kūditaji jau sen bij aiz robe-
žām, jo viņu kapitāls viņeem to atļāva, bet proletareešeem,
kuŗu ķešas galīgi bij iztukšotas caur pastāvigeem streikeem
un beežajām kolektēm, trūka vajadzīgās ceļa naudas. Teem
bij japaleek uz veetas un jaatbild ar savu ādu par revolu-
cijas lusti. Par aizbildinajumu kūditajeem var noderet tikai
veens apstākļis: tee, kā jau visās leetas, tā ari šai ziņa uz-
ticīgi sekojuši Marksa preekšzīmei. Kad 1848. g. Vācija
apspeeda revoluciju, tad Markss atstāja dzimteni, pārgāja uz
Parizi un beidzot nometās Londonā, jo viņa paprāvais kapi-
tāls tam deva eespēju izraudzitees dzīves veetu pēc patikas.
Proletareešeem tas nav pa spējai.

Smelotees mācību no peedzīvojumeem, vajadzētu atzīt:
politiskas jukas proletareešeem visgrūtāk sajūtamas, tadēļ
ka, dzīvojot no rokas mutē, tee vismazak spēj panest peļņas
iztrūkumu. Pee tam jaeevēro, ka caur politiskeem sarežģīju-
meem pārtrauktā ražošana nav atjaunojama veenā deenā,
bet pazaudeteē tirgi dažu reizi pazaudeti uz viseem laikeem.
Tas viss tik veegli saprotams, ka nevajadzētu ne vārda tēret,
ja marksisti neleetotu tagad citu izrunu, un proti: ka zaude-
jumi proletareešeem caur ciņu gan ceļotees, bet, lai eekaŗotu
nākamības sabeedribas kārtību, tad nekādi upuri neesot par
leeleem un dārgeem. Kad nodibinašotees zocialistiska sa-
beedribas kārtība, tad izzudišot trūkums, nabadzība, posts
un visas materialās un garīgās ceešanas, ar kādām tagad
neizbēgami saistīts strādneeku liktenis. Tad nebušot vairs
privatkapitalistu, kas atraujot virsvērtību no strādneeka dar-
ba produkta un peespeežot tos pārmēriģi ilgi strādat. Kad
sabeedriņa ņemšot produkciju savā rīcībā, tad eetaupitā
virsvērtība došot eespēju neveen pacelt vispāriģu labklājību,
bet atļaušot ari saisinat darba laiku, kā Bebels domā, uz
3 stundām deenā un, varbūt, vēl mazak. Sabeedriņa, ražo-
dama galvenā kārtā tikai savam patēriņam, nepazišot ne
pārprodukcijas, ne krizes, ne darba un peļņas trūkumu.

Jasaka, ka apsolījumi parak kairinoši un nevar ari leegt, ka viņos slēpjas veena daļa pateesības. Privatkapitalists nekādi nav uzlūkojams par nepeceesamu loekli katrā ražošanas procesā. Var ļoti labi iztikt ari bez viņa. Pilnigi leeks viņš top tādos gadījumos, kur tas no sava veikala neka nesajēdz, ar viņa vadību nenodarbojas, bet parādas tikai gada beigās, lai eeraustu peļņu no sava kapitāla. Veegli izskaidrojams, ka kāre pēc virsvērtības skubina kapitalistus eeguldit savu naudu tādos veikalos, kuļos tee paši neka nedara. Virsvērtība bez šaubām dod kapitalistam eespēju izmantot strādneeku sveedrus. Tadēļ jadomā, ka saimneecīgā attistībā turpmak paplašinasees sabeedriska ražošana un sašaurinasees privatā. To varam novērot jau tagad valsts un komunu saimneecībās. Agrakos laikos izmantoja privati uzņēmēji satiksmes ceļus un līdzekļus, tagad tee arveen vairak sāk pāreet valsts pārvaldišanā, caur ko ceļušees daudzkārtīgi labumi vispāribai. Agrak pilsetās katrs uz sava rēķina gādaja par ūdeni un apgaismošanu. Kamēr pilsetu valdes pārņēmušas savā vadībā šās un citas viņām līdzigas saimneeciskas funkcijas, zudušas daudzas neērtības, kas bij saveenotas ar agrako privato rīcību. Varetu šai ziņā peevest vēl daudz peemēru, kur mūsu laiku dzīve prasa privatas saimneecības aprobežošanu un pārmainišanu ar sabeedrisku. Tāds process teešam noteek un notiks turpmak, kā rādas, vēl leelākā mērā. Bet vaj šis process ir kādas politiskas revolucijas peepešs panākums? Ne. Meera ceļā tas pakāpeniski attistijees un attistisees ari turpmak. Cik ilgi pastāvēs tāds virzeens, nav noteicams, var eestātees atkal ar laiku tādi apstākļi, kas to aptur. Vismaz nevar būt šaubu, ka privatai saimneecībai ari turpmak būs veeta blakus sabeedriskai. Kur vajadzīga individuēla garša, kā mākslas ražojumos, vaj sevišķa rūpība, kā lop- un dārzkopībā, tur neizskaudīs privatās saimneecības.

Peevedam še tautsaimneecības profesora Adolfa Vagnera uzskatus par dažādeem saimneeciskas organizācijas principeem. Viņš izšķir trīs principus: privato, sabeedrisko un karitatīvo. Organizācija pēc pirmā principa dibīnas uz patīgām interesēm; otrs princips pamatojas uz sabeedrisko apziņu un spaideem, parādīdamees valsts un komunu saimneecībās; trešajam ir par pamatu caritas, t. i. mīlestība.

Tas atrodams ģimenē un brīvprātīgās organizācijās. Cik veen tāli sneedzas vēsturiskas ziņas, sastopami cilvēku dzīvē visi trīs šie minētie principi. Veens starp viņiem mēdz būt valdošais, bet gluži tas nevar nomākt arī pārējos principus. Sirmā senatnē sabeedriskajam principam bij pārsvars par privāto un karitatīvo, tomēr eeroči un rotas leetas allaž bijuši privātpašums un draudzībā, veesmilībā, labdarībā, slimneeku kopšanā un nabagu apgādašanā parādīees visos laikos karitatīvais princips. Tagadnē ir privātais princips valdošais tautsaimnieciskā dzīvē, blakus tam attīstas veenmēr vairak sabeedriskā saimniecība un karitatīva darbība. Pēdejā parādības dažu dažādās filantropiskās (cilvēku draugu) eestādēs. Sevišķu eevēribu pelna tai ziņā Zeemeļa Amerikas Saveenotās valstis. Milzums skolu, biblioteku, zinības un mākslas eestāžu, slimnicu, patversmju un citas filantropiskas eetaises tur celtas un uztūretas aiz karitatīveem princīpeem. Eiropā visdevīgākā tauta preekš filantropiskeem mērķeem, kā rādas, ir greeķi, kas, lai arī kādā pasaules malā dzīvodami, labprāt zeedo eevērojamas zumas, ar ko veicināt mākslu, zinību un izglītību savā dzimtenē. Lai atceramees arī Baltiju. Leprozorijas, slimnīcas, kurlmēmo skolas, aklo un bāriņu patversmes eerikotas no labprātīgām dāvanām. Rīgas Latveešu Labdarības beedriba uztur jau ap 30 gadu meiteņu skolu, kas bij pirmā skola Rīgā ar latveešu mācības valodu. Reina, Leitana, A. Dombrovska un izglītības beedribu skolas sneegušas tūkstošeem mazturīgu bērnu skolas mācības. Ar to, protams, nevar leelitees. Tas noder tikai aizrādījumam, ka arī karitatīvee saimnieciskee principi var uzrādīt zinamus panākumus. Daudz tai laukā atleek vēl ko darīt, bet ceresim, ka, attīstībai izplatotees, radisees arī jo vairak filantropu, kas labprāt un ar pašaizeedzību strādās tādus darbus.

Runajot par karitatīvo saimniecības principu, nedrīkstam aizmirst, ka viņa galvenais darba lauks ir ģimene. Ziemejotees uz filantropisko darbību, nenāktos grūti peerādīt, ka, salīdzinot ar privāto un sabeedrisko, tā pārak neecīga. Bet vaj to drīkstam sacīt par ģimeni? Domāju, ka ne. Ja kādu reizi sabeedribai vajadzētu izšķirt visus tos dažados, sarežģītos un neizskaitamos saimnieciskoš jautājumus, kuŗi katru deenu gadas ģimenes dzīvē, tad veen laikam cilvēki

tikai nāktu pee īstas atziņas, kādu Herkulesa darbu strādajusi saimniecības dzīvē maz cildinātā ģimene. Bet par pamatu šai klusajai, neeevērotajai saimnieciskai darbībai ir karitatīvais princips ar pašizleedzību, mīlestību, peekerību un savstarpeju labvēlību. Ka līdz šim dzīvē bijuši veenu mēr vajadzīgi visi trīs saimnieciskie principi: privatais, sa-beedrīskais un karitatīvais, tā, cerams, arī nākamībā ne-varēs iztikt bez teem.

d) Utopisms.

Zocialdemokrati atzist tikai sa-beedrīsko principu, pri-vatais pēc viņu eeskata kaitīgs un tadēļ pilnīgi atmetams, karitatīvā principa eksistenci tee neeevēro; visas viņu ceri-bas liktas uz sa-beedrīsko saimniecības kārtību. Kad ta būšot eevesta, tad uz reizi eestāšotees laimes laiki, kādus cilveki gaidijuši jau gadu tūkstošeeem. Pats Markss ar En-gelsu izteicās ļoti atturīgi par nākamības sa-beedrības kārtības sīkumeem. Viņi pat ar nicinašanu raudzijas uz agra-keem zocialisteem, kas savās zistemās neizbēgami nonāca pee utopijām. Zem utopijas saprot pārspīletus uzskatus par laimi un pilnību nākamības sa-beedrībā. Ši nosaukuma izgudrotajs ir Anglijas valsts kanclers Toms Mors, kas 1516. g. sarakstija grāmatu par jauno salu „Utopiju“. Pats vārds, kas atvasinats no greeķu valodas un nozīmē ap-mēram „neveeta“, jau rāda, ka tāda zeme pasaulē nav at-rodama. Pēc tam sarakstīts daudz grāmatu par nākamības valsti, cita par citu fantastiskaka, tā ka vārds utopija veen jau atgādina smeeklīgu un ģeķīgu mēģinājumu sagādat cil-vecei pilnīgu laimību. Markss ar Engelsu pūlejās no ta izvairitees un uzsvēra, ka viņu zocialisms dibinotees uz zinību, ir, tā sakot, zinības pēdejais vārds. Salīdzinot ar agrakeem zocialisma veideem, Marksa un Engelsa zocia-lisms bez šaubām pelna preekšroku; tas ņemams nopeetni un nevis no veeglās puses. Pati dzīve tomēr rādija, ka nav eespējams zocialismu izsargat no utopisma. Tā kā Markss ar Engelsu atzina par vajadzīgu galīgi noārdīt ta-gadejo sa-beedrību un tās veetā celt zocialistisku kārtību, tad bij dots eemesls domat un taujat kaut ko tuvaku par apstākļeeem tai sa-beedrībā, kuŗai neizbēgami bij jānāk. Prak-tiskēe aģitatori tadēļ ņēmās papildinat Marksa un Engelsa mācību par nākamības valsti no savas puses, labi pazidami

Jaužu masas, kuŗām vajag veeglakas un saldakas barības, nekā Marksa un Engelsa zinātniskie raksti. Tā nāca atkal vecais utopisms pēc vārda, ko Markss ar Engelsu centās izmest iz zozialisma. Bet tā kā utopiju sludinātaji bij pazīstami partijas vadoņi un Markss ar Engelsu neprotēja pret viņu rīcību, tad jāpēņem, ka klusumā tee bij veenis prātis ar šo vīru uzskateem. Pirmais, kas eevēdā utopismu zozialdemokratu literatūrā, ir grāmatu tirgotajs Brake, izdodams brošuru: „Nost ar zozialisteem!“ (1876. g.). Nosaukums bij izgudrots ļaužu mulsināšanai. Jādomā, ka ne mazums bij tādu, kas pēvīlās. Šī grāmatīņa, gadus trīsdesmit vēlāk pārtulkota latveešu valodā, bij brīvības kustības laikā ejoša prece. Brakes panākumi pamudināja arī Bebeli uzņemt savā grāmatā: „Seeveete un zozialisms“ (1879. g.) nodaļu par nākamības valsti. Vaj Bebeļa raksts drukats latveešu valodā, nemāku teikt, bet tulkots viņš ir un cirkuleja savā laikā beezos manuskriptos. Bebeļa uzskati par nākamības valsti izteikti izvilkumā grāmatīņās, kas pērkamas katrā grāmatu veikalā. Tā kā Bebeļa grāmata iznākusi jau vairak nekā 30 izdevumos, tad redzams, ka tam siltaka pēekrišana, nekā Marksam un Engelsam, kuŗi ilgi vēl nevarēs lepotees ar tādeem panākumeem. Eevērojot Bebeļa leelo nozīmi zozialdemokratu partijā un literatūrā, eepazīsimees ar viņa uzskateem, cik tāļi tee zīmejas uz nākamības sabeedribu.

Par laulības un ģīmenes dzīvi Bebelim šādas domas: „Mīlestības izvēlē seeveete ir tikpat brīva, kā vīreetis; viņa ir neatkarīga un var precēt un ļaut pēc sevis precēt un slēgt derību, nekā cita nevērodama, kā veenīgi savu patikšanu. Šī derība ir privatlīgums bez funkcionāra vidutājības. Dzimuma dzīņas apmeerinašana ir gluži tāpat katrā cilvēka privāta leeta, kā katras citas dabīgās dzīņas apmeerinašanā. Neveenam nav par to jādod atbildība. Ja rodas nesaticība, vilšanās, nepatikšana, tad morale pavēl skīrt nedabīgo un tadēļ netikumīgo saveenošanos“. Par bērnu audzinašanu vecakeem nav jārupejas. Bebels turpina: „Katrš bērns ir sabeedribai patīkams pavairojums, kuŗā sabeedriba eerauga savu pastāvēšanu un tadēļ sajūt jau no pašā sākuma pēnākumu ar vīseem spēkeem rūpētees par jauno būti. — Seeveete ir katrā ziņā brīva, viņas mājas apstākļi un bērni,

ja tai tādi ir, nevar aprobežot viņas brīvību, tee var tikai pavairot viņas izpreecu“. — Nākamības sabeedriba gādās par skolām, akadēmijām, un citām izglītības eestadēm, kur, brīvo laiku izleetojot, katrs varēs nodotees pēc patikšanas mākslai un zinībai. Tad beigsees starpība starp izglītoteem un neizglītoteem. „Nākamības sabeedribai“, raksta Bebels, „būs neizskaitams daudzums zinību vīru un mākslineeku, kas mazu daļu deenā strādās fizisku darbu, bet pārejo laiku pēc patikšanas nodosees savām studijām un mākslām“. Mazu neērtību sagatavos grūtee un nepatikamee darbi, bet tur varešot līdzetees, premijas izsolot, vaj pēc kārtas katram leekot tos darit; varetu izšķirt, varbūt, ari caur lozi. Bet tik leelas neērtības un grūtumi, kā tagad, vispārīgi vairs nebūšot. Darbs būšot drīzak patikama pārmaiņa. „Tur būs plašas, gaišas, labi vēdinatas, vispilnigaki apgādatas un izgreznotas darba telpas; māksla, tehnika, galvas un rokas izveicība atrādīs tūlit plašu darba lauku. Jau tagadejā tehnika un ķīmija spēj novērst traucejošos puteklus, dūmus, kvēpus, smaku, ja privatuzņemeji gribetu izleot vajadzīgos līdzekļus“. Bet tee neatmaksajas, un tadēļ jaceeš strādneekem. „Kapitāls neka nedara, kur nav sagaidama peļņa; cilvecībai nav biržā kursa. Nākamības darbnīcas, veenalga, vaj virs, vaj apakš zemes, atšķirsees tadēļ no tagadejām, kā deena no nakts“. Tad izdarišot ari lauksaimneecībā pamatīgus pārlabojumus: meža dēstījums, apūdeņošanu un nosusinašanu, zemes kārtu jaukšanu, uzpildišanu un nolīdzinašanu, eerikošot zistematisku ūdens ceļa tiklu, zivju audzinatavas un peldetavas. Lai milzīgo ražu varetu droši eevākt sausu, tad taisišot plašas kaltetavas. Neetrūkšot ari mākslīgu vīna kalnu siltumnīcās. Visa zeme tapšot par dārzu, kur bagatīgi atrodamas ogas, augļi un saknes. Gadašot ari par decentralizāciju caur satiksmes ceļeem. Tā kā visur būšot leelas ērtības, tad ļaudis vairs nesaspedišotees pilsētās, kā tagad, bet labprāt dzivošot uz laukeem. Jo visur būs eerikotas un katram peeeetamas „leelas sapulces telpas preekšnesumeem, disputeem un sabeedrisku vajadzību apspreešanai, spēles, ēdamās un lasamās zāles, bibliotēkas, teatra un koncerta lokāli, muzeji, spēles un vingrošanas laukumi, parki, promenades, atklātas pirtis, visadas izglītības un audzinašanas eestādes, laboratorijas un

slimnicas.“ Novērsiņot ari traucejošo un nervus bojājušo troksni uz eelām, speešanas un skreešanu; katram būšot laiks un līdzekļi pa brīvlaiku ceļot uz ārzemēm un citām pasaules daļām. Neveens netapšot izslēgts no šādas laimes. Neveenam ari nebūšot labaki kā citeem, un neveens ari nepelnot, ka tam būtu labaki. „Ar kādu teesibu,“ jautā Bebels, „var kāds prasit preekšrocibu preekš citeem? Ja daba viņu tik skopi apdāvinajusi, ka tas pee labakās gribas nespēj darit to, ko citi, tad sabeedriba nedrīkst to sodit par dabas kļūdām. Bet ja kāds caur dabu dabujis spējas, kas to paceļ pāri par citeem, tad sabeedribai nav peenākuma viņu par to algot, kas nav viņa personīgs nopelns.“ „Bez tam jāeevēro, ka izglītības līdzekļi ir sabeedribas īpašums, un tadēļ tai nenākas vēl sevišķi atalgot, kas ir viņas pašas produkts un ko tikai viņa spējusi iztaisit. Par ko kāds tapis, par to sabeedriba viņu darijusi.“ Ko veen tagadnes cilveks spēj eekārtot un pat ko tas nespēj ne eedomatees, tas būšot peeetams nākamības sabeedriba. Nāvi nu gan cilveks nevarēs pārvaret, bet slimības un ceešanas caur pilnigeem ārstneecības līdzekļeem tapšot tādā mēra mazinatas, ka cilveks varēs pilnīgi izdzīvotees, „jo pārleeciba, ka debesis ir zemes virsū un ka nāve nozīmē beigās, peespeedis cilvekus dzīvot dabīgi.“ Dzirdot visus šos apsolitos jaukumus nākamības sabeedribā, top saprotama strādneeku sajūsmība, ar kādu tee dzeed Heines dzeesmu:

„Virs zemes mēs debesis gribam celt,
Kur nebūs vairs jums raudat.
Mēs gribam virs zemes laimīgi būt,
Un negribam ilgak vairs vergot.
Kā bagatee nabagu svedrus lok —
Mēs negribam ilgak vairs vērot.“

Visi cilveki cer, ka dzīve nākamībā būs veeglaka, pilnīgaka un labaka, nekā tagadnē; daudzas no šim cerībām teešanā peepildisees, to starpā, varbūt, ari Bebeļa dažas vēlešanās, bet veenā ziņā nevar būt šaubu: debesis zemes virsū cilveki nekad neuzcels. Kas debesu valstību grib nodibinat zemes virsū, tee aizmirst, ka, augot cilveku labklājībai, vairojas ari cilveku prasījumi pēc laimes. Kas grib panākt mirstīgo dzīvē pilnīgu laimi, tee ceļ Babeles torni. Tāds darbs neveen veltīgs, bet ari kaitīgs, jo apsolījumi, kas

nav pēpildami, sarūgtina tikai cilveka mūžu un dara dzīvi grūtu un dažam pat nepanesamu. Aiz šī eemesla allaž izteikti stingri protesti pret utopistiskām idejām, kādas starp citeem sludina arī Bebels. Svarīgākās no tām aplūkosim tuvāk.

e) Laulība un ģimene.

Bebels dzenas pēc apgaismības laikmeta un franču revolūcijas ideāleem — brīvības un veenadības. Zināmā mērā tee teešam realizejami, bet cilveku cenšanās eet tālak: tee grib panākt abzolutu brīvību un abzolutu veenadību. Tas nav eespējams, tadēļ ka abzolutā veenadība izslēdz indivīda abzolutu brīvību, bet tiklīdz peeļauj cilvekeem abzolutu brīvību, tad stiprakais un gudrakais nomāc vājako un mazak apdāvinato. Aprobežot vaj nu brīvību, vaj veenadību neļauj pilnības ideja, ar kādu saveenota katra utopija. Bebels tomēr, neskatotees uz šo eekšejo neeespējamību, apsola savā nākamības sābeedriba abus labumus reizē: ir pilnigo brīvību, ir pilnigo veenadību. Pretruna tadēļ neizbēgama. To var novērot starp citu viņa uzskatos par laulību un ģimeni. Ja grib dāvat cilvekeem abzolutu brīvību, tad jānobīda pee malas visas eestādes, likumi un tikumi, kas kaut kādi varetu aprobežot indivīda zuverenitāti. Valsts par laimi būšot beigusi savu eeksistenci, pirms nodibinasees nākamības sābeedriba, reliģija, tapšot par katra cilveka privatu leetu, atleek tikai laulības saites un peenākumi pret ģimeni. Bet arī šai leetā Bebels ilgi nelauza galvu: abzolutā brīvība prasot, ka cilvekam teesība apmeerinat savas dzimuma dziņas gluži tāpat kā citas dabigās vajadzības, teiksim, peemēram, izsalkumu vaj slāpes. Kur tāda brīvība valda dzimumu kopdzīvē, tur, protams, tagadejās laulības un ģimenes saites ir par šaurām. Tās traucē brīvo indivīdu viņa dabigo dziņu apmeerinašanā, tadēļ Bebels uzsauc: nost ar tām! Tomēr tik veegli šī sarežģīta leeta nav izšķīrama. Fizioloģiskā ziņā izsalkuma un slāpju apmeerinašanai ir tik svarīga nozīme, ka atstājot neeevērotas šīs dabigās prasības, indivīds jo drīz nonīktu, kamēr dzimuma dziņas savaldīšana nebūt nav draudoša indivīda dzīvībai. Tadēļ nav pareizi, to stadiit uz veenas pakāpes ar vajadzību pē cēdeena un dzēreena. Bez tam jāeevēro, ka izsalkumu un slāpes cilveks dažreiz spēj apmeerinat ar teem līdzekļeem, kuŗus tas teeši var ņemt no

dabas, neaizskarot neveena cilveka brīvību. Dzimuma dzinās apmeerīnašana neizbēgami atsaucas uz citeem cilvekiem. Ja nu te atļauj pilnīgu brīvību, tad stiprakais ņems virsroku par vājako. Tagadejo brīvo konkurenci saimneecības laukā Bebeis grib pārclēt uz dzimumu kopdzīvi. Nav ko šaubītees, ka drīz parādītos tās pašas sekas, kas tagad novērojamas saimneeciskā dzīvē: fiziski stiprakais indivīds izmantotu vājako; jeb citeem vārdeem: vīreetis seeveeti; gribot negribot atkal vispāribai, lai nu ta sauktos vaj par valsti vaj sabeedribu, vajadzētu spert soļus, lai nodrošinātu seeveetes stāvokli pret vīreeti. Ar to veen nebūt vēl nav līdzets, ka seeveetei dod tās pašas politiskās un saimneeciskās teesības, kā vīreetim; jāreķina arī ar abu konkurentu fiziskām un, varbūt, pat psihiskām īpašībām. Vismaz veens laiks ir seeveešu dzīvē, kur dabā tās nostāda nevarīgākā stāvokli par vīreeti, ta ir grūtnecība. Bebels gan atļauj seeveetēm pēc patikas izvairītees no mīlestības neērtajām sekām, bet gluži bez dzemdešanām jau nevarēs pat ne nākamības sabeedriba iztikt, ja ta gribēs pastāvet ilgak nekā veenu augumu. Lai arī seeveeti atsvabīnātu no viseem peenākumeem pret laulību un ģimeni, tomēr šis veens peenākums tai paliks, no kuŗa ta nevarēs atrautes. Bebels apsola nākamībā seeveetēm pee dzemdešanas visadus atveeglinajumus, ārsta palīdzību un tās visleelākās ērtības, bet vaj tas būs peeteekošs gandarijums par to nedrošību un tām raizēm, ka mīļotais vīrs, atrazdams šādu seevas stāvokli par neērtu, meklē, varbūt, apmeerīnajumu pee citām seeveetēm un izskaidro agrakai, ka viņš to nevarot vairs mīlot? Protams, nākamības sabeedribā jau atļautu arī seeveetei meklet vīrus, cik tik ta var dabūt. Bet vaj viņai būs tik veegli atrodams pēc vairakām dzemdešanām cits vīrs, kā vīram seeva? Nedrikstam tak aizmirst, ka caur dzemdešanu zeedu laiks pee seeveetēm drīzak beidzas un viņas jaunības spēks atrak sadilst nekā pee vīreeša. Tagadejā sabeedribā seeveetei ir vismaz tas gandarijums, ka pa viņas grūto laiku par to rūpejas vīrs un peederigee, izrādīdami tai savu līdzjūtību un cenzdamees pēc eespējas atveeglinat viņas ciešanas. Nākamības sabeedribā Bebels apsola rūpīgu kopšanu. Bet vaj ta atsvers peederigo un tuvineeku mīlestību? Nākamības slimneeku kopeji laikam būs tādi pat kā tagadejee, kuŗi caurmērā nekad nespēj preekš

katra slimneeka tā uzupuretees un tam tik pilnīgi nodotees, kā viņa tuvineeki. Lai groma leetu, kā grib, arī nākamības saheedribā seeveetei būs vairak rūpju un ceešanu nekā vireetim, par spīti politisko un saimnecisko teesibu veena-dibai, un tagadejā laulības likumu atceļšana seeveetes stāvokli nepadarītu vis veeglaku, bet dažā ziņā vēl grūtaku un noželojamaku. Bebels un citi laulības teoretiki aizmirst, ka laulības likumi saista neveen seeveeti, bet arī vireeti un ka veens no laulības likumu mērķeem ir, sargat seeveeti pret izmantošanu caur vireeti un nodrošināt pēcnākamū apgādašanu.

Zimejotees uz ģimeni, Bebels apsola nākamībā, ka saheedriba rūpešotees par bērnu audzinašanu, un ka katra dzimšana tad būšot patikams pavairojums. Nevar leegt, ka daudzeeem vecakeem bērnu kopšana, apgādašana, audzinašana un skološana ir pārak smaga, pat nepanesamā nāsta, un ka tee labprāt vēletos no tās atsvabinatees, it īpaši tādi, kam prāts nesas uz baudijumeem un kas meklē savu labumu. Teem bez šaubām būtu labak tādā saheedriba, kas teem laipni atņem raizes par bērneem. Bet ne visi vecaki tā domās. Daudzi, un, varbūt, pat leelākā daļa atzīs, ka bērni gan dara vecakeem daudz darba un rūpju, bet ka viņi arī ir pastāvīgs preeka avots. Savos bērnos cilveki dzīvo otru mūžu, redz noteiktu mērķi savai dzīvei. It īpaši tas zīmejās uz māti. Lai arī cik saleekta būtu viņas mugura no teem grūtumeem, kuņus tā uzkrāvusees bērnu dēļ, tomēr caurmērā māte jutisees vairak apmeerinata ar savu dzīvi, nekā seeveete, kas nav tapusi par māti. Seeveetes daba grib neveen ņemt, bet arī sneegt mīlestību, un labaku izdevību par ģimeni tā nevar atrast šīs eekšējās dziņas apmeerinašanai. Neatsveņama ir ģimenes nozīme audzinašanas ziņā. Normalā ģimene ir galvenā etisko pamatu liceja. Kam šee pamati stipri, tas dzīvē nešķobisees. Ģimenē mācamees mīlestību, pašaiizeedzību, saticību, ceenību un paklausību. Bērni pulciņā augdami, audzina cits citu; vecaki māca bērņus, bet mācas arī paši no bērneem, un ne reti atgadas, ka vecaki eerauga un atzīst savas kļūdas, novērojot viņu atkārtosanos pee saveem bērneem. Ģimenes dzīvē smeltais spēks dažam labam palīdzeejis pārceest dzīves vētras. Tadeļ saprotams, ka mūsu tauteeši tāļās svešās malās tik karsti ilgojas pēc

dzimtenes, kur teem tēvs kāra šūpuli un māmiņa meegā žūzināja. No vecakeem dabutais moraliskais spēks ir beeži bijis viņu veenīgais mantojums, bet ar to peeticis, lai tee dzīvē cauri sistos un eekaŗotu sev stāvokli. Ne, šos pamatus nedrīkst noārdit, un leekas, ka tos ari nevar noārdit. Ko nākamības sabeedriba dos tai veetā? Preekšzīmīgi eerīķotas bērnu patversmes un skolas. — Lai ari tās būtu deezin cik siltas un gaišas, tomēr, salidzinot ar ģimenes šauro milestības kaktiņu, tās būtu tikai tukšums un aukstums. Ārejais spožums un greznums neatsvērs eekšējā siltuma un vecaku pašaižleedzības trūkumu. Un vaj nākamības pedagogs, lai ari tas būtu vaj desmitkart leelaks meistars par tagadejo, pratis labak dēstit bērnu sirdis tikumības sēklu, kā to tagad izdara ģimenē? Domajams, ka ne. Ari viņš ar audzekņeem apeesees tā, ka vairak eevēros viņu veenadās īpašības, nekā savadības un individualitati. Neveens skolotajs pasaulē neatradīs bērņā tās īpašības, kuŗas spēj novērot mātes acs. Bet sekmīga tikai tad ir tikumīga audzinašana, ja ta var nodzījinatees individualās savadībās. Skola, kur māca vairak bērnu reizē, un pee tam tikai zinamās stundās, tas tik pilnā mērā nekad nebūs eespējams, kā ģimenē. Te varetu eebilst, ka ari nākamības sabeedribā būs atļauts vecakeem, kas to vēleesees, paturet bērņus pee sevis un tos mācīt un audzinat pēc patikšanas. Tomēr nedrīkstam aizmirst, ka bērnu stāvoklis pret vecakeem būs tapis citadaks. Bērņi nebūs vairs eeeši saistiti ar vecakeem; viņi, tā sakot, varēs paceemotees pee vecakeem, kamēr veeneem vaj otreem neapņiks, bet tagādejā eeešā sakarā trūks, un tikai tādām var būt ta leelā nozīme tikumīgā audzinašanā, kādu tagad novērojam ģimenē. Bez tam jadamā, ka nākamības ģimenē, ja to par tādu varēs saukt, būs par galvu pa leelakai daļai tikai māte; tēva vaj nu pavisam trūks, jeb tas atnāks šad un tad kā onkulis, atnezdams, varbūt, mazajeem pa kukulim, kas galu galā bērņeem darīs maz preeka, jo teem jau viss, tā kā tā pa pilnam būs peeetams. Mātei bērņi nebūs vairs dārgais lolojums, kas ar sirds asinim aizsargajams un glabajams, bet drīzak paijiņas jeb, kā Bebels teic: tee pavairošas izpreecu. Nu, tādu seeveeti dzejneeki vairs neapdzedēdas kā savu zelta māmuļiņu, kuŗas glāsti pat tad miļi, kad roka ceeti sastrādata.

Lai groza leetu, kā grib, noārdot ģimeni, parok tikumības drošakos pamatus, kuŗi nebūs veegli nostiprinami. Nākamības sabeedriba jau gan visu spēšot, bet tomēr nav ticams, ka viņa spēš izpildīt to robu tikumībā, kas celsees caur ģimenes trūkumu. Laulības un ģimenes eekārtojums nākamības sabeedribā nevar daudz intereset tagadejo paaudzi, jo nākamības sabeedriba neatnāks vēl tik drīz, bet ja šim jautajumam tomēr peegreezām tik leelu vēribu, tad tas noteek tadēļ, ka Bebeļa māciba par pilnigo brīvību dzimuma dziņas apmeerinašanā atsauca uz tagadejeem apstākļeem un rada sekas, pret kuŗām mūsu laiku sabeedriba nevar izturetees veenaldzīgi. Nenogaidot nākamības sabeedribu, seeveetes saimneciskas patstāvības nodrošinašanu un peeteekošu gādību no sabeedribas puses par izlikteem un atstumteem bērneem, Bebeļa sajūsminatee peekriteji cenšas jau tagad pēc neaprobežotas dzimumu kopdzīves. Tee peesavinas teesības, bet neatzīst peenākumu; prasa pēc brīvības, bet nebēdā par šādas brīvības sekām, jo suverenā dzimuma dziņa apmeerinama, lai pēc tam nāktu vaj greku plūdi. Bebels līdzās ar Ničes peekritejeem leela mērā veicinājuši tāli izplatītās brīvās mīlestības kustību. Kas gan nebūs tagad par to dzirdejis vaj lasījis, ka pat nepeeauguši jauneesi jau meklē apmeerinat savas dzimuma jūtas, kuŗas caur Bebeļa un citu raksteem nostādītas ar izsalkumu un slāpēm uz veenas pakāpes? Dažs zinās, varbūt, no saveem peedzīvojumeem tādus bēdīgus gadījumus, kur māte slauka gaužas asaras par savas meitiņas izpostīto dzīvi, kas kritusi par upuri brīvajai mīlestībai. Dzenotees pēc brīvības mīlestībā, seeveete nav panākusi apsolīto un kāroto laimi, bālais vaigs un eekritušās acis leecina, ka viņas daļa ir: rūgtums, bēdas, kauns, raizes un izmisums. Jauneklis, kas teicās viņu tik karsti mīlam, tagad to apnicis un lidīnas ap citām jāunavām, kā tauriņš ap zeedeem, izsūkdams viņu saldumu. Nenāk jau nu arī vīreetim tāda dzīve par labu, bet rūgtākais bēdu un ceešanu biķeris brīvās mīlestības dramā veenumēr būs jātukšo seeveetei. Aplūkojot tuvaki un pamatīgaki brīvās mīlestības laimes cildinajumus, tee izrādas par slazdeem, cilpām un lamatām, kuŗas medneeks veikli izleek, lai sagūstītu putniņus. Ai, šee nabaga putniņi! viņi cer atrast tur glābiņu, kur tos gaida posts.

Veegli saprotams ir sabeedribas ignums, kadu ta pee gadijuma mēdz izteikt un izrādīt brīvās milestības sludinatajeem. Pēdejee tomēr mēdz aizbildinatees, ka ne Bebels, ne viņi neesot vainīgi pee tādeem bēdigeem gadijumeem. Nevis Bebels caur savu rakstu noārdījis laulības un ģimenes dzīvi, bet ta izirusi caur tagadejeem saimneeciskeem apstākļeem. Pateesībā vairs nepastāvot ne istas ģimenes, ne uzticamas laulības; Bebels novilcis tikai leekulības plivuru un radijīs tagadejās laulības un ģimenes konzekvences, kuŗas tagadnē nav ārstejamas, bet novēršamas veenīgi nākamībā caur jaunu laulības un jaunu ģimenes formu. Īstenībā vīri dzivojot ar vairak seevām, citeem saimneeciskee apstākļi neļaujot dibinat ģimeni, bet, kas tādu nodibinājuši bez peeteekošeem līdzekļeem, kā peem. strādneeki, teem no cildinatās ģimenes dzīves vairak nekas neatlecot, kā tikai raizes un grūtumi. Peevilcīga mājas un ģimenes dzīve tur tadēļ nevarot nodibinatees, ka tiklab vīrs, kā seeva augu deenu esot darbā, sīkakee bērni paleekot cauru deenu bez uzraudzības, bet vecakee bērni jau agrā jaunībā sākot staigat savu vecaku grūto gaitu. — Bezpartejiskam spredejam jasaka, ka augšā minētās nepilnības un neparēizības teešam sastopamas laulībā un ģimenē. Skaidra leeta, ka daudzi paleek neprecejūšees, tadēļ ka trūkst līdzekļu ģimenes uzturešanai, tāpat nevar būt šaubu, ka grūti saimneeciski apstākļi kavē strādneekus baudīt pilnā mērā ģimenes dzīves laimi. Tee ir pateesi trūkumi, kur javēlas pārlabojumi. Nav sveša mūsu laikos izplatitā leekulība ģimenes dzīvē. Laulības dzīves noslēpumus rakstneeki sacenzdamees cēluši atklātības gaismā. Apstākļus šai ziņā nevar nekādi saukt par idealeem. Bet tomēr rādas, ka ģimenes un laulības dzīves pēlaji skatas caur pārak tumšām brillēm. To varam izskaidrot ar vairakeem apstākļeem. Vispirms citu cilveku nepilnības un vājas puses mēdzam drīzak eevērot, nekā viņu labās ipašības. Tagadejā sabeedribā rakstneeks var ceret drīzak eemantot peekrišanu, ja tas uzrāda sadzīves ļaunumus, nekā apspreežot tos no optimistiskā stāvokļa. Rakstneekeem vajadzīgi tadēļ zinamā mērā pārspīļejumi. Ja tee attēlos kailo īstenību, tad lasitaji drīz tos apniks, sacidami: to jau mēs paši visu sen zinam. Ja grib nodot drošu spreedumu par tagadejām laulībām, tad vajadzētu zinatniski tās izpētīt; tas nav, cik zinams, darīts, un

nav ari veegli izdarams. Ja peņņemtum, ka kāds pētneeks, varbūt, caur anketi eevāc ziņas, par dažēem tūkstošēem laulību, tad laikam izrādītos, ka visas laulības nebūt nav metamas kā nederīgas pār kārti. Droši veen viņš atrastu kādu daļu ļoti laimīgu un preekšzīmīgu laulību, leelakā daļa būtu apmeerinošu, kāda cita daļa, varbūt, vēl ceešamas un pārejā daļa tādas laulības, par kuņām teešam varetu teikt, ka, laulības saites uzturot, veicina drīzak ļaunumu, nekā labumu. Un ja šī pēdejā daļa ari būtu nesalīdzinami leelaka, nekā īsti laimīgo laulība, tad tomēr nebūtu pareizi, ja tadēļ iznīcinātu pavisam laulības un ģīmenes institutus, eevedot to veetā brīvo mīlestību. Leekas, ka Bebeļa projekts par brīvo mīlestību pa daļai izskaidrojas ar viņa cenšanos padarīt cilvēkus visadā ziņā veenadus. Tagad cits bauda ģīmenes dzīves laimi, citam tās trūkst. Bet pēc Bebeļa neveens cilvēks nepelna, ka tam būtu kādas preekšrocības. Tadēļ nost ar laulību, lai neveenam nebūtu labak, bet visi taptu veenadi! Pāris salīdzinājumi lai apgaismo šādu aplamību. Ir zeemas svētki. Daudzi bērni preecajas ap spožo eglīti, jo viņēem ir apgādātāji, kas tos kopj, ģērbj, audzina, skolo un sagatavo teeem preekus. Ārā uz eelas blandas noskrandūši bērni, deedeledami un zagdami sevīm uzturu, jo nav neveena, kas par teeem rūpetos. Kontrasts teešam leels. Bet tāds nedrīkst būt, tadēļ laukā no siltas istabas tos bērņus, kas preecajas ap eglīti, lai ari tee eepazīstas ar salu, negaisu un izsalkumu! Bet tas tak būtu aplamība, sacīs lasītājs. Es tam peekrītu, bet tāda pat aplamība ir Bebeļa projekts par laulību nākamībā. Viņš nevis grib labumu vairot, bet izskaust tagadejā labuma atleekas, peelīdzinat visus tagadejam ļaunumam, un tā panākt visu cilvēku veenadību. Teešam, radikals līdzeklis, tikai ne uz labu. Ja tāds līdzeklis būtu pareizs, tad vajadzētu atmest ari cilvēku ārstešanu. Kamēr veen dzīvo cilvēki, ir bijuši slimī un veseli. Cilvēki visvisadi pūlejušees slimneekus dzeedinat. Tās pūles var uzrādīt zinamus panākumus, tomēr visas ceešanas nebūt nav pārvaretas. Tagad pazīst vairak un labakus ārstneecības līdzekļus, nekā senak, bet radušās ari jaunas slimības, no kuņām senak nebij ļausmu. Lai ari kā attīstītos ārstneecība, tomēr nāvi ta neuzvarēs un visas cilvēku ceešanas nenovērsīs. Bet ko mēs teiktu par tādu

ārstu, kas apnicis cilveku mūžīgo lāpišanu, naktu ar projektu, pataisit visus slimus? Tāds darbs tak izdotos deezgan ātri, visi cilveki būtu veenadi un slimneeki laikam mazaķ sūdzetos un vaidetu, nekā tagad, jo viseem būtu jaceeš. Bet tādu padomu varetu dot tikai ārprātīgs. Nu, Bebeļa projekts ari nevar lepotees ar prāta dziļumu, neprātība viņa projektā šķeebas bīstami uz to pusi, kur neprātība sāk izvērstees par ārprātību.

f) Veenadība un brīvība.

Bebels cenšas peemērot pilnīgas veenadības ideālu neveen laulībā un ģimenē, bet visā cilveka dzīvē, tā darbā un ražošanā, kā darba produktu izdališanā un paterešanā, jo viņš turas pee uzskata, ka cilveki vispārīgi no dabas veenadi, ka tee peedzimst ar veenadām garīgām un meesīgām spējām un ka viseem cilvekeem ir veenadas vajadzības. Tadēļ Bebels neatzīst starpības starp garīgo un meesīgo darbu. Drīzak leekas, ka viņš uzlūko meesīgo darbu par svarīgako, jo tas jastrādā viseem kādas trīs stundas deenā. Mākslas un zinātniskos darbus turpretim izdarišot pa leelakai daļai no brīva prāta, it kā atpūzdamees no fiziskā darba. Šāds uzskats leecina, ka Bebels pārak veegli vērtē garīgo darbu; viņš neapdomā, ka tas prasa nopeetnu un ilgu sagatavošanos. Viņa metode veicinātu bez šaubām diletantisma attīstību visos arodos, bet nopeetnam mākslineekam un zinību vīram grūti nāktos attīstītees, ja to ik deenas pārtrauktu ar viņam uzlikto fizisko darbu. Pats Bebels atzīst vajadzību sevišķos gadījumos, kur tas izrādītos par nepeeceēšamu, mākslineekus un pētneekus atsvabinat no pārejeem peenākumeem, lai tee varetu nodotees pilnīgi savam spraustajam mērķim. Pazīstamu un atzītu mākslineeku un zinību vīru darbība tādā ziņā gan būtu nodrošināta. Bet kā lai teek uz augšu jauni spēki? Ja tee izteiks vēlēšanos, lai ari viņus atsvabina no teem darbeem, kas tos traucē un nesaeetas ar viņu spējām un teeksmi, tad vajadzēs eecelt ekspertu komisiju, kas lai pārbauda viņu spējas. Mēs zinām no peedzīvojumeem, ka greizsirdība un skaudība ļoti tāļu izplatītas īpašības starp mākslineekeem un zinību vīreem. Vaj turpmak leeta grozīsees? Laikam ne. Atzītee spēki, ko kuņeem sastādīsees komisijas, cen-

tisees izleetot visus līdzekļus, lai kavētu jaunu mākslineeku un zinību viru izaugšanu, kas varetu apdraudēt viņu pašu stāvokli un eevainot viņu godkāribu. Ekspertu komisijai tad būs rokās ass eerocis, ar ko nomaitat jaunus talantus. Nav jau veegli ari tagad jauneem mākslineeekem un zinību vīreem tikt uz augšu, bet vismaz neveenam ari nav teesibas viņus traucēt un uzlikt teem tādus peenākumus, kas ir pret viņu dziņām. Visu savu laiku un visus savus spēkus tee var zeedot savam spraustajam mērķim, un tā izlaust sevim ceļu. Viņi eeeš trūkumu un badu, bet neļauj sevi novirzīt no uzsāktās tekas. Nākamiba teem dod viļinošo solijumu: es atņemšu jūsu trūkumu un neļaušu jums mirt badu, bet kalpojat ik deenas pee teem darbeem, kuņus sabeedriba jums uzliks; pa vaļas brīžeem jūs varat dzitees pēc saveem ideaaleem, kamēr ari sabeedriba tos sāk atzīt un atsvabina jūs no citeem peenākumeem. — Jašaubas, ka īsts mākslineeks un zinību vīrs mainītu pret šādu solijumu savu tagadejo stāvokli.

Veenā ziņā Bebels šķīro cilveku darbus: viņš atzīst citus par veegleem un citus par smageem, dažus par patikameem, dažus par reebigeem. Lai nu eevērotu ari tee veenadibas principu, tad reebigee un smagee darbi strādājami viseem pēc kārtas. Veenadiba formalā ziņā gan būtu panākta, bet, tuvāk viņu aplūkojot, nevar to atzīt par teicamu, jo tādā gadījumā stipri mazinatos darba sekmes. Ir tak pazīstama leeta, cik leelā mērā atkaras darba panākumi no eevingrinašanās. Ja nu notiktu pastāvīga pārmaiņa vaj nu pēc rindas, vaj caur lozi, tad nebūtu vairs eevingrinājušos strādneeku, bet pee daudzeeem darbeem ķertot ik deenas eesāceji, kas tēretu velti daudz laika, visadi mēģinadamees. To, leekas, eeskata ari zocialdemokrati, tadēļ izteikts vēl kāds cits preekšlikums: proti, maksat godalgas par smagajeem un reebigajeem darbeem. Veegli saprotams, ka smagos darbus labprāt uzņemsees fiziski stipree cilveki un pee reebigajeem ķersees ļaudis ar notrulinatām jūtām, dzīdamees pēc godalgas. Ja šādu principu teešam izvestu dzīvē, tad notiktos, ka rupjo fizisko spēku vērtē augstak, nekā garigo darbu un godalgo cilveku trulas jūtas, kamēr daža mākslineeka ražojums būtu tikai nostrādats deenas penzums. — Tā cenšotees pēc veenadibas ideala, no-

nākam pee pretrunām, visadeem kavekļeem un nejdzibām, kas leecina, ka pilnīga cilveku veenadiba nav panākama. Kur pati daba taisijusi dažadības starp cilvekeem fiziskā un garīgā ziņā, tur veltas būs visas pūles panākt pilnīgu veenadību. Šo apstākli Bebels neeevēro, bet dūšīgi turpina cilveku nivelešanu. Pēc viņa eeskata nav starpības starp darba rīcību un vadību no veenas un darba izpildišanu no otras puses. Darba vadība un rīcība būšot gan vajadzīga arī nākamības sabeedribā, bet to uzticešot sabeedribas locekļeem, nepeešķirot teem nekādu leelaku varu godu, vaj atlīdzību. Visi vadoņi būšot tādi paši sabeedribas locekļi, kā pārejee. Bebels eet pat tik tāļi, ka pareģo tāda laikmeta nākšanu, kur darba vadību un rīcību varešot uzticēt pēc kārtas katram sabeedribas loceklim. Tā tad: šodeen dzelzsceļa konduktors, rīt preekšneeks, šodeen iznēsā vēstules, rīt deleģats starptautiskā pasta kongresā, tagad kurina skolas krāsnis, rīt izstrādā skolas programu. Ja tādi laiki atnāk, tad Ničes pārcilveks pārspēts, jo Niče peešķiņ pārcilveka gradu tikai reteem izredzeteem, bet Bebels viseem nākamības sabeedribas locekļeem.

Katrā ziņā veenado pārcilveku sabeedriba ražošot milzīgas bagatības, krāšņumu un ērtības, par ko tagadnes cilveks ne sapņot nesapņojot. Un kā izdalīs milzīgo mantu? Protams, pēc veenadības principa, jo neveens nepelna, ka tam klātos labak, nekā citeem. Čaklais dabūs tikpat, kā slinkais, apzinīgais nebaudīs vairak par paviršo, stiprais par vājo, leetpratejs par nemākuli, jo viseem ir veenadas teesības pee sabeedribas ražoteem labumeem. Veegli noskārstam, ka tāds princips nesaskan ar cilveku psihiskeem prasījumeem un it sevišķi rupji aizskaņ taisnības jūtas. Tādēļ uzstāditi arī no zocialdemokratu puses citi izdališanas principi. Gotas programā, uz kuņas pamata 1875. gadā saveenojās marksisti ar Lasala peekritejeem, mineti bez veenadības principa vēl: vajadzības, vispārigais derīgums un taisnība, kā darba produktu izdališanas mēraukla. Grūti nāksees eevērot visus še minetos principus veenā reizē, jo tee cits citu izslēdz. Kur izdalīs veenadi, vaj pēc vajadzības, tur nebūs eevērots ne vispārigais derīgums, ne taisnība. Jaatzīmē, ka izdališanas veidam pēc vajadzības peemit tas ļaunums, ka cilveku prasījumi pēc dažeem preekš-

meteem, kuŗi atrodas zemes virsū visai aprobežotā mērā, var tik leeliski peeaugt, ka pat nākamības sabeedribai nebūs eespējams tos apmeerinat. Jērenicu veetā nevarēs nēsāt caunu cepures un tagadejos misiņa un bronzas daiktus neizdosees pārmānit ar zeltu, tā ka, gribot negribot, ari nākamībā būs jaatstāj dažas vajadzības bez apmeerinašanas, kas laikam gan ļoti sāpinās un sarūgtinās citadi laimīgos cilvēkus. Bet ko tur darīt, tāda nu reiz ir zemes dzīve, ka pilnīga laime te nav satverama. Pareizakee izdališanas principi laikam būs pēc vispārīgā derīguma un taisnības. Tos varetu gluži labi saveenot. No sabeedribas locekļu darba produkta atvilktu zinamu daļu ražošanas līdzekļu atjaunošanai un papildināšanai, vispārīgo eestāžu, kā: skolu, slimnicu, biblioteku un citu uzturešanai, bet atlikumu izdalītu pēc taisnības, t. i. katram pēc nopelna. Nav šaubu, ka pee labas gribas var panākt pareizaku un taisnaku izdališanu, nekā tagad mēdz notikt.

Eevērojot tās grūtības un sarežģījumus, kas ceļas, izdalot darba produktus, jaunākā zociāldemokratu programa, uzstādīta 1891. g. Erfurtā, vairs neturas pee augšā mineteem principēem, atstādama šī jautājuma izšķiršanu praktiskai dzīvei nākamības sabeedribā. Tomēr veenadības princips gluži neizzūd iz zociāldemokratu literaturas un top vēl veenmer leetots kā aģitācijas līdzeklis. Kautskis izsakas vispārīgi par veenadības virzeeneem. Tagadejā sabeedribā veenadība virzotees uz vispārīgas nabadzības pusi, nākamībā palikšot veenadības virzeens, bet tas ņemšot savu gaitu uz vispārīgas labklājības pusi. Ļoti stingri izteicās Engells pret cilvēku nivelešanas centēeneem. Pēc viņa tas ir abzūrds un nejdzība. Viņš saprot zem veenadības tikai šķiru iznīcīnašanu. Reformacija izkaŗojusi garīgas veenadības principu, franču revolucija politisko, un tagad būtu atlicis vēl ko dzītees pēc veenadības saimneeciskā ziņā. Par tādu cīņu deļ veenadības var runāt, kaut gan ari še leeta istēnība grōzisees ap aso pretību izlīdzīnašanu starp pārmēriģo bagatību un kailo nabādzību, jo abzolutu veenadību nevarēs laikam nodibīnat pat ne saimneeciskās leetās. Ja ļaudis tik veen kārout, tad nevajadzētu nemaz nākamības sabeedribās, jo caur zociālām reformām eespējams jau tagadnē novērst ļaunumus, kādi ceļas caur bagatības un nabadzības

asajām pretestībām. Peemēram te var noderet Jaunzelande, kur nav ne Eiropas proletariata, ne Amerikas miljardneeku. Tik veegli un tik pilnīgi, kā tur, Eiropā gan nevarēs izvest sociālās reformas, jo te ir daži vēsturiski nodibinājušees kavekļi, bet pee labas gribas daudz ko varēs labot. Tada lēna un pakāpeniska reformešana zocialdemokrateem nebūt nav pa prātam. Pēc viņu domām tas ir eelāps uz vecas drēbes, kas sen jau novalkata. Reformešanas mēģinājumi tikai pavilcinot tagadejās mirstošās sabeedribas dzīvību. Ļaužu masas sajūsminamas nevis preekš reformām, bet nakamības sabeedribas, pee kam veens no peevilcigakeem aģitācijas līdzekļeem ir veenadības ideja. Aģitacija atrod savus peekritejus nevis starp teem, kas ar paša spēkeem un nopelneem grib sagādat labaku nākotni, bet galvenā kārtā starp „atstumtajeem“, kam maz cerību paceltees pāri pār pūli. Grežotees pee mazajeem brāleem, sludinot teem veenadības evaņģeliju, ka neveenam nevajag klātees labaki par citeem un ka neveens ari nepelnot, lai tam būtu labaki. Kādu eespaidu atstāja šī mācība, to peedzīvojam 1905. g. Muižas postot, laupījumu dalija pēc veenadības principa, bet visadā ziņā centās izvest teesību veenadību mitiņos, kur spreeda un balsoja neveen vīreeši un seeveeši, kas vecaki par 20 gadeem, bet dažreiz ari nepeeauguši. Vismaz Rīgā tā saucamos skolneeku vecaku mitiņos peedalijas un leetoja peeaugušu cilveku teesības ap desmit gadu veci bērni, spreedami par vecaku un skolotaju peenākumeem un politiskeem prasijumeem. Te bij veenadības princips izvests līdz nejdzibai. Bet vaj bij panākta pilnīga veenadība? Ne, daudzi bērni bij peespeesti atrautes no mitiņeem tadē, ka neprata runat un eet kājam. Teem gribot, negribot, vajadzeja uzticet savu interešu apsardzību vecakeem cilvekeem. Vispāribai nebūtu kaitejis, ja pārejee bērni būtu meerīgi sēdejuši mājās. Daža laba ģeķība būtu palikusi neizdarīta, par ko tagad jakaunas un jasūrkstas.

Blakus pilnīgai veenadībai apsola nakamības sabeedribā, kā jau zinam, pilnīgu brīvību. Bebels par brīvības jautājumu izteicās šādi: „Katrs pats izšķir, kādu darbu tas grib strādat; leelais skaits dažādo darba lauku dos eespēju apmeerinat visuvisadas vēlešanās. Ja kādā arodā izrādas spēku pārakums un citā atkal trūkums, tad pārvalde spers so-

ļus, lai panāktu izlīdzināšanu.“ Bebels nesaka, kas tad lai noteek, ja pārvaldes rīkojums nesaskan ar katra suverena individa vēlēšanos. Sabeedribai, peemēram, vajadzīgs malkas un ķeeģeļu, bet individs grib nodarboties ar zīmešanu un puķu audzešanu. Pārvalde noteic, ka katram individam jāsačert tik un tik daudz malkas un jāizstriķe zināms daudzums ķeeģeļu. Veena daļa izpilda savu uzdevumu, bet pārējie leedzas to darīt, apgalvodami, ka uzdotais darbs nemaz nesaskanot ar viņu dabīgām spējām. Ko lai dara pārvalde? Vaj lai ķeras pee spaideem? To veen ne, tad jau nebūtu nekādas brīvības. Bebels atzist tikai suverena individa teesības un prasījumus, bet neuzleek tam peenākumus, jo tad jau atgreestos atpakaļ tagadejās sabeedribas spaidu zistema. Nākamības sabeedribai pret individu ir dažādi peenākumi, bet nav nekādu prasījumu un teesību. Individs nāk pasaulē ar dažādām vajadzībām, kuņas sabeedribai peenākas apmeerinat: sabeedriba to audzinās un skolos, dos tam uzturu, apģērbu un teesību baudit no visām savām mantām. Turpretim individs it kā atpūtas dēļ no pastāvīgām izpreecām labprātīgi uzņemsees strādāt ap trim stundām deenā tādu darbu, kas tam visvairak izliksees pa garšai. Eespēja tēret un baudit sabeedribas mantu būs tā plašākā, kādu veen var eedomatees, turpretim peenākums ražot jaunas mantas taps tā saknapinats, ka nelīdzinasees vairs darbam, bet laika kaveklīm. Tādos apstākļos neizbēgami mazinatos ražošana un vairotos patērešana. Nebūtu neveenam varas un autoritates savaldit pūļa acumirkligās eegribas. Pārvalde netaptu izraudzita, lai pārvaldītu cilvēkus, bet lai pārlūkotu leetas un rīkotu ražošanas procesu. Tāds amats nebūtu saveenots ar sevišķu godu, leelaku varu, vaj prāvakeem eenākumeem. Tas būtu veenkārša uzticības leeta, kuņu uzdod derigakajeem vaj nu vīreešeem vaj seeveešeem. Amatu personas būtu atceļamas un eeceļamas par jaunu, peemērojotees vajadzībai un vēletaju gribai. Ne vārda Bebels neeeminas par līdzekļeem, ar kādeem amatu personas varetu paskubinat sabeedribas locekļus izpildit pārvaldes rīkojumus. Nākamības sabeedribas mašina Bebelim funkcionēs tik labi, ka vajadzīgs tikai viņu uzstādit, lai tā bez pārtraukumeem un sarežģījumeem izpildītu visus prasījumus, kādi mēdz būt cilvēkeem par dzīves pilnību.

Nākamības sabeedribā nebūs pēc Bebeļa eeskateem ne slimu, ne blēžu, ne zagļu, ne kārtības traucetāju, ne citu kādu nozeedzneeku. Ja šīs cerības peepildas, tad, protams, varēs iztikt bez stingras valdības, jo tad jau katrs cilveks valdīs pats sevi. Zem šī noteikuma teešam eespējams panākt to brīvību, kādu Bebels apsola. Deemžēl cilvece vēl ir ļoti tāju no tādās pilnības. Lai pārleecinatos par cilveces gatavību uz nākotnes pilnību, metisim skatu socialdemokratijas dzīvē un darbībā, par kuŗu tak jadomā, ka ta visvairak tuvojas nākamības idealam. Bet ko tur novērojam? Beežu skaldišanos partijās. Strīdi grozas dažu reizi ap tiri dogmatiskeem programmas punkteem, citu reizi leekas, it ka veens vaj otrs vadons, gribedams paturet virsroku, vairak aizstāv personigas intereses, nekā leetu. Pretejas partijas izturas ļoti naidīgi, kā peem. 1905. g. tā saučamā „saveeniba“ un „partija“, kas pūlejās veena otrai uzķraut atbildību par ekspropriacijām, kaut gan faktiskee materiali lika manit, ka abas nodarbojas ar šo tumšo veikalu. Pee tam norisinajās niknā ķilda tai laikā, kad vajadzeja vest cīņu pret kopeju āreju eenaidneeku — valsti un tagadejo sabeedribu. Āreajā cīņā vispārīgi mēdz mazinat mājas naidu. Var gan eedomatees, cik asu formu peņņemtu partiju ķildas, ja reiz atnāktu ta deena, kur tām nebūtu vairs āreja pretineeka. Bet tas notika pee ļaudīm, kuŗi ar viseem spēkeem un „apzinīgi“ steidzās pretim nākamības sabeedribai. Cik maz vēl socialdemokrati apzinas brīvības nozīmi un ceenību, kaut gan runās to cildinaja vaj katra vārda galā, peedzivojām brīvības kustības laikā. Valdību bargi sodija par brīvības aprobežošanu un varas leetošanu, bet paši savus darba beedrus un citus mazos brāļus dzina ar varu no darba, apdraudeja viņu dzīvību, izsludinaja pret leem boikotu, izēda tos no veetām un pastrādaja citas varmacības, kuŗas vēl dzīvā atmiņā no daudzinatās brīvības deenām. No valdības prasija apziņas un vārda brīvību, bet sapulcēs un mītiņos neeevēroja ne elementarakas parlamentariskas brīvības noteikumus. Visvājakaais protests pret pārspilejumeem un mazakās šaubas par utopistisko apsoliĵumu eespējamību bij peeteekošs eemesls, lai tādu runataju aizdzitu ar svilpeeneem, trokšņošanu vaj pat rupju varu no katedra. Želotees želojās par teešām un citām valdības

eestādēm, ka tās leetas neizmeklejojot, taisot paviršus un netaisnus spreedumus un izturotees varmacīgi. Gribot negribot vajadzēja ticēt, ka tee vīri, kas tik sajušminati prata runat par brīvību un taisnību, paši dos preekšzīmi brīvības un taisnības ceenišanā. Cik maz toreiz saskaneja vārdi ar darbeem, viseem labi zinams. Vajadzēja kādam tikai eemineetes: tas un tas ir „tautas“ pretineeks, varbūt pat speegs. Tad nebij nekādas izmeklēšanas vaj prasišanas pēc taisnības. Spreedums teem jau eepreekš gatavs: uguns jumtā un lode krūtīs! Un to apzīmeja ar cēlo vārdu „brīvība“.

Bēdigeē peedzīvojumi mums ļauj noprast, kāda apmēram varetu būt daudzīnatā brīvība nākamības sabeedriba. Kā tagadejeē zocialdemokratijas vadoņi nevar iztikt bez terora, spaideem, boikota, draudeem un citeem varas līdzekļeem, ja grib sarikot politiskus streikus, izvest mitiņos savas domas un eecelt par vadoņeem un rikotajeem tādas personas, kas teem leekas visderīgakas, tā arī nākamības sabeedribas preekšneecibai, lai nu viņu arī nesauktu vairs par valdību, bet pārvaldi, beeži vajadzēs leetot varu, lai uztūretu savu autoritāti un peespeestu eevērot savus rīkojumus. Preekšneecības darba lauks nākamības sabeedribā būs plašaks, nekā tagadejā valstī, līdz ar to vajag gluži dabiski paplašinatees arī preekšneecības varai. Ja sabeedribas locekļeem atļaus vaļu darīt, ko katrs vēlas, tad nākamības sabeedriba nekad nenodibinasees, un ja arī nodibīnatos, tad viņa nevaretu pastāvet neveenas deenas. Ja to gribēs uztūret ilgaki, tad vajadzēs neizbēgami ķerteēs pee spaidu leetošanas. — Uz tādu aizrādījumu zocialdemokrati mēdz atbildeēt, ka arī tagad cilvekam neesot īstas brīvības. Ko saucot par brīvību, ta esot tikai nominala, gluži formala un noderot tikai cilveka maldīnašanai, jo faktiski cilveks esot atkarīgs no saimneeciskeem, politiskeem un teesiskeem apstākļeem. Vislabak to rādot tā saucamā brīvība darba un amata izvēlē. Rets cilveks varot nodotees tādām darbām, uz ko prāts tam nesas, bet leelais vairums speesti no bada un trūkuma, ķeroteēs pee darbeem, kas gluži preteji viņu dabiskai teeksmei, veenīgi aiz ta eemesla, ka citādi teem nav eespējams izbēgt no bada nāves. Tagadejā sabeedribas kārtība nodrošinot cilvekam tikai veenu brīvību — ta ir badā miršana. Ja ta izzustu nākamībā, tad par to nebūtu eemesla ko žēlotees.

Teesa, ka saimneeciskee un citi ārejee apstākļi beeži kavē cilveku taisni dotees uz sprausto mērķi. Cilvekam jaspeļ daudz veltu soļu un jamet leels likums, kamēr nonāk tai veetā, kur jau no sākuma tas vēlejees. Ir ari pateesiba, ka daudzi šādā gaŗā ceļā nogurst un atmet cenšanos pēc mērķa, aizeet bojā, mērķi nesasneeguši. Vainu par savu neizdevību cilveki tagad mēdz uzkrāut dabai, saimneeciskeem un citeem nelabvēligeem apstākļeem, kuŗi neatkaras no cilvekeem. Tas sagādā zinamu apmeerinajumu. Bet ja nu nākamibas sabeedribā preekšneeciba nevarēs eevērot katra locekļa sevišķās vēlešanās, vaj tad rūgtuma un nemeera būs mazak? Jadomā, ka nē. No dabas un citeem ārejeem apstākļeem nodaritas ceešanās veeglak panesamas, nekā tās, kas uzliktas caur cilveku rīcību. Ja kādam cilvekam ari nav visai skaista ģīmja, tad tomēr viņš nemēdz daudz par to raizetees un neveen padodas savam liktenim, bet jūtas ar laiku gluži omulīgi savā ādā. Ta paša cilveka paceetiba drīzak beigsees, ja kurpneeks pataisīs tam šaurus zābakus un skroderis sabojās drēbes. Ja nu nākamibas sabeedribas preekšneecibai nebūs eespējams apmeerinat visas vēlešanās, kā tas veegli var notiktees, tad rūgtums un īgnums būs leelu leelais, jo tad vainu nevarēs vairs novelt uz nelabvēligajeem apstākļeem, bet uzkrāus to preekšneecibas locekļeem, kuŗi no pašeem eecelti amatā. Tās ir veltas ceribas, panākt reiz tādu sabeedribas veidu, kur nebūs kārtibas un meera traucejumu un kur nevajadzēs vairs leetot varu. Veegli saprotams, ka Bebeļa sludinātā nākamibas sabeedriba nevarēs iztikt bez stingras valdibas, ja apdomā, ka viņas pilsoņi būs ļaudis ar ļoti attistitu kāri pēc visadeem baudijumeem. Tagadejā aģitacija mēdz gan uzsvērt visadus prasijumus un dažu dažadās vēlešanās, bet nemāca ne ar vārdu, ka cilvekam vajag ari savaldit savas eegribas un ka visas vēlešanās nekad nebūs peepildamas. Ja nu šādi izlutinati ļaudis viņas savas ceribas, tad var eedomatees to traci, kādu tee sacels. Pa-skaidrojuma dēļ aplūkosim šādu varbūtību: Peeņemsim, ka nākamibas sabeedriba teešam nodibinata; viss eerikots kā pēc grāmatas ar trim stundām darba deenā. Atleek tikai vēl katrai arodneeciskai organizacijai noteikt, kad janostrādā trīs obligatoriskās stundas. Veeni vēlas no 8—11 rītā, citi no 9—12, citi varbūt pēcpusdeenā. Debates uzbudintas.

Tee, kas grib sākt darbu pulksten 8, vēlas eetaupit vairak brīva laika pēcpusdeenā; kas ir preekš darba sākuma 9, atsaucas, ka cilvekam tak vajagot atļaut peenācigi izguletees un bez skubas un uztraukuma sarikotees uz darbu. Beidzot leeta nāk pee nobalsošanas. Izrādas, ka majoritate nolemj sākt darbu 8. Bet minoritates pusē ir leelakee balmutes un veiklakee aģitatori, kas nepadodas. Noteiktā stundā viņi neeerodas pee darba; jeb atkal nolemj traucet pārejos, kas darbu eesākuši 8. Viņi eet, izdauza durvis, izsit logus un sacel vispārīgu nekārtību. Majoritate vainigos varbūt peekauj, bet tee greežas pee citām organizacijām, attēlo spilgtās krāsas nodarito pārestību un brīvības aprobežošanu. Klausitaji sajūsminas par minoritati un uzmetas viņai par aizstāvjeem. Tā nemeers izplēšas veenmēr tālak, kamēr beidzot vesels eecirknis sadalas divos naidīgos lēģeros. Kas nu lai izšķir ķildu? Neveens cits kā preekšneeciba, kam ir pee rokas vajadzīgee varas līdzekļi, ar kuņeem var izvest savu lēmumu un peespeest nepaklausīgos pee padevības. Lai groza leetu, kā grib, bez paklausības neiztikis ari nakamības sabeedribā, un prasījumu pēc paklausības tur nebūs mazak, kā tagad. Visa dzīve būs siki reguleta. Preekšneeciba noteiks darba veidu un laiku, ta izdalīs darba produktus un pārlukos patērešanu, viņa eekārtos atpūtu un izpreecas, vadīs izglītību un audzinašanu. Kurp veen cilveks greezisees, visur tas atdursees uz preekšraksteem un noteikumeem; tā mājās, kā ārpus tās katrs viņa solis būs padots preekšneecības kontrolei, kas prasīs stingru paklausību un visu savu noteikumu pamatīgu eevērošanu, jo bez tās nevarēs pastāvet sabeedriba, kas dībinata pēc Bebeļa parauga. Ja preekšneeciba varas grožus savilks pārak ceesi, tad notiks laikam mēģinajumi no teem atsvabinatees. Preekšneecības stāvoklis nebūs nekāds drošais, beeži notiks preekšneecības peepešas maiņas. Tādos apstākļos nav cerams, ka kreetnakās un derīgākās personas kāros tikt preekšneecības amatos, pēc teem dzīsees visvairak demagogi, kas neskoposees ar solījumeem un ar viltu lukos izgādat sevīm majoritates peekrišanu. Reiz pee varas tikuši, tādi ļaudis nebaidisees ne no kādas varmācības, lai tikai jo ilgaki nodrošinatu savu stāvokli. Ceret uz plašu brīvību nakamības sabeedribā, ir velti. To eevēros tikpat maz, kā mums pazīstamajos miti-

nos. Brīvības solijums ir gārds kumoss, kas uzlikts makšķerei, ar ko zvejot peekritejus starp lētticigeem ļautiņeem. Peedzīvojumi, deemžēl, rāda, ka zvejneeki ar šo kumosu veenmēr vilkuši smagu lomu. Nožēlojama leeta!

g) Apstākļu un šķiru morale.

Nevajag daudz asprātības, lai noskārstu, ka ar tagadejeem cilvekeem nav nodibinama nākamības sabeedriba, kur varetu atļaut neaprobežotu brīvību, kā to sola Bebels. Bet lai nu pārspiletos solījumus par pilnību un laimību nākamība neturetu par māņeem un viltu, tad zocialdemokrati māca, ka nākamības sabeedribā pārgrozišotees neveen ārejee dzīves apstākļi, bet līdz ar teem un caur teem pārvērtišotees cilveka daba, prāts un tikumība. Kā ārejaais sabeedribas eekārtojums nākamībā būšot, salīdzinot ar tagadni, it kā deena pret nakti, tā ari cilveku eekšējās ipašības būšot pavisam citadakas. Veenadee saimneeciskee un zocialee apstākļi, veenadā audzināšana un izglītība attistišot pee cilvekeem it kā kādu normālu prātu, caur ko viseem būšot deezgan veenadi eeskati. Visi atzišot dabiskās vajadzības un centišotees labprātīgi to darit, uz ko tagadejaais cilveks jaskubina ar spaideem. Tagadejee cilveki topot slikti audzināti un samaitati, nākamībā ņemšot virsroku cilveka labā daba. Katrs darišot tikai to, kas derigs viņam pašam un sabeedribai; cilveka egoisms zudišot un ta veetā stāsees ļoti attistitas zocialas dziņas. Ja nebūs vairs starpības starp bagateem un nabageem, kungeem un kalpeem, kas tagad sarūgtina un pārvalda visu dzīvi, tā fizisko, kā intelektuālo un moralisko, tad mitešotees skaudība un pārgalvība, eenaids un nicinašana. Nākamībā trūkšot visa ta, kas tagad kavē zocialo jūtu attistību un skubinašot cilveku uz ļaunprātību; katrs pūlešotees izpildīt tos uzdevumus, kuņus sabeedriba tam uzlikšot vispāribas labā; tad radišotees vispusīga sacentība, starp citu ari izgudrojumu ziņā. Turpretim zudišot dziņa uz izšķērdību un leeku greznumu, jo leela izšķērdība tur nebūšot vairs līdzeklis, ar ko eegūt ceņņu. Blakus blakam ar ārejo atjaunošanu eeshot cilveka dabas eekšējā pārveršana.

Kritiski pārbaudot šīs jaukās cerības, jasaka, ka, zūdot dažeem tagadejeem sabeedribas apstākļeem, kas veicina egoistisko jūtu un dziņu attistību, var gan notiktees, ka zocialās

dziņas top stiprakas. Skaudība, ļaunprātība, augstprātība un nicinašana bez šaubām atrod auglīgu zemi šķiru dažādībās. Tomēr ar šķiru starpību veen nav eespējams izskaidrot visas cilveku ļaunprātīgās īpašības. Daudzas no tām, kā peem. skaudība, augstprātība un citas sastopamas arī starp zocialā un saimneeciskā ziņā veenadeem. Lai atceramees te tikai beežās ķildas un nesaticību starp rakstneekem, mākslineekem, zinību vīreem un politiķeem. Nav arī domājams, ka nākamības sabeedribā visi cilveki labprāt gribēs strādāt, kā to Bebels pūlas eestāstīt. Viņš raksta: „Par sliņķeem sauc tagadejā sabeedriba tādus, kas atsveesti no darba un peespeesti klejot, caur ko tee teešam top par klaidoņeem, jeb tādus, kas sabojati caur sliktu audzinašanu“. Nākamības sabeedribai pēc Bebeļa eeskata nebūs vairs jaceeš no zagļeem un nozeedzneekem. Visus nozeedzneekus varetu pārvērst par derigeem sabeedribas locekļeem, ja sabeedriba teem gādatu izdevīgus dzīves noteikumus. Nākamībā būs šee apstākļi, tadēļ „nepazīs ne veenkāršos, ne politiskos nozeedzneekus, zagļi būs izzuduši, jo nebūs vairs privatīpašuma, un katrs spēš veegli un ērti apmeerinat jaunajā sabeedribā savas vajadzības caur godīgu darbu“. Tad nenotiks vairs slepkavības, bledišana, dedzinašana, naudas viltošana, nepateesi zvēresti, Deeva zaimošana (jo naudas vairs nebūs un Deevam neticēs). Cilveks ir sabeedribas produkts. Jaunajā sabeedribā, kur dzīves noteikumi preekš vīseem būs veenadā mērā izdevīgi, nebūs vairs starpības starp sliņķeem un čakleem, labeem un ļauneem, sapratigeem un ģeķeem, izglītoteem un neizglītoteem.

Ta ir leela zocialdemokratijas ķļūda, ka viņa cer caur pilnīgākām izglītības eestādēm attīstīt reiz tādu normalu prātu pee cilvekeem, ka vīseem būtu veenumēr tee paši uzskati vīsās leetās un jautajumos. Nekad nesasneegs visi cilveki veenadu izglītību. Par kavekli te ir cilveku dažādās dāvanas. Var jau gan peespeest cilvekus apmeklet tās pašas skolas un lasīt tās pašas grāmatas un laikrakstus, bet panākumi tomēr būs vīsei dažādi. Bez tam cilveka mūžs neļauj izglītības laiku izsteept pēc patikas. Ir tikai zināmi gadi cilveka mūžā, kur cilveks spēj uzņemt jaunus eespauidus un attīstītees; kas pārsneedzis šo laikmetu, tas paleek uz veetas un neet savā attīstībā vairs tālak. Īsais dzīvības

laiks speež cilveku aprobežotees savā izglītībā, izredzot zinamas nozares garīgā un praktiskā darbībā, kur cilveks pūlas sasneegt eespējami leelu pilnību, t. i. tapt par speciālistu, kamēr pārejās dzīves vajadzības tas pašaujas atkal uz citeem specialisteem. Dažādu darba lauku sīka specializēšana, kas jau tagad visai attīstīta, nevarēs nākamībā ņemt citu virzeenu. Ari tur visi nebūs ārsti, vismaz kreetni ārsti, tehniķi, skolotaji un makslineeki. Slimneekam vajadzēs padotees ārsta preekšraksteem, un skoloneem vajadzēs klausit skolotaja padomeem. Ja ari it kā caur burvību izdotos izlīdzinat pārejās cilveku neveenadības, tehniskā dažādība tomēr paliks. Ta rada jau tagad un turpmak radīs vēl vairak jaunas cilveku šķiras, kas neprateju un laiju padod specialista rīcībā, un tā nodibina cilveku savstarpeju tehnisku atkarību. Tāds stāvoklis var dot bagatīgu veelu domu starpībai un dažādeem eeskateem par pareizo, derīgo un eespējamo. Ņemsim peemēram slimneeku un ārstu tādā saheedribā, kur ārsts materiali nav atkarīgs no slimneeka un kur abi ir zociali un saimneeciski gluži veenadi saheedribas locekļi. Vaj tadēļ būs jau novērsta domu starpība starp ārstu un slimneeku? Rādas, ka nē. Ārsta receptes un preekšraksti izliksees slimneekam par nederigeem un nepareizeem, viņš izsacīs, kā jau suverena persona, savus eeskatus un, varbūt, pat pārmetumus specialistam. Tas, atbalstidamees uz savām labākām un pamatīgākām zinašanām, aizstāvēs savu rīcību, bet ne katru reizi tam izdosees pārleecināt laiju, kas ārstneecību pazīst tikai pavirši. Labākā gadījumā katrs paliks klusumā pee savām domām, bet var ari notiktees, ka tāda domu starpība ved pee atklātas ķildas. Tā redzam, ka var celtees domu starpība un ķildas starp cilvekeem, kur materialeem apstākļeem nav nekādas daļas. — Tikpat maldīgi ir zocialdemokratu uzskati par nozeegumu izzušanu, ja atcels privatīpašumu uz ražošanas līdzekļeem. Izskaut privata īpašuma pēdejas atleekas nav eespējams, to atzīst paši zocialdemokrati. Saheedribas īpašumā pārees tikai ražošanas līdzekļi, turpretim patēriņa preekšmeti, kā: drēbes, greznuma leetas, mājas rīki un ziti paliks privatīpašums tāpat kā līdz šim. Vaj tadēļ nebūs vairs zādzību? Jadomā, ka būs. Leelakā daļa zādzību tagadejā saheedribā nebūt neatteecas uz ražošanas līdzekļeem, kā: zemi, mājām, fa-

brikām, mašinām u. c., bet pa laikam uz visadeem mājas un patēriņa preekšmeteem. Te mēdz gan aizrādīt, ka bads un trūkums speež tagad daudzus ķertees pee zādzbām; turpmak katram pašam būšot visa ka deezgan, tadēļ izzudišot pēdeja veida zādzbibas. Ka zādzbibas mazinatos pee labi eekartoteem saimneeciskeem un zocialeem apstākļeem, tas skaidra leeta, bet tikpat droši var sacīt, ka tadēļ veen tās pavisam vēl neiz-zudīs. Cilveks, kam kas ir, kāro eegūt vēl vairak. Taga-dejee retumu, vecu leetu, mākslas preekšmetu un pasta marku krājeji, kas beeži pat caur zādzbām pavairo savus krājumus, mazak gan leekas vaditees no materialeem eena-kumeem un apreķineem, nekā no vēlešanās papildinat savu krājumu ar kāroteem eksemplareem. Šo kāri tik drīz neiz-dzīs iz cilveka dabas pat ne nākamibas sabeedribā. Ar to būs javed ilga, sīva ciņa it ipaši pee teem cilvekeem, kuņu kāri aģitacija šimbrīdim tik stipri cenšas attistit. Nekādi nevar atzīt par pareizu zocialdemokratu apgalvojumu, it ka privatīpašums būtu visu nozeegumu istā un veenigā sakne. Pazīstam veselu virkni nozeegumu pret personu, kam beeži nav nekāda sakara ar saimneeciskeem apstākļeem, ka: ap-vainojumeem, aprunašanai, mājas meera traucēšanai, uz-brukumeem un eevainojumeem aiz dusemām, greizsirdības un cīteem eemesleem. Vaj tee visi izniks, tiklīdz atcels privat īpašumu? Veltas cerības. Šee un daudz citi nozeegumi atgadisees arī nākamībā un vajadzēs stingras preekšneecibas ar visadeem varas līdzekļeem, kas spētu vest ar teem ciņu. Zocialdemokratu uzskats, ka, ārejeem apstākļeem labojotees, pārvērtisees cilveka tagadejās ļaunās īpašības it kā uz rā-veenu par labām, dibinas uz nepareizu mācību par cilveka psiholoģiju, kas bij visai izplatīta 18. g. s. un pazīstama zem nosaukuma refleksijas psiholoģija. Līdz ar veenadības un brīvības idealeem zocialdemokrati aizņēmušees no 18. g. s. refleksijas psiholoģiju, kas tagad atzīstama par novecojušos un nepareizu.

Refleksijas psiholoģija neizpētī cilveku, kāds viņš fak-tiski ir, neizdibina viņa dvēseles dzīvi un neuzmeklē viņa darbības istos motīvus, bet nostāda cilveku par tādu, kā to eedomājas novērotājs. Kur cilvekus aplūko pēc refleksijas psiholoģijas, tur tee nemēdz būt pateesās dzīves cilveki, bet figuras, kas parādas tādā gaismā un veidā, kā novēro-

tajs vēlas. Nakamibas sabeedribas sludinataji redz, ka ar tagadejeem cilvekeem nav uzceļama nakamibas valsts. Ta ir deezgan neērta būšana. Bet refleksijas psiholoģija teem izdara laipnu pakalpojumu. Viņa palīdz teem pārvērst cilveku par tādu, kāds tas taisni vajadzīgs nakamībā. Pārvēršanās noteek tik peepeši, kā pasakas. Ari tur cilveki nonāk dažu reizi ļoti bīstamā stāvoklī, kur jasaka: nu varonis beigts, tālak tas nevar vairs kļūt! Patlaban to panāks ragana, sumpurnis vaj cits kāds breesmonis! Bet mēs zinām, ka pasakas saveem varoņeem neļauj aizeet bojā. Izšķīrošā momentā eerodas nejaušs glābejs, ja ne citadi, tad sprunguliņa vaj svilpites veida, kas varonim palīdz pārvērstees un laimīgi izglābtees. Tā ari nakamibas valsti. No tagadejā stāvokļa var simtkārt peerādīt tādas kārtības un valsts neespējamību, tas tomēr neka nelīdz. Ja citadi nav izejas, tad beigās ķeras pee refleksijas psiholoģijas, kuŗa ātri iztaisa nakamibas sabeedribai derigos cilvekus. Tā ceļš uz utopiju paleek veenmēr svabads, un ļaudis var netrauceti dotees turp, kur cer panākt laimi. — Refleksijas psiholoģijas galvenā kļūda noteekas caur to, ka novērotajis spreedz par citu cilveku dvēseles darbību no sava stāvokļa. Novērotajam vispirms peeetami citu darbības panākumi, kuŗus tas identificē ar daritaja mērķeem un pēdejos ar ddarbības motiveem. Istenībā leeta citadaka. Darbības sekas jeb panākumi reti kad sakrīt ar mērķi. Mērķis bijis dažreiz daudz tālaks, nekā panākumi; citu reizi panākumi sneedzas tāli pāri pār mērķi, vaj radušās atkal tādas sekas darbībai, kas novedušās pavisam uz citu pusi, atstājot mērķi nomaļus. Labakas saprašanas dēļ peevedisim šādus peemērus: Pārdodot Jazepu, brāļi grib to dabūt prom no acim, kur tas teem ik deenas atgādina savu pārakumu. Sekas ir: tee pašieet klanitees viņa preekšā un to lūgtees. Brāļi gribejuši ļaunu, bet panākuši labu. Kolumbs, braucot uz reetumeem, cer nonākt Indijā; viņa braukuma sekas ir Amerikas atrašana. Tadēļ no sekām veen nevar katrreiz spreest par mērķi; tās ir dīvas ļoti dažadas leetas. Ari motīvs nav pastāvīgi identificējams ar mērķi. Motīvs var būt labs un mērķis ļauns, jeb otradi: ļaunam motīvam var būt ari labs mērķis. Ja peemēram kāds aiz slavas un godkāribas citeem dara labu, tad tam bez šaubām teicams mērķis, kaut gan viņa motīvs ne-

pelna cildinašanas. Refleksijas psiholoģija nemēdz šķirt motīvu no mērķa un sajauc pat mērķi ar panākumeem. Caur to noteekas, ka cilvēks pārvēršas par loģisku mašīnu, uz kuņas vajaga tikai peespeest zinamus kauliņus, lai dabutu jau eepreekš paredzamu rezultātu. Refleksijas psiholoģija nostāda cilvēku zem ceešas loģisku likumu valdības un tai pašā reizē domajas to padotu ārejeem eespaideem. Tiklīdz pēdejee grozas, tad loģiskai mašīnai vajag neizbēgami reaģēt uz katru ārejo apstākļu pārgrozību, it kā barometra stāvoklis atkaras no laika maiņām.

Refleksijas psiholoģijas peekriteji ir tais uzskatos, ka cilvēkam vajag tikai pareizas atziņas, lai tas pareizi dāritu. Nākamības sabeedribā būšot tik izdevīgi apstākļi, ka visi cilvēki zinašot pareizo, tadēļ tee ari nekavešotees peemērot ik reizes savu darbību saveem labakeem eeskateem. Cilvēki būs kā mašīnas skrituļi, kas katrs stāv savā veetā un izdara savu darbu, citus netraucejot, bet tikai veicinot kopīgo ražošanas procesu. Šāds uzskats ir nepareizs. Labu atzīt un labu darīt ir divas šķirtas leetas. Engelss domā, ka nepececešamības atzišana cilvēku peespeedis rikotees saskaņā ar nepececešamības likumeem. Tāda atziņa dara gan zināmu eespaidu uz cilvēku, bet tomēr ne katrreiz cilvēks teešam rikojas pēc neizbēgamās vajadzības. Visi cilvēki, peemēram, zin, ka no nāves neveens neglābsees, bet vaj tadēļ tee eekārto savu dzīvi, it ka teem vajadzētu šodeen vaj ritu jau mirt? Nē, cilvēki beeži dzīvo tā, it ka teem mūžam būtu te paleekama veeta. Veegli saprotams katram cilvēkam, ka reiz sabojata veselība grūti salāpama, beeži pat nekad vairs nav atdabujama, bet tas nekavē daudzus cilvēkus rikotees veeglprātīgi ar savu veselību, kamēr ta samaitata. Ari alkoholiķis beeži zin, cik kaitīgas ir žūpibas sekas, tomēr labotees viņš tadēļ ne ikreizes labojas. Labi pazīstams peemērs ir mūsu māju ceļi. Vaj tad zemneeki teešam nezina, ka pa līdzenu ceļu veeglaki un ērtaki braukt, nekā pa izbrauktu un grambainu? To viņi zin gluži labi, bet par spīti tādai atziņai brauc zobus sakoduši pa saveem dubļainajiem ceļiem, kur veetām rati vaj līdz rumbām eegrimst. Un vaj pilsētneeki nepazīst tīribas nozīmi? Ka nu nē, par to jau katrs bērns tagad zinās stāstīt. Tomēr mūsu pilsētās, it sevišķi mazākās, nebūt nevar leelitees ar savu tīrību un spodribu.

Tadēļ pareiza atzišana vēl nekādi nenozīmē, ka cilveks teešam pareizi darīs. Uz tādu aizrādijumu droši dabūs dzirdet atbildi, ka pee tam vainigi tikai apstākļi. Ja cilveks, kas pareizo atzinis, nedara pareizi, tad tak nevarot būt šaubu, ka viņu kavē āreji apstākļi. So teoriju pazina jau Helvecijs 18. g. s. Kadu laiku ta bij atstāta novārtā. Caur zocialdemokratiju ta nākusi atkal godā.

Tagad sludina visos mitiņos „jauno mācību“, ka dzīves apstākļi iztaisot cilveku un nevis cilveks dzīves apstākļus. Bez šaubām ārejeem apstākļeem ir zinama nozīme preekš cilveka intelektualās un moraliskās izglītības, bet ta ir veenpusība un nepareizība, ja neeevēro, ka cilveks spēj pats grozit savus apstākļus. Senatnes slavenakais runatajs Demostens nebij izlutinats caur ārejeem apstākļeem. Daba ar viņu bij apgājusees visai skopi; daudz ipašību, kas vajadzīgas labam runatajam, viņam trūka. Bet tas neebaidija Demostenu. Ar paceetību, izturību un nenogurstošu vingrinašanos viņš beidzot sasneedza tādas sekmes runas mākslā, kā neveens cits. Ubagotaju ordeņa dibinatajs Francis Asisi bij caur ārejeem apstākļeem nostādits tā, ka vareja dzīvot greznā pili, baudit kārumus un duset mīkstos spilvenos, bet caur pašā gribu viņš ņēma kārumu un ligsmības veetā ubaga speeķi un izredzeja sevim guļas veetu uz mitra un aukstā klona. Te varetu eebilst: visi nevar būt ģeniji un svētee. Tas teesa. Labi, ņemsim peemērus no ikdeenišķu cilveku dzīves, kuņus varam skaitit tūkstošeem. Mūsu tauteešu saimneeciskee apstākļi jaunībā nemēdz būt nekādi labveligee un spīdošee, tomēr simti izkaņojuši sevim ceenijamu stāvoklī sabeedribā, vaj nu kā rakstneeki, mākslineeki vaj citadi atklātības darbineeki. Ja viņi būtu paļavušees tikai uz apstākļeem, lai tee viņus virza uz preekšu, tad leelakā daļa nō teem vēl staigatu pakaļ arklam vaj strādātu veenkāršu strādneeka darbu. Viņi nav gaidijuši uz apstākļu labošanos, bet dūšīgi ķērušees paši pee darba, lai apstākļus pārgrozitu. Ne par velti tautai ir paruna: „Katrs ir savas laimes kalejs“. Zocialdemokrati te varbūt eebildīs, ka ta jau taisni ari viņu vēlešanās, pārgrozit apstākļus, kaut ari nē caur darbu, bet caur politisku un zocialu revoluciju. Viņu eeskati tomēr atzīstami par veenpusigeem un nepareizeem. Viņi grib cilveka tikumību padarit par tīri āreju, mechanisku procesu.

kam nav savas patstāvīgas, eekšejas, pakāpeniskas attīstības. Visam pasaulē ir zināma eekšēja attīstīšanās spēja: attīstas saimnieciskā kārtība, cilvēka intelektuālee un fiziskee spēki, tikai moraliskā dzīvē socialdemokrati grib cilvēku darīt pilnīgi atkarīgu no ārejeem apstākļeem. Te novērojams loģiskas konzekvences trūkums. Ja jau viss pasaulē padots imanentam progresā likumam, tad nevar taisīt izņēmumu ar morali. Ka āreji apstākļi veen nevar cilvēku labot, ja tas eekšēji nelabojas, to rāda pati dzīve. Nemsim peemēra dēļ alkoholiķi. Viņam var dāvat labas drēbes, gādat kārtīgu darbu un drošu peļņu, kamēr viņš nebūs eekšķīgi sevi pārvarejis, tikmēr tas viss būs veltas pūles. Labās drēbes drīz būs pārdotas vaj eekšilatas, darbs apnicis, un turpinasees pa vecam parastā žūpība. Tikai, ja cilvēks pats saņems visus savus intelektuālos un moraliskos spēkus, tad veen viņš spēš apkarot kāri pēc alkobola un varēs atkal uzsākt kārtīgu dzīvi un darbu. Tāds cilvēks negaidīs vairs uz apstākļu labošanās, bet ar stipru prātu un ceetu gribu izlauzis pats sevim ceļu. Pēc apstākļu moralistu uzskateem cilvēka tikumīgā dzīve līdzinas laivai, kas bez airēm un štūres padota viļņu varai plašajā jūrā. Tāda laiva, protams, peld turp, kurp viļņi to dzen. Bet nevajag aizmirst, ka laivai var būt arī stūre, buņas un airi. Ja cilvēki izleeto šos līdzekļus, tad laiva peldēs neveen šķērsu pār viļņeem, bet nereti arī taisni pret teem. Cīņa nu gan nebūs veeglā, dažs laivineeks arī aizees bojā, pārspēts no vētras un viļņu varas, bet drošee un izturigee laivineeki tomēr nonāks kārotā ostā. Tāpat arī tikumīgā dzīvē. Ārejee apstākļi var cīņu padarīt grūtu, dažu cilvēku pat pilnīgi nomākt, bet tadēļ vēl nav eemesla vispārīgi atsacitees no tikumīgas cīņas. Ari te notīks, ka tas, kas cīnas līdz galam, mēdz uzvaret. Kas tikumīgā dzīvē visu sagaida no apstākļeem, tas līdzinas kuģineekeem, kuģi, vētrai tuvojotees, meerīgi saleek rokas kabatās, gaididami, ko apstākļi nesīs. Ja jūrneekeem dotu šādu padomu, tad tee izsmeeu padoma devejus un atbildetu, ka dūšigee un izturigee kuģineeki mēdz aizsneegt ostu, bet glēvee un bailigee aizeet bojā. —

Noteekas jau nu gan arī, ka pat droširdigee cīnitāji neaizsneedz mērķi, bet tādi gadījumi ir izņēmumi. Spēkā paleek tomēr likums: caur cīņu pee uzvaras un meera! Ap-

stākļu morales sludinataji noleedz šīs cīņas nozīmi. Ta ir aplamība. Viņu mācība ir tikumīgas glēvulības un veenaldzības veicinašana, bet glēvulība tikumīgā ziņā ir tikpat kaitīga, kā politiskā dzīvē. Pēc apstākļu morales vaina nekad nav meklejama pašā cilvēkā, bet ārpus viņa. Katrs nozeegums un ļaunums, katra neizdevība un vilšanās izskaidrojami ar apstākļiem, Nepaklausība, slepkavība, laulības pārkāpšana, zādzības, meli, kāribas un kaislības — visas ir tikai apstākļu augļi. Nav neģēlības, ko nevarētu aizbildināt ar apstākļiem. Te ceļas jautājums: kā tad atšķiras apstākļu moralists no immoralista? Jasaka, ka abeem sajukušas robežas starp labo un ļauno, starp pareizo un nepareizo. Immoralists rikojas veenīgi pēc savas gribas un atzīst tikai to par pareizu. Tāļaku aizbildinašanos tas eeskata par nevajadzīgu. Apstākļu moralists meerīgi peld pēc acumirkļa eespaideem gan šaipus, gan viņpus laba un ļauna, bet ja viņam pārmet tikumības likumu neeevērošanu, tad viņš veenaldzīgi aizbildinas ar apstākļiem. Ne viņš, bet apstākļi sajaukuši robežu starp labu un ļaunu. Lai noteek, kas notiekams, un lai apstākļu moralists daritu, ko daridams: viņš paleek nevainigs, jo viss, kas dzīvē gadas, aizklājams ar apstākļu preekšautu. Meli paši par sevi ir nicinami, it īpaši, ja tos leeto buržujs, bet ja caur meleem var glābt kādu „apzinīgo“ no pelnīta soda, tad apstākļi melus dara par veselīgeem, kuņus var leetot pēc vajadzības. Zēns var meitenei zvēret mīlestību, bet ja ta nāk apstākļos, tad aizeet, jo vīreeša apstākļi to atļauj. Birokratus var sunit līdz beidzamam, bet ja reakcijas viņi pašam šitas mutē, tad apstākļi prasa, ka eēt pee birokrateem klanītees un, varbūt, vēl nodzeedat: Многая лѣта (mnogaja leta) Šausmu kleedzeens un īgnums dzirdami, ja kaŗa teesa peespreēķ nāves sodus, bet tee paši cilvēki izturas gluži veenaldzīgi, ja sarīko uzbrukumus dzelzsceleem, kur saspridzina veselus vagonus un sakropļo un nogalina desmiteem cilvēku. Nevainīgu bērnu un nelaimīgu vecaku vaideem atskanot, paceļas apstākļu morales izkārtne ar uzrakstu: ekspropriacija! t. i. atsavināšana pēc apstākļu prasījumeem. Mēs visi labi pazīstam apstākļu preekšautu; ar viņu aizsedz izleetās asaras un asinis un aizbāž ari, varbūt, ausis pret vaideem un lāsteem. Veltas pūles! Apstākļu moralisti paši

leekas nemanot, ka šis preekš visām neģelibām tik ērtais preekšauts ir turklāt arī šķidrauts, aiz kuŗa nevar paslēptees neveens vainigais. Lai arī deezin kā tistitos vainigais apstākļos, tomēr caur viseem teem spidēs viņa vaina. Tadēļ dziļaki un nopeetnaki cilveki neleeto vairs šo caurredzamo aizsardzibas līdzekli. Jau Adams ar Eevu mēģināja slēptees aiz apstākļeem. Tomēr tas viņeem neka nelidzeja. Taisnais soģis atzina: paši vainigi! Pee tāda rezultata nonāks katrs, kas sūdzas par apstākļeem, ja viņš pamatīgi pats pārbaudis sevi un apstākļus. Pārdomajot savu dzīvi, daudzēem, daudzēem būs jāleecina, ka pee labas gribas un caur izturīgu cīņu tee daudz ko būtu varejuši grozīt par labu savā dzīvē, un ka ir nepareizi vainu uzkrāut tikai apstākļeem.

Apstākļu morale, kas glaimo ikdeenišķajam cilvekam, principiēli attaisnodama viņu par nodarītām un vēl izdarāmām neģelibām, ir sekla mācība, ko nekādi nevar aizstāvēt no zinātniska stāvokļa, jo tā noārda cilveka tikumības pamatus un dara atkarīgu cilveka dzīvi no acumirkļa eespaideem. Tuvā radneecībā ar apstākļu morali stāv no Engelsa un citeem sludinātā šķīru morale. Aplūkosim tadēļ turpmākās rindiņās tā saucamo šķīru morali, lai pārleecinātos, vaj ar to varam nostātees uz drošakeem pamateem.

Engelss atrod tagadejā sabeedribā triš šķīras, kuŗām katrai sava morale. Tās ir: feodālā, buržujskā un proletāriskā. Kuŗa no viņām pareiza? jautā Engelss, un pats dod atbildi, ka neveena, ja eevēro abzoluto nozīmi; bet tai moralei būšot ilgaks mūžs, kas izteicot nākamības redzes stāvokli, un ta esot šobrīd darba morale. Līdzšīnejā morale esot bijusi tikai šķīru morale, veenīgi tikai nākamībā būšot īsti cilveciska morale, kas stāvēšot pāri pār šķīrām (jo šķīras būs iznīcinātas). — Lai varetu spreest par šķīru morales eespējamību, metisim skatu senātnē, kur moralei bij šaurakas robežas, nekā tagadnē. Bij laiki, kad morale aptvēra tikai veenu dzimti; kas stāvēja ārpus šīs veenības, tas bij ārpus morales, t. i. viņš bij eenaidsneeks, kam nebij daļas pee dzimts teesībām un peenākumeem. Tāda morale vareja palikt spēkā tik ilgi, kamēr dzimts dzīvoja pilnīgi savrup. Tikko tai radās vajadzība stātees beežakā un ceešakā sakarā ar citām, viņai radneecīgām dzimtēm, tad arī

morales robežu vajadzēja paplašināt, tā ka ta aptvēra vairakas dzimtis zem kopīga nosaukuma „cilts“. Ari ciltis nāca savu kārtu cita ar citu sakarā, atzina savu kopīgumu, un tā nodibinājās augstaka veeniba, ko sauca par „tautu“. Tautas robežas tad tapa ari par morales robežām. Tādu stāvokli peemēram varam novērot Vecajā Derībā. Beidzot pat tautas robežas izrādījās par šaurām. Cilveki pārleecinājās par savām kopīgām interesēm un tadēļ cēlas prasījums pēc vispārigas cilveciskas morales. Balsis ar šādu prasījumu bij dzirdamas jau no greeķu filozofeem, bet spēcigāki par viņu sauceeneem skaneja kristīgas ticības mācība, kas sludināja viseem cilvekeem veenadu tikumību, ueraugotees uz tautību, šķīru un izglītību. Kristīgas ticības ideals gan nav vēl sasneegts, bet nevar leegt, ka tagadejā cilvece apzinas skaidrak savu kopīgumu, nekā senatnē. Kaut ari lēnam, tomēr uz preekšu gājusi attistība tai virzeenā, ka visi cilveki sāk veenumēr vairak atzīt savu veenību, kas parādas kopīgās saimneeciskās un it sevišķi garīgās vajadzībās. Veenas tautas atradumi un panākumi top drīza laikā par visas cilveces kopīpašumu. Skaidra leeta, ka tāda gadījumā ari vairak un vairak sajūtama vajadzībā pēc kopīgas morales. Te nu metas starpā Engelss ar savu mācību, kas apgalvo, ka līdz šim bijusi un būs ari vēl turpmak tikai šķīru morale. Ta nebeigsees atrak, kā tikai nākamības sabeedribā. Uz pirmo acumirkli tas izleekas gluži ticami, ka katrai šķīrai var būt sava morale, bet, leetu tuvak aplūkojot, jasaka, ka tādai moralei vēl mazaka vērtība, nekā atsevišķu cilšu un tautu tikumībai. Ciltis un tautas apdzīvoja savā laikā noteiktu teritoriju, kuņas robežas bij skaidri zinamas. Tur bij eespējama nacionala zeparešanās. Ja tagadejās šķīras: feodala, buržujiskā un proletariskā varetu dzīvot šķirtas cita no citas, tad būtu domājama ari viņu sevišķā morale, bet tā kā tas nav eespējams, tad šķīru moralei nav nekādas eksistences teesības. Gribot negribot attistisees no miņeto šķīru savstarpejas satiksmes zinama kopīga morale, kuņai būs nozīme preekš visām šķīrām.

Peņņemsim, ka katrai šķīrai teešam sava morale, kā Engelss māca. Muižneekeem būtu sava, pilsoņeem cita, proletareešeem vēl citadaka. Slegtās aprindās un savās mā-

jas katra šķira varetu netrauceti dzīvot pēc savas morales, muižneeki peemēram savos klubos, pilsoņi ģildēs un cunftēs, proletareeši beedribās, organizacijās un partijās. Bet ta būtu tikai šaura daļa no cilveku dzīves, kuŗa bez kavekleem varetu rikotees pēc mājas jeb savas šķiras morales; pārejās un pee tam svarīgākās dzīves funkcijas ved cilveku neizbēgami sakarā ar citām šķirām jeb sabeedribu. Pēc kādas morales tad lai nu eekārto atklātības dzīvi, ja katra šķira teepigi turesees pee savas? Engelsam padoms gatavs. Vispārības morale izveidojas tikai caur šķiru cīņu. Katrai šķirai ir savas preekšrocības, kas tai savā laikā dod eespēju ņemt virsroku par pārejām. Muižneekeem peem. ir leela rutine kuŗa mākslā; viņu valdības zeedu laikmets tagad beidzees. Pilsoņeem ir eevērojama izveicība dzītees pēc peļņas un raust mantu, tee acumirkli ir valdošā šķira. Nākamība peederešot proletariatam. Ja prasam pēc šis šķiras preekšrocībām, kas tai varetu sagādat uzvaru, tad ja-saka, ka šim bridim proletariatam vairak roku darba un cīņā, nekā pārejām šķirām. Cīņas iznakumu tad izšķirs nevis kādas augstakas vaj pārakas īpašības, bet rupjā vara un skaita pārsvars. Te Engelss ar Marksu atšķiras no Darvina teorijas par cīņu dēļ eksistences. Pēc Darvina cīņas individs ar individu, pee kam stiprakais un pārakais nomac vājako. Engelsam un Marksam individuelās īpašības ir veenaldzīgas, jo tee atzīst tikai šķiru cīņu, kuŗā personigee tikumi nekrīt svarā. Uzvara atkarasees no skaita. Personība nav patstāvīga vērtība; viņas centeeni, darbība un vēlešanās grozās pēc šķiras vajadzībām. Pat personas dzīvība nav no svara. To var upuret bez žēlastības, ja tāds upuris veicina šķiras intereses; personu var zaudet, ja tas saskan ar šķiras vajadzībām. Tikai šķirai ir patstāvīga vērtība. Kādā mērā katra persona kalpo šķiras interesēm, tāda tai vērtība. Kas neveicina šķiras labklājību, tam maza nozīme šķiru etikā. Šī objektīvās etiskās vērtības uzsvēršana un zubjektīvās vērtības noleegšana nav mums sveša leeta. To sastopam jau enerģisma strāvā, it sevišķi pee Hegeļa, kuŗa skolai peeskaitami arī šķiru morales sludinataji Markss ar Engelsu. Šķiru morale ir veena no asakām enerģisma formām. Ta skubinat skubina šķiras vest savstarpeju cīņu uz dzīvību un nāvi; cīņas beigās peenāks tikai

tad, kad veena šķira pilnīgi būs uzvarejusi un pārejās galīgi nomākusi. Bet kad tas notiks? Laikam nekad. Šķiru cīņas sludinašana tadēļ aicina uz mūžīgu kaŗu, kas vedams nevis ar kādeem ārejiem eenaidneekem, bet izkaŗojams ar teem cilvekiem, ar kuŗeem strādajam veenu darbu, dzīvojam veenā mājā, veenā pilsētā, veenā zemē un ar kuŗeem esam saistīti. tūkstošķartīgām kopīgām saitēm. Neveenam nevar uzticēties, ne uz veenu nevar paļautēties, ja tas nepeeder, pee tās pašas šķiras. Dzīvē gan novērojam, ka naidīgās partijas nereti strādā kopīgus darbus, bet pēc šķiru morales tas būtu tikai pameers, kas noslēgts zem apstākļu spaideem. Klusumā katrs patur dūri kabatā, lai, apstākļeem grozotees, varetu to atkal no jauna pacelt pret saveem eenaidneekem. Laipnība, satīcība, paklausība un padevība būtu pēc šī uzskata tikai izlikšanās, lai pretineeku maldinātu. Kaut arī cilveki izrādītu meermilību, tomēr ta būtu uzlūkojama par masku, aiz kuŗas slēpjas eenaidis, skaudība un savstarpeja neuztīcība. Veenu vārdu sakot, dažādo šķiru satīksme dibīnatos uz apstākļu morales. Pēc apstākļeem cilveki ir satīcīgi, godīgi un meermilīgi, bet cilveki grozās, tiklīdz mainās apstākļi. Neveens nevar pārēģot, kādī apstākļi būs nākamībā, tadēļ arī nevar paļautēties uz teem dažādo šķiru cilvekiem, ar kuŗeem kopā strādajam, dzīvojam un acumirkļi varbūt gluŗi labi sateekam. Viss tas var pārvērstēties drīzā laikā, ja šķiras intereses to prasīs. Pastāvīgāka nozīme moralei ir savas šķiras robežās. Tur prasa uztīcību, uzupurešanos, taisnību, atturību un citūs tīkumus nevis aiz ceenības pret personību, bet tadēļ, ka tādas īpašības veicina šķiras labklājību un palīdz tai sagādāt ātrāk uzvaru pār citām šķirām. Cik augstī arī nebūtu šķiras labā izrādītee tīkumi, viņos tomēr trūkst veenas ļoti svarīgas leetas, ta ir paša cilveka eekšķīgā līdzdalība. Šķiru moralei cilveka paša parlecība un viņa sirdsapziņa ir veenaldzīgas, cilveka darbību noteic un vada šķiras vajadzības un mērķi. Cilveks ir tikai akls eerocis, kas izpilda attīstības nepeeceesamos prasījumus. Cilveka eekšejo cīņu starp labu un ļaunu šķiru morale neatzīst. Tadēļ visi cilveka tīkumi tagadnē un nākamībā uzlūkojami par apstākļu produkteem. Nākamības sabeedrībā šķiru morale pārēģo pilnīgāko cilveku tīkumību, kādu veen var eedo-

matees, bet ta nav varonigas tikumigas cīņas panākums, ta ir preekšzīmīgas zocialas kārtības saldaiss auglis. Tagadejai sabeedribai vēl par agru sapņot no tikumīgas pilnības, tās uzdevums ir vest cīņu, lai izkaŗotu nākamību, kur kārotā tikumība eeradisees pati no sevis. Lai irst tagadeja šķiru sabeedriba! Jo drīzak tas noteek, jo labak. Veens no asakeem eeročeeem, ar ko apkaŗot tagadejo sabeedribu, ir šķiru naids. Cinotees savā starpā, šķiras iznīcina pašas sevi. Tadēļ vajagot tikai kurinat šo eenaidu vēl leelaku, nekā viņš ir. Kur šķiru pretības vēl nebūtu deezgan asas, tur tās jarada; kur eenaida sekla nebūtu vēl kritusi, tur ta sējama. Vajagot revolucionet prātus, pirms izleeto rokas, lai noārditu tagadejo sabeedribu. Lai deg tadēļ šķiru naida uguns! Labi un izveicīgi dara tas, kas prot pabikstīt šo uguni un gādat postošām leesmām jaunu barību.

Šķiru morales sludinatajeem maz bēdas par to, ka viņu mācība nes neuzticību un nesaticību ģimenēs un mājās, baznicā un skolā, radidama plaisu starp laulateem, vecakeem un bērneem, darba beedreem, līdztauteešeem, preekšneekem un apakšneekem, bet katrā ziņā starp darba deveju un strādneekem, jo te interešu pretība visveeglak un atrak eeraugama. Virs tagadejās sabeedribas kūpošām drupām pacelšotees it kā pēc leela ugunsgrēka stalta jaunās sabeedribas ēka. Nesaudzigajā šķiru cīņā neprasa pēc personīgas vainas un personīga nopelna. Kādam cilvēkam var būt ļoti labas un patīkamas personīgas īpašības, bet ja tas skaitas pee buržujeem, tad ta lai ir leela vaina, kuŗas dēļ tas vajajams, eenīstams un nicinams, tāpat kā visa buržuazija. Citam atkal ir atbaidošas un tīri reebīgas personīgas īpašības, bet ja viņš peeder pee proletariata, tad tas ir peeteekošs eemesls, lai viņu saudzetu un aizstāvetu kā savejo, neraugotees uz viņa trūkumeem. Ši saudzība tomēr nenoteek aiz mīlestības un labvēlības pret personu. Nākamā acumirkli, tiklīdz šķiras intereses leekas to prasam, tad upurē bez žēlastības simteem un tūkstošeem savu beedru. M. Ļadovs peemin Kreevijas zocialdemokratiskās strādneeku partijas vēsturē, ka tikai tas Kungs zin to vārdus un skaitu, kas neeevēroti bez slavas un peemiņas gājuši nāvē dēļ nākamības sabeedribas ideala. Uz nākamības sabeedribas altara bez mītešanās kūp cilvēku asinis. Bet vaj negausīgā

nakamības sabeedriba caur to jau apmeerinata? Leekas, ka ne. It kā izsalkusi ta veenmēr atveļ savu rikli un prasa jaunus un atkal jaunus upurus. Tās ir šķiru morales sekas.

Ja taujasim pēc eemesleem, kas skubina plašas masas uz nikno ciņu un sajūsmina tās uz breesmigajeem upurēem, tad dabusim dažadas atbildes: Cits grib veicināt kulturu, cits izglītību, cits meklē vairak taisnības, nekā tagadejā sabeedribā. Visas šīs atbildes izteic zinamu daļu pateesības. Bez šaubām minetee eemesli veicina kustību, kas cenšas nodibinat nakamības sabeedribu, bet istais leelās sajūsmības cēlonis tas nav. Pēc Marksa un Engelsa peeder kultura ar visām dažu dažādām nozarēm, kā: mākslu, tikumību un citām pee cilveku sabeedribas virsbūves, kuŗai par pamatu ir saimnieciskā kārtība. Pēdeja noteic cilveka moraliskos prasījumus; tikai kad tee apmeerinati, tad cilvekam rodas garīgās vajadzības. Katrā ziņā cilveka garīgā dzīve stāv pēc Marksa un Engelsa mācības teešā atkarībā no materialās labklājības. Kas grib tikt pee garigeem labumeem, tam vispirms jādzenas pēc materialeem, tadēļ ari nakamībā būs visplašākā mērā gādats par cilveku materialo vajadzību apmeerinašanu. Bebels neskopojas ar apsolījumeem: maz darba, veegla peļņa, dzīve bez raizēm, brīva mīlestība, laba veselības aizsardzība un tad baudījumi, baudījumi, baudījumi bez gala. Tikai kad cilveks būs apnicis mūžigo baudīšanu, atnāks nāve istā laikā, lai atpestītu nogurušo bauditaju no nemitigajām izpreecām. Bebeļa apsolījumos par baudījumeem nakamībā izteikts rupjakais un plašakais hedonisms, kāds jebkad sludinats. Ar leelu meistarību pratuši Bebels un citi nakamības sabeedribas sludinataji modinat cilveka snaudošo baudījumu kāri. Tagad ta atmodusees pee simteem, tūkstošeem un miljoneem, kas ar nepaceetību gaida atnākam apsolītos laimes laikus, kur cilveka sirds bez kavekleem varēs visu baudīt, ko veen ta eekāro; bet ja nakamība kavejas, tad satracinatais pūlis kā ārpratā steidzas tai pretim, kaut pee tam eeskreetu vaj bezdibenī. To aperot, šaujas pratā bēdigais notikums uz Hodinkas laukuma Maskavā pa kronešanas svētkem: Teltis uz laukuma apsola gārdus ēdeenus un dzēreenus bez maksas un atlīdzības. Prom uz Hodinku! Tūkstoši domā to pašu domu un ari speežas turp. Daži laimigee laikam jau bauda izliktos gar-

dumus! Kas gan lai paleek atpakaļ? Uz preekšu! Tūkstošgalvis pūlis kā elektrizets no veenas vēlešanās: aizsneegt bagati klātos galdus. Noteek grūstišanās, speešanās, cits paklūp, kleedz, vaimanā, bet pūlis neapstājas savā virzeenā. Pāri pār kritušeem, sakropļoteem un nelaimīgo liķeem drūzma dodas mērķim pretim. Tikpat bezprātīga un nežēlīga ir cīņa dēļ apsolīteem baudījumeem nākamības sabeedribā. Uz Hodinkas laukuma ļaudis galu galā nonāca līdz svētku galdeem un vareja tur pameelotees, bet nākamības laimes kārotāji ved bezcerību cīņu. Atceros Rošgrosa gleznu: Cīņa dēļ laimes! Laime zimbolizeta kā varen daiļa seeveete, kas paceļas pār augstu klinti. Simti un tūkstoši vēlas to satvert. Visus spēkus saņemdami, tee rāpjas augšā gar klinti, lai aizsneegtu laimi. Daudzi zaudē spēkus un noveļas bezdibenī. Citi izleeto viņu liķus par pakāpēm un teecas uz augšu laimei pretim. Liķu kaudze krājas veenumēr leelaka, pār kuņu bez mitešanas kāpele jauni laimes mekletāji. Bet pēdejee tikpat tāli no mērķa, kā tee nelaimīgee, kas raustas zem viņu kājām, jo cik daudz liķu kaudze paceļas augstāk, tik daudz arī laime aizvirzas tālak, it kā zobodamās par cilveku ģeķībām. Šai gleznā zīmīgi attēlota nākamības laimes kārotāju dziļā traģika.

Metot skatu atpakaļ uz apstākļu un šķiru mōrāli, atrodam tanī visus mums pazīstamos etiskos pamata virzeenus: hedonismu, enerģismu un moralismu. Dažreiz izleekas, it ka zocialdemokrati apkarotu hedonismu. Ar dziļu nicināšanu tee mēdz runāt par buržuju izlutināšanos, laisko dzīvi un nepeepildamo baudu kāri. Tas būtu pareizi. Bet eeskatotees dziļāk viņu mācībā, redzam, ka asee uzbrukumi nezīmejas vis uz pašeeem baudījumeem, kas mazina cilveku ceenību, bet atteecas uz buržujeem, kas spēj sagādat sev visadus baudījumus, kamēr proletareetim japaleek beša un janoraugas kāru skatu un skaudības pilnu sirdi, kā buržuji meelojas. Leelais troksnis par buržuju baudu kāri tadēļ nozīmē istenībā, kā franči saka: *Ote toi de là que je m'y mets*, t. i. pacelees, lai es te varetu nomestees. Eevērojamus panākumus zocialdemokratija var uzrādīt žūpības apkaņošānā, kaut gan arī šai jautajumā ta neuzstājas kā principiela hedonisma pretineece, bet leekas vaditees no partijas interesēm, jo peedzīvojumi rāda, ka atturīgee strādneeki

drīzak sajūsminami preekš nākamības ideāla, nekā žūpas, kas pazīst tikai acumirkļa baudījumus. Lai nu gan socialdemokratu motīvi atturības sludināšanā ir šauri partijas nolūki, tomēr mērķis, ko tee sasneedz, ir labs un pelna atzinību. — Pēc šķiru morales iznāk, ka svarīgākā veeta starp viseem etiskeem virzeeneem peeder enerģismam, kas parādas nemitīgajā šķiru cīņā. Šķiru pretības un naidis bijuši sastopami visos laikos, bet caur skaļo šķiru morales sludināšanu tee pēdejos gadu desmitos stipri paasinājušees un radušees tur, kur agrak nebij novērojami. Līdzšinejā morale uzlūkoja par peenākumu censtees pēc ķildu, skaudības, nesaticības, neuzticības un eenaīda novēršanas, mazinašanas vaj izlīdzinašanas. Šķiru morale rikojas otradi: jo ļaunak, jo labak. Šķiru naidis top atklāti sankcionets, nostādīts par kaut ko pareizu un galu galā pacelts pat par augstako etisko vērtību, kāda eespējama tagadejā sabeedribā. Tāda mācība ir aplama un kaitīga. — Moralismam eerādita barenites veeta apstākļu un šķiru morale. Viņa vērtības, kā: ceenību pret peenākumu, uzticību, mīlestību un citas nenoleedz principieli, bet izturas pret tām veenaldzīgi un neuzņemas viņu deļ eekšeju cīņu, jo uzlūko to par veltīgu, kamēr pastāvešot tagadejā sabeedribas kārtība. Tikai kad nākšot jaunā sabeedriba, ta atnesišot kā ceema kukuli visas tās vērtības, kuņas moralisms jau sen cildinajis, bet neesot spējis dot.

Pirms beidzam pārskatu par marksismu, jaeevēro vēl materialistiskais pasaules uzskats, uz kuņa dibinas Marksa un Engelsa mācība etiska ziņā.

b) Materialisms un reliģija.

Pasaules uzskats, kuņu sludina mechaniskais jeb naturalistiskais materialisms, isumā saņemot, izteicams šādi: Īstenībai nav sākumā nekādas atteecības uz labo un prātīgo. Viņa pastāv no atomeem, kam katram par sevi nav nozīmes. Visi atomi kopā iztaisa zināmu daudzumu materijas ar zināmu daudzumu kustības, kas abas ir mūžīgas. Nejauši ceļas caur materijas mūžīgo kustību dažādi ķermeņi ar noteiktu kustības laikmetu, beidzot sastādas arī tādas atomu kombinācijas, kuņas saucam par dzīvām būtēm. Dzīvajās būtēs parādas apziņa, kas nav nekas cits, kā smadzeņu

kustības atspulgojums. Apziņā starp citu sastopamas arī jūtas, vaj nu kā kaire, vaj sāpes. Pēc ārejeem eespaideem uz nerveem un smadzenēm mēs vērtējam leetas vaj nu par patīkamām, vaj nepatīkamām, labām, vaj sliktām. Daba savā gaitā ar laiku atkal izārda šīs kombinācijas, tāpat kā visus pārejos atomu saveenījumus. Pastāvīgi mirst atsevišķās būtes, beidzot izmirst dzīve uz zemes un galu galā pasaules visumā. Tad nevar vairs būt runas par kairi un sāpēm, par labu un ļaunu. Atomi un kustības likumi paleek tee paši, kas sākumā; tee ir veenīgā īstenība. Prātam un jēgai, daiļajam un labajam nav kosmiskas nozīmes, tee ir tikai divaina, miklaina un driz nozūdoša starpspele atomu mūžīgajā riņķošanā. Dvēseles un gara nozīme pēc materialistiskā pasaules uzskata izteicama visveeglak šādā salīdzinājumā: Uz plaša lauka novērojama ēnu raiba rotašanās. Te ēnas izsteepjas, te saraujas, te top tumšakas, te gaišakas, te izirst un uz acumirkli nozūd, bet pēc tam parādas atkal no jauna. To novērojot, izleekas, it ka tās pašas kustetos un kārtotos pēc saveem īpašiem eekšejiem cēloņiem. Bet ta ir maldišanās. Paceļot acis uz augšu, redzam, ka mākoņi viņas met uz zemi. Visas ēnu formas, sakari un maiņas nav nekas pats par sevi, nedarbojas sevi un nevar darīt eespaaidu uz notikumeem, uz īstenību mākoņos, viņas tikai pavada mākoņu kustību un dabū caur teem savu noteiktu formu. Tā tas ir ar materiju un garu. Tikai materiija esot pateesā īstenība, gars esot viņas ēna.

Mechaniskais materialisms atbalstījās uz dabas zinībām, kas vareja uzrādīt milzīgus, pat apbrīnojamus panākumus. Tee padarija dabas pētneekus zinamā mērā pārgalvigus, tā ka tee domajās ar dabas likumeem izskaidrot visus pasaules un dzīves noslēpumus. Bet leetu dziļak pētot, paši dabas likumi rādija, ka cilvēki vēl tāļu no visu pasaules miklu uzmiņēšanas, un ka ar tagadejo dabas zinātņi nav viss izskaidrojams. Soli pa solim vajadzeja pētneekeem peekāptees un atzīt savu nespeju izskaidrot visas parādības dzīvē. Svarīgākās no tām še atzīmesim.

Mechaniskais materialisms peenēma, ka atomi atrodas paši par sevi it kā kādā juceklī jeb chaosā un ka caur viņu kustību nejauši izceļas visas dažādās kombinācijas, kas iztaisa pasauli un dzīvi. Šo bipotezi nevar aizstāvet, jo fizika

tagad skaidri atzinusi, ka no atomu nejaušības un patstāvības nevar būt ne runas. Tee stāv cits ar citu ceešā noteiktā sakarā, tā ka tas izteicams pat matematisks formulās. Tādēļ uzskats par atomu chaosu galīgi atmetams. Lai dabas zinība lidinātos deezin cik augstu, viņa veenmēr atdursees nevis uz chaosu, bet zinamu kārtību jeb kosmosu. Otrs problems, kas nodarbināja un nodarbina dabas pētneekus, ir jautajums par dzīvības celšanos no atomu mechaniskās kustības. Izsacīts daudz dziļu un asprātīgu domu par kristalizāciju, celulām, protoplasmu jeb pirmgļotām, kuņas būtu meklejamas jūras dziļumos, iznākums tomēr bij, ka neveens ķimīķis nav spējis radīt savā retortē dzīvības dīgļus, tā ka gribot negribot vajadzēja atzītees, ka dzīvības sākumi ir noslēpums. Vel mazak saprotams, kā no mechaniskās atomu kustības var celtees pašapzinošās būtes. Fizikas likumi rāda, ka spogulis var būt deezin cik pilnīgs, pats sevi viņš tomēr nevar aplūkot. Tādēļ, atrodot dabā pašapzinošās būtes, kas spēj aplūkot neveen citus, bet pašas sevi, bij jaatzist, ka tanis blakus dabai sastopams vēl kaut kas, kas nav daba, bet atšķīras no tās. Jo dziļaki pēta šo nošķīrošo, ko saucam par dvēseli jeb pēc grieķu vārda psiche, jo leelaka top starpība starp fizisko un psihisko. Cilveka ir dažas tik augstas psihiskās dzīves parādības, ka tās atkal janošķīr no zemākām psihiskās dzīves formām, peem. kustoņos. Vispār parasts apzīmet cilveka augstako psihisko darbību par garīgo, kuņu nekādi nevar izskaidrot ar atomu mechanisko kustēšanos, jo pat dabas likumi māca, ka nekas nevar celtees pats no sevis, ja tas jau agrak nav bijis. Ja gara dzīvi grib izskaidrot ar atomu teoriju, tad jāpeeņem, ka atomeem jau no mūžības peekrīt neveen kustības spēja, bet arī garīgas īpašības. Bet tas padara tad visu atomu teoriju par nenoziņīgu un nevajadzīgu. Ja turpretim uoleedz atomeem garīgās spējas un atstāj viņeem tikai mūžīgo kustību kā viņu veenīgo īpašību, tad nevar dot apmeerinošu izskaidrojumu par garīgo dzīvi un darbību. Ja cilvekam caur savu gribu nebūtu nekāda eespaida uz materiiju, tad visi pārgrozījumi vēsturē, attīstība un progress notīktu, bez ka cilveks tos apzinātos; viņš tad arī visu saņemtu veenaldzīgi, nepazīdams ne sajūsmības, ne uzbudīnājuma un meerīgi gaidītu, kamēr atomu kustība izveido jau-

nas dzīves formas. Bet cilvēks zin, ka bez viņa līdzdarbības peem. burti caur atomu kustību nesastādīšes par vārdeem un teikumeem un nekad neiznaks iz atomu paškustības zinātnisks pētījums un mākslas ražojums, pat ķēģeļi salikti čupā, nesāks kārtotees, kamēr beidzot iztaisa kādu staltu pili gluži caur savu patstāvīgu kustību bez cilvēka gribas un, varbūt, pat pret to. Šee un daudz citi eemesli veduši pētneekus pee pārleecības, ka mehaniskais materialisms nespēj izskaidrot visas parādības pasaule. Daudzi eevērojami dabas pētneeki tagad bez kautrešanās atzīst, ka, blakus mehaniskai kustībai dabā, jāpeeņem vel cita pasaule, kuņa nav padota dabas likumeem.

Rupjais materialisms, kas cilvēku uzlūko par mašīnu jeb dabas kustības rotaļu leetiņu, tagad atmests, bet viņa veetā stājees pārsmalcināts materialisms, kas deezgan tāļi izplatīts. Jaunākā materialistiskā virzeena nodibinātais ir Ludvigs Feuerbachs (1775.—1833. g.).

Pec Feuerbacha reliģijas filozofija ir pasaules uzskata vidus punkts. Deevi viņam ir cilvēku vēlešanās, un cilvēka dzišanās pēc laimes ir morales pamats. Pēdeja pilnīgi saistīta pee cilvēka ārejās dabas, jeb meesas, jo gars jeb garīgi mērķi, kas nav turklāt dabas mērķi, un kas būtu pilnīgi neatkarīgi no dabas, nav īstenība, bet abstrakcija. Ari cilvēka griba pastāv tikai konkretā, caur laiku un ārejeem apstākļeem noteiktā gribēšanā; nav vispārīgas gribas, kas paceltos pāri pār katru atsevišķu gribas darbību. Ja par tādu gribu runā, tad ta ir tikai abstrakcija. Nav tadēļ nevēena gribas likuma, kas naidīgi stāvetu pretim cilvēka meesīgai gribai; augstākais likums ir, ka cilvēks seko savai laimības dziņai. Feuerbachs raksta: „Kas aizskaņ manu laimības dziņu, vaj īpašuma mīlestību, vaj nesaskan vispār ar manu patmīlību, tas nedrīkst būt un nevar būt.“ — Feuerbacham peeslējās Markss ar Engelsu.

Cilvēka meesīgā eksistence ir ta, kas noteic visu cilvēka dzīvi. Savas eksistences līdzekļu ražošanai cilvēki stājas noteiktās, nepeeceesāmās, no viņa gribas neatkarīgās atteecībās. Šo ražošanas atteecību kopība iztaisa saheedribas saimneecisko būvi, reālo pamatu, uz kuņa paceļas teesiskā un politiskā virsbūve un ar kuņu saskan arī zināmas saheedriskās apziņas formas. Materialās dzīves līdzekļu ražoša-

nas veids vispār nosaka sociālo, politisko un garīgo dzīves procesu. Ne cilvēku apziņa ir tā, kuŗa nosaka viņu eksistenci, bet gan otrādi: viņu sabeedriskā eksistence nosaka viņu apziņu. Pārgrozotees ekonomiskajam pamatam, pārgrozās lēnak vaj ātrak visa varenā virsbūve, pee kam jāizšķīr materialā, dabas zinībā stingri konstatejamā pārgrozība ekonomiskos ražošanas noteikumos un pārgrozījumi teesību, politikas, reliģijas, mākslas un filozofijas formās, kuŗas cilvēki apzinoši izcina šo konfliktu. —

Tā kā Markss ar Engelsu savu materialistisko pasaules uzskatu ved sakarā ar vēstures attīstības ideju, tad, nošķīrot no mechaniskā materialisma, viņu mēdz dēvēt par vēsturisko materialismu. Uzsvērot vēstures attīstības likumu materialistisko eksistences līdzekļu ražošanā, Markss ar Engelsu pārāk maz eevēro cilvēka darbības patstāvību. Pee viņu eeskata, neraugotees uz cilvēka gribu un darbību, vēstures dialektiskā attīstība rada pārgrozību cilvēka dzīves pamatos. Ja konzekventi turas pee šīs mācības, tad nevar būt nekādas patstāvības cilvēka darbībā. Vēstures neizbēgamā un nenovēršamā attīstība tad aprobežotu cilvēka brīvību. Pat cilvēka domašana tad nebūtu vairs svabada, ta atkaratos no vēstures maiņām. Bet kur beidzas domašanas brīvība, tur jaatsakas arī no pateesības atzišanas. Materialisms, velkot savas mācības stingras konzekvences, nevarētu prasīt, lai to atzīst par pateesību, kam vispārīga nozīme; tas būtu tikai acumirkļa eedomā, kas radusees vēstures attīstības gaitā. Visparīgi tad cilvēkam vajadzētu atsacītees no likumības, attīstības un citu ideju pētišanas, jo viņš, būdams atkarīgs no materialeem apstākļeem, nevarētu tak neka panākt caur savu darbību un gudrošanu. Tādu konzekvenci nevēlas pats Markss ar Engelsu, tadēļ tee, neizdomadami savu mācību līdz galam, un gribdami atstāt arī pašam cilvēkam zinamu darba lauku, negaida visus pārgrozījumus no vēstures veen, bet uzaicina cilvēku uz enerģisku čīņu, pat varmācīgu sabeedrisko apstākļu pārgrozišanu. Ta ir pretruna. Pee tam darbība, ko tee eerāda cilvēkam, nebūt nav šaura un nesvarīga. Cilvēks pats darbojas līdzī pee teesiskās un sabeedriskās kārtības nodibinašanas, viņš pārvalda zinību un mākslu, caur viņu rodas reliģija un morale, galu galā cilvēks ir pat visas kulturas ēkas daritajs, kas pašai

vēsturei dod nozīmi un peešķir vērtību. Te varam no savas puses vēl peeminēt, ka viseem saimneeciskeem labumeem tik tad ir mērķis, ja tee var kalpot pašapzinīgai, prātīgai, garīgai būtei — cilvēkam. Jaaizrāda ari, ka cilvēks caur savu garīgo darbību: pētījumeem un atradumeem pārgroza saimneeciskos apstākļus, rada jaunas vajadzības un gādā par līdzekļeem viņu apmeerinašanai. Saimneeciskee labumi der tagadejam cilvēkam neveen materialām vajadzībām, bet ne mazākā mērā idealām, garīgām, dodami tam eespēju eegūt ceņu, izglītību, augstaku kulturu. Aplūkojot plašo un svarīgo cilvēka gara darbību, ta jaapzīmē ar paša Marksa vārdeem par „vareno virsbūvi“. Ir labi un pareizi, ka ceļot namu nostiprina pamatus, bet pamati nekādi nevar noteikt, kāda būs pati ēka. Virs pamateem pati no sevis ēka nekad necelsees, ja nebūs prātīga meistara. Bez tam jaevēro, ka neveens nebūvē ēku pamata dēļ, bet gan dēļ tās krašņās virsbūves, kas sākot no pašas beletažas paceļas virs pamateem. Markss ar Engelsu ir saimneeki, kas vērīgi raugas uz savas mājas pamateem, bet necēļ skatu uz augšu. Ja jau paleekam pee salīdzinājuma par būvi, tad japeegreež ari vēriba būves virsdaļai, teiksim peem. jumtam. Katrs sapratīgs saimneeks zin, ka jumts prasa ne mazak rūpīgas kopšanas par pamateem. Kad jumts top caurs, tā ka sneegs un leetus gāžas eekšā, tad visai ēkai maz vērtības, un ta drīz aizees bojā ar viseem saveem pamateem. Ēkai ar cauru jumtu līdzinas sabeedriba, kas cilvēka garīgo dzīvi un intereses nostādā pilnīgā atkarībā no materialeem apstākļeem. Tāds uzskats rada gribot negribot zināmu veenaldzību, nedrošību un nēpastāvību garīgā kulturā, kuņas vajadzību un vērtību neveens nevar noleegt. Ta ir pretruna, ja Markss ar Engelsu grib nodibinat uz materialistiskeem pamateem idealistisku sabeedribas kārtību. Šī pretruna manāma jau tagad dzīvē: plašās ļaužu masas mēdz uzlūkot garīgu darbību blakus saimneeciskai par nesvarīgu un nenozīmīgu. Garīga darbība top peelīdzinata rotaļām, atpūtai, laika kaveklim. Ar tādu uzskatu maz var kalpot zinībai, mākslai un kulturai. Garīgā darbība prasa pilnīgu uzupurešanos un kalpošanu nēvis aiz gaŗa laika, bet neatlaidīgu un neapnēkstošu strādašanu. Tikai tāda spēs radīt kaut ko paleekamu, kas atšķirsees no ikdeenišķā diletantisma. Nav

teesa, ka tikai zociale apstākļi rada leelus garus. Pateesi leeli gara darbīneeki allaž pacēlušeem augstu pār teem sa-beedriskeem apstākļeem, kādos tee auguši un attistijušeem. Tas ir svarīgs peerādījums par garīgās dzīves patstāvību. Vēsturiskais materialisms grib veicināt kulturu, bet, turotees pee viņa mācības, cilveks nedrīkst droši celt savu skatu uz augšu pēc garīgas dzīves labumeem, tam jaskatas veenmēr uz zemi un jaraizejas par materialo labklājību, no kuņas atkaras viņa garīgā dzīve. Vēsturiskais materialisms cer nodibināt cilveku laimi un cenšas attistīt visleelākā mēra ilgas pēc laimes, bet meklē laimi materialās dzīves vajadzībās, aizmirdams, ka tās iztaisa tikai veenu un pee tam šauru daļu no cilveka laimes prasījumeem, bet ka istā un paleekamā cilveka laime atrodama viņa eekšeenē un garīgā dzīvē. Ja ari teešam izdotos reiz sasneegt visu to ārejo labklājību, ko zocialisms sola, tomēr ta veen vēl nenesis cilvekam kāroto laimi; isti tad, varbūt, cilveks tikai sajustu, cik tukša ir dzīve bez eekšējās, garīgas laimības, un ka šo tukšumu nespēj izpildīt āreja labklājība.

Materialisma sludinataji mēdz atsauktees, ka cilveka materialā eksistence tomēr ir un paleek garīgās dzīves pamats. Fiziski daudz kas eksistē, kam trūkst apziņas un gara, tas paklausa veenīgi materijas mūžigeem likumeem. Bet nekur nav sastopama dvēsele un gars bez dabiskeem pamateem. Viss psihiskais un garīgais nākot no fiziskā. Psihiskais pilnīgi saistīts pee materialās dzīves. Ar dzīvas būtes meesu rodas tas, ko saucam par dvēseli. Lidz ar meesu ta aug, attistas, pārvēršas, nogatavojas, top veca un sakrīt reizē ar meesu. Tādēļ materija nozīmejojot visu un dvēsele ar garu maz. — Nevar leegt, ka cilveka dvēseles un gara dzīve stāv zinamā atkarībā no meesas, bet tāpat ari cilveka garīgai dzīvei ir eespaids uz meesas dzīvi. Cilveka psihiskām un garīgām spējām attistotees, mēdz izveidotees meesas formas, kā tas beeži novērots pee zinību vīreem un mākslineekeem, kuņu vaibstos lasams viņu garīgās darbības atspoguļojums. Ļoti pazīstama leeta ir, ka sirdsēsti dara sirmus matus, preeks veicina slimneeka dzeedinašanu, bēdas laupa spēkus un reebums rada dažādus meesas izsitumus. Stipra griba un nešaubīga ticība pastrādā brīnumus pat ar vārgu un nevarīgu meesu. Jaunakos laikos sāk peegreest

veenmer vairak veribas zugestijai un hipnozei, caur kuřam cilveka meesu pārsteidzořā kārtā nostāda zem pilnigas psihisku eespadu vadibas. Bet nevajag nemaz dotees okultismā jeb noslēpumu valstī, lai pārleecinatos par psihiskās un garīgās dzīves patstāvību. Ja gribam tuvāk iepazīties ar daudzīnato „materiju“, tad labus paskaidrojumus mums sneedz vecas un vispār atzītas zinības: loģika un psiholoģija. Kas tad ir ķermeņi? Kas ir kustība, krāsa, smarža, garša? Cilveks no tām nezina neka vairak, kā veen to, ko viņa dvēsele jūt un grib. Neveena leeta nenāk pati no sevis teeši cilvekā, bet peerāda savu eksistenci un savadību caur eespaidu uz cilveka dvēseli. Cilveks redz koku. Bet kas ir redzet? Nekas cits kā pārmaiņa vaj uztraukums dvēselē. Ābolu cilveks var aptaustīt, bet tās ir tikai jūtas par pārgrozību dvēseles stāvoklī. No tam redzams, ka ārejā pasaule nebūt nav pirmatneja, bet no mūsu apziņas atvasināma un caur viņu atrodama. Teeši dota cilvekam ir tikai viņa apziņa ar iztēli, jūtām un gribu. Izteles objekti, kuŗu kopību saucam par ārejo pasauli, atrodas sakarā cits ar citu, jo cilveks nespēj neka eedomatees bez cēloņa jeb kauzalitātes. Loģiskā domašana prasa pēc nepārtraukta sakara starp viseem izteles objekteem jeb vispārīgas cēlonības un rada tadēļ jēdzeenu par „materiju“, kuŗu eedomājas kā vispārīgas cēlonības neseju. Materija nav uzlūkojama par teešu cilveka izteles objektu, kā peem. koks, kustonis, bet ir atvasināts jeb abstrakts jēdzeens, kas radīts caur vajadzību, lai palīdzētu izskaidrot vispārīgo cēlonību jeb kauzalitāti.

Dabas pētišanā materijas jēdzeens kā vispārīgās kauzalitātes nesejs izdarīja cilvekam eevērojamus pakalpojumus. Pateicotees kauzalitātes principam, cilveki atrada veselu virkni likumu, kas izskaidroja dabas parādības. Veens no svarīgākajiem likumiem ir, ka starp cēloni un viņa sekām pastāv pilnīgs līdzsvars. Ja, peemēram, zināms daudzums ūdeņa, krītot no pāris asu augstuma uz dzirnavu rata, speež to greestees, tad attīstītais spēks uz mata līdzinas tam spēka daudzumam, kādu vajadzētu patēret, lai to pašu ūdeni paceltu pāris asu augstumā. Līdzsvars starp cēloni un sekām uzlūkojams par veenu locekli bezgalīgajā kauzalitātes virknē, jo tas, ko veenā parādībā saucam par cēloni, ir kādas citas parādības sekas, un ko veenā acūmirklī dēvejam par sekām,

tās top par cēloni nākamām parādībām. Tā kauzalitātei nekur nav gala, lai ejam, uz kušu pusi gribdami. Ārējā pasaulē beeži izdodas nošķirt sevišķus locekļus kauzalitātes bezgalīgajā virknē, jo sakari starp dažeem izteles objektiem mēdz pastāvīgi atkartoties. Tādēļ ķīmiķis spēj sadalīt zināmu ķermeni viņa sastāvdaļās jeb elementos, vaj atkal viņu saveenot ar citeem un tā dabūt pavisam jaunus ķermeņus. Astronoms var aprēķināt zvaigžņu ceļus agrakos laikos, vaj noteikt debess spīdekļu gaitu nākamībā. Ārējā pasaulē, kaut arī cilvēks nav vēl paguvis izskaidrot visas parādības, nekur nav atrasta pretruna vispārīgai kauzalitātei, par kušas neseju eedomājas materiiju. Milzīgie panākumi dabas zinībās skubināja cilvēku pārcelt fizisko kauzalitāti ar viņas likumeem uz psihisko un garīgo dzīvi, lai izskaidrotu gara darbību. Bet te nu drīz atdūrās cilvēks uz pretrunām, neskaidrībām un aplamībām. Var peemēram gluži labi izpētīt tos apstākļus, kādos kāds dzejneeks vaj zinību vīrs dzimis, audzis un attīstīies, bet no teem veen nevar peeteekoši izskaidrot viņu darbību. Par Ģetes jaunību, attīstību un dzīvi pazīstami vaj visi sikumi, tomēr neveens nedarīs tādu aplamību, ka, nostādot cilvēkus gluži tādos pat apstākļos, mēģinātu no teem izaudzināt preekšzīmīgus dzejneekus. Fiziskajā kauzalitātes virknē cilvēks var eet vaj uz preekšu, vaj atpakaļ, bet psihiskā un garīgā kauzalitāte izskaidrojama daudz maz tikai regresīvā jeb atpakāleajā virzeenā. Dabas parādības cilvēks var noteikt uz preekšu, pee garīgieem notikumeem var vislabākā gadījumā uzrādīt tikai vispārīgo virzeenu, bet nekad nav eespējams noteikt tos atsevišķos veidus, kādus tas peeņems. Garīgās dzīves vēsture ir tikai par pagātņi, bet ne par nākotņi. Visi mēģinājumi noteikt vēstures nākošo gaitu līdz šim veenmēr noveduši pee aplamībām. Visu to eevērojot, nāca pee atzišanas, ka cilvēka psihiskā un garīgā dzīvē, kaut gan arī ta padota kauzalitātes likumeem — jo cilvēks bez kauzalitātes nespēj neka eedomāties — darbojas citādi likumi un ka psihiskā un garīgā kauzalitāte šķīrāma no fiziskās kauzalitātes. Psihiskā un garīgā kauzalitāte ir tāpat bezgalīga kā fiziskā; viņa neceļas cilvēkam dzimstot un nevar beigtees viņam mirstot. Novērojumeem un pētījumeem ta peeeetama tikai cilvēka meesā, kur sateekas fiziskā un psihiski-garīgā kauzalitāte.

Te ceļas jautajums, kāds tam savstarpejs sakars un kuŗai no viņām peeder valdošā loma. Petījumi par sakaru starp fizisko un psihiski-garigo kauzalitāti veda filozofus pee parleecibas, ka preekšroka drizak dodama garigai kauzalitātei, kas kā augstakā veeniba aptveŗ tiklab fizisko kā ari tiri psihisko un ka dabas mechanisms, lūkojotees no psiholoģiskā stāvokļa, ir īstenībā veena daļa no vispārigā garīgās kauzalitātes sakara. Ārējās pasaules ideja ar viseem jēdzeeneem, kas uz viņu atteecas, izrādas galu galā par garigas pasaules produktu. Tāds iznākums apzīmē materialisma principielu atmešanu un neespējamību aizstāvet šo pasaules uzskatu no filozofiskā stāvokļa. Pateicotees loģikai un pamatigeem jaunakeem psiholoģijas pētījumeem, izdevās atsvabinātees no materijas elka, kas, kaut gan pats gara produkts būdams, uzstājās kā visuvarenais deevs, un draudeja pārvērst cilveka radošo dvēseli par mechānisku rotaļas leetiņu. Bet cilveks needomādamees savu radošo līdzdarbību pee materijas jēdzeena celšanās, bij gatavs atzit viņas ceenību un raudzijās uz to ar dziļu bijašanu.

Starp nopeetneem filozofeem tagad vairs nesastop materialisma peekritejus. Atsvabinas no viņa veenmēr vairak ari izglitotās aprindas, bet to teesu jo plašaku peekrišanu materialisms atrod pee apglitoteem, paglītoteem un pusizglītoteem ļaudīm, kas tikai to uzlūko par īstenību, ko cilveks redz, dzird, jut, ne manīt nemanidami, ka caur to īstenība top sagrozīta un nostādīta ačgarniskā stāvokli. Te atkārtojas vēsturiskais likums, ka uzskati, kas kādu reizi zinībā spēlejuši svarīgu lomu, tik tad top populāri, kad tee no zinības jau atmesti. Bez tam jāeevēro, ka pee izšķiršanās par veenu vaj otru pasaules uzskatu krīt svarā neveenī jautajums deļ viņa zinātniskās pareizības, bet ari, kā cilveku vēlēšanās un gribas virzeens. Pasaules uzskats atspoguļo cilveka gribu. Kas dzīvē padodas aklajām dziņām, acumirkļa kāribām un eegribām, tas stipri tiks vilkts uz materialistiskā pasaules uzskata pusī un atradīs, ka tas visērtak peemērojams dzīves prasībām. Mūsu laikos materialisma dziļākās saknes laikam būs meklejamas fabrikas stādneeku aprindās, un nevar leegt, ka fabrikas strādneeku dzīves apstākļi veicina šāda uzskata izplatišanos. Strādneeku galvenās rūpes ir materialas eksistences līdzekļu sagādašana, fabrikas pa

leelakai daļai producē preekšmetus cilveku materialo vajadzību apmeerinašanai, ražošanas procesā leelakos un grūtakos darbus izdara mehāniski spēki. Tādi novērojumi skubinat skubina cilveku uzlūkot pasauli par leelu mehānisku darbnīcu, kuŗas mērķis ir ražot līdzekļus cilveka materiālām vajadzībām. Svarīgākie locekļi marksistu ticības apliecībā tadēļ ir materialistiskais pasaules uzskats, kopots ar vēstures attīstības ideju. Tas apstākļis izskaidro, ka pēc marksisti negrib apmeerinatees ar zociālām un politiskām reformām; viņi necīnas dēļ veena vaj otra pārgrozījuma un uzlabojuma tagadejā dzīvē, tee cīnas dēļ veselas pasaules, kuŗai pēc viņu eeskata nolemts stātees tagadejās sabeedribas veetā. Cīņā dēļ jaunās pasaules tee eet ar tādu bezbēdību, kā fatalisti un ved to ar tādu niknumu un fanatismu, kāds novērots tikai leelās reliģiskās kustībās. Tadēļ izteiktas domas, ka zociāldemokratija uzlūkojama neveen kā proletareešu politiska partija, bet kā jauna reliģija. Marksa mācībā teešām ir daudz tādu elementu, kas atgādina reliģiskus uzskatus.

Peevedisim dažus peemērus: Deeva veetu izpilda marksismā saimnieciskās ražošanas kārtības paškustība. Ta ir nepeelūdrama, negrozama un nepeeceesama. Tomēr šāds process neizvērsās par neželīgu deevu. Proletareešem viņš nes taisni to, kas saskan ar viņu karstako vēlešanos — zociālistisko sabeedribu. Velna lomu spēlē privatīpašums, kas savai aizsardzībai sagādājis daudz un dažādu līdzekļus: valsti ar kaŗa spēku, policiju, teesām, likumeem un ceetumeem, baznīcu ar reliģiskām dogmām un morali. Visbreemīgākais jaunā velna eerocis ir kapitāls, ar kuŗu tas aprij proletareešu sveedrus un izzīž viņu asinis. Māklineeks Saša Šneiders zīmejis gleznu „Atkarība“: Kaili izģērbts cilveks ceeši saistīts pee stāba, ap kuŗu steepj savas ķetnas šausmīgs nezvērs ar atvērtām žaunām. Nabaga cilveks! Leekas, ka tam nav glābiņa. Gluži tadā stāvoklī pēc marksistu mācības atrodas proletareetis pret kapitālu. Ja nu proletareetis tomēr nekrīt par upuri breemīgajam kapitālam, tad par to jāpateicas veenīgi vēsturiskajai attīstībai. Ta glābj proletareeti no elles, kuŗā to grib eeslodzīt privatīpašums. Šī elle ir tagadejā sabeedriba, kuŗā strādneekam cita neka neesot kā pārpūlešanās, raizes, posts, bads, ceešanas,

mokas, izmisums, slimības un pāragra nāve. Bet elle neuzvarēs, ilgi viņa negavilēs, viņas laiks beidzees, nākamības sabēdriba to noārdīs un atvērs paradīzes vārtus; tad cilvēki nepazīs vairs tagadējās dzīves grūtumus, bet netraucēti baudīs laimes pilnību. Pee tam jāeevēro, ka jaunajā paradīzē viss būs eekārtots pēc rūpniecības strādneeku prasījumeem un garšas. Senajeem ģermaņeem paradīze solija cīņas un dzīres, indianeeseem — brašas medības, muchamedāņi cer paradīzē uz jaukeem dāržeem un skaistām seeveetēm, proletareeša paradīzē būs sasneedzami visi rafinetas kulturas baudījumi, netrūks pat ērtu un patīkamu telpu mitiņeem un sapulcēm. Sirds, ko kāro tu vēl? Eeees šai nākamā paradīzē, kas nodibinasees tepat zemes virsū, tikai proletareeši. Tee ilgojas pēc viņas un tic viņas nākšanai, tee saprot vēstures attīstības gaitu. Buržuji, kas nodevušees sava velna privatīpašuma kalpībai, vaj nu nesaprot vēstures gaitu, vaj aiz ļaunprātības negrib to saprast. Kas neatgriezisees un nepeesleesees proletareešeem, teem draud boja eešana leelās zocialās katastrofas deenā. Tadeļ atgriezātees, buržuji, kamēr nav par vēlu! Grāmatas, kuņas uzrakstīta mācība par jauno reliģiju, esot tik ceenijamas, ka tās stādamas kristīgās ticības svēto rakstu veetā. Apustuļi, kuņi pirmee sludināja jauno mācību, ir Markss ar Engelsu, bet hierarchi Libknechts, Bebels, Kautskis un citi sikaki tulko ticigajeem svēto grāmatu saturu. Laiku pa laikam notur koncilus, sauktus par partijas sapulcēm, kur apstiprina no hierarcheem uzstādītās dogmas zem nosaukuma „programma“. Pretošanās dogmām nozīmē atkrišanu no ticības; katra ticīga, jeb kā viņi mēdz teikt „apzinīga“, peenākums ir, akli sekot dogmām un bez šaubīšanās atzīt viņu pareizību, kaut arī aplamība būtu vaj rokām taustama. Dogma peemēram noteic, ka proletariatam vajag cīnītees šim brīdim dēļ astoņu stundu darba laika. Rūpniecības eestādēs tādām prasījumam dažās zemēs ir vēl kāda jēga, bet aplams tas top, ja viņu pārceļ uz lauksaimneecību, sevišķi tādos apgabalos, kur vasara samērā īsa. Tas tomēr nekaveja jaunās mācības peekritejus sludināt starp citu arī mūsu laukstrādneekeem astoņu stundu darba laiku. Jaunee dogmatīķi tik tad tā kā drusku apmulsā, kad bij dzirdama zobošanās par šādu projektu no pašu strādneeku puses. Bet

viņi tur nerīkojās uz savu galvu, viņi tikai godīgi un uzticami izpildīja dogmas prasījumus. Neveena reliģija nav paguvusi tik īsā laikā uzcelt tādu plašu dogmu pili, kā marksisti, un neveena ticībā neceena ortodoksismu vairak par marksisteem, kaut gan tee labprāt mīl zobotees par kristīgas baznīcas dogmām, kas attīstījušās daudzos gadu simteņos un pāris gadu tūkstošos. Beidzot japeemin vēl marksistu intolerance, kādu tee izrāda pret citeem uzskateem. Mitiņu laikos bij dzirdama mācība: kas nav ar mums, tas ir pret mums. Šis uzskats jau sen pazīstams kristīgai ticībai, kuŗa prasa, lai viņas mācību atzīst par veenīgi pareizo un absolūti pateešo. Cīņa starp zociāldemokratiju un kristīgo baznīcu tadēļ ir neizbēgama; tās ir principiēlas pretineeces. Uzbrucejas lomu spēlē zociāldemokratija, kuŗa jau no savas dibināšanas laikeem nikni apkaŗo kristīgo ticību.

Vecakā zociāldemokratu literatūra ir bagata ar zaimeem pret Deevu un apvainojumeem pret kristīgo baznīcu. Tāda izturešanās kaiteja pašai zociāldemokratijai, jo atbaidīja ticiģos un kristīģos strādneekus no eestāšanās partijā. Libknechts un citi partijas vadoņi tadēļ nolēma grozīt taktiku pret kristīgo baznīcu, uzņēmot zociāldemokratijas programā punktu, kas nosaka, ka reliģija uzlūkojama par katra cilveka privatu leetu. Šo punktu apstiprināja partijas sapulce Gotā 1875. g. Tas paturets arī Erfurtes programā no 1891. g. Pats Markss, dabujis zināt par Gotas programmas punktu reliģijas ziņā, nekavejas izteikt Libknechtam savu nemeeru. Pēc viņa domām zociāldemokrateem vajadzejis atklāti apleecināt, kā tee skatas uz kristīgo ticību, pee kam Markss atveeglināja savu sirdi, neģēligā kārtā zaimojot Deevu un prasti nolamajot kristīgo baznīcu. Markss vismaz bij vaļsirdīģs, bet Libknechts eeskatīja par derīģaku slēpt zem maskas partijas īsto stāvokli atteecībā uz reliģiju. Drīz pēc Gotas sapulces Libknechts izskaidroja, kur pēc viņa domām beidzas reliģijas tolerances robežas. Zociāldemokratija meerīgi atļaujot katram iztēlot un ticēt leetas, kas sneedzas pāri par šīs pasaules dzīvi, bet ta ne domāt nedomajot paceeģīgi un pasīvi noraudzitees, ja baznīca eejaucotees zemes leetas un sludinot morali, kas kaitīgi atsaucotees uz realās dzīves prasījumeem. Aplinkus ar to bij atļauts apkaŗot kristīgo baznīcu, jo katram zociāldemokratam labi bij zinams, ka kristīģā morale ir veens

no galvenajiem šķēršļiem marksisma izplatīšanai. Pee Libknehta uzskateem par reliģijas toleranci turas vēl tagad socialdemokratiskā partija, nikni uzbrukdama kristigai baznīcai katrā gadījumā, kur kristīgā morale izrādas par kavekli socialdemokratijas sprauštajeem mērķeem, bet tādu gadījumu nav mazums. Lai salīdzinam tikai desmit baušļus ar marksistu mācību par tikumību.

Mērenakee socialdemokrati izturas veenaldzīgi pret pirmo bausli, jo pēc viņu domām Deeva nav; bet ja kāds vēlas Deevu iztēlot kā garīgu būti un vest ar to sakarā dvēseles nemirstību un mūžīgo dzīvošanu, tad tas neveenam nav leegts; katram brīv rikotees transcendentos jautajumos pēc patikšanas. Radikalee socialdemokrati turpretim atrod pirmo bausli tai ziņā par kaitīgu, ka viņš, atraujot cilveka domas no istās dzīves un skubinot to ceret uz eedomatu dzīvi pēc nāves. Kas visas savas ceribas leek uz labklājību, pilnību un laimību citā dzīvē, tas necinas pēc labakeem apstākļeem šai pasaulē, kuņeem reliģioza cilveka acīs nav izšķīrošas nozīmes. Ticība un mūžīgo dzīvošanu ir tadēļ stīprs kaveklis socialdemokratiskai propagandai. Ja pēdejo grib veicināt, tad cilveki japārleecina, ka citas dzīves vairs neesot un ka laicīgā nāve nozīmejoj beigas. — Ari par otru bausli socialdemokrateem mēdz būt divejadi uzskati. Veeni, izleotdami plašu aprindu ceenību pret svētajeem raksteem, labprāt uz teem atsaucas un tulko tos socialistiskā garā, lai daritu dzīļu eespaidu uz ļaudim, jo pat Bibeļe tak leecinot par socialdemokratiskās mācības pareizību. Otri no Bibeles negrib ne dzirdet. Tee uzlūko viņu par veenu no kaitīgākajām grāmatām. Bez tam Bibeles lasišana kavejoj cilveku nodarbotees ar „zinībām“, zem kuņām galvenā kārtā saprotama, socialistiskā aģitācijas literatūra. — Atteecotees uz trešo bausli, socialdemokrati ir puslīdz veenprātīgi. Atpūtas vajadzību visi atzīst un prasa to veenen 24, bet vismaz 36 stundas no veetas katru nedeļu. Uz svinamo deenu izvēli tee raugas veenaldzīgi, principieli eestādamees tikai par 1. maija svīnešanu. Atraušānās no šeem svētkēem ir veens no leelakeem nozeegumeem pret socialdemokratiju, ko soda ar draudeem, boikotu un citeem spaidu līdzekļeem. Enerģiskaki nekā pirmo bauslibas daļu socialdemokrati apkaņo otru, kuņa runā par cilveku savstarpejām atteecībām. — Ceturtais

bauslis esot tadēļ kaitīgs, ka mācot paklausību, ceenību un mīlestību pret vecakeem, preekšneecību un valdību. Naka-mībā tādu institutu vairs nebūšot, bet paklausība un padevība tagadnē neļaujot proletareetim atzīt savas pateesas intereses un tās peenācīgi aizstāvet. Pat daudzīnatā tēvijas mīlestība proletareetim neesot eeteicama, jo ta cenšotees viņu saistīt pee veenības, kas sastādas no dažādām šķīrām. Svarīgākas par tēvijas mīlestību proletareetim esot savas šķīras intereses. Nevis pēc tēvijas labklājības un tautas goda jādzenotees proletareetim, bet pēc starptautiska proletariata apziņas modīnāšanas un stiprīnāšanas. — Peeektais bauslis, aizleedzot ķīldas, nesaticību, eenaidu un pavēlot tuvaka mīlestību, nesaskan ar mācību par šķīru naidu un cīņu, kam tik visai plaša nozīme zocīaldemokratu etīkā. — Sestais bauslis esot nepareīzs, jo aprobežojot brīvību dzīmuma dzīnekļa apmeerīnāšanā, kas uzlūkojama par katrā cilveka privatu leetu. — Aplamakais no vīseem esot septītais bauslis, sargadams privātīpašumu, tagadejās sabeedrības pamatu un visa ļaunuma saknī. — Vīsmazak uzbrukumu no zocīaldemokratu puses īzpelnas astotais bauslis, jo pateesība īr tāda etīska vērtība, ko ari viņī atzīst. Tomēr leelas nozīmes astotajam bauslīm nav un nevar būt, ja apdomā, ka šķīru cīņa beežī rada apstākļus, kas prasa melu leetošanu. — Devītais un desmītais bauslis uzrāda grēka saknī paša cilveka ķarībās un pavēl tās sīvī apkaŗot; zocīaldemokrati turpretī cenšas modīnat ķarības, jo kur tās maz attīstas, tur zocīālīsmā propāgandā ī nav nekādu panākumu. —

Augšējais salīdzīnājums rāda, ka nav neveena veenīga baušļa, par kuŗu pilnīgi saskanetu kristīgee un zocīaldemokratīskee uzskatī. Grūti tadēļ cerams, ka abas principīelas pretīneeces varetu drīzumā sameerīnatees. Tas nav veegli eespējams; starpība īr pārak leela. Kristīgā ticība neat-sacīsees no savas morales pamateem: mīlī Deevu un savu tuvaku! Bet tikpat droši var apgalvot, ka zocīaldemokrati neatzīs kristīgo morālī, kamēr tee turesees pee materialīstīskā pasaules uzskata. Gan teeši, gan aplīnkus tee pūle-sees parakt kristīgās morales pamatus. Leelus panākumus savām īdejām zocīaldemokrati sagāida no ticības mācības īzmešanas no skolu programām. Dažādās veetas tādas cerības nav gluži bez pamata, tadēļ ari saprotams, ka ap šo pozī-

ciju noteek karsta cīņa starp socialdemokratiju un kristīgo baznīcu. Francijas socialisti jau cīņā uzvarejuši; Francijas atklātās skolās nemāca vairs reliģiju un skolas grāmatās vairs nesastop vārdus: Deevs, Kristus, Marija un citus, bet tikai seno grieķu, romiešu, ķeltu, ģermaņu un citu pagānu deevību nosaukumus. Francijas preekšzīme nedod meera socialdemokrateem citās zemēs. Pee mums teem maz cerību, ka paredzamā laikā izdosees izskaust iz skolām ticības mācību, bet manīgi socialdemokrati prot līdzetees. Pasneedzot ticības mācību, nostāda Kristu un apustuļus kā socialisma sludinātājus un izmeklē tādus Bībeles pantus, kas leekas apstiprinam socialistiskas idejas. Kad baznīca stājas pretim uzbāzīgajai propagandai, nosodidama socialdemokratu cīņas līdzekļus un apgaismodama viņu īstos mērķus, tad tee pa laikam sacel breesmīgu brēku, ka baznīca jaucootees politikā, ko socialdemokratija nu reiz mēdz uzlūkot par savu specialitāti. Neapmeerinas tad vairs ar naidīgeem vārdeem veen, bet pāreet arī uz varmācīgeem darbeem, kā to peedzivojām 1905. gadā, kad socialdemokrati trauceja deevkalpošanu, apgānīja baznīcas, pastrādāja varmācības pee mācītājeem un pat baznīcās zaimoja Deevu. To atcerotees, varesim noskārst, kāda vērtība ir Erfurtas programmas punktam, ka reliģija uzlūkojama par katra cilvēka privatu leetu. Vismaz paļautees uz socialdemokratu toleranci ticības leetās nekādi nevar; kas notikās 1905. g. atkārtosees arī turpmāk katrā izdevīgā gadījumā, jo eenaids pret kristīgo baznīcu laidis pārak dziļas saknes socialdemokratiskās aprindās. Tikai atsacišanās no materialistiskā pasaules uzskata tuvinātu marksistus kristīgai baznīcai un darītu eevērojamu eespaidu uz viņu morali. Socialisms kā tāds nav principiēli saistīts ar materialistisko pasaules uzskatu, un materialisms allaž bijis sastopams arī bez socialisma. Materialisma un socialisma šķiršana ir eespējama, tikai jāvelas, lai ta notiktu labi drīz. Acumirkli vēl nav ko domāt no marksistu peekapšanās. Kristīgas baznīcas eekšeju spēku tee vērtē pārak zemu un raugas par daudz optimistiski uz savas mācības drīzo uzvaru, jo pēdejo gadu desmitu eevērojamee panākumi tos padarijuši stipri eedomīgus un pārgalvīgus. Marksisti pee tam peemirst, ka ap viņu karogu pulcejas neveen tee, kas pārleecināti par viņu mācības pareizību, bet ne mazākā mērā visi

sarūgtinatee, kas veenā vaj otrā ziņā nemeerā ar pastāvošo kārtību. Kādu lomu spēlejuši āreji apstākļi marksisma izplatīšanā, eevērosim nākamā nodaļā.

i) Zocialisma peekriteji.

Nodibinot sabeedribu uz kolektivistiskeem pamateem, modernais zocialisms cer ar veenu rāveenu izšķirt sarežģīto zocialo jautajumu, kas jau gadu tūkstošiem nodarbinajis cilveku prātus. — Senajā Ķīnā reiz bijusi leela sajūsmība preekš zocialistiskās kārtības. Galu galā to ari eeveduši, bet ta izrādijusees par tik neērtu un nederīgu, ka steigšus vaju-dzejis to atcelt. Tagadejee ķīneeši vairs ne domat nedo-majot par zocialisma atjaunošanu. — Mozus grāmatās blakus reliģiskeem un moraliskeem likumeem sastopami ari tādi, kas zīmejas uz zocialo jautajumu. Katram izraeleetim peemēram nākas sava teesa no apsolutās zemes. Pat parādos kritot, eekilajot un pārdodot savu īpašumu, izraeleetis nezau-dē to uz viseem laikeem; peecdēsmītajā jeb tā sauktajā gavīļu gadā viņš jeb viņa mantineeki dabū to atpakaļ, svabadu no parādeem. Šī ideālā kārtība, ko nosaka Mozus likumi, īstenībā, kā leekas, nekad nav pastāvejusi. Vismaz pravešu laikā pretība starp bagatību un nabadzību ir visai asa. Praveši bez mitešanās apkaņo bagatneeku netaisnību, varmācību, greznības un baudījumu kāri, tomēr galu cilveku ceēšanām tee paredz tikai nākamībā, kad mesija nodibinās savu valstību un uzceļ jaunu Jeruzalemi. Pravēētis Jezaja iztēlo laimību mesijas valstī šādi (Ez. 65., 19.—25.): „Ēs preecašos par Jeruzalemi un ligsmošos par saveem ļaudīm: tur netaps vairs dzirdeta ne raudāšanas, nedz kaukšanas balss. Tur nebūs vairs bērniņu, kas ilgi nedzīvos, nedz vecu, kas savas deenas nepeepilda, bet jauneklis mirs simts gadu vecs būdams, un bezdeevīgais taps nolādēts simts gadu vecs būdams. Un tee uztaisīs namus un dzīvos eekš teem; tee dēstīs ari viņa dārzus un ēdis viņu augļus. Tee neuztaisīs, lai cits tur dzīvo, un nedēstīs, lai cits to ēd. Jo manu ļaužu mūžs būs kā koka mūžs, un mani izredzēti baudīs savu roku darbu. Tee nestrādās velti, nedz bērņus dzemdēs breesmigam galam... Vilki un jēri ees kopā ganos un lauva ēdis salmus kā vērsis, un pišļi būs ēūskas barība; tee nedarīs ļauna, un nedarīs posta visā manā svētā

kalnā, saka tas Kungs.“ — Ideālas sabeedribas un valsts problems nodarbināja arī grieķu filozofus. Lai atgādājamies peemēram Platona valsti, kurā valda pilnīga taisnība un labklājība un kur katrs loceklis strādā tādu darbu, kas vislabāk saeetas ar viņa spējām. — Romeeši, būdami praktiski ļaudis, gan netaisija pārspiletus projektus par laimes valsti, bet zocialais jautajums tapa arī no viņiem vairakārt cilats. Ļoti asu formu tas peenēma kustībā, kurās preekšgalā stāveja brāļi Grakchi. Par pirmo kristīgo draudzi lasam (Ap. darb. 4., 32.), „ka neveens neka no savas mantas nesauca par savu, bet mantas bij viseem kopā.“ Bagatneeki pārdeva savu mantu un atdeva naudu draudzes vajadzībām. Tomēr neveens nebij speests to darīt, katrs rikojās pēc patikšanas. Tai ziņā pirmās kristīgās draudzes komunisms atšķīrās no mūsu laika komunistiskā zocialisma; bez tam vēl jāpeemin, ka viņš nepazīna kopīgu mantas ražošanu, bet tikai kopīgu patērešanu. Vispārigas un plašākas nozīmes tam nebij, jo pastāveja, kā rādas, veenīgi Jeruzalemes draudzē. — Vidus laiku otrā pusē, kad visu prātus saistīja baznīcas reformas, bij dzirdamas pa starpām arī balsis, kas izteica vēlešanos pēc politiskeem un zocialieem pārgrozījumeem. Ļoti dzīvu reliģisku, politisku un zocialu kustību Lombardijā sacēla tā saucamee terciareeši, kas sastādījās no amatneekiem, strādneekiem un citeem zemako šķīru ļaudīm. Nīderlandē un ap Reīnu izplatījās beginu un begardu sabeedribas, peekopdamas neveen reliģiskus, bet arī zocialus centeenus. — Lutera laikā atkalkristitāji eeveda pilnīgu komunismu un daudzseevību Minsterē, bet sabeedrotee katoļu un protestantu valdneeki tos padzina un izklīdināja. — Zocialu utopiju sarakstīja bez mums jau pazīstamā Toma Mora italeetis Toms Kampanella 1817. g., nosaukdams to par „Sauls valsti“. — Paragvaja jezuiti nodibināja zocialistisku sabeedribas kārtību, kas peedzīvoja ilgaku mūžu par citeem teem līdzieem mēģinājumeem, pastāvedama apmēram pusotra simts gadu.

Visu agrako gadu simteņu zocialistiskee pasākumi izrādās tīri neecīgi un nenozīmīgi, ja tos salīdzina ar teem panākumeem, kādus zocialisms eeguvis 19. g. s. Sākumā viņa dedzīgākee sludinātāji bij franči, starp kuņeem mināmi grafs Sen-Simons, Furjé, Prudons, Luijs Blans un citi. Grafs

Sen-Simons gribeja reformet sabeedribu caur valsti, prasidams pārgrozījumus īpašuma teesībā, satversmē un pārvaldē. Viņu var uzlūkot par valsts zocialisma dibinātāju. — Furjē cereja panākt valsts atcelšanu caur jaunu sabeedribas organizāciju, kuŗā atsevišķas sabeedribas grupas pārvalda pašas sevi. Katrā grupā dzīve eekārtota pēc pilnīga komunisma principeem, pat dzīvokļi katras sabeedribas grupas locekļiem ir kopīgās kazernēs, sauktās par falansterijām. Furjē mācībai peesleenas tagadejais komunistiskais zocialisms, it īpaši Francijā. Kopīga grafam Sen-Simonam ar Furjē ir cenšanās realizēt zocialās veenadības ideju. — Prudons gribeja par visām leetām panākt pilnīgu brīvību. Valsts tadēļ iznīcināma. Uzturas līdzekļu ražošanai katrs no brīva prāta stājas sakarā ar citeem, bet šo sakaru bez kavekļiem var pārtraukt, tiklīdz tas izrādas par neērtu un nesaskan ar personīgas brīvības prasījumeem. Uzsvērot abzuloto brīvību un neatzīstot nekādas citas autoritates, kā veenīgi cilvēka paša gribu, Prudons tapis par anarchisma tevu. Zinihā šim virzeenam maza nozīme un praktiskā nozīmē tas izvēertes par politisku ārprātību, kas parādas terorā un slepkavībā zem nosaukuma „darbu propaganda“. — Nav trūcis 19. g. s. mēģinājumu realizēt zocialistiskās sabeedribas ideālu, kaut arī šaurakos apmēros. Savā veetā jau peeminejām Parizes komunu 1871. g., te varam vēl aizrādīt uz franča Anfantena un angļu fabrikanta Roberta Ovena nodibinātām zocialistiskām sabeedribām. Abas drīz iznīka, gan aiz locekļu savstarpejām ķildām, gan citeem eemesleem.

Tagadejās zocialistiskās kustības preekšgalā stāv vācu proletariats, kas, pamudināts no Ferdinanda Lasala (1825.—1864. g.), sāka beedrotees uz zocialisma pamateem 1863. g. Lasals peesleenas Heģeļa filozofijai. Viņš pārceļ dialektisko paškustību uz teesiskeem instituteem, kuŗi, laikeem mainotees, pārgrozas ar loģisku nepeeceesāmību. It sevišķi tādai pārgrozībai padotas īpašuma teesības. Agrakos laikos visa persona bij otra īpašums, tagadejā kapitalistiskās produkcijas laikmetā persona kā tāda gan ir brīva, bet strādneeka darbā spēks tapis par uzņēmeja īpašumu. Kā no pirmās pakāpes attīstījusees otra, tā no otras vajaga attīstītees trešajai pakāpei, kur strādneeks pats baudis visu savu darba produktu. Valsts teesiskā kārtība seko īpašuma idejas paš-

kustībai, tadē valsts tagadejais uzdevums ir atsvabināt strādneeku no kapitāla verdzības, tāpat kā citreiz, atceļot dzimtsbūšanu, ta atsvabināja personu no svešas gribas. — Nepeekrīdami Lasala uzskateem, Libknechts ar Bebeli nodibināja 1869. g. „Zocialdemokratisko strādneeku partiju“. Libknechts, stāvedams tuvā draudzībā ar Marksu, jutās vairak peevilkts no Marksa, nekā no Lasala mācības. Libknechtam Lasals bij par mērenu, tas eelaidās uz kompromisu un cereja ar valsts palīdzību nodibināt zocialistisku kārtību. Markss bij pavisam cits vīrs. Tas ķērās pee radikāla līdzekļa — tagadejās sabēdribas un valsts pilnīgas iznīcināšanas. No Libknechta un Bebeļa dibinātā partija tadē nostājās stingri uz marksisma pamateem. Dažus gadus lasaleeši un marksisti sivi apkaņojās, bet pēc izlīga un 1875. g. galīgi saveenojās, pee kam vīrsroku patureja radikālais marksisms. Pēc saveenošanās zocialdemokratiskā partija attīstīja rosīgu darbību un izrādīja dzīvu kustību. Ar leelu niknumu zocialdemokrati uzbruka valstij, sabēdribai un baznīcai; beidzot viņu pārgalvība tapa tik leela, ka 1878. g. izdeva pret viņeem ipašus spaidu likumus, kas palika spēkā kādus 12 gadus. Spaidu likumi aprobežoja zocialdemokratijas varmācīgo rīcību un kaveja viņas ārejo izplatīšanos, bet viņas eekšejo spēku tee nesalauza. Niknums par apspeēšanu padziļināja zocialdemokratu eenaīdu pret valsti un veicināja leelā mērā viņu fanātisma attīstīšanos. Kā aizdambets ūdens, izlauzdams sevīm ceļu, brāžas pār laukeem, norām un tūrumeem, tā vācu zocialdemokratija, atsvabinājusees 1890. g. no spaidu likumeem, pārpludināja visu Vāciju un eemantoja sevīm vairak un vairak peekriteju gan starp fabriku strādneekēem, gan inteliģentajā proletariātā. Cik leelu peekrišanu zocialdemokratija bauda Vācijā, leecina starp citu tās 3¹/₄ miljonu balsu, kas pēdejo reizi ceļot reichstaga deputatus, nodotas viņu kandidateem par labu. Tāds balsu tūrums rāda, ka apmēram katrs trešais vēletajs ir zocialdemokratu peekritejs. Tagadejā vācu zocialdemokratija turas pee tā saucamās Erfurtes programmas no 1891. g. Agrakās programmas caur to nav atmestas, bet tikai pārstrādatas un papildīnatas. Erfurtes programa sadalas divās daļās. Pirmā daļa ir vairak teoretiska; ta runā par zocialisma princīpeem un nākamības

sabeedribas vajadzību. Ari zocialdemokratu morales ziņā tai ir leelaka nozīme, nekā otrai daļai. Otro programas daļu var apzīmēt par praktisko. Tanī atrodas visu to vēlēšanos un prasījumu saraksts, kādus zocialdemokrati pagaidam uzstāda tagadejā valstī. Viņu mērķis ir sagrābt politisko varu, lai ar tās palīdzību nodibinātu nakamības sabeedribu. Leela daļa no te mineteem prasījumeem ir vecum vecee demokratisko pilsoņu programas punkti. Ja eevēro šos prasījumus katru par sevi un šķirtus no marksisma principēem, tad tee izleekas tiri nevainīgi. Erfurtes programas otrā daļa tadēļ ir tas gārdais kumoss, ar kuņu zocialdemokrati mēdz makšķeret peekritejus vaj vismaz lidzskrējejus pilsoniskās aprindās. Daži no šēem prasījumeem teešām pelna eevēribu. Erfurtas programas nozīme sneedzas pāri par Vācijas robežām. Izdarot dažus sikus pārgrōzijumus, kas atteeceas uz veetejeem apstākļēem, ta starp citeem peenēmta ari no Kreevijas un Latvijas zocialdemokrateem. Marksisma eespaids uz zocialdemokratiju tagad leels visā Eiropā. No šējeenes tas pārgājis uz Ameriku, aizsneedzis Australiju, Japanu un citas zemes. Marksa skolas zocialisms tapis mūsu laikos par veenu no svarigakeem starptautiskeem jautajumeem, par kuņa izšķiršanu cīnas visās pasaules malās. Ir daudz eemeslu, kas veicina marksisma ātru izplatīšanos. Peeminesim te tikai dažus no svarigakajeem: attīstīts kapitalisms, uzplaukstoša fabriku rūpneeciba, nenodrošinats strādneeku stāvoklis, nekārtīgi agrari apstākļi, politiski spaidi, inteliģenta proletariata vairošanās, patriotiskas sajūsmības trūkums, seeveešu kustiba un veenaldziba pret reliģiju. Kur sāgādas veenā laikā vairaki no šē uzskaititeem eemesleem, tur zocialdemokratija atrod augligu zemi. Viņas attīstību turpretim mēdz kavēt pamatigas zocialas reformas, plašās pilsoniskas brīvības, silts patriotisms un stipra reliģiska ticiba. Šādu uzskatu pareizību apstiprina peedzīvojumi daudzās zemēs.

Šveicijai, peemēram, ir plaša rūpneeciba, netrūkst tai tadēļ ari savas zocialdemokratijas; bez tam Šveicija dod patvērumu savās robežās citu zemju politiskeem bēgļēem: zocialdemokrateem, anarchisteem, teroristeem un daždažadeem politisku un sabeedrisku eksperimentu izgudrotajeem, tomēr pati Šveicija maz no visa ta cees. Plašā mērā peekoptā zo-

cialā politika, leelā pilsoniskā brīvība un pazīstamais šveiciešu patriotisms neļauj valdības grožiem pāriet socialdemokratu rokās. — Anglijā un Zeemeļā Amerikas Saveen. Valstis kapitalisms un rūpniecība sasneeguši tādu attīstības pakāpi, kā reti kur citur. Pee tam Anglijas agraros apstākļus nekādi nevar saukt par normaleem, ja apdomā, ka pus Anglijas peeder 150, pus Skotijas 75, un pus Jrijas kādam 35 personām. Ja nu par spīti tādeem apstākļem Anglijā un Zeemeļā Amerikā socialdemokratija nespēle tik leelu lomu, kā Vācijā, tad par to jāpateicas angļu un amerikāņu ceenibai pret reliģiju, tēvijas mīlestībai, brīvībai un praktiskajam prātam, kas tos skubina izdarīt neatleekamas socialas reformas un pasargā tos no utopiskeem eksperimenteem; Jtalijas socialdemokratijas rindās eeņem eevērojamu veetu inteliģentais proletariats, kas neatrod saveem spēkeem peemērotu darba lauku, neka nevar pazaudet, nekam netic, neka nemīl, neka nebīstas un atrod veenigo preeku un gandarijumu cīņā pret pastāvošo kārtību. Agraree apstākļi dara stipru eespaīdu uz socialdemokratisko kustību Danijā, Somijā, Ungarijā un Rumanijā. Abās pirmajās zemēs ir plaša laukstrādneeku šķira, kas tikpat maz nodrošināti saimnieciskā ziņā, kā mūsu kalpi; Ungarijā un Rumanijā leelgruntneeki neželīgi izsūc no viņeem atkarīgos zemkopjus. — Beļģija ir intensīvākā rūpniecības valsts visā Eiropā. Viņa kā sētin nosēta ar fabrikām. Tas, protams, veicina socialdemokratijas attīstību. Neatrazdama Beļģijā nekādus stiprus kavekļus, socialdemokratija tur varen izplatijusees un tagad stipri mēdz lepotees ar saveem panākumeem. — Kreevijas socialdemokratija uzlūko Beļģiju dažā ziņā par paraugu, it īpaši cenzdamās sarīkot politiskos streikus pēc beļģeešu preekšzīmes. Kreevijā sakopoti nelaimīgā kārtā gandrīz vaj visi tee apstākļi, kas mēdz dot socialdemokratijai dzīvības spēku. Svarigakee no teem ir: stiprais birokratisms, pašvaldības trūkums, politiskee spaidi, zemneeku bēdigais stāvoklis, kas jo spilgti parādas neražās un viņu pavadoņos badā un sērgās, baznīcas pārvēršana par politisku eestādi, reliģijas sastingums, ārejās ceremonijās un beidzot nevajadzīgs un nelaimīgs kaŗš, izsaukts caur neapdomīgu āreju politiku. Socialdemokratija prātā veikli izleetot visus šos viņai labvēlīgos apstākļus un radija isā laikā tik sparīgu

kustību, kādu socialisms nekur citur nevar uzrādīt. Zocialdemokratija aizrāva sevīm līdzī neveen proletariatu un zemneekus, bet, atskaitot birokratiju, gandrīz vaj visu Kreevijas inteliģenci. Bija jau par vėlu, kad kreevu inteliģence atjēdzās, ka viņas mērķi nav zocialdemokratu mērķi un ka zocialdemokratu cīņas līdzekļi nevar būt viņas līdzekļi. Tagad noteek pamazam prātu noskaidrošanās un domu šķiršanās. Bet tā kā kārotās brīvības un steidzamās reformas kavejas nākt, tad zocialdemokrateem pa sajaukto ūdeni vēl veenumēr bagata zveja. Tagadejā Kreevija peelidzinama dārzam, kas visai noderīgs zocialdemokratijas kultivešanai. — Baltija turpretim ir tirā zocialisma siltumnīca. Kaut gan šī siltumnīca viseem labi pazīstama, tomēr nekaitēs, ja ļaujām pa viņu slīdet savam skatam.

Vispirms aplūkotāja uzmanību saista nodaļa, ko sauc par „brīvību“. Kur sākas un beidzas brīvība, to Baltijā skaidri zin tikai uņadņiks, gorodovojs un varbūt vēl policijas kanelejas skrīveris. — Ejot tāļak, sastopam nodaļu „pašvaldība“. Muižneekem Baltijā teešam ir pašvaldība vārda pilnā nozīmē. Landtagos tee valda neveen par sevi, bet nereti ari par citām kārtām. Pilsētās sastopams kaut kas līdzīgs pašvaldībai. Mazakās pilsētās latveeši peedalas pee šīs pašvaldības, bet leelakos centros teem ir tikai dekoratīva loma. Zemneeku pašvaldība ir uz papīra, kuņas saturu noteic zemneeku leetu komisars.

Netrūkst mūsu siltumnīcā ari kapitalisma ar visām viņa sekām un viņa krāšņako augli fabriku rūpneecību. Pagājušā g. s. pēdeajā desmitā plūda ārzemneeku kapitali uz Kreeviju. Ārzemneeku leelā peļņa viņināja ari Kreevijas naudinēekus eeguldīt savus krājumus rūpneecības uzņēmumos. Izcēlās pilnīgs rūpneecības drudzis. Kā sēnes pēc silta leetus, tā auga fabrikas Kreevijā; tās radās ari Rīgā, Jelgavā, Leepajā, pat mazakās pilsētās un veetveetām uz laukeem. Tādā kārtā desmiteem tūkstošu cilveku, kas vakar staigāja vēl arklam pakaļ, un prata tikai zemes darbus, tapa ar veenu rāveenu par leelrūpneecības strādneekem. Bet tee viņi atrada pavisam citadaku pasauli, nekā tā, no kureenes viņi bij nākuši. Agrakos darba devejus strādneeks labi pazīna, strādāja ar teem veenu darbu, dzīvoja ar teem zem veena jumta, dažreiz ēda pat pee veena galda un dalījās

nereti ar teem visos preekos un bēdās, kas bij saveenotas ar viņu kopīgo darbu un dzīvi. Leelrūpniecības strādneeks palaikam neredz un nepazīst savus darba devejus, pat direktoreem un citeem rūpniecības eestādes vadoņeem nav eespējams pazīt visus īpašneekus, jo daudzos gadījumos pateesee īpašneeki nav zinamas personas, bet papīra loksnes, sauktas par akcijām, kas caur biržu pat veenā deenā var pāreēt vairakās rokās. Biržas manevri šodeen dod strādneekeem darbu veenā veetā, rīt trenc tos atkal uz citu pusi, bet parīt varbūt biržas spekulanti atrod par derigaku atstāt simteem strādneeku bez darba, bez peļņas un izmest tos uz eelas, kā izleetotu produktu atkritumus no savām fabrikām. Nedzivaais, bet tomēr breesmigais biržas elks — zelts — nepazīst tautas un tēvijas, viņš neprasa ari pēc cilveeības, tas klausas veenigi uz sauceeneem: vairak peļņas! augstaka dividende!

Nav brīnums, ka strādneeki prasa pēc labakas aizsardzības pret kapitalismu un vairak taisnības; nav brīnums, ka, kalpojot internacionalajam kapitalam, paši strādneeki top par kosmopoliteem; veegli saprotams, ka strādneekeem nav intereses strādāt čakli un ilgi, jo caur to tee nevar izpelnitees atzinību un godu. Zemneekam un amatneekam ir sava darba un amata gods savās aprindās; ari zellim un māceklim, algadzim, kalpam un kalponei ir savs gods, ja meistars, saimneeks un saimneece strāda ar teem kopā; pat muižas gājejeem ir savs gods, ja tee caur īpašu veiksmi atšķīras no citeem, jo kungs tos pazīst un vērtē viņu darbu. Fabrikas strādneekam tāda goda nav, jo viņš reti atrodas zinamu personu deenestā, bet ja rūpniecības eestāde ari peeder veenai vaj nedaudzām personām, kuņu vārdi labi zinami, tad tomēr plaisa starp rūpniecības uzņēmeju un viņa strādneekeem mēdz būt tik leela, ka īpašneeks neapeetas ar atsevišķeem strādneekeem kā personām, bet uzlūko tos par skaitļeem. Viņa acīs strādneeki nav cilveki, tee ir zinams skaitlis roku, kuřām viņš leek darbotees. Ja turklāt vēl apdomā, ka šis mechaniskais ražošanas process speež ilgi strādāt, cenšas noknāpinat algu, maz greež vēribu uz veselībai nelabvēligeem apstākļeem, nerūpejas par peeteekošu aizsardzību pret nelaimes gadījumeem un atstāj strādneeku bez apgādības vecumā, darba trūkumā, ne-

spējas un slimbības gadījumos, tad var daudz maz eedomatees strādneeka dvēselē un saprast to niknumu, ar kādu tas raugas uz savu kalpinataju — kapitalu. Šee mehaniskee fabriku skaitļi, uz kuņeem leelrūpneeks noraugas it kā no augšas, nereti izrādas par cilvekeem ar kreetnu izglītību. Daudzi fabrikas strādneeki dzīvi seko politikai, interesejas par viseem deenas jautajumeem, čakli lasa grāmatas un laikrakstus, savās beedribās un sapulcēs eemanas veikli debatet un leetišķi spreest. Apcerot savu dzīvi un vajadzības, tee nāk pee slēdzeena, ka kapitals pats no sevis un no brīva prāta par viņeem negādās, ka aizsardzība no valdības puses nepeeteekoša un ka strādneekeem tadēļ pašeeem jadamā par sava stāvokļa uzlabošanu. Bet kā to panākt? Te zocialisms peedāvā savu pakalpojumu. Viņa līdzeklis visai veenkāršs, bet radikals: tas apsola dzeedinašanu no visām tagadejām kaitēm. Kā lai strādneeks turas pretim tādeem viņinajumeem? Bez tam jaeevēro, ka caur veiklu aģitaciju strādneeku rokās pa leelakai daļai nonāk tāda literatūra, kas pārplūst no slavas dzeesmām par zocialdemokratijas spēku un nostāda zocialismu par augstako pateesību pasaulē. Strādneeks tic šai vēstij, jo cilveks tik labprāt tic tam, kas saskan ar viņa vēlešanos! Zocialisms top par viņa reliģiju, kuņai tas peeķeņas ar dziļu pārleecību. Tāds strādneeks uz visu gatavs: viņu var vajāt, izraidit no dzimtenes, šaust rikstēm, mest ceetumā, vest pee karatavām, veenalga — viņš visu panesīs un drīzak mirs, nekā atsacisees no savas reliģijas. —

Leelā sajūsmībā preekš zocialisma starp strādneekeem pilsētās darija manamu eespaidu uz kalpu šķiru lauksaimniecībā. Kalpi, dzirdedami no paziņām, draugeem un radeem par pilsētas dzīvi, par proletariata cīņu un ceribām, sāka vairak un vairak domat par saveem apstākļeem un atrada tanis daudz neērtības un grūtuma. Viņi gan nepazina darba trūkuma un bada, bet nezinaja arī noteiktas atpūtas un svābada laika; kustoņu turešana, kas mēdz kalpus saistit pee lauku dzīves, tapa ik gadus vairak apgrūtinata; dzīvokļi bij parak neērti; vairakām ģimenēm, preceteem un nepreceteem, nācās dzīvot veenkopus šaurā, saspeestā telpā; grāmatas un laikraksti bij grūti peeetami; sabeedriskas dzīves gandrīz nekādas; bet bērnu tāļaka skološana, ja teem gri-

beja dot vairak nekā elementaro izglītību, kalpeem neeespēja. Energiskakee kalpi, teikuši ardeevas lauku dzivei, pee kuŗas viņus nekas nesaistija, āva tadēļ kājas uz pilsetu, lai mekletu tur laimi, veeglakas deenas, ērtaku dzīvi un labaku nākotni. Atpakaļpaliceju veenigā ceriba uz labakeem laikeem bij zocialdemokratu solijums, ka ekspropriatori, t. i. zemes īpašneeki, paši taps eksproprieti un zeme pārvērsta par visu sabeedribas locekļu kopīgu īpašumu. Uz tādu vēsti tak vareja klausitees, bez tam ta saskaneja ar kalpu senu seno kārošanu pēc zemes. Vaj zemi apstrādās visi kopīgi, jeb izdalīs to katram pa gabalam, tee izlikās kalpam acumirkli par sāņu jautajumeem, kuŗus pati nākamiba nokārtos un pareizi izšķirs. Svarigakā leeta bij, ka viseem apsolija dalību pee zemes, kuŗa tagad peeder reteem laimes lutekļeem. Bezzemes zemneeks tadēļ labprāt un vērigi klausas uz zocialdemokratu mācībām, kas nostiprina viņā dziļak un dziļak veenu pārleecību, un proti: sliktak, nekā tagad, kalpam nevar būt, lai nāktu, kas nākdams, un notiktu, kas notikdams. —

Kalpi beeži mēdz apskaust saimneekus kā māju rentneekus un gruntneekus; saimneeki paši turpretim nebūt neuzlūko savu stāvokli par apskaužamu. Teesa, viņi saucas par saimneekeem, par gruntneekeem, bet pateesi zemes īpašneeki viņi nav: zivis ezerā, kas atrodas viņu robežās, tee nedrīkst zvejot; zaķus, kas grauž viņu ābeles, teem nav brīv medit; tirdzniecības un rūpniecības eestādes teem nav teesiba atvērt uz savas zemes, pat zemes augļi nav viņu, jo tee steigšus jāpārvērš nauda, lai termiņā spētu nolīdzinat māju maksas. Cits maksā gadu desmiteem, vaj visu mūžu, bet gala savām maksām vēl nevar paredzet. Varbūt viņa bērni atsvabinasees no parādeem, viņš pats ne. Veenā veetā tas parādu gan nodeldē, bet otrā eetaisa jaunus. Agrak tas maksāja „kredite“ un muižā, tagad tas varbūt maksā krājķasei un privatam obligāciju uzpircejam. Viņa parāda deveji mainijušees, bet parāda kopzuma un renšu nomaksas mazines ļoti gausi: Šīm maksām peeveenojas vēl vesela virkne nodevu un nastu, kas guļ uz mājām: tām jautur pagasta teesa un valde, skola un baznica, jālabo ceļi un tilti, jānes pasta nodevas un jāizvadā ceetumneeki, eerēdņi, rekrūši un zaldati, bet tai pašā pagastā atrodas krogi un

tirgotavas, dzirnavas un citas rūpniecības eetaises, tur dzīvo un darbojas dakteris, apteekneeks, būvju uzņēmēji un vesela rinda citadu amatneeku, kas bauda dažādus labumus no pagasta atklātības eestādēm, nemaksadami viņu uzturešanai ne graša. Muižas un pilsētas nodarbina simteem un tūkstošēem pagasta locekļu, kamēr tee jauni un spirti, bet tikko tee tapuši slimi, darba nespējīgi un veci, tad atdod tos pagastam atpakaļ, lai tas saņem savus kroplus un nabagus kopšanā un mitinašanā. Bet kas tad ir pagasta uzticamakee un drošakee nodokļu maksataji? Atkal tee paši saimneeki. Lai viņi eetu, kur eedami, viņu mājas pagastā veenmēr atrodamas. Speež jau gan kalpus ari maksat pagasta nodevas; beeži pat pārak augstas, samērā ar viņu maksāšanas spēju, bet ja tee dzīvo ārpus pagasta, it īpaši muižās un pilsētās, tad nodevas no viņēem grūti peedzenamas. Daudzi kalpi, kas ilgi uzturejušees svešumā, atgādina pagastam tik tad par savu eeksistenci, kad tapuši nespējīgi un prasa no viņa pabalstu. Tāda nodokļu kārtība neveen smagi gulstas uz saimneeka kameeēšem, bet breesmīgi ari tos sarūgtina, jo rupji aizskar cilveka taisnības jūtas. Savu nemeeru ar šo kārtību saimneeki beeži izteikuši gan sūdzbās, gan lūgumos, kuņus tagad varetu vest vezumeem. Tā aizritejuši gadu desmiti; ar katra gubernatora, eekšleetu ministra un valdneeka maiņu tee cerejuši uz reformām, bet iznākums bij — vilšanās un vecās kārtības turpinašanās. Izleetojot saimneeku niknumu par reformu vilcinašanu, zocialdemokrati teem laipni tuvojās ar savu mācību; nevajaga lūgt, bet prasīt un ņemt. Jūs vēlatees taisnaku nodokļu izdališanu. Labi! Tas ari mūsu prasijums; eesim kopā, jo mums veenads mērķis! Te, lūk, mūsu programa! Tur starp citu prasīts ari pēc progresiva eenākuma nodokļa eevešanas. Ja tās notiksees, tad viseem būs līdzets. Tad nebūs vairs veenam par daudz un otram par maz nodokļu, bet katrs maksās taisni tik, kā tas saskan ar viņa eenākumeem. Ir gan gudri un vareni vīri tee zocialisti — nodomā dažs saimneeks, dzirdedams pirmo reizi par tādu progresivu eenākuma nodokli, kas apsola visas grūtības un sarežģījumus veegli izšķirt. Sevišķi eekarst par zocialisma idejām jaunakee saimneeki, saimneeku dēli, brāļi un citi saimneeku kārtas locekļi, kas intenzivāki sajūt netaisnību pee tagadejās nodokļu izda-

lišanas. Ar sajūsmību tee stājas zocialdemokratu rindās un daži pat viņu preekšgalā, ne manit nemanidami, ka, tādi rikojotees, tee greež paši savā meesā. Bet sadusmots cilveks jau daudzreiz plūc pats savus matus, kož savās lūpās un posta savu mantu, ko vēlāk, kad dusmas pārgājušas, atkal pats rūgti nožēlo. Tā ari mūsu saimneeki. Tagad viņu leelakais vairums sāk jau noprast, ka zocialisms nevar nest tās reformas un pārgrozības, kādas vēlas saimneeki. —

No saimneeku kārtas izauga latveešu inteliģence un no pēdejās ar laiku attīstījās inteliģentais proletariats. Jēdzeenu inteliģentais proletariats še leotojam plašākā nozīmē, nekā parasts. Mēs saprotam zem ta neveen tos, kas apmeklejuši vaj pat beiguši augstskolas, bet visus, kas baudijuši augstaku, nekā elementaro izglītību, un tādu cilveku mums nav trūkums. Vairaki tūkstoši latveešu apmeklejuši ģimnazijas, zeminarus, real- un komercskolas, apriņķa, pilsētas, tirdzniecības, amatniecības, zemkopības, jūņas, mākslas un citas skolas. Tikai ļoti mazai daļai no šo dažādo mācības eestāžu audzekņeem palaimejas aizsneegt augstskolu un ar grūtībām izcīnit sevīm daudz maz apmeerinošu stāvokli; veena daļa top par skolotajeem, beeži izleotodami šo amatu par pakāpi un pāreju uz eenesīgākām veetām; praktiskas saimniecības nozarēm nav visai daudz peekriteju starp latveešu paglitoteem jaunekļeem, kuŗu leelais vairums mētajas pa visu visadām privatām un kroņa eestādēm kā kanclisti, rakstveži un zemako šķiru eerēdņi, pazīdami daudz darba, bada algu un dzīvodami bez cerības uz labaku nākotni. Ja preekšneeks ir vācētis, tad peešķiŗ siltakas veetas savejeem; ja preekšneeks ir kreevs, tad tas aiz politiskeem aprēķineem atbīda latveešus, jo tee nenoder pārkreevošanas nolūkeem. Ļoti zīmīgs ir kāda augstaka křeevu eerēdņa izteiceens: *Латышей можно терпѣть на службѣ, но давать имъ движенія нельзя, т. i. latveešus var ceest deenestā, bet teem nevar dot virzeenu (uz paaugstinājumeem). Tas izskaidro, kapēc augstakos amatos nav latveešu, bet ja kāds pagadas, tad tas savos nacionalos uzskātos mēdz būt tik nepastāvīgs un bailīgs, ka cenšas vēl pārspēt vāceesūs un kreevus savu tauteešu atstumšanas ziņā. Veegli saprotams, ka tādos apstākļos drīz pagurst cilveka spēki, cilveks garīgi sastingst, top pret visu veenaldzīgs, mechaniski*

izpilda savu darbu un nedomā tālak par acumirkli. Pateesu ceenību pelna tee, kas nezaudē dūšu, bet, visus spēkus saņemdami, cīnas tālak un cenšas papildinat savu izglītību. Nespēdami eegūto izglītību izleetot savā darbā un amatā, daudzi no teem cer izpelnitees atklātības atzinību; tee ķeņas pee spalvas un top par rakstneekem. Mēdz eesākt ar laikrakstu korespondencēm un dzejoļem. Ja tee atrod daudz maz peekrišanas, tad jauns latveešu rakstneeks izcepts. Beeži viņš atmet agrako darbību un peņņu, lai dzīvotu veenīgi nō rakstneecibas. Dažs top ar laiku teešam par nopeetnu rakstneeku un valkā godam šo nosaukumu, bet leelais vairums, dzenotees pēc nabadzīgā rindiņu honorara, raksta par tik dažadeem jautajumeem un grābstas pa visu visadām zinību nozarēm, ka cauru mūžu paleek tikai sekli diletanti. Nav jautajuma pasaulē, pee kuņa neķertos šāds rakstneeks. Te viņš raksta par politiku, militarismu, tautsaimneecību, te nodarbojas ar zemkopības, rūpneecības, amatneecības, jūrneecības un zvejas jautajumeem, šodeen viņu interesē prostitucija, seeveešu kustība, atturības leeta, rīt tas nodarbojas ar mākslu un filozofiju, bet parīt varbūt jūtas aizrauts nō meera idejas, gaisa kuņa un perpetuum mobile problemeem. Reti kad tas apstājas un apdomajas, bet trauc tik veenmēr tālak, lai „zinību popularizetu“. Par viņa vīspusību to varētu apskaust pat slavenakee enciklopedisti. Bet vaj ari par viņa rakstu saturu? Nu, par to nerunasim. Bez tam latveešu enciklopedists uzkrāj atbildību par saturu visu to grāmatu autoreem, kas caur nejaušu gadījumu nākušas viņa rokās un kuņas viņš tikai tulkojis vaj popularizejis. Pee tam pats tulkotajs vaj popularizetajs dziļi pārleecinats, ka taisni ta grāmata, kas viņam gadījusees pee rokas, izteic abzoluto pateesību, ir, tā sakot, pēdejais zinības vārds. Tikai veens jautajums spēj ilgaki saistit latveešu enciklopedistu un pulcet ap sevi leelakā, vaj mazakā mērā visu inteligento proletariatu, šis jautajums ir — zocialisms. Veena saule raida daudz miljonu staru, veenā saules gaismā sakopots daudz krāsu, tā ari zocialismā saveenojas pēc proletareešu pārleecības visas idejas, problemi un jautajumi, kas nodarbinajuši gadusimteņem un tūkstošeem cilveku prātus. Atbildi uz vīseem teem dos nākamības sabeedriba. Ar leelu sajūsmību un dziļu pārleecību inteligentais proletareetis top par nāka-

mibas sabeedribas propagandistu. Te der atzimet, ka kreevu un latveešu inteliģentai jaunibai ir veena īpašība kopīga, tās abas ātri sajūsminas, gatavas pūletees, cīnitees un nest upurus, bet grib drīz baudīt savu pūliņu augļus un redzēt savas cīņas iznākumu; abām viņām trūkst vācešu izturības un paceetības. Zocialisms veegli saveenojams' ar latveešu jaunības lēti sajūsminamo karakteri. Zocialisms nesola sīkus panākumus un neatleek cīņas izšķiršanu tālā, nesaredzamā nākamībā. Viņš prasa gan sīvu, pat nāvīgu cīņu, bet uzvara nāks drīz, un tā būs — galīga un pilnīga. Tādā cīņā latveešu jauneklīs labprāt eet. Cīņas vadoņi komandē uz boikotu, varmācībām un slepkavībām. Labs ir! atbild latveešu inteliģentais proletareetis un stājas starp teroristeem. Kreevijas inteliģentais proletāriats lepojas, ka viņš ar savu cīņu pret tagadejo sabeedribu ejot visas pasaules proletariatam pa preekšu, bet latveešu terorists dižojas, ka viņš stāvot šo Kreevijas cīnītajū pirmajā rindās. Ne par velti zobojas jokupeteri, ka Maskavas dumpi tik tadē izdevees valdībai apspest, ka latveešu proletareeši nav paguvuši laikā nonākt Maskavā ar saveem lelgabaleem. Tomēr jokus pee malas tik bēdīgā leetā! Hegels saka, ka katra tauta reprezentē jot zinamu ideju pee vēstures gara troņa. Teiksim: judi — reliģiju, greeķi — mākslu, romeēši — teesības, franči — smalku garšu, vāceēši — zinību, angļi — tirdzniecību un kuģniecību. Bet ja nu vēstures gars prasītu pēc reprezentanta iz Latvijas, kas tad stāsees viņu preekšā? Vaj čaklee zemkopji, kreetnee amatneeki, nopeetnee rakstneeki, idealee mākslineeki vaj citi godīgi cilveki? Nē. Caur viņu vidū speežas drošeem soļeem un spītīgu skatu ar saveem zimboleem — mauzeri un bumbu — latveešu terorists un, nostājees pee troņa pakāpēm, teic: „Es nāku no Latvijas, bet mani pazīst Kreevija, Somija, Zveedrija, Vācija, Šveicija, Anglija un Amerika — man ir vispasaules slava“. Es domāju, ka mums vajadzētu celt lūdzoši rokas uz augšu un saukt: „Kavejees, tu, augstais Deevs, ar spreadumu! Paceetees ar mums! Dod mums laiku strādāt un pūletees, tad arī mēs nesisim tev, kaut arī pazemīgu un veenkāršu, bet godīgu dāvanu!“ Ja tā sauksim, tad vēstures gars majestatiski pamās teroristam, lai tās atkāpjas no viņa troņa un neatzīs to par visas latveešu tautas reprezentantu. —

Kā ceenīga māsa zocialisma propagandešanā seko latveešu inteligēntajam proletareetim seeveete. Maz te krit svarā laucineeces, kas strādā zemes un mājas darbus. Nerunašu te par pilsētneecēm strādneecēm, kas beeži darbojas tais pašas fabrikās, kur vīreeši, domā tās pašas domas, dzeed tās pašas dzeesmas un riko streikus kopīgi ar vīreešeem. Še teikšu pāris vārdus par latveešu inteliģento seeveeti. Kaut gan seeveešu skološana leelakā mērā pee latveešeem eesākās tikai pagājušā g. s. pēdejā desmitā, tomēr tagad izglītotu un paglīfotu seeveešu nav vairs trūkums. Bet ko tās dara, skolu atstājušas? Mazak izglītotās top par šuvejām, modistēm, saimneecēm, slimneeku kopejām un varbūt vēl pārdevejām un kaseerenēm; kas baudijušas daudz maz labaku izglītību, peeņem bonu, guvernantu un skolotaju veetas. Ar to būtu puslīdz uzskaitīts izglītotām seeveetēm peeetamais darba lauks, jo tirdzneecībā un rūpneecībā inteliģentās seeveetes vēl maz teek nodarbinatas. Pateicotees pārmerīgai konkurencei, seeveešu algas nereti nospeestas zemak par eksistences minimumu, un tomēr rodas veenmēr vairak kārotajas pēc tādas bada maizes, nekā svabadu veetu. Pārejām seeveetēm, kam nav izdevees samedit neveenas veetas, neatleek nekas cits, kā paceetīgi gaidit uz precineekeem; tomēr tādi nerodas, dažai pat ne pee vispaceetigākās gaidišanas, bet ja kāds gadas, tad seeveetei steigšus jaet prom, neraugotees, vaj pretineeks patīkams, vaj nē, jo, ilgi meklejotees, var veegli palikt sēžam. Nomāc inteliģento seeveeti gan raizes par eksistences līdzekļeem, gan domas par dzīves tukšumu un bezmērķa nākamību. Nereti tās grimst tai pesimismā, kuŗu Šopenhauers iztēlo kā svārstišanos starp sāpēm un garlaicību. Vaj teešam dzīvei nav mērķa? Vaj teešam nav nekādas izejas no šī stāvokļa? jautā izmisusē seeveete. „Ir gan“ — atbild zocialdemokratu propagandists, tuvodamees tai ar Bebeli rokā un proklamaciju paku padusē. „Palasatees te Bebeļa tēvu, tas pamatīgi pazīst visas seeveešu ceešanas, viņu domas klusajās stundās, viņu ilgas un izmisumu. Tas visu to siki aprakstījis un uzrādījis līdzekļus kaites dzeedinašanai. Unīverzalais līdzeklis ir nākamības saheedriba, ta nepazīs vairs darba un maizes trūkuma, tur nebūs vairs ne precineeku, ne laulību, ne ģīmenes, bet seeveetei būs uz mata veenadas teesības ar vīreeti, un abi dzīvos tirā

mīlestībā kā Adams ar Eevu pa paradīzi, nepazīdami ne raizes, ne ļaunumu... Seeveetes dzīvei neesot mērķa — dzird tagad žēlojamees! Kas ta par aplamību! Protams, ka nav nekāds eevērojams darbs knibinatees ap šuvekli un adikli, slaucīt putekļus, vārit ēdeenu un rāt bērņus. Bet seeveeti aicina daudz cēlaks darbs: tai japalīdz eekaŗot nākamības sabeedriba. Pirmajos kristīgas ticības laikos seeveetes bij varonīgākās ceetejas, franču revolūcijā seeveete spēleja eevērojamu lomu, poleetes nesa pēdeļā dumpī tikpat ceenīgi un apzinīgi savas konfederatkas, kā vīreeši. Vaj latveešu seeveetei dūšas trūkst, ka ta vēl veenmēr grib tupet aizkrāsne? Dzijl aizgrābta klausas latveešu seeveete šai jaunajā vēstī. Viņas dzīvei uzrāda mērķi... To aicina uz darbu un cīņu, uz cīņu nevis dēļ kādeem neekeem, bet dēļ veselas jaunas pasaules eekaŗošanas, kas būs plaša un krāšņa... Viņas un visu cilveku bēdām tad būs gals, un seeveete ari no savas puses var veicināt šo laimes laiku nākšanu. Ai, cik tas jauki! Bet tas jau nemaz nesaskan ar to mācību, ko es līdz šim dzirdejusi no māmiņas un tantēm: pucejees un uzvedees, un ja tad negadas, tad raudi uz Deevu — šaujas tai varbūt vēl prātā. Nu, tee ir veci cilveki — domā seeveete. Vaj tee zin, ko tagadeļā dzīve prasa? Latveešu inteliģentā seeveete, ja ta laucineece, peeraduse pee neatkarības, jo apmekledama skolas pilsētās, ta ilgi bijusi šķirta no vecakeem. Bet ja ta ari dzīvo ar vecakeem zem veena jumta, tad tomēr ta ne ikreizes atrodas zem vecaku eespaida. Tēvs cauru deenu darbā, māte nomākta no saimnecības rūpēm, nepeeteekoša izglītība beeži kavē māti rādīt „augstī mācītai meitai“ pareizu ceļu. Tadēļ ari latveetes — pilsētneeces mēdz izšķirtees par savu dzīvi bez vecaku ziņas un nereti pat pret viņu gribu. Zinamu eespaidu uz seeveetes izšķiršanos dara ari tas apstāklis, ka zocialisma sludinatajs ir jauns, dūšīgs, zaļoksnis vīreetis. Seeveetei vaigi sāk kvēlot un acis spulgot, kad tas ar sajūsmību runā par saveem idealeem un aicina to sev par palīgu. Vaj viņa lai ļauj tam veenam eet? Nē, ari viņa grib cīnītees un peerādīt, ka ta vairak prot, nekā maizi ēst. Ta ķeŗ pēc sarkanā karoga, grābj pēc proklamacijām un seļ tās kā sējejs sēklu pavasarī. Visur ta peelabinas, visur ta eespeežas, nesmādē pat teroristīgus līdzekļus — viņa top par zocialisma tana-

tisku sludinataju. Tāda izturešanās nav peevilcīga, daži atrod to par seevetes neceenīgu, pat reebīgu. Lai arī tā. Es domāju, ka aiz atbaidošās āreenes un viseem pārspilejumeem tomēr slēpjas ta pati mūžīgā seevišķība, kas cenšas peekļautees vīreetim, kas pūlas būt par vīreeša uzticamu beedreni un draudzeni, kas gatava sekot vīreetim, kaut vaj nāvē. —

Dažās zemēs, kā peem. Norveģijā un citur, ceenība pret reliģiju un peekēršanās baznīcai stipri kavē zocialisma izplatīšanos. Baltijā tāda pretsvara zocialismam nebij. Kas ziemeļas uz baznīcu, tad te krīt visvairak svarā evaņģeliskā Lutera baznīca, kuŗa jau no nacionalās kustības sākuma atradās zināmā opozīcija pret latveešu tautiskajeem centeeņem. Latveešu nacionalisti prasīja tautības ceenišanu, veicināja izglītības izplatīšanu caur skolām, grāmatām, laikraksteeem un skubināja uz sabeedrisku gara attīstību; baznīca visus tādus centeeņus uzlūkoja par kaitigeem reliģijai un moralei. Tā cēlās dziļa plāisa starp latveešu nacionalismu un baznīcu, kuŗas reprezentanti, galvenā kārtā, bij karsti vāceetības aizstāvji. Kādu laiku rādījās, it kā starp baznīcas reprezentanteem un latveešu nacionalisteem nodibinasees kluss kompromiss. Baznīca izturejās puslīdz veenaldzīgi pret latveešu nacionalo kustību, uzlūkodama tautisko centeeņu peekritejus un sludinatajus par atkritejeem no baznīcas. Latveešu nacionalisti raudzījās uz baznīcu kā ceremoniju eestādi un reģistraturu, kuŗa ved sarakstu par dzimšanu, laulību, miršanu un citeem. Daudzi greezās pee mācītāja tikai tad, kad eevajadzeļas kādas apleecības vaj „zīmites“. Ši nepeedodamā veenaldzība pret baznīcu bij visai izplatīta, it īpaši starp jauno paaudzi, bet baznīca nelikās to eevērojam, jo veco māmiņu baznīcā nebij trūkums, kas slaucīja asaras par katru mācītāja vārdu. Latveešu nacionalisti domāja atdzīvināt interesi preekš baznīcas, pārmainot vācu mācītājus ar latveešu tautības mācītājeem; bez tam viņi cereja, ka tāda maiņa leeliski veicinašot latveešu nacionalismu. Latveešu prasījums dēļ savas tautības mācītāju eecelšanas atdūrās uz sīvu pretestību no baznīcas reprezentantu jeb, pareizaki sakot, no vācu nacionalistu puses. Baznīca bij veena no pēdeļām un stiprakām vāceetības pozīcijām, tadēļ veegli saprotams, ka vāceeši viseem spēkeem mēģināja to aizstāvet. Tā pārvērtās baznīca no meera un preeka veetas par niknas

ciņas arenu starp naidīģeem vācu un latveešu tautibneekeem. Vāceeši atsaucās uz patronata teesibām Kurzemē no leelkungu un Vidzemē no zveedru, poļu un vēl agrakeem laiķeem; atbalstijās uz baznīcas likumu grāmatu no 1832. g. un paļāvās uz savām protekcijām un saitēm augstakās instančēs. Latveeši turpretim bij tais domās, ka viņu prasījums saskanot ar evanģelisko garu un ka dažu tūkstošu leelās latveešu draudzes garīgās intereses pelnot vairak eevēribas, nekā sīkās vācu draudzītes, kuŗas locekļi pat pee pirksteem dažreiz bij saskaitami. Ciņas līdzekļu izvēlē nekautrejas ne veena, ne otra puse; ar laiku tee tapa pavisam reebīgi. Zocialdemokrati noraudzījās noģēlojamā ciņā ar ļaunu preeku, jo ta eestāde, kas citur mēdza viņus apkarot, Baltijā saplosija pati sevi. Beidzot ari viņi nolēma stātees uz skatuves, leetojot jaunas kaujas sauceenu. Vajag cīnītees nevis dēļ baznīcas, bet pret baznīcu! Šis sauceens pārsteidza abus eekarsušos pretīneekus, kas līdz šim bij cīnījušees kā suns ar nabagu. Izleetojot acumirkļa izdevīģos apstākļus, zocialdemokratijai nenācās grūti sarīkot bēdīgi pazīstamās nekārtības un neģēlibas baznīcās. Izšķīrošā brīdī nebij neveena, kas tai stātos pretim: pateesee baznīcas peekriteji bij pārak eebaidīti, draudzes leelakais vairums izturejās veenaldzīgi un pārejee bij stipri sarūģtinati par vāceešu izturešanos mācītāju celšanas un baznīcas reformu leetā. Atcerotees no zocialdemokrateem sarīkoto traci, vāceešeem vajadzētu tagad gan atzīt, kur meklejami pateesi baznīcas pretīneeki un ka viņu asee uzbrukumi tautiskajeem latveešeem, kas vēlas tikai baznīcas reformas, ir neveetā. Latveešeem turpretim jāizšķīŗas: vaj par, vaj pret baznīcu? Pateess tautas draugs ilgi nestomīsees ar atbildi. Viņš peesleesees drīzak baznīcai, kāda viņa mums tagad ir, nekā sneeģs roku zocialdemokratijai, kas cenšas baznīcu noārdīt. Nemāku teikt, vaj atklāto baznīcas pretīneeku skaits vairojees, vaj mazinajees pēc 1905. g. notikumeem, bet to gan var novērot, ka veenaldzība pret baznīcu zūd, ka interese preekš ticības leetām vairojas un ka tagad sastop beeģak siltus baznīcas peekritejus starp izģlītoteem latveešeem, nekā agrak. Šai kustībai jātop vēl dzīvakai, dziļakai un plašakai. Par visām leetām tai jādībinas uz pateesu ticību un nevis uz politiskeem vaj nacionaleem aprēķīneem. Baznīcai, kas atbalstas uz politiku,

nav leelas nozīmes, ar tādu socialdemokratija drīz tiks galā. Spēks peemīt tikai tādai baznicai, kuŗai par pamatu dzīva ticība, ko cilveks uzlūko par dārgako mantu un kuŗas deļ tas nebaidas ne no kādeem upureem. Pret tādu spēku sašķel-sees arī socialdemokratija, kā jūŗas vilnis pret asu klinti. —

Eevērojama loma Baltijas socialdemokratiskā kustībā peeder skolai. No skolas daudz atkaras, vaj jaunā paaudze top par socialisma propagandetaju, jeb sajūsminata preekš taisnības un pateesības un eesildita caur skolu mīlestībā uz Deevu, tuvaku un tēviju, rada pretspēku, kas kavē zocia-lisma izcelšanos. Pee mums, deemžēl, skolas tapa par bi-stamu socialdemokratijas perekli, sākot no augstskolām un beidzot ar tautas skolu, skolotajeem un skoleneem. Starp profesoreem bij beežak sastopami preekšzīmigi činovneeki, nekā kreetni zinību vīri. Daudzi profesori uzmanīgi klau-sijās uz dažadeem vējeem, kas pūta no augšeenes, verdziski izpildija visus preekšrakstus un cirkularus, bet maz bēdaja par taisnību un nerūpejās daudz par zinatnisku pateesību. Apnikuši tādu vīru preekšlasījumus pēc pāris apmekleju-meem un gatavodamees kaut kā uz eksameneem pēc druka-tām lekcijām, studenti izleetoja visu brīvo laiku, lai mekletu uz savu roku pēc idealeem, kas tos spētu saistit. Leelakais peevilkšanas spēks bij zocialismam, jo tanī viss likās sako-pots, pēc ka kāroja ideala studenta sirds: taisnība, pateesība un brīvība. Vaj lai students bauda veens pats tās mantas, kas tam dārgakas par visu pasaulē? Vaj lai viņš glabā tās tikai preekš sevis, kā sīkstullis savu naudas maisu? Nē, viņš ir devīgs un labvēlīgs, viņš grib tās sneegt viseem, vi-seem, kas veen izsalkuši un izslāpuši pēc tādām mantām, Students izdala tās starp fabrikas strādneekem preekšpil-sētās, viņš nes tās zemneeku sādžās, viņš steidzas ar vēsti par taisnību, pateesību un brīvību pee nākamajeem studen-teem, vidus skolu audzekņeem. Un nekur tas neatrod savai seklai augligaku zemi kā skolenu dedzigajās sirdīs.

Vidus skolas skolenu ceeniba pret studentu ir daudz leelaka, nekā pret skolotaju. Kas tad ir skolotajs? Valdi-bas vergs, kas akli izpilda viņas pavēles un lokas kā tārs pēc preekšneecības eeskateem; pat tai gadījumā, ja skole-neem nebūtu sevišķa eemesla ko žēlotees par sava skolotaja darbību klasē, tas viņu acīs tomēr paleek tikai labsirdīgs

ezelis, kas paceetīgi velk viņam uzlikto jūgu. Pavisam cita leeta ir students. Cik brīvi tas runā! Cik droši tas izturas! Cik bezbēdīgi viņš rīkojas! Tādu runu ir vērts klausīties. Kur runatajs pats sajūsminās, tur arī klausītāji jūtas aizrauti līdz. Kas lai sajūsmina skolneeku vidus skolās? Uz reliģiju tas paradīs raudzīties veenaldzīgi jau vecaku mājās, skolā ne preekšneecība neslēpj, ka šis preekšmets ir blakus leeta un mācāms veenīgi tadēļ, lai izpildītu valdības pavēli; veens otrs skolotājs pat nekautrejas pēe gadījuma izteiktes nicinoši par reliģiju, un tā palīdz noārdīt pēdejas reliģisko jūtu atleekas starp skoleneem. Tikumīgas audzinašanas veetā vidus skola peekopj vairak dresuru ārejas disciplīnas eevērošanā. Skolneeks skaidri zin, ka rānīcas vaj sīksnas trūkumu un nepareizi eēšūtu formas pogu drīz eevēros, varbūt, par tādu nolaidību arī stingri sodīs, bet ka pēc viņa tikumīgeem jēdzeeneem un eeskateem neveens neprāsīs, ja viņš tik veikli prātīs izvairītes no konflikta ar ārejo disciplīnu. Par mīlestību uz valsti tam skandināt skandīna, bet par mīlestību uz cilvekeem reti eemīnas. Valsts politiku deevīna veetā un neveetā, bet tīkko nāk runa par skolēnu dzimteni un viņu tautību, tad skolotājam mēdz parādītes ironiski smaidī vīrs lūpām. Dažs pat rupji aizskar to kārtu un tautību, no kuņas skolneeki cēlušeēs. Tā kādam vidus skolas skolotājam bij paradums, eeejot klasē, apsveikt savus skolēnus par „latveešu fūrmaņeem“. Nav brīnums, ka skolēni tādu vīru eēnīdeja līdz sirds dziļumeem, ilgotees ilgojās pēc tā brīža, kur varēs skolai greest muguru, aizmirst viņas bezsirdīgo disciplīnu un eegūt to brīvību, kādu baudīja no skolēneem apskaustais students. —

Apmēram tādi paši apstākļi kā vidus skolās valdīja skolotāju zemināros. Te mācīja tee paši vidus skolu skolotāji. Šogad viņi bij zeminārā, nākamū gadū reālskolā, un viņu veetas uz zemināru pārcēla skolotājus no ģimnāzijas. Starp citeem preekšmeteem zemināra programā bij sastopami arī reliģija un latveešu valoda, bet zemināristi labi zināja, ka šēc nepeeder pēe galvenājeem preekšmeteem ne zeminārā, ne tautas skolotāju praktiskā darbā. Ševīšķi tas sakāms par latveešu valodu: tā bij peekārta zemināra programā tikai formas dēļ, jo zemināristeem bij uz stingrako aizlegts sarunātes savā starpā latviski, lasīt latveešu grāmatas un

laikrakstus, bet ja nu kāds pārgalvneeks tomēr eedrošinājas to darīt, tad bargs sods veda to pee atjēgas, ka zeminara preekšneeciba šai leetā neprot jokus. Zeminara uzdevums nebij sagatavot kreetnus audzinatajus un skolotajus, bet izdreset preekšzīmigus pārkreevinatajus, kas totees' jo labaki un derīgaki, jo tee aizmirst savu tautu un jo niknaki eenist viņas cenšanos izķopt savu literaturu. Vājakee raksturi dažreiz teešam tapa par padevigeem pārkreevinašanas rikeem, stiprakee karakteri izvērtās gluži pret savu skolotaju gribu par karsteem latveešu patrioteem, bet leelum leelais vairums, apnikuši mūžīgās ķildas dēļ tautības, peegreezās internacionalam zocialismam.

Ja sekojam šādi sagatavotam skolotajam viņa praktiskā darbība, tad novērojam, ka sākot tas ar leelu dedzību ķērās pee darba. Viņš gatavs upuret visus savus spēkus, peemērot eegūtās zinības un izleetot jaunakās un labakās mācības metodes, lai tikai drīzak vestu pee gara gaismas viņam uzticeto jauno paaudzi. Bet tādām entuziastam skolu inspektors drīz mēdz uzlaist aukstu strāvu, aizrādīdams, ka skolotaja uzdevums ir mācīt kreevu valodu un nevis audzināt inteligentu proletariatu, kuŗa Kreevijā jau tā kā tā esot par daudz. Kreeviski! kreeviski! vairak kreeviski, pat uz citu preekšmetu reķina! nosaka inspektors, beigdams reviziju. Saknapinajis uz pēdejo mācības par citeem preekšmeteem, skolotajs kaļ kreevu valodu. Viņš labi zin, cik grūti bērneem nākas lauzitees svešā mēlē un ka mūžīgā kreevu valodas kalšana padara skolu bērnu acīs par mocības eestādi, bet neko darīt, jaeevero preekšneecības pavēle. Pūlotees cauru zeemu, skolotajs uz pavasari, varbūt, sāks novērot sava pūliņa panākumus, deevamžēl, lai rudenī pārleecinatos, ka to, ko viņš eemācijis, bērni pa vasaru aizmirsuši, un ka darbs otru zeemu sākams gandrīz vaj no gala. Skolotaja rūpēm par kreevu valodas eemācišanu peeveenojas mācītaja prasījums, ka reliģija skolā vairak eevērojama, jo eesvētija-meem bērneem dažreiz trūkstot pat elementarako jēdzeenu par ticības leetām. Kā lai mācā skolotajs reliģiju, kad viņš pats nav peenācīgi sagatavots? Kā lai sajūsmina citus, kad pašam trūkst sajūsma? Mokas nabaga skolotajs ar reliģijas stundām un moka līdz ar sevi ari mācamos bērņus. Beidzot eerodas pee skolotaja pagasta preekštāvis.

Tam atkal savas vēlēšanās. Starp citu tas žēlojas, ka bērni, skolu atstājuši, dažreiz neprotot savā mātes valodā ne vēstules uzrakstīt. Centigakee skolotaji mēģina, kā prazdami un cik spēdami, peegreest blakus kreevu valodai arī šim preekšmetam vairak vēribas. Bet vaj tadeļ tee izbēguši no pārmetumeem? Nebūt ne. Viņeem jaklausas vecaku sūdzībās, ka bērnus skolā pārpūlot. Un vaj tad pats skolotajs nezini, ka šādas sūdzības dibinatas? Gaiši, jo gaiši viņam to leecina bērnu nogurušee un veenaldzigeē ģimji klasē. Bet ko lai viņš dara? Pat pušu raujotees, tas nespēs iztapt viseem saveem kungeem. Veegli saprotams, ka skolotajs nevar atrast tādā darbā preeku un eekšeju apmeerinajumu. Ar dziļu rūgtumu viņš izpilda savu peenākumu, raudzidamees, varbūt, pēc izejas, kā visdrizak varetu atsvabinatees no sava neapskaužamā stāvokļa. Zocialdemokratu propagandisteem nav grūts darbs, lai šādu sarūgtinātu skolotāju pārleecinātu, ka veenigais glābiņš atrodams zocialdemokratijā. Nākamibas skolā nebūšot vairs daudz preekšneeku un dažādo prasījumu no skolotāja. Skola būšot sabeedribas eestāde, kuņas programa peemērošotees sabeedribas vajadzībām. Skolotāja eeskati atradišotees saskaņā ar sabeedribas vēlēšanos, tad skolotajam būs veegli mācīt un bērni labprāt mācisees. Šee laiki nākšot, teem janākot, bet paši no sevis viņi tik driz neatnākšot, tos vajaga izcīnit. Cīnas dēļ jaunas sabeedribas un jaunas skolas visās malās. Vaj viņš veens cer izvairitees no cīņas? Ne — nodomā sarūgtinatais skolotajs. Ari viņš grib cīnitees... Driz dzird visa apkārtnē, ka jaunajam skolotajam labakas sekmes zocialisma sludinašanā, nekā kreevu valodas un citu preekšmetu kalšanā. Nogurums un veenaldziba no bērnu ģimjeem ari zuduši, tee tagad ar sajūsmibu dzeed: „Kas paši staigā driskās“, vaj „Mostatees nu darba ļaudis“.

Runajot par skolas jaunības dalību zocialdemokratiskā kustībā, japeemin slepenā beedrošanās, kas visai izplatita gan augstākās, gan videjās, dažreiz pat zemākās skolās. Ta uzlūkojama dažā ziņā par latveešu atavismu. Mūsu senči slēpa savus elkus, burvības un māņticību no katoļu preestereem un protestantu mācitateem, vectēvi slēpa zādības un laiskumu no vagareem un muižkungeem, tagadejā

jaunība slēpj savas „idejas“ un it īpaši zocialismu no skolu preekšneecības un policijas. Bārgu sodu nav trūcis. Peeķeņot senčus steepa uz ugunssārtu, vectēvus pameeloja rīkstēm un bērņus tagad izraida iz skolām un met ceetumā. Tomēr slapstišanās no atklātības vēl veenmēr zeļ. Acīm redzot, tai peemīt leels peevilkšanas spēks. Ta leekas paceļam varonības apziņu, ka mazais pulciņš konspirativo nes nākamību visai tautai, zemei, varbūt, pat cilvecei. Cik neecīgi un nožēlojami ir tādu konspirativu jaunekļu acis veentesigee darba rūķi, kas deenu no deenas strādā savu parasto darbu, ne vērot nevērodami, kādas leelas un pārsteidzošas leetas jaunība gatavo viņu vidū. Agrakos laikos skolneeku slepenee pulciņi mēdza nodarbotees ar latveešu valodu, etnografiju, vēsturi un literaturu, bet pagājušā g. s. pēdeajā desmitā tee sāka veco, kā teica, neecigo programmu pārmainīt ar „visuvareno“ zocialismu. Tāda pārmaiņa ne-notika peepeši, bet soli pa solim un pakāpi pa pakāpei, protams, veenmēr saziņā ar zocialdemokratijas propagandistēm un barvežem. Pēdejee eeteica skoleneem vispirms eepazītees ar citu tautu daiļliteraturu, jo ta sludina dažadas idejas, kas nolīdzina ceļu vēlakai zocialistiskai propagandai. Peeminesim no šadeem rakstneeeem tikai pašus eevērojamakos: Jbsens apkaņo tagadejās sabeedribas melus un leekulību, peem. „Sadzīves pīlaros“, „Cilveces eenaidneekā“ un citās dramas. Zolā tēlo buržuju mantas un baudu kāri, izvirtību un panīkšanu; ŗas noved lasitaju ari strādneeku aprindās un eepazīstina ar viņu ceesanām. Zudermans rāda lugā „Gods“, ka visai cilvecei nav kopīga jēdzeena par godu, bet ka dažadām „šķīrām“ mēdz būt savadi uzskati par to, kas ir gods, negods vaj kauns. Lugā „Dzīmtene“ Zudermans aizstāv seeveetes teesības izšķīrtees par savu dzīvi un mīlestību, neraugotees uz vecaku aizspreedumeem. Gerhards Hauptmans sajūsmīna preekš mazajeem ļaudīm, it īpaši savos „Audejos“. Maksims Goņkijs, veens no eeceenitakajeem jaunās paaudzes rakstneeeem, atklāj baskāju dzīves noslēpumus, peem. „Dibenā“ un nostāda tos par nelaimīgu „apstākļu“ upuņeem. Ada Negri dzeed aizgrābjošos vārdos par fabrikas strādneeku posta dzīvi. Lai paklausamees viņas dzejoli „Fabrikā“ J. Janševska tulkojumā:

Eet mašinas! Kā riteņi un rati ruc!
Darbs grūts? Bet tomēr vēl iz veeglas krūts
Dzeed strādineeku bars.

Te atskan kleedzeens, klau, tik šaušaligs,
Kā zvēra kauceens, skaļš un nelaimīgs,
Kad šķēps tam sirdī grūsts.

Ar ratu nažeem, ātri skrejošiem,
Ir roka norauta līdz kameešiem
Tur jaunai seeveetei.

Eet mašinas, un rati zib un mirdz;
Bet strādātājiem tagad smaga sirds —
Teem dzeesma neskan vairs.

Tādas skaņas spēj modināt ne vien jaunības līdzsūtību, bet eekustina arī dažu labu norūditu sirdi. It kā atveeglota uzelpo jaunība, dzirdot, ka tagadējā kārtība ar cilvēku mokām, netaisnību un meleem, ilgi nepastāvēšot, un ka tās veetā nākšot zocialistiskā sabeedriba. Amerikaneetis Bel-lami fantastiski iztēlo šīs nākamības sabeedribas dzīvi savā „Atskatā no 2000. g.“ Ja kādeem no skoleneem prāts nesās uz zinībām, tad teem eeslaveja Darvinu, Hekeli, Luiju Bichneri un par visām leetām Kautski, jo šāda lektira vaj nu teeši sludināja zocialismu jeb aplinkus veda lasitāju pee zocialistiskeem uzskateem. Darvins nodereja tai ziņā, ka apkaņoja bibeles mācību par pasaules un cilvēka radišanu. Bet ja jau pats sākums izrādijās par nepareizu, tad jaunajam lasitajam gluži nemanot un negribot cēlas pašam šaubas par bibeles pārejā satura pareizību. Staigadams Darvina pēdas, Hekels viseem spēkeem cenšas laupīt reliģisko ticību. Kā atklāts materialisma sludinātais uzstājas Luijs Bichners, jo pēc viņa mācības visas redzamas un neredzamas leetas, kas bijušas, ir un būs, ir mūžīgā „Spēka“ un viņa mūžīgās draudzenes „Veelas“ produkts. Tautsaimneecības jautajumus apgaismo no zocialdēmokratiskā stāvokļa Kautskis. Valoda viņa rakstos veenkārša, saturs populars, tadēļ jaunība to vairak ceena, nekā Engelsu un grūti lasamo Marksu. Ar laiku radās arī pašu latveešu literatūrā daži ražojumi, kas ļoti labi nodereja sagatavošanai uz zocialismu. Starp tādeem minami Aspazijas „Sudraba šķidrants“ un Raiņa „Tāļas noskaņas zilā vakarā“. Rainis dzeed nepee-

kusis par atsvabinašanas vajadzību no tagadnes valgeem, peemēram dzejolī: „Vēl zeema“.

Ja galvā doma tev dzimst —
 Zini: tā atpakaļ grimst,
 Nesasneegusi saules un rīta;
 Ja krūtīs jūta tev dīgst —
 Zini: kā puķe tā nīkst,
 Zemē dzelžainu pakavu mīta;
 Glābdams roku tu sneedz —
 Zini: pats staigņi tu steedz,
 Roka režģitos valgos būs pīta —
 Nakts bez rīta tev draud!
 Tomēr tu eesi, kur raud...
 Eesi, kur zeedon's zēla un vīta,
 Dziļā dzīve vēl zeemā dus tīta.

Aspazija rāda, ka tagadējā sabeedriba eenīst pateesību un min kājām taisnību. Taisnības zimbols sudraba šķidr-
 auts tadēļ zaudē savu agrako krāsu, tas top sarkans kā
 asinis; viņš nespēj arī neka radīt, bet var tik postīt un
 izdeldēt.

Vēl reiz uzsveram, ka šē minetee rakstneeki, izņemot
 Kautski un, varbūt, vēl Goņkiju ar Raini, nebūt nepeeder
 pee teešeem zocialisma sludinatajeem. Viņu starpā atrodas
 vispār atzīti mākslineeki, kā Ibsens, Zolā, pasaules slavenais
 zinību vīrs Darvins, mūsu labakā dzejneece Aspazija un
 citi. Ši literatura ir pa leelakai daļai tāda, ko mēdz lasīt
 visi izglītoti cilvēki un kas atrodama katrā labakā un pla-
 šakā bibliotēkā. Daudzeem no jaunajeem lasitajeem sāku-
 mā nebij ne jausmas, par zocialdemokratu īsto noluku.
 Skolu jaunība sajūsminājās par moderno mākslu un intere-
 sejās par „tīro“ zinību, bet zocialdemokratu propagandisti
 izleetoja moderno literaturu par līdzekli, lai izzinātu no sa-
 runām par veenu otru rakstneeku savu prozelītu uzskatus
 un eepazītos vispārīgi ar viņu domu virzeenu. Ja pēdeja
 izlikās zocialismam labvēlīgs, tad pamazītēm propagandists
 atklāja zocialistiskās aģitācijas noslēpumus. Ar laiku tas
 peegādāja skoleneem īsto aģitācijas literaturu, peesūtīja
 „Ciņu“ un citus slepenos izdevumus, uzcītīgakajeem un
 drošakajeem mācekļeem uzticeja šād un tad pa prokla-

maciju pakai. Ai, cik pateicīgs un lepns ir skolens par šādu uzticību! Viņš to nevalkās velti! Ar skubu proklamācijas top izdalītas starp beedreem un paziņām, pat mājiņneeki dabū ar tām eepazītees. Nereti izceļas ģimeņu drammas starp bērneem un vecakeem dēļ viņu dažādeem politiskeem, tikumigeem un reliģiskeem uzskateem. Vecaki aizleedza bērneem illegalas literaturas glabašanu un izplatīšanu, peedališanos slepenos pulciņos un demonstrāciju sarīkošanu. Bērni palika pee savām idejām un eekarsa pat līdz sauceņeem: nost ar vecakeem! kā to beeži dabujām dzirdet pa skolneeku streika laiku, kad satracinatā un apmulsinatā jaunība, metusi mācības pee malas, sarīkoja it kā krusta kaŗu, lai izcīnītu apsolīto zemi. Netrūka ari gadijumu, kur vecaki pabalstīja bērnu rīcību. Savadi gan tas izklausas, bet daudz tur nav ko brīnītees, ja pazīst latveešu apstākļus. Peemīnesīm starp citu te tikai veenu leetu: Veenkāršais latveetis dažreiz ļoti sāpīgi sajūt savas izglītības trūkumu. Viņš nes ārkārtīgi leelus upurūsus, lai sagādātu saveem bērneem labaku izglītību, nekā pats baudījis. Līdz ar to eesakņojas viņā dziļā ceenība pret izglītoteem cilvekeem, bet it sevišķi viņš deevina savus „augsti mācītos“ bērņus. Pēdejee viņam teic, ka tagadejā sabeedriba nekam nederot. To viņš tic, jo pats to dažkārt sajūtis, kaut gan nav pratis tik veikli un labi uzskaitīt visas kaites, kā viņi. Bērni viņam sludina ari par nākamības sabeedribu un saveem idealeem. Gan viņam tas izleekas savadi, ka nebūšot ne Deeva, ne valsts, ne valdības, ne baznīcas, ne ipašuma, pat ne ģīmenes un laulības, bet augsti mācīti vīri jau zinās labak, kas vajadzīgs un derīgs, nekā viņš — tumšs, veenkāršs cilveks. Tā notikās, ka daudzās latveešu mājās nevis vecaki mācīja bērņus, bet bērni vecakus, un sīmi tēvi un sīrmas mātes pastrādāja dažreiz kopā ar saveem bērneem aplamības, par kuŗām vāceetis saka, ka: vecums nesargā no ģeķības. —

Beidzot pārskatu par zocialdemokratisko kustību Baltijā, eevērojama vēl nacionalā buržuazija, kas, paredzedama, kādas breesmas draud visai latveešu tautai no zocialisma viļņa, mēģināja stātees tam pretim, deevamžēl, bez kādeem panākumeem. Apmēram 4 gadu desmitus nacionalā buržuazija bij stāvejusi latveešu kustības preekšgalā, kas gal-

venā kārtā grozījās ap tautisko jautajumu un saistīja visu inteligentu latvešu prātus. Zocialdemokratu vadoņi noskārzdami, ka attistitais nacionalisms var zem apstākļiem tapt par stipru kavekli viņu propagandai, slēpa, cik varedami, savas mācības internacionālo karakteri, sargajās aizskārt latvešu tautiskās jūtas un dēveja sevi labprāt par isteem tauteešiem. Jo niknak tee uzbruka vecajeem tautiskās kustības vadoņiem, apvainodami pēdejos, ka tee cenšotees izaudzinat jaunu latvešu aristokratiju no studeteem vīreem un mantigajeem pilsoņiem, kas zemākās šķiras nicinot, veenīgi rūpejotees par savu labumu, bet preekš tautas nevižojot un nespējot strādat. Peemēra dēļ atzimesim te Raiņa dzejoli „Godīgs pilsonis“:

Godīgs darbs ar svešām rokām,
 Meerīgs prāts pee svešām mokām,
 Meesas apmērs ne par teevu,
 Citus uzlūko ar neevu.
 Tevi, draugs, es pazītu,
 Kaut vaj ellē satīktu.

Zocialdemokrati izrādīja cīņā vairak apķēribas, veiklības un enerģijas, nekā vecee tautiskee vadoņi. Nebaididamees ne no kādeem upuņiem, viņi, kā redzejām, eespeedās dažu dažadās aprindās un pūlejās sevīm eegūt peekritejus it īpaši starp jauneēšiem, rakstneekiem un mākslineekiem, nemitīgi tos kūdidami pret tautiskeem vadoņiem. Pēdejee turpretim negribeja atsacitees no savas ērtības un omulības. Viņi gan atzina zocialisma kaitīgumu, runāja arī pee gadijuma, ka tautu deretu pamācit, bet gaidīja, lai ta greežas pee viņiem, it kā prāvīneeki mēdz uzmeklet konzulentu un izlūgtees viņa padomu. Pat apvainojumeem, kas tika izsacīti no zocialdemokratu puses, tee nepegreeza deezgan nopeetnu vēribu, palaudamees uz savu popularitāti un ceredami, ka izšķīrōšā brīdī tautas prātīgākā daļa drīzak sekos viņu mājēneem, nekā peesleesees internacionālajam zocialismam. Šīs cerības izrādījās par maldīgām. Ari Baltijas notikumi apstiprināja beeži novērotu parādību, ka dūšīgajam vairak peekriteju, nekā glēvajam, un ka uzbrūkot drīzak panākama uzvara, nekā atgāinajotees. Zocialdemokratijas vilnis, kas vēlās par Baltiju, bij tik stiprs, ka aizrāva līdzī

tautas leelako daļu, bet kas nepeekrita socialismam, tee nebūt negribeja vairs ar agrako veenprātību pulcetees ap vecajiem nacionaleem vadoņiem. Caur to izcēlas sīka skaldīšanās tautiski jūtošu pilsoņu starpā, pee kam pilsoniskās partijas un grupas apkaņoja dažreiz veena otru vēl sīvaki, nekā savu kopīgo pretineeci socialdemokratiju. Preeks un labums no tāda iznākuma bij veenīgi socialdemokrateem; visām pilsoniskām partijām kopā turotees, tās vareja reprezentēt deezgan eevērojamu spēku, jo pee viņām peedereja izglītotaķee un turīgakee latveeši. Ar saskalditu buržuaziju turpretim socialdemokratija prot sekmīgi cīnītees pat tādās zemēs, kur buržuazija atskatas uz vairak simtu gadu vecu vēsturi ar spīdošiem politiskeem panākumeem un slaveneem kultureleem darbeem, kā peem. Vācijā. Mūsu jaunā, tikko no bērna auteem izlīdusē buržuazija, sadalīdamās tautas partijā, reformistos, kadetos, demokratos un progresistos, top par rotaļas leetiņu citām stiprakām politiskām partijām. Labajām jameklē atbalsts pee vāceešiem, kreisos atkal šad un tad paglauda socialdemokrati, bet patstāvīgas nozīmes nav ne veeneem, ne otreem. Kā socialdemokrati skatās uz kreisajiem jeb liberalajiem pilsoņiem, to izteic Rainis šādā zobgalīgā pantā:

Teic, liberals,

Kas ir tavs ideals?

— Mans karogs un mans svētums.

Ir: gaisma, brīvība un darba lētums.

Latveešu pilsonības tagadejais stāvoklis nav nekāds apskaužamais, un nav arī paredzams, ka tas varetu tik drīz labotees. Vēl mūsu pilsonība cer uz glābiņu, gan no kompromisa ar vāceešiem, gan no bloka ar žīdeem un citeem sveštauteešiem, un, varbūt, arī no peesleešanās socialdemokrateem. Vēl mūsu pilsoniskās partijas par daudz samīļējušās savās programās, un katra dzīvo tai ceešā pārleecībā, ka taisni viņas programma izteic pateesās tautas vajadzības. Vedot savstarpejas ķildas dēļ atsevišķiem programu punkteem, tās aizmirst pilsonības kopīgās intereses, neuzsver peeteekoši tautību, kā visu partiju veenības saiti, un neapgaismo deezgan noteikti savu stāvokli pret cittauteešiem un socialdemokratiju. Vainu par savu neizdevību pilsoni-

skās partijas mēdz uzkraut veena otrai, visniknaki uzbrukdamas vecajeem tautiskeem vadoņeem un tagadejai tautas partijai. Bez šaubām var pārmetst agrakeem tautiskeem vadoņeem dažus nolaidības grēkus: vairak pateesas tautas mīlestības darbos, nekā līdz apnikšanai skandinatos vārdos, mazak augstprātīgas atraušāns no zemakām šķirām un ceešaka sakara uzturešana ar jaunību būtu palīdzējušas ilgāk uzglabat agrakeem vadoņeem plašu aprindu uzticību un leelā mērā mazinājušas tos nīknos uzbrukumus, kādi tagad teem jadzird. Bet ta ir maldišanās, ja domā, ka latveešu pilsonība, dzīvaki interesedamās preekš zemakām šķirām, veena pati būtu varejusi novērst zocialdemokratijas uzvaras gājeenu pa Baltiju. Kā jau agrak minejām un šai pārskatā aprādijām, tad zocialdemokratija atrada Baltijā tik izdevīgus apstākļus, kā stāds siltumnicā, latveešu buržuazija turpretim augusi, kā bērzs tirelī. Vispirms jaeevēro, ka latveešu buržuazija ir Baltijas pilsonības jaunakais zars, un ka tai naidīgi stāv pretim vecā vācu pilsonība, kas stipra caur tautisko veenprātību, bagata ar kapitaleem un inteliģenteem spēkeem. Latveešu pilsonībai viss tas bij jaeekāro pēdu pa pēdai, solī pa solim. Citās zemēs pilsonība atbalstas uz baznicu un skolu, latveešeem tāda atbalsta trūka. Pee Baltijas politisko un saimneecisko jautajumu apspreešanas un izšķiršanas latveešu pilsonībai nebij ne mazakās dalības; ja daudz, kā pee gadījuma ta drīksteja uzrādīt mūsu dzīves leelakos trūkumus un izsacīt vēlešanas pēc nepeeceēšāmām reformām. Šo savu veenigo teesību latveešu pilsonība čakli izleetojusi un neskaitamos lūgumos aprādijusi reformu vajadzību. Viņas lūgumi, kā zinām, palika pa leelakai daļai bez panākumeem. Svarīgākās reformas, kā: agraro, pašvaldības un baznicas reformu vāceeši veikli prata novilcinat, baididamees, ka tās stipri apcirps viņu tagadejās privileģijas. Pēc vācu domām minētās reformas nebij steidzamas; dažeem tās izlikās pilnīgi nevajadzīgas, pat kaitīgas, kas izgudrotas veenīgi no godkārigeem latveešu buržuazijas vadoņeem, bīstameem demagogeem un tautas musinatajeem. Kreevu birokratija, kas steigšus izstrādaja visas reformas, no kuņām cereja, ka tās veicinās Baltijas pārkreevošanu, labprāt pabalstija vāceešu vilcinašanās politiku agrarās, pašvaldības un baznicas reformu ziņā, jo tās ne-

vareja stiprinat kreevu elementu Baltijā. Labums no tādu reformu eevēšanas vareja celtees tikai latveešiem un igauņiem, bet kreevu birokratija neatrada par vajadzīgu un derīgu pabalstīt veetejo tautību nacionalismu uz vācietības rēķinu: pēc birokratu eeskateem latveeši peekopa kaitīgu zeparatismu, kas vēl mazak, nekā vācēši, padevās valdības pārkreevinašanas centeneem. Latveešu buržuazijas ceļš uz attīstību tadēļ bij visai šaurs; tas bij eespeests starp vācēšu eenaīdu un skaudību no veenas un kreevu birokratijas neuzticību no otras puses. Staīgašana pa tādu ceļu nebīj veegļa, bet latveešu pilsonība, kaut arī lēnām, tomēr gāja uz preekšu, stingri turedamās likumīgās robežās un apspreedama visus jautajumus legalās sapulcēs, legalās beedribās un legalā presē. Lojalā izturešanās pasargāja latveešu buržuaziju no atklātas sadursmes ar valdības autoritātēm, bet nervozais uztraukums, ka tik kāds vārds nebūtu teikts par daudz, stingrā policijas aizbildnība un pārmērīgi bargā cenzura kaveja svarīgu vajadzību pamatīgaku pārrunašanu un izskaidrošanu. Pavisam nepeeteekoši tapa apgaismots zocialais jautajums; pēc birokratijas eeskateem tāda jautajuma Kreevijā un Baltijā nemaz nebīj, un nebīj tadēļ arī nekādas vajadzības atklāti to pārrunat, bet vismazak par to bīj atļauts spreest latveešu beedribās un rakstīt latveešu laikrakstos. Lojaleem pilsoņiem gan bīj laupīta eespējā, izsacīt savas domas par zocialo jautajumu, bet zocialdemokratijas izplatīšanās caur to vēl vairak sekmejās. Policija, kas ar visadām formalitātēm un cirkulareem prata likt šķēršļus lojalas pilsonības darbībai, izrādījās par nespējīgu aizkavēt zocialdemokratijas slepeno rīcību. It kā par spīti stingrajai policijas uzraudzībai, zocialdemokrateem bīj viss, kas vajadzīgs sekmīgai propagandai: tee dibīnaja slepenas organizācijas, notureja slepeni mitiņus un kongresus, eerīkoja slepenas drukatavas, izdeva slepenus laikrakstus, izplatīja proklamācijas un sarīkoja demonstrācijas, bet policija visur eeradās par vēlu. Zocialdemokrateem bīj gārdī smeekli gan par policijas neveiklību, gan buržuju bezspēcību, kuŗu ļaudīm iztulkoja kā gļēvulību, nevižību un leetas neprašānu. Zocialdemokrati vareja runat un rakstīt, kas patīkās, no atklātības kritikas teēm nebīj jābaidas. Par daudzem politiskeem un zocialieem jautajumeem ļaudīs da-

buja pirmo reizi dzirdēt tikai caur socialdemokratu muti un peeradinajās leetas uzlūkot caur viņu brillēm. Sekas bij, ka pee mums socialdemokratiskā mācība tapa apgaismota tik veenpusīgi, kā nekur citur pasaulē. Ļaudis, neka cita nedzirdedami un neka labaka nepazīdami, teešam ticeja, ka veenīgi socialdemokrati spējīgi nest kārotās reformas. Kad beidzot 1905. g. valdība atļāva arī lojaleem pilsoņeem izteikt savus uzskatus politiskos jautajumos, tad bij jau par vēlu. Izcelās drudžaina kustība. Sacenzdamās cita ar citu, izteica beedribas, dažadas aprindas un grupas savus prasījumus un politiskas vēlešanās. Visrāmaki izturejās vecee latveešu nacionalee vadoņi. Tee uzsvēra vēl reiz jau agrak lūgto reformu vajadzību. Politisko prasījumu drudzī tas izlikās pārak maz. Tāda mērenība pārsteidza, varbūt, pat vāceešus un kreevu birokratiju, bet starp latveešeem sacēla leelu uztraukumu. Negribedami klausitees pret vecajeem tautiskajeem vadoņeem izteiktos apvainojumus par atpakaļrāpuli un tautas nodevību, jaunakee un karstakee pilsoņi dibināja jau augšā minētās dažadas politiskās partijas un grupas. Notikās it kā vairaksolišana politiska radikalisma ziņā. Kadeti soliņa tik un tik. Demokrati centās tos pārspēt. Vēl tālak uz kreiso pusi gāja progresisti. Kas sola vairak? Mēs — atbild socialdemokrati, un peedāvā neveen reformas, bet veselu jaunu pasauli. Tā kā socialdemokratus neveens nevoreja pārsolit, tad visi, kas radikalismā ceena augstako politisko gudribu un apsoliņumus uzlūko par nopelneem, atgreeza muguru tiklab mērenajām, kā radikalajām pilsoniskām partijām un stājās socialdemokratu pusē, nemaz neprasidami, vaj socialdemokratijai arī eespējams pildit savus solījumus. Kā citreiz ap Davidu tuksnesī, tā pulcejās Baltijā 1905. g. un pa daļai vēl 1906. g. ap socialdemokratiju „visi, kam bija bēdas, daudz parādu, vaj kāds rūgtums sirdī“. Bet socialdemokratija rikojās pēc Absaloma parauga, laipni katru izklaušinadama, kas par kaut ko žēlojās, un apgalvodama, ka viņa leeta taisna un laba. Tomēr uz palīdzību no tagadejās sabeedribas un uz glābiņu no valdības neesot ko cerēt, par palīdzību gādašot tikai socialdemokratija, kad ta dabušot valdības grožus savās rokās. Tā socialdemokratija zaga latveešeem sirdi.

Atcerotees socialdemokratijas attistībai labvēlīgos poli-

tiskos, zocialos, reliģiskos un nacionalos sarežģījumus mūsu dzimtenē, varam pēdejo peelīdzinat zemei, kur plosās daudz slimību un sērgu, bet kur par veselības un aizsardzības līdzekļiem maz gādats un kur nav neveena nopeetna ārsta. Te eerodas brīnumu dakteris, apsolidams dzeedinat katru kaiti. Bareem speežas pee viņa visadi slimneeki: kropļi un tizli, akli un kurlī. Brīnuma ārsts pa laikam dod viseem tās pašas zāles. Ļaudis viņam uzticas, preecajas par dabutām zālēm un leeto tās paceetīgi. Nabaga slimneeki! Savā veentesīgā uzticībā tee neatjēdz, ka brīnumu dakteris teem sneedzis veikli eevārdotu un pēc katra slimneeka garšas dažadi izkrāsotu ūdeni. Pēc Baltijas brīnumu ārsta, pēc zocialdemokratijas pašas ziņām, greezušees pee viņas ap četrdesmit tūkstošu cilveku, neeeskaitot līdzskrējejus, kas cereja uz viņas palīdzību un sauca tai: Ozianna! jeb pa latviski: Lai dzīvo zocialdemokratija! Līdzskrējeju skaitu grūti noteikt, bet ap pāris simtu tūkstošu to vareja būt. Kas gan lai paliktu atpakaļ? Neveens tak labprāt negrib dzirdet, ka to dēvē par reakcionaru, nolamā par atpakaļrāpuli un varbūt izkleedz pat par melnsimtneeku. Pēdejaais nosaukums hij turklāt saveenots ar zināmām breesmām, jo, pārtulkots no zocialdemokratu žargona mūsu valodā, tas apzīmeja apmēram to, ka apzinigam zocialdemokratam atļauts pastrādat varmācības pee tāda cilveka, kas eerakstīts melnsimtneeku skaitā. Baididamees no zocialdemokratu terora un vajasānām, pret kuŗām nebij nekādas aizsardzības no valdības eestādēm, daudzi pret savu pārleecību virzijās uz zocialdemokratijas pusi; citi no brīva prāta steidzās eeņemt veetas līdzskrējeju pirmajās rindās, lai izpelnitos, ja ne vairak, tad „progresīva“ pilsoņa nosaukumu, bet lepni raudzijās tee, kas savu vārdu hij eerakstījuši apzinigo rulljos. Dažs apzinīgais esot drukajis pat uz vizitkartēm „zocialdemokrats“, rikodamees šai ziņā pēc studentu un nicinato birokratu parauga, kas mēdz uz vizitkartēm atzīmet savu korporāciju vaj čīnu. Bet ilgi tāds nedabuja lepotees ar savu jauno tituli. Nāca pār Baltiju reakcijas negaiss ar soda ekspedīcijām, lauka, kaŗa un citām teesām, pēršanām un dedzinasānām, šausānām un kāršanām, aresteem un ceetumeem un krāšņi zeedošo denunciacijas zistemu... Nozuduši tagad zocialdemokratijas līdzskrējeji, izklīdinati, apceetinati un aiz-

raiditi uz viņu pasauli daudzi apzinīgie. Bet vaj socialdemokratija tadēļ iznikusi? Nebūt ne. Varas līdzekļu leetošana bij vajadzīga socialdemokratiskā terora apspeeršanai un meerīgu pilsoņu aizsardzībai pret viņu varmacībām. Ja šis mērķis sasneegts, tad varas ilgaka leetošana sacēļ tikai rūgtumus. Nekādi spaidi neizskaudīs socialdemokratiskus uzskatus un nepeespeedīs pārleecinātu socialdemokratu atteiktees no savas mācības, kuŗu tas ceena, kā reliģiju. Atklāto aģitaciju jau gan aizkavēs, bet ne slepeno. Socialdemokratiskā propaganda noteek un notiks darbnīcās, sapulcēs, veesībās un citos gadījumos, kuŗus nav eespējams nostādīt zem uzraudzības. Bargā vaijašana, padaridama socialdemokratu par mocekļeem, peevelk teem peekritejus, neskatotees uz viņu mācības eekšķīgo saturu. Pat sliktai leetai ir leēls peevilksanas spēks, ja ta aizleegta un japeekopj slepeni. Bez tam vaijašanai ir vēl tās sekas, ka viņa apveeno visus vaijatos un apdraudetos, neļaudama teem šķeltees savā starpā. Socialdemokratiju var uzlūkot par sabeedriskā organisma slimības zīmtomu. Ārejas slimības zīmes tagad nozudušas: neredz vairs sarkanos karogus, nedzird trokšņainas demonstrācijas, neatrod visās malās proklamācijas un reti atgadas teroristiski uzbrukumi. Tomēr nevar ļautees maldinatees; slimība savilkusees tikai dziļaki organisma. Katrs ārsts labi zin, ka zīmtomu nozušana ne ik reizes apzīmē slimības dzeedinašanu. Apdomīgs ārsts tadēļ nebūt nesteidzas apspeerst slimības ārejas zīmes, bet, rūpīgi viņas novērojot, cenšas izdibinat slimības īstos cēloņus, lai varetu to pamatīgi izārstēt. Baltijā nav novērsts vēl neveens no teem cēloņeem, kas radija socialdemokratisko kustību, tadēļ arī nevar būt ne runas no socialdemokratijas pārvarešanas. Socialdemokratijas eekšejo spēku varēs mazināt tikai plašas, pamatīgas politiskas un socialas reformas. Jo ilgāk ar tām kavejas, jo sliktāk preekš valsts un sabeedribas. No dažādeem apstākļeem radītais nemeers un rūgtums koncentrējas pa tām starpām ap socialdemokratiju un kvēlo kā ogles zem pelneem, kas, spirtakam vējiņam uzpūšot, veegli var no jauna eedegtees gaišās leesmās.

Beigās vēl reiz jauzsvē, ka ar ārejam reformām veen nepeetiks. Politika, valsts un sabeedriba neizšķīrs socialo jautajumu, ja tās neees roku rokās ar reliģiju un morali.

Tadēļ bez ārejām reformām ir vajadzīga vēl eekšķīga jeb garīga reforma. Pee ārejo reformu izstrādašanas nevarēs visi ņemt dalību, bet tikai daži izredzēti darbošes atteecīgās valsts un sābeedribas eestādēs. Eekšējā reforma turpretim ir katra indivīda darbs; katrs to var strādāt pee sevis un daudzī savā mājā vaj apkārtņē. Darba netrūks neveenam: daudzās brūces sāseenamas, daudzi nelaimīgi eepreecinami, citeem jāmacas paceetībā un milestībā, citeem jāstiprinās cerībā un ticībā uz labaku nākamību. Pilsoņi tagad žēlojas par proletariata baudi kāri, neuzticību pret augstakām šķīrām, eenaīdu pret valsti un sābeedribu un izplatīto neticību. Viseem ari labi zinams, ka tā nav žēlošanās bez pamata. Bet kur tad cēlās rupjais hedonisms, bezsirdīgais enerģisms, materialiskais pasaules uzskats un veenpusīgā ārejas kulturas ceenišana? Tee visi ir vaj nu agrakās vaj tagadejās buržuazijas gara bērni. Buržuazijas domas un idejas, noslīdēdamas proletariata, parādas tagad vairak koncentretā, pārspīletā un izķēmotā veidā. Proletariata moralē, pasaules uzskatos un neticībā pati buržuazija var aplūkot savas garīgās fizionomijas karikaturu. Patīkama tā nav, bet kam tā reebjas, tam jācenšas vispirms paša ģīmi padarīt jaukaku, varbūt, ka tad ari karikatūra neiznāks vairs tik atbaidošā. Par visām leetām jādzēnas nopeetnaki pēc garīgas un eekšķīgas kulturas, nekā līdz šim. Tikai kas pats sevi eekšķīgi būs reformejis un atjaunojis, spēš darīt eespaīdu uz savu apkārtņi. Katrai mājai un katrai sāimneecībai jāstrādā zinamā mērā līdzī pee zocīalā jāutajuma izšķīršanas. Viseem jāpeeleeek rokas pee leelā un grūtā sābeedrīskā darba: nama mātei, kām kāda kalpone, sāimneekam, kām kāds kalps, amatneekam, kas nodarbīna mācekļus un zēļļus, un uzņēmejam, kas kalpīna strādneekus. Kas leeto otra darba spēku, un laiku, tas līdz ar to uzņemas ari atbīldību par viņa dzīvi un labklājību. Nevajaga aizmīrst, ka darba devejeem ir ari moralīski peenākumi; kas no sāveem apakšneekeem un strādneekeem cenšas izspeest tikai vairak darba, tas nav īsts preekšneeks, bet eksploatātors. Katra preekšneecība, vaj leela, vaj maza, peenākums ir dot sāveem apakšneekeem neveen algu un maīzi, bet ari labu preekšzīmi: mācot teem kreetnu darbu, stingru kārtību un apzīnīgu peenākuma izpīldīšanu. Ērti un patīkami gan nav nodarbotees ar gājeju, mācekļu un palīgu au-

dzinašanu. Tāds darbs prasa daudz saprātības, labas gribas, nopeetnības un paceetības, bet darīt viņš jādara, ja apzinīgi grib izpildīt savu peenākumu. Te varetu celtees jautajums: vaj ar tādeem mājas līdzekļem jeb veenkāršiem plaksterišeem apspeežama socialdemokratiskā kustība? Ap-speežama ta gan nav. To nepanāks ne ar leeleem, ne mazeem līdzekļem. Socialdemokratija pastāvēs laikam joprojam, un starp proletareešiem tai peekriteju netrūks. Javēlas tik būtu, lai ta izvēršas par meerigu reformu partiju. Kaitīga valstij un sabeedribai ir tikai revolucionarā socialdemokratija, kas kūda uz nemitīgu šķiru cīņu un izturas naidīgi pret reliģiju. Ja socialdemokratija atmet revolucionarismu, atteicas no proletareešu nemitīgās kūdišanas pret citām šķirām un atsvabinas no materialistiskā pasaules uzskata, tad viņa var ar laiku tapt par derīgu partiju. Bet lai tāda pārmaiņa notiktu socialdemokratiskos uzskatos, tad mājas līdzekļi nebūt nav smādejami. Šķiru sameerinašanas ziņā tee var pastrādat eevērojamu darbu. Vismaz angļi, blakus visādām reformām, ļoti prot ceenit tā saucamos mājas līdzekļus, caur kuŗem panākuši šķiru naida stipru mazinašanos. Anglijas zemākās šķirās tagād reti sastopams uzskats, it kā glābšana būtu gaidama veenīgi no pastāvošās kārtības apgāšanas, un augstākās šķiras nelūkojas uz zemākām, kā bīstamu eenaidneeku, kas savaldams ar varas līdzekļem un apspeežams ar eeročeem. Vācija cenšas ņemt Angliju par paraugu. Vācu inteliģence: zinību vīri, mācitāji, skolotāji, eeredņji un citi sprauduši sevim par mērķi modinat augstākās šķirās socialu apziņu un eedvest strādneeku masai dzīvu reliģisku garu un siltu tēvijas mīlestību, lai, apveenojot visas šķiras, padarītu tautu stipru un veselu. Anglijas preekšzīme rāda arī Kreevijai un Baltijai, kāds ceļš staigājams, lai veicinātu vispārīgu labklājību, un kādi līdzekļi leetojami, lai dzeedinatūm sabeedriskās kaites. —

Ātskats uz etiskeem virzeeneem.

Ciņa dēļ dzives mērķa.

Peesleedamees prof. V. Reinam, mēs atradām etikā trīs pamata virzeenus: hedonismu, enerģismu un moralismu. Bez tam aplūkojām vēl trīs jauktos virzeenus: pesimismu, individualismu un zocialismu (marksismu). Pēdejee izradījās par dažadeem sakopojumeem no trim pamatu virzeeneem. Pesimismā attēlojas ciņa, starp hedonismu un moralismu, ničeanisms nonāk pakāpeniski no hedonisma un enerģisma līdz immoralismam, un zocialismā hedonisms ceesi kopots ar enerģismu, peē kam moralismu gan nenoleedz, bet atzist to par tik augstu tikumības pakāpi, ka viņas dēļ nav eespējams cīnītees tagadejā sabeedribā; to varēs aizsneegt tikai nākamībā.

Jaatzīstas, ka eedalījumam: hedonismā, enerģismā un moralismā peemīt dažas nepilnības, it īpaši grūti nākas dažreiz šķirt enerģismu no moralisma. Mēs, peem., skaitijām Aristoteli peē enerģisteem un Platonu peē moralisteem, kaut gan abeem viņeem daudz kopīga. No vācu filozofeem Fichti var eeveetot tiklab starp enerģisma, kā ari moralisma aizstāvjeem, jo viņš pilnīgi atzīst peenākuma nozīmi. Gluži ideals etikas eedalijums vēl nav uzstādīts, visām līdz šim pazīstamajām klasifikacijām ir vaj nu leelaki vaj mazaki trūkumi. Mēs izšķīramees preekš Reina eedalījuma tapēc, ka viņš labaki par citeem uzsver to veenības saiti, kas raksturo moralisma virzeenu un parādas peenākuma apziņā un labvēlibā pret citeem cilvekeem. Reina eedalijums veenkāršs: viņš ļoti atveeglina pārskatu par plašo etisko materialu, un visi trīs no Reina uzstādītee pamata virzeeni veegli atrodami dažados tikumigos uzskatos. Pats Reins atsaucas vēl uz to, ka viņa etikas eedalijums dibinotees uz trim cilveka psihiskās darbības pamata formām: jūtām, iztēli un dziņu (gribu).

Katrai no šīm pamata funkcijām ir daudz pakāpes. Jūtu virkne norisinās no vājākas patikas vai nepatikas sajūtas, līdz trakakajam uzbudinājumam; iztēle darbojas no tumšas novēres līdz dzīvākai fantāzijai un augstākai intelekta pakāpei; dziņa sākas ar aklo dabas dzinuli un beidzas ar apziņu, prātīgu gribu. Japeemin, ka neveena no šīm trim dvēseles darbībām nav pilnīgi patstāvīga. Jūtas ik reizes top pavadītas no iztēles un dziņas, un abas pēdejas ir veenmēr kopotas ar jūtām. Bet gan noteekas, ka veena no šīm trim psihiskām darbībām top par vadošo, kuŗai abas pārējās padotās. Veenu cilveku pārvalda jūtas, citu iztēle, pee trešā ņem griba virsroku par pārējo psihisko darbību. No tam tad arī atkaras, kādā virzeenā cilveks meklē savu augstako uzdevumu un ko viņš uzlūko par cilveces mērķi.

Cilveku leelais vairums leekas vadītees no meesīgām jūtām un slavē kairi, kā veenīgo pareizo etisko mērauklu. Teem peebeedrojas vēl ļaudis no pārsmalcinatām aprindām, kas augstako dzīves mērķi eerauga mākslas baudījumos. Tee ir rupjee un smalkee hedonisti.

Kam bagata fantāzija, kas dzīvi iztēlo nākamības cilveku, vaj nākamības sabeedribu, vaj stāda kādus citus augstus mērķus cilveka intelektuelai darbībai, tee peeķeņas civilizācijas principam un ļaujās valdzinatees no attīstības idejas. Tādi top par enerģīsteem.

Beidzot ir arī cilveki, kas gribā eerauga garīgās darbības augstako pakāpi, jo tanī vislabaki saveenota psihiskā trejādība: iztēle, jūtas un dziņa. Šādi cilveki dzenas pēc labas apziņas, kas parādās labvelībā pret citeem cilvekeem. Labā griba top par likumu deveju individualai un zocialai dzīvei. Tee ir moralisma peekriteji.

Tā kā cilveka gara darbībai ir trīs pamata funkcijas, tad var arī būt tikai trīs pamata uzskati par cilveka dzīves mērķi, raugotees uz ko leekam leelako svaru: vaj jūtām, vaj iztēli, vaj gribu. Tiklab individa, kā arī sabeedribas dzīvē var notikt pārēja no veena virzeena otrā. Daudzi cilveki padoti tādām eekšķīgām pārmaiņām, it īpaši jaunības un attīstības gados. Skatotees pēc sajūsmas un eespaideem, tee drīz teecas uz hedonisma, drīz uz enerģisma, tad atkal uz moralisma pusi. Paviršās dabas veegli pārdzīvo šādas pārmaiņas. Nopeetnakas dabas, pastāvīgi cīnidamās dēļ skai-

dribas un noteiktības, grūti cees zem eekšējās cīņas. Jo dziļaks cilveks, jo sivaka tam eekšējā cīņa. Cits cīņas cauru mūžu, jo izšķiršanās ir vajadzīga. Trīs etiskee pamata virzeeni ir tik dažādi, ka rada eekšējās pretrunas, bet nopeetns cilveks atraki nevar kļūt pee meera, kamēr viņam nav izdevees pretrunas pārspēt.

Ļoti nelaimīgi jūtas pesimisti, tadēļ ka viņi gan atzīst hedonisma tukšumu, bet nespēj no ta atsacitees un pilnīgi izšķirtees preekš moralisma, ko paši ceena, kā veenīgi pareizo dzīves virzeenu. Pēc pateesības dzenas ari Ničes peekriteji. Viņi grib nakt pee skaidribas par cilveka tikumigo uzdevumu; viņi cīņas tomēr bez panākuma, jo izvairas meklet drošo pamatu sabeedribā un reliģijā, kur tas veenīgi atrodams. Veegli pret tikumigo cīņu izturas zocialisti. Paviršeem karaktereem tāds uzskats par tikumibu īsti pa prātam, bet tikko cilveks top nopeetnaks, sāk dziļaki pārdomat par savu dzīvi un uzcītigaki meklet pēc noteiktības, tad viņš etiskā ziņā peegreezisees veenam no pazīstamajiem pamata virzeeneem; visdrīzak laikam taps par nesaudzīgu enerģistu, varbūt, rupju hedonistu, un netrūks, protams, ari gadījumu, kur zocialists attīstisees par moralistu.

Zinams eespaids uz cilveka izšķiršanos preekš veena vaj otra, vaj trešā etiskā virzeena ir mūža laikmeteem. Bērnībā būs vispārīgi nomanama teekšanās uz hedonisma pusi. Mee-sīgi patīkamais mēdz bērnu saistit. Baudu morale tadēļ peeder bērnības un agrās jaunības laikmeteem. Tikliedz jaunība sāk apzinatees savus spēkus, tad ta degtin deg pēc darbības un cīņas. Uz acumirkli ta labprāt atsakas no baudījumu peevilcības. Viņa gatava cīņā zeedot visus spēkus, lai uzvaretu vaj mirtu. Bet ja cīņā panākta uzvara, tad jaunība atrod gandarijumu baudījumos. Cīņa un dzīres! bij agrako laiku muižneecības, it sevišķi poļu šļachtas, dzīves devize. Savs peevilkšanas spēks tai ir ari starp tagadejiem jauneeseem. Pusmūžā cilveks top apdomigaks, tas atrod preeku pastāvīgā darbā un peļņā; dzenas pēc atziņas un goda. Straujais jaunības enerģisms top mikstinats un beežaki sāk parāditees peenākuma ceenišana. Ķimenes dzīve attīstas no dabīgās lidzjutības modinātais mīlestības princips, kuņa stiprums atkaras no peedzīvojumeem un reliģiskās pārleecības. Vecums mēdz atsacitees no darba un peļņas; tas

ilgojās pēc meera un dzīvo no atmiņām. Tagadnei tas sneedz savas pamācības, smeltas no bagātā peedzīvojumu krājuma. Bet kas tad ir tā dārgākā manta, ko cilvēks atradis, sirmus matus peedzīvodams? Pa leelakai daļai dzirdam no tādu cilvēku mutes, ka nav neka cēlaka un vērtīgaka par skaidru sirdi, ko neuztrauc kāre pēc baudījumeem, ilgas pēc ciņām, nemeers par pastrādatām aplamībām un veeglprātīgi staigatām maldu tekām. Vecums tadēļ allaž ir moralisma peekritejs un sludinatajs. Vēl reiz atgādinam, ka šē atzīmetās pārmaiņas individualā dzīvē nav uzlūkojamas par matemātisku parādību, kas atkārtotos noteiktā vecumā un kārtībā pee katra cilvēka. Matemātiski cilvēka tikumīgā attistība nav aprēķināma, bet tas gan novērots, ka beeži viņa ņem augšā uzrādīto virzeenu.

Ētisko virzeenu maiņas dažā ziņā novērojamas arī tautu dzīvē. Uz zemākām kultūras pakāpēm tautas mēdz būt hedonisma peekritejas. Mežoņu un mazcivilizētu tautu darbības un ciņas mērķis ir galvenā kārtā baudu kāres apmeerinašana. Sastopami gan arī pee šādām tautām moralisma sākumi, bet tas ir autoritatīvs moralisms, kuņam seko tadēļ, ka deevi to vēlas. Deevi rūpīgi raugas, ka viņu pavēles taptu izpildītas, un bargi soda vainīgos par novēršanas no tikumbas likuma. Jaunām kultūras tautām zūd ceenība pret autoritatīvo moralismu, tās jūt pašas sevī spēku un mēģina staigat patstāvīgus ceļus. It kā jauns vīns, rūgstot saplēš trauku, tā jaunas kultūras tautas visu atrod par šauru un neērtu. Tās vēletoš vaj visu dzīvi izcelt iz pamateem un visu pasauli no eņģēm. Viņu eekšķīgais nemeers un spēka pārpilnība peemērojas vislabāk enerģismam. Tās sprauž sev augstus, pārspīletus, pat fantastiskus mērķus: ved beežus kaņus, sarīko asiņainas revolūcijas un taīsa visu visādas eksperimentus. Veens vaj otrs panākums veicina eedomību un attīsta pārgalvību, tā ka tās ķeņas pee pasākumeem, kas eet pār spēkeem. Bet ja pārgalvība un pārdrošība sagādājušas kādu uzvaru, tad to svin hedonistiskās orgijās. Vecas kultūras tautas greežas atkal no jauna atpakaļ pee moralisma, kuņam individualās dzīves sākumā pilnīgi autoritatīva daba. Vecaku autoritate noteic bērneem, kas labs, kas ļauns, kas atļauts un kas aizleegts. Vēlak cilvēks top patstāvīgaks, kaut gan arī atrodas zem sabeedribas kontro-

les. Īstais dzīves mērķis tomēr ir, ka indivīds attīstītos līdz autonomam moralismam, kas tikumību eevēro, nevis skubināts no ārejas autoritātes, bet no brīva prāta. Vecas kultūras tautas nemētājas ar dažu dažādeem pārspīlēteem projekteem, neķēras pēe veeglprātīgeem eksperimenteem; viņu dzīves mērķis mēdz būt stingri noteikts, pēc kuŗa dzenas bez uzbudinājuma un ar neatlaidīgu izturību. Jauno tautu nemeers, meklešanās šurp un turp un nemitīgā grābstīšanās gan pēc ša, gan pēc ta viņu acīs ir smeeklīga un izpelnas tikai nicināšanu.

Latveešu moraliskās attīstības pakāpe meklejama aiz veegli saprotameem eemesleem starp jaunām kultūras tautām. Civilizācijas pirmais laikmets mums stāv aiz muguras, kur ļaudis, kaut arī pazīdami hedonismu un enerģismu, leekas savā dzīvē un darbībā vadītees no autoritatīvā moralisma. Ļoti zīmīgi attēlo pagājušā laikmeta etiskos uzskatus mūsu tautas pasakas. Aizrādam te par peemēru uz Fr. Brivzemneeka krājumā uzņemto pasaku „Sērdeenite un mātes meita“. Kādai raganai ir divas meitas: veena īsta, otra pameita — sērdeenite. Īstā meita nejauka, pameita daiļa. Gribedama nogalināt daiļo pameitu, ragana to sūta uz sumpurņa pili pēc uguns. Tas ir īsta enerģisma ceenīgs uzdevums. Pameita, peeradusi pēe paklausības, dodas bez pretrunas ceļā. Savu laipnību, līdzceetību, labvēlību un pakalpību ta izrāda pat pret ceļā sateekameem kustoņeem: govi, aitu, zirgu. Alga par tādu darbu tai seko uz pēdām, jo pelite sumpurņa pili to izglābj no breesmām, skubina bēgt un pamāca, ka nevajag ņemt leelo naudas maku, bet mazo: leelais būšot par grūtu. Paklausīdama pelites padomam un apslāpedama mantas kāribu, sērdeenite, laimīgi izglābjas un top vēlāk par ķēniņeeni. — No mantas kāribas dzīta, eet pēc tam uz sumpurņa pili arī raganas īstā meita. Pret kustoņeem ta ceetsirdīga, pelites padomu neeevēro, ļaujās aizrautes no mantas kāribas, un tā krit sumpurņa nagos, kas to šausmigā kārtā nogalina. — Pasakas etiskais uzskats veegli izlobams: cilvekam jābūt tikumīgam, tadēļ ka paklausība, līdzjūtība un labdarība sagādā draugus, kas palīdz izglābtees no dzīves likstām un pašķīr cilveka dzīves ceļu, lai tas novestu pēe laba gala. Nepaklausība, ceetsirdība, mantas un baudījumu kāre ved turpretim neizbēgamā postā. —

Uz ārejas atlīdzības pamateem ceeši dibinātais moralisms tagad zaudejis agrako peevilcību. Dzirdejusi jau arī tagadejā jaunība savā bērnībā pamācību, ka labeem un godīgeem cilvēkeem klājoties pasaulē labi un blēžeem, bezgožeem un ļauneem slikti, bet nostājoties uz savām kājām un raugoties uz cilvēkeem un dzīvi ar pašu acīm, jaunība novēro, ka šī mācība nesaskan ik reizes ar cilvēku pateeso dzīvi. Aplūkojot āreji un pavirši citus cilvēkus, leekas, ka tee dzīvo un bauda nesoditi; godīgais paleek novārtā, nesaudzīgais enerģists, lai viņa līdzekļi būtu kādi būdami, nāk pee atziņas un goda. Tas sacel šaubas par moralisma mācības pareizību. Tādēļ jaunība eekārto savu dzīvi tā, kā citus redz dzīvojam. Eesākot savu patstāvīgo tikumīgas dzīves gaitu, latveešu jaunieši mēdz attīstīt eevērojamu enerģismu, uz kuŗa janoraugas ar zināmu ceenību. Viņu pirmais mērķis ir izkaŗot sevīm redzamaku un ceenījamaku stāvokli, nekā bijis viņu vecakeem. Daudzeem tas teešam izdodas. Bet ja ārejais mērķis aizsneegts, tad spēki leekas izsīkam. Leela daļa atmet tālaku ceenānos un nogrimst pazīstamajā meetu pilsoņu dzīves ērtībā, kuŗa aizrit starp parasto deenas darbu un vakareem ar veesībām, cirku, ballēm un citādām izpreecām. Latveešu stipri uzkrītošo hedonisma ceenišanu pusemūžā varetu, varbūt, izskaidrot zināmā mērā caur viņu trūcīgeem apstākļeem jaunībā. Dažs labs latveetis, kas vēlākos dzīves gados izdod preekš saimneecības vairak tūkstošus, jaunībā strēbis putru bez pavalga, grauzis sakaltušu maizes doniņu un beeži nav varejis atļaut sevīm ne visnevainīgākā un lētākā baudījuma. Tīcis pe ārejas labklājības un turības, tas ķeŗ pēc dzīves baudījumeem, it kā izsalkušais pēc barības un izslāpušais pēc ūdens malka. Saprotama latveešu pilsonības parastā morale ir, bet ir arī skāidra leeta, ka uz šīs pakāpes nedrīkstam apstātees. Ta būtu moraliskas attīstības apturešana. Tas būtu eesākts, bet atmests pašaudziņašanas darbs. Bez tam mūsu pilsonības morale, kuŗā kopots enerģisms ar hedonismu un kuŗa izteicas zināma veenaldzība pret moralismu, der, kā no peedzīvojumeem zinām, par ērtu pakāpi uz zocialisma etiku.

Vajadzīgs tikai vēl vairak uzsvērt autoritates nicīnašanu, izrādīt vēl leelaku veenaldzību pret eekšejo cīņu deļ tīkumīgām vērtībām — un tilts no buržuju uz proletareešu mo-

rali būs drīz gatavs. Es ticu, ka latvešu centība nepagurs un ka tee nepaliks pee tagadejās moraliskās attistības, bet dzīsees pēc augstakas pakāpes. Zocialisms ar visām viņu pavadošām parādībām daudzēm atvēris acis un speež tagad pārdomat par pašu morales pamateem. Mūsu jaunības nemeers leecina, ka ta ilgotees ilgojas pēc cēlakeem idealeem. Es ceru, ka latveeši, tāpat kā vecās kulturas tautas, turpmak atkal peegreezisees vairak moralismam un cīnisees nopeetnak nekā līdz šim dēļ tikumigas dzīves mērķa. Javēlas tikai, lai tas notiktu labi drīz.

Līdzībā runājot, cilveka dzīves ceļš ved gar trim avoteem. Visvairak ceļineeki apstājas pee pirmā avota, lai bauditu viņa saldumu. Ļaužu drūzma ap to nekad nemitas. Kas stāv preekšējās rindās, tee kāri bauda no izdaudzinatā avota. Daži pavisam aizmirst, ka teem ceļš apakš kājām. Viņi bauda bez apstāšanās, paši nemanidami, ka avots top netīraks un neskaidraks, kamēr beidzot pārvēršas dubļos. Citi par to jūtas nelaimīgi, bet nespēj atrautes no avota. Pakaļējās rindas pa tām starpām sāk nemeerīgi kustetees; tās kurn pret preekšējām, kas viņām aizsprosto ceļu uz kāroto avotu; netrūkst pat mēģinajumu ar varu izcīnīt sevīm veetu. Drūzmešanās ap pirmo avotu literatūrā beeži apstrādāta. Stoiķis Epiktets dod sekošu pamācību, kā peenākas iztūretees tādās reizēs: „Apdomā, ka tev jaizturas, kā pee meelasta. Ja bļodu sneedz apkārt un ta nonāk pee tevis, tad izsteep roku un ņem peeklājīgi. Ja ta eet gaļām, tad neuzturi viņu. Ja ta vēl nav atnākusi, tad nemet kārus skatus pēc viņas no tāleenes, bet gaidi, kamēr ta aizsneedzama.“

Nav visai daudz to cilveku, kas laikā atkāpjas no pirmā avota un turpina savu ceļu līdz nākošajam. Daži, tur nonākot, jūtas noguruši, bet eeaudot no otra avota, tee atdabū savus spēkus. Tikai jasargas dzert pārak daudz no viņa, tad — spēks top nevaldams. Tas dara pašu un citus nelaimīgus, izspeež daudzēm asaras, rada vaimanas un postu, bet kas bez pārtraukuma dzer no šī avota, tam viņš beidzot pārvēršas par peļķi.

Literatūrā nevaldama spēka pārpilnību rāda Fr. Grilparcers savā dramatiskā pasakā „Sapnis — dzīve“. Rustanam, zaļoksniim jauneklīm, dzimtenē viss par neertu un

šauru. Īstenībā gan tam neka netrūkst. Ikdeenišks cilveks varetu viņu vaj tiri apskaust: bagats tēvocis Mazuts gatavs tam atdot visu savu saimniecību un savu meitu Mircu par seevu. Mirca Rustanu sirsnīgi mīl, un Rustans arī nav veenaldzīgs pret Mircu. Bet viss tas Rustanam izleekas par neecīgu un nenozīmīgu. Dzimtenē un mājas dzīvē viņš laimi neatrod. To viņināt viņina ciņa, slava, augsts stāvoklis. Beidzot tēvocis viņu atlaiž, un Rustans dodas pasaulē un ciņā. Pēc kādā laika viņš nonāk karaļa pili, apprec karaļa veenigo meitu un troņa mantinieci. Bet šis ceļš gājis pār liķeem. Tas vedis Rustanu pee augstā goda caur meleem, varmācību un nodevību. Kad Rustana neģelibas top atklātas un viņam jāatbild par pastrādātām neģelibām, tad viņš, negribedams dzīvs krist eenaidneeku rokas, nolemj gāstees pats bezdibenī. Tai brīdī tas uzmostas — un viss izrādas tikai par šaušalīgu sapni. Ar preecīgu un pateicīgu sirdi Rustans tad saņem laimi šaurajā kaktiņā, bet vislaimīgāks viņš jūtas par to, ka palicis svabads no traiepeem, ar kuņeem tas sapnī bij aptašķījees, dzīdamees pēc slavas un goda pasaule. —

Labi teem cilvekeem, kas laikā atmostas un paleek dzīvē tikpat nevainīgi, kā sapnī! Daudzi, deemžēl, tik tad nāk pee atjēgas, par visu leetu neecīgumu un pasaules godības tukšumu, kad ir jau par vēlu un kad tee nespēj vairs izrāptees no purva, kuņā eestīguši. — Pavisam reta tapusi ceļineeku rinda, kad tee beidzot nonāk pee trešā avota; jo ceļš līdz tureenei tājš un grūts. Tādas ārejas peevilcības kā pirmajeem diveem, trešajam avotam gan nav, bet dzēreens no viņa vērtīgāks par viseem. Šim avotam tāda īpašība, ka no viņa nevar dzert par daudz, un lai cilveks dzertu no tā, cik gribedams, avots caur to nezaudē savu skaidrumu un spirtumu. Dzēreens no trešā avota gan nenonem cilvekam dzīves nastas, bet kas no šī avota pastāvīgi dzer, tas nesūdžas par dzīves grūtībām un neželojas par dzīves tukšumu. Pasaules literatūrā ir daudz ražojumu, kas attēlo grūto ceļojumu uz mūžīgi skaidro un spirtu avotu. Peevedisim te dažus peemērus:

Zamueļa grāmatās lasam par Davida dzīvi. Sakumā ta bagāta ar ciņām un kaņeem. Pats Davids apzinas, ka viņš izlējis daudz asiņu, un viņa eenaidneeki to lamā par

asinssuni. Pusmūžā noteekas leela pārmaiņa ar Davidu: veenkāršais un norūdītais kareivis pārvēršas par izlutinātu kārumneeku. Bet tikai uz isu laiku Davids ļaujas valdzinatees no apreibinošiem baudījumiem. Drīz viņš atmostas, iztrūkstas pats par sevi un, kā varonis, saņemdam visus savus spēkus, raisās vaļā no kāribām, kas plosa viņa dvēseli. Ne ciņas un kaņi, ne baudījumi un kāribu lutiņašana nav spējuši apmeerināt Davidu, viņš ilgojas pēc šķīstas sirds. „Radi eekš manim, ak Deevs, šķīstu sirdi un atjauno eekš manim pastāvīgu garu“ (Dāv. dz. 51, 12), lūdzas Davids, nācis pēdīgi pee atziņas, ka cilvēkam nav dārgakas mantas par skaidru sirdsapziņu un dvēseles meeru.

Neveens nav pratis vairak ceenit šķīstas sirds vērtību par Kristu. Tagad si mācība izklausās it kā pati par sevi saprotama, kā kāda veenkārša, ikdeenišķa leeta, kuņa dažeem, varbūt, izleekas pat novecojusi un nodilusī. Nedomaja jau arī judi, ka Jezus mācībai peegreežama leela vēriba, kad tas darbojās un mācīja viņu vidū. Zaduceji un citi augstmaņi peeķerās hedonismam. Dzidamees pēc baudījumiem, mantas, goda un varas, tee neklausijās uz Jezus vārdeem: „Ko tas cilvēkam palīdz, kad viņš visu pasauli eemanto, bet tam tomēr dvēsele zūd?“ Varizejeem, kas krāva kalna augstumā bausli pee baušļa, likumu pee likuma, preekšrakstu pee preekšraksta, vareni lepodamees ar savas mācības plašumu, pamatīgu likumu pazīšanu un siku eevērošanu, Jezus atgādina, ka tee velti apgrūtina sevi un citus ar smagām nastām, jo cilvēka tikumīgais uzdevums ir viseem veegli saprotams: mili Deevu un savu tuvaku, kā sevi pašu. Fanatiskee celoti kurneja pret romeešu valdību, perinaja slepenība dumpja domas un gaidīja uz izevību, ka varetu nokratīt eenīsto svešineeku jūgu. It kā beedīnājums no viņu bīstamā nodoma skan Jezus vārdi: „Dodat ķeizaram, kas ķeizaram peeder, un Deevam, kas Deevam peeder.“ Ļaužu vairums dzīvoja dziļā nabadzībā, nospeests no smagām nodokļu nastām un raizedamees ik deenas dēļ ēdeena, dzēreena un apģērba. Tos eeprecina un drošina Jezus vārdi: „Cilvēks nedzīvo no maizes veen.“ Nesaprasts no savu tauteešu un laika beedru vairuma un pavadīts tikai no sika peekriteju pulciņa, Jezus nostaigāja savu dzīves ceļu līdz Golgatai. Bet tomēr viņš nepagura, viņš

mira kā uzvaretajs. Brīnišķīgā barība, kas viņa spēkus uzturēja, bij nešaubīga pārleecība, ka viņš izpilda sava debesu tēva prātu. Ta barība vēl tagad dabujama; kas viņu grib ņemt un leetot, tam spēku nepetrūks dzīves ceļā un ciņā.

Senee grieķi, vispārīgi ņemot, turejās pee enerģistiskā virzeena etikā, tomēr netrūkst viņu literatūrā arī jauku moralisma peemēru. Veens no tādeem ir Sofokla bēdu luga „Antigone“. Antigones brālis vedis svešneeku kara pulku pret savu tēvu pilsētu. Viņš gan kritis kaujā, bet viņa nozeegums ķēniņa acīs tik leels, ka tas aizleedz aprakt nelaiķa meesas, peedraudedams katram ar nāvi, kas eedrošinatos pārkāpt viņa pavēli. Pēc grieķu ticības nelaiķa dvēseles tik tad vareja atrast meeru Hadesā, ja viņu liķus apraka vaj vismaz uzmeta teem trīs sauļas zemes. Antigone vēlas izpildīt pēdejo mīlestības darbu pee sava nelaimīgā brāļa, bet viņas nodomam stājas ceļā ķēniņa barga pavēle, ceenība pret likumu, mīlestība uz ligavaini un māsas gaužais lūgums nedotees breesmās. Aizgrābjoša ir Antigones dvēseles ciņa, bet peenākuma apziņa pret nelaiķi brāli ņem virroku. „Ne līdzī nīdet, līdzī mīlet esmu še,“ saka Antigone, izpildidama pēdejo mīlestības darbu pee nelaimīgā brāļa un nebēdadama, ka pašai par to draud nāves sods.

Vācu literatūrā aizrādam uz Šillera „Laupitajeem“ un Ģetes „Faustu“ kā labeem paraugeem, kur redzama ciņa starp trim etiskeem pamata virzeeneem. „Laupitaju“ varonis Karlis Mors sākumā ir tīrs hedonisma peekritejs. Leipcīgā viņš ved veeglprātīgu un trakulīgu studentu dzīvi. Eetaisa milzīgus parādus, apkaitina tēvu un, nezinadams, kā glābtees no sava bēdigā stāvokļa, top par laupitaju virsneeku. Pēc tam, stāvedams laupitaju bandas preekšgalā, viņš ved enerģistisku un nesaudzīgu ciņu ar leekulību, mantas kāribu un varmācību. Beidzot Karlis Mors nāk pee atziņas, ka viņa dzīves otrs paņēmeens bija tikpat maldīgs, kā pirmais, un viņam atleek tikai veena karsta vēlešanās: šķīstītees no vīseem dzīves traīpeem un dot gandarijumu par pastrādāteem nozeegumeem.

Cilveka dzīves mērķa problemu cenšas atrisināt veenā no varenakajeem un apbrīnojamakeem cilveces gara ražojumeem — Ģetes „Faustā“. Dramas varonis Fausts ir

tipiskais cilvēks, kas cīnas dēļ cēlakeem mērķeem. Kā visi cilvēki, tā arī viņš dzenas pēc laimes, augstākā eekšējā apmeerinajuma, kādu cilvēks var eemantot. Vispirms viņš to meklē zinātniskā enerģismā. Viņš grib izdibinat visus noslēpumus un pasaules gudribu (Raiņa tulkojums):

„Lai atzīstu, kas debešus
Satura saskaņā veenkopus,
Un lūkoju dīgli un radošo spēku,
Ne tukšeem vārdeem vairs ceļu brēku.“

Bet viņa pūliņu un pētījumu rezultāts to dziļi skumdina:

„Un redzu — mēs nevaram zināt neka!
Tas sirdi kā uguņeem dedzina.“

Neatradis laimi un apmeerinajumu zinībā, Fausts noslēdz derību ar velnu, gribēdams ar viņa palīdzību izbaudīt visus pasaules kārumus. Fausts apsola savu dvēseli velnam, ja pēdejam izdotos viņu apmeerināt:

„Ja es uz acumirkli teiktu:
Cik jauks tu esi, paleec vēl pee manis! —
Tad vari mani saītēs seēt,
Tad labprāt gribu bojā eet.“

Fausts metas hedonisma vilņos, un velns attīsta visu savu mākslu, lai sagādātu viņam kāroto acumirkli. Bet ne acu kāriba, ne meesas kāriba, ne dzīves lepība, ne veens no velna sneegteem baudījumeem nespēj valdzināt Faustu. Ar dziļu reebumu Fausts beidzot novēršas no hedonisma un peegreežas moralismam. Fausts atrod galu galā preeku darbotees līdzīgu pee citu cilvēku labklājības dibināšanas. Viņš pārleecinas, ka cilvēka meers atrodams nevis kādā ārkārtīgā laimē, bet ka cilvēks jūtas preecīgs, meerīgs un laimīgs, ja viņš ikdeenas var brīvi darbotees un ikdeenas cīnītees par savu brīvību un dzīvību. Aizgrabts no tādām jūtām, Fausts izsauca:

„Ši laime eepreekš mani savilņo,
Nu baudu acumirkli augstako.“

Velns peekrāpjas, gaidīdams uz Fausta dvēseli. Mirstot, Fausta dvēseli saņem eņģeļu koris un aizlido ar viņu uz debesīm, dzeedadams, ka katra cilvēka dvēsele izglābjama, kas nemitīgi cīnītees dēļ sava dzīves mērķa.

Kā Fausts savā laikā, tā tagadejā jaunība meklē pašu un sabeedribas laimi etiskā enerģisma virzeenā. Šis jaunības cerības izgaisina kāds no modernajiem rakstneekiem, kam pee jauniešiem laba slava un leela autoritate. Tas ir norveģu rakstneeks Bjernstjerne-Bjernsons. Viņš sarakstījis divu cēleenu dramu „Pārak par mūsu spēkiem“. Bjernsons dzeed kapa dzeesmu cilveku pārspiletām eedomām, ka tee ar savu gribu un spēku varēs izdarīt apbrīnojamas, pārdabīgas leetas. Lugā ir vairak varoņu. Kā pirmais uzstājas mācītājs Zangs. Viņš ir nešaubīgi ticīgs vīrs, kas eedomajas darīt brīnumus ar lūgšanām. Kādu reizi, viņam sprediķojot, atlūst kalna gabals un veļas taisni uz baznicu, kur noteek deevkalpošana. Bet it kā aptures caur Zanga sirsnīgo lūgšanu, klīnts bluķis apstājas taisni pee baznicas durvīm. Ar savu ticību Zangs grib izdeedinat savu no treekas noņemtu seevu un pavēl tai celtees no gultas. Viņa teešam peeceļas, bet tikko tas grib viņu apkampt, ta eeslīd bez dzīvības viņa rokās. Ari pats Zangs tā satreeks, ka mirst līdz ar viņu, izsaukdamees: „Nevis pēc ta es centos!“ Otrs lugas varonis ir demagogs Brats. Viņš grib tautu atsvabinat no tūkstošgadīgas miglas, vest to pee progresa un labakas nākamības, nodibinot socialistisku sabeedribu pēc Bellami parauga. Ļaudis tam izdodas gan sakūdit, bet ne savaldit. Tee peegreežas anarchismam. Brats atzistas: „Nevis pēc ta es centos!“ Viņš zaudē prātu un veltīgi meklē Lašalu. Anarchistu lēģeri pāreet ari Brata māceklis, mācītāja Zanga dēls Eliass. Pēdejais ir jauneklis ar pārspiletu izteles spēju. Sava tēva reliģisko ticību tas zaudejis, bet tās veetā stājusees ticība uz nākamības sabeedribu. Viņš nešaubas, ka ta nāks, bet viņa dedzība ir tik leela, ka viņš nevar sagaidīt viņas nākšanu. Taš steidzas pats tai pretim un grib to atsaukt caur bree-smīgu katastrofu. Izdevība tam drīz rodas... Visā zemē pļosas anarchistu cīņa ar kapitalisteem. Cīnas spēks ar spēku, griba ar gribu; tikumīgām un sabeedriskām eestādēm nav vairs nozīmes. Tikumību abi atzist par traucekli, jo čalošana par morali saistot tikai spēkus. Kapitalisti un anarchisti dzenas pēc neaprobežota individualisma un nicina parlamentu, kas aptumšojot isto mērķi un izķēmojot idejas. Kapitalistu vadonis ir fabrikants Golgers. Tas sludina leel-

kapitalistu sapulcē varoņu kultu: „Mēs esam muižneecibas un ģilžu mantineeki. Tagadnē mēs esam organizēta darba preekšstāvji. Mēs — leelvalstu dibinataji, pateicotees mums aug valstis un tautas. Kamēr mēs esam pee varas, mūsu ražošana ir individuala, spirta, bagata ar pretībām... Vairums — bezprātība: tam trūkst kundziskās varas tradīciju, tam nav cēluma un daiļuma sajūtas, nav pārbaudītas likumības. Vaj lai mēs ceenam vairumu? Uz to mēs atbildam: lūk, kukaiņi — tee arī ir vairums. Pret vairumu mēs meerīgi, bet stingri leekam uzstādit leelgabalus.“ Kapitalistu sapulce izteic Golgeram skaļu peekrišanu par viņa runu. Bet eenaidneeks nesauž. Pārģērbees par sulaini, eezadzees starp kapitalisteem anarchists Eliass un uzspeļ gaisā visu sapulci. Savu nodomu Eliass izved: viņš sarīko breesmīgu katastrofu, kuŗā arī pats atrod galu. Bet mērķi viņš neaizsneez: sabeedribas kārtība nepārgrozās, un viņam jamirst ar apziņu: „Nevis pēc ta es centos!“ Beidzot nāk pee parleecibas, ka maldījees savos dzīves uzskatos un dzīnees pēc ta, ko īstenībā nemaz nav vēlejees, katastrofā sakropļotais fabrikants Golgers. — Izlīdzinataju lomu spēlē anarchista Eliasa māsa Raele un Golgera radu bērni Kredo un Spera. Katrs no šeem trim reprezente zinamu izlīdzinošu ideju. Raele daudz mīlejusi un daudz ceetusi. Zaudejusi visus savus mīļos, viņa nododas bez žēlabām un kurnešanas filantropiskeem centeeneem. Ta aizstāv mīlestību. Kredo zimboliskais vārds nozīmē „es ticu“. Tikai ticībā cilvēks ir brīvs un leels. Ticība paceļ pat vājos it kā uz sparneem un aiznes tos paradīzē. Speras vārds nozīmē „ceri“. Nav pareizi, ka ļaudis ceeš no bada un aukstuma, dzīvo tumsībā un neērtībā. Tikai, ja viss tas būs novērsts, varēs eet tālak. Lai sasneegtu savu mērķi, Kredo domā dibinat jaunekļu sabeedribas un Spera grib izskaidrot seeveetem, ka arī viņām, sākot no skolas sola, vajag rūpetees par svešeem bērneem, it kā par savejeem. Nākamība un tas, ko preekš viņas daram, ir mūsu laime. Bet neveenam nav teesibas radīt to ar varu. Caur visu dramu skan aicinājums: tīci, ceri, mili! Ta ir ta pamācība, ko peedzīvojumeem bagatais un dzīves cīņas norūdītais modernais rakstneeks Bjernsons sludina cīņas kārajai tagadnes jaunībai.

Ši mācība, kā zinām, nav jauns atradums. To sastopam jau pee apustuļa Pavila I. Kor. 13. nodaļas beigās. „Tā tad paleek šīs trīs: ticība, cerība, mīlestība, bet mīlestība ir ta leelakā starp tām. Viņai peekritis reformācijas laikmetā Mārtiņš Luters. Sarakstidams rakstu „Par kristīga cilveka brīvību“, Luters rāda, ka kristīgais cilveks ticībā ir kungs par visām leetām, bet ka caur mīlestību tas top par visu kalpu. — Tā tad veci, jauni un visjaunakee garīgee vadoņi un rakstneeki atgādina to pašu: tici, ceri, mīli!

Kas tik dažados laikos tik dažādām tautām derejis grūtos dzīves brīžos par ceļa rādītāju, tas der pēc manas pārleecības ari mūsu tautai. Ticība, cerība un mīlestība palīdzēs latveešu tautai pārceest grūto pārbaudījumu, sagādās tai laimīgakus laikus un vedīs to pretim labakai nākamībai, nekā bijusi pagātne un ir tagadne. Lai nāktu, kas nākdams, pār mūsu tautu, trīs leetas mums paliks: ticība, cerība un mīlestība, bet mīlestība ir ta leelakā starp tām.

Pamanītī drukas misekji:

- Pee grāmatas lasišanas lūdzam izlabot sekošus miseklus:
12. l. p. 9. rinda no augšas jalasa: „Eevērojamakais hedonisma aizstāvis seno greeķu filozofijā ir Epikurs no 342.—270. pr. Kr., pēc kuŗa vārda“ u. t. t.
 31. l. p. 21. rindā no augšas jalasa: „Nedaudzo varas valdība un beidzot demokrātijas veetā — ochlokrātijā jeb pūļa varmācīgā valdība“ u. t. t.
 89. l. p. 10. rindā no augšas jalasa: „Meesīgais prāts“ veetā: „meesīgais pats“ u. t. t.

Literatura.

Burtiski neesmu turejees ne pee veenas grāmatas, bet, meklejot pēc skaidribas etisko jautajumu mudžekli, galvenā kārtā leetoju šādus avotus:

W. Wundt. Ethik I. u. II. T.

Fr. Paulsen. System der Ethik I. u. II. T.

W. Rein. Grundriss der Ethik.

O. Flügel. Das Ich u. die sittlichen Ideen im Leben der Völker.

J. Köstlin. Christliche Ethik.

R. Eucken. Geistliche Strömungen der Gegenwart.

Rndolf Otto. Naturalistische u. religiöse Weltansicht.

J. Kennedy. Gottesglaube u. moderne Weltanschauung.

K. Beth. Der Entwicklungsgedanke u. das Christentum.

Ch. Darwin. Ueber die Abstammung des Menschen.

Kants Ethik. Bücher der Weisheit und Schönheit.

A. Schopenhauers sämtliche Verke.

Joh. Herbart's allgemeine praktische Philosophie.

Fr. Nietzsche. Also sprach Zarathustra. Jenseits von Gut u. Böse.

W. Stein. Die sociale Frage im Lichte der Philosophie.

Die Lettische Revolution T. I. u. II.

K. Марксъ. Капиталь I. ч.

Фр. Энгельсъ. Философія, экономія и социализмъ.

K. Каутскій. Экономическое развитие и общественный строй.

Социальный переворотъ.

На другой день u. c.

Б. Россель. Германская социалдемократія.

М. Лядовъ. Исторія Россійской социалдемократической партіи.

Bez še uzskaititeem raksteem esmu leetojis vēl paprāvu virkni beletristisku ražojumu, šikaku brošuru un arižu rakstu, it īpaši par Niči un zocīalo jautajumu. Pa daļai uz teem aizrādīts attecīgās veetās.

Autors.

V. Olava Fonda izdevumi.

	Maksā rbl.
Apsišu Jākuba. Pi pogusta tisas	15
Blaumaņa, R. Noves briosmās.	15
БЕРГЪ, А. Латвія. Матеріалы и очерки (Izpārdots)	—
Izpostītā Latvija. Albums ar Bermonda laika postījumu skateem. Uz smalka papira, gliņi eeseets	100
Latvijas karte, leelā formatā (174×118). No Izglītības ministrijas atzīta par derīgu leetošanai skolās. Eeteicama arī dažādām eestādēm. Maksā	350, 325 un 300
Latvijas karte, mazā, ar pārbaudīteem veetu apzīmējumeem, skolām un praktiskām vajadzībām .	40
Fr. Zālīts. Latvijas vēsture. Otrs eespeedums iznāk šinis deenās.	
V. Olavs. Kopoti raksti. I. sējums. Biografija, aforismi. Ar autografeem un ilustracijām . . .	165
V. Olavs, Kopoti Raksti, II. sējums. Vēsturiski un etnografiski raksti	100

Sagatavošanā:

Manaseina revīzijas materiāli.

Latvijas Pagaidu Nacionālā Padome. Pirmais Latvijas valsts tapšanas posms.

V. Olava Kopoti raksti. — ceturtais sējums.

afm

0,25

Olava Fonda izdevumā

iznāk četros sējumos:

VĪĻA OLAVA KOPOTI RAKSTI

Pirmais sējums:

Bibliografija. Aforismi

(Iznācis).

Otrais sējums:

Vēsturiski un etnografiski raksti

(Iznācis).

Trešais sējums:

Galvenie virzeeni etikā

I. daļa

(Iznācis).

Ceturtais sējums.

Sabeedriska satura raksti

Olava Fonda Sabeedribas Birojs

atrodas Marijas eelā 26, Olava skolā;

atvērts no plkst. 5—6, vakarā.

Turpat peņem jaunu beedru peeteikšanos un dod
paskaidrojumus uz peeprasijumeem.

2. JAN. 1924